MemoriiJurnale

RICHARD KUNISCH

București și Stambul

Schițe din Ungaria, România și Turcia

Ediție de Viorica Nișcov

RICHARD KUNISCH

Bucureşti şi Stambul

Schiţe din Ungaria, România şi Turcia

Traducere din limba germană, prefaţă şi note de
VIORICA NIŞCOV
Ediţia a doua, revăzută

EDITURA HUMANITAS

2014

Coperta: Angela Rotaru
(Dâmboviţa în dreptul băilor domneşti, cu palatul Ralli; tehnică mixtă după o fotografie din epocă de Carol Popp de Szathmári)

© Humanitas, 2014 (ediţia print)
© Humanitas, 2014 (ediţia digitală)

ISBN: 978-973-50-4607-1 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Richard Kunisch (1828–1885) s-a născut la Breslau (astăzi Wrocław, Polonia) într-o familie nobiliară. Urmează studii de drept, filologie şi ştiinţe politice. Publică beletristică şi articole politice în presa liberală. Ia parte la Revoluţia din 1848 şi este destituit din postul de referent la Curtea de Apel din Breslau. Ulterior, se dezice de idealurile revoluţionare; devine magistrat guvernamental, apoi secretar de legaţie pe lângă unchiul său, baronul Emil von Richthofen – membru în Comisia Europeană a Dunării. În această calitate ajunge la Bucureşti, pe 16 iulie 1857. Petrece aici zece luni, într-o perioadă în care reprezentanţii puterilor europene iau act de voinţa Divanelor ad-hoc şi fac recomandări hotărâtoare pentru soarta Principatelor. Este trimis apoi, tot în misiune oficială, la Constantinopol. Observaţiile şi întâmplările din acest excurs oriental alcătuiesc substanţa paginilor de faţă, publicate în 1861. Întors în Germania, ocupă diverse posturi administrative; în 1866 primeşte titlul de baron von Richthofen, iar între 1866 şi 1885 funcţionează intermitent ca membru al Camerei Deputaţilor din Prusia. Din însemnările sale de călătorie îşi va extrage Eminescu materia *Luceafărului*.

Viorica Nişcov este istoric literar şi traducător, cu contribuţii în domeniul germanisticii, literaturii comparate şi folclorului. Printre autorii traduşi se numără Novalis, Ernst Jünger, Ricarda Huch, G. Scholem, C.G. Jung ş.a. Cea mai recentă carte a sa, *Eşti cât povesteşti: O fenomenologie a basmului popular românesc*, a apărut la Humanitas în 2012.

O ÎNTÂLNIRE NEAŞTEPTATĂ

În memoria
Profesorului Felix Karlinger,
căruia cultura română îi rămâne
profund îndatorată.

Un tânăr german, prusian de obârşie, întreprinde în ultimii ani ai deceniului al şaselea al secolului al XIX-lea o călătorie în Orient. Pleacă de la Viena cu vaporul pe Dunăre, se opreşte la Budapesta, atât cât să viziteze oraşul, după care se îndreaptă spre Giurgiu, pe aceeaşi cale de apă, iar apoi cu trăsura, pe drumuri desfundate, pline de noroaie apocaliptice, spre Bucureşti. Zăboveşte aici ceva mai mult, timp în care asistă la o şedinţă de divan, vizitează o mănăstire din apropierea capitalei, se lasă încântat pe Dealul Mitropoliei de vederea oraşului înecat în verdeaţă, cu zecile de cupole ale bisericilor sale

scânteind în soare, se plimbă la Şosea, admirând eleganţa lumii bune, frecventează saloanele vremii, uimindu-se de frumuseţea femeilor, remarcă discrepanţa enormă dintre faţa opulentă, mondenă şi occidentală, de „capitală suprarafinată”, şi aceea mizeră, murdară şi înapoiată, de „sate îngrămădite unele într-altele” ale aceleiaşi urbe. În fine, de la Galaţi ia vaporul şi porneşte pe mare spre Constantinopol, de aici spre Scutari şi, la urmă, spre Smirna, atras de fabulosul exotic al locurilor visate nostalgic încă din copilăria legănată de basmele Şeherazadei. La întoarcerea în ţară scoate rapid, probabil după însemnări luate pe drum, un volum de impresii şi observaţii din călătoria întreprinsă, presărate cu anecdote, mici peripeţii, scurte digresiuni istorice. *Bucureşti şi Stambul. Schiţe din Ungaria, România şi Turcia* (*Bukarest und Stambul. Skizzen aus Ungarn, Rumunien und der Türkei*) apare în 1861 şi până la sfârşitul deceniului cunoaşte două ediţii noi, probabil suplimentări de tiraj, în 1866 şi 1869. Ultima cu titlul schimbat, *O călătorie în Orient. Imagini de călătorie din Ungaria, România şi Turcia* (*Eine Fahrt nach Orient: Reisebilder aus Ungarn, Rumunien und der Türkei*).

Dacă lucrarea tipărită în grafie gotică la Berlin de casa editorială Nicolai’sche Buchhandlung nu a prezentat, poate cu excepţia momentului apariţiei ei, nici un interes pentru literele germane, de vreme ce autorul ei, Richard Kunisch, căci despre el este vorba, nu figurează în nici un dicţionar, în nici o bibliografie ori enciclopedie germană, oricât de scrupuloase sunt altminteri acestea, pentru literatura română, în schimb, ea a fost şi a rămas un obiect privilegiat şi stabil de atenţie. Pricina se ştie: două basme din cuprinsul său au fost versificate de Eminescu, iar unul dintre ele se află, după chiar spusele, bine-cunoscute şi constant reproduse ale poetului (mss. 2275B),

la originea însăşi a *Luceafărului*. Ne aflăm astfel în cazul lui Kunisch în prezenţa unui autor anodin, ignorat în propriul său spaţiu lingvistic, care, întâmplător sau nu, se plasează într-o altă cultură, cu totul străină de a sa, la baza unui segment de istorie literară, atât creativă, cât şi exegetică, de eminent prestigiu.

Legătura poemului cu sursa germană, pomenită pentru prima oară de Moses Gaster (1883/1993, p. 362), devine cu timpul, amplă dezvoltare ori simplă referinţă, un loc comun în eminescologie. Pe de altă parte, analizele şi comentariile comparatiste s-au ocupat într-o foarte mică măsură de cercetarea fondului folcloric al basmelor şi mai mult de acţiunea catalitică exercitată de ele asupra lui Eminescu. Tot astfel ansambul cărora ele îi aparţin a fost complet ignorat. Nicolae Iorga însuşi care face o prezentare plină de pitoresc şi căldură însemnărilor lui Kunisch (1928–1929/1981, pp. 621–624) şi, mai nou, Klaus Heitmann, într-o carte de imagologie, vrednică de tot interesul (1995), se ocupă, potrivit cu obiectul investigaţiei lor, doar de capitolele cărţii care privesc şederea în Ţara Românească a călătorului german. Totodată însă buna informare a acestuia din urmă în legătură cu istoria Principatelor, compasiunea pe care o manifestă faţă de starea jalnică a ţării spoliate de domniile fanariote, critica pe care o adresează Marilor Puteri dezinteresate de soarta „naţiunii moldo-vlahilor [...], care le slujise de atâtea ori şi vreme atât de îndelungată drept bastion împotriva Semilunei victorioase”, pledoaria patetică pentru reforme care să ducă la stabilitate politică şi prosperitate economică, într-un cuvânt orientarea inteligentă şi corectă a lui în problemele grave cu care se confrunta pe atunci societatea românească a intrigat. Atât cei care l-au citit cu adevărat, cât şi cei care fără să-l citească au văzut în el

o referinţă bibliografică obligatorie a unui moment de graţie din istoria poeziei româneşti s-au întrebat cine a fost, de fapt, Richard Kunisch.

Lectura cărţii îngăduie într-o primă instanţă o schiţă fie şi sumară de portret, după cum oferă şi câteva crâmpeie de biografie. Cât de reale sunt acestea, rămâne de văzut.

Astfel, de la bun început se observă, în ciuda tonalităţii debordant afective şi extravertite a scrierii, discreţia autorului cu privire la viaţa lui personală, la scopul călătoriei întreprinse, precum şi – cu puţine excepţii – la identitatea persoanelor cu care intră în legătură de-a lungul itinerarului parcurs, persoane numite în cel mai bun caz cu iniţialele numelor.

Făcuse studii de filologie romanică şi avea o înzestrare ieşită din comun pentru limbile străine, căci îl vedem conversând în latină cu clerici bosniaci, improvizând versuri în franceză în saloanele bucureştene, citindu-l în original pe Shelley, traducând din poezia maghiară, neogreacă şi arabă, descurcându-se în italiană, spaniolă, română, turcă, polonă. Mărturiseşte că scrisese şi publicase în franceză nuvela *La belle Florica*, inspirată din obiceiurile de nuntă ale românilor. Pasionat călător, urcase pe munţi şi străbătuse mări, cutreierase Grecia, Italia, Franţa, Arabia, zonele îngheţate ale extremului nord.

Pare să aibă o solidă cultură umanistă şi pricepere muzicală şi se dovedeşte a fi la curent atât cu evenimentele politice ale momentului, cât şi cu istoria ţărilor prin care trece – deşi în privinţa acestui din urmă punct încearcă să acrediteze ideea că este tipul călătorului neinformat, fără prejudecăţi, fără lecturi prealabile (idee infirmată însă chiar de el în capitolul „Stambul şi Bazarul” – nebăgare de seamă? joc?), care se

lasă în voia neprevăzutului şi a farmecului proaspăt al impresiilor de moment.

Curios din fire, chiar indiscret uneori cu semenii săi, îi plac viaţa mondenă şi luxul; e orgolios, galant cu femeile şi îndatoritor cu bărbaţii. Îl atrag riscul, aventura, depărtările misterioase. Are un sentiment puternic al onoarei, un spirit înflăcărat şi o sensibilitate romanţioasă. Generozitatea intelectuală şi deschiderea binevoitoare către „celălalt", neexcluzând judecata critică atunci când împrejurările o reclamă (a se vedea bunăoară observaţiile sarcastice despre murdăria, incultura şi lipsa de evlavie a clericilor valahi), îl determină deopotrivă să cerceteze cu simpatie şatrele ţigăneşti şi să frecventeze dezinvolt protipendada bucureşteană, să colinde tavernele stătute ale Stambulului şi să converseze degajat în casele de o somptuozitate fanată ale nobililor budapestani; totodată să prefere societatea oamenilor de rând snobismului agresiv al îmbogăţiţilor de circumstanţă. Tânăr occidental cu purtări alese, sociabil şi spiritual, el îmbină un raţionalism moderat de tip enciclopedist cu avânturi romantice de mică amplitudine şi încearcă să dea imaginii sale din carte lustrul unei cochetării dezinhibate în căutare de voluptăţi exotice.

Cine este acest tânăr care trăieşte pe picior mare, umblă îmbrăcat elegant, este oaspete la palatul de vară al fostului domnitor Alexandru vodă Ghika, acum caimacam, care bate Constantinopolul însoţit de un cavas şi dispune, direct de la Poartă, de informaţii privind traseele pe care urmează să le parcurgă sultanul într-o zi sau alta? Cine este acest tânăr care în amintirile sale de călătorie pare să-şi disimuleze identitatea sub masca unui personaj pornit să hoinărească fără nici o treabă prin lumea largă?

Răspunsul la o asemenea întrebare contrariantă care, difuz sau explicit, a stăruit în istoriografia noastră literară

o lungă perioadă de timp l-a dat, pe cât posibil complet şi definitiv, într-un studiu relativ recent (1996, pp. 81–103), profesorul Klaus Heitmann. Pe baze documentare solide (o lucrare de istorie a administraţiei prusace în perioada 1866–1945, o cronică a familiei Richthofen, informaţii din presa locală a vremii), el a reconstituit etapele biografice importante şi activitatea lui Kunisch, acoperind astfel o lacună jenantă din cultura noastră şi aducând un preţios serviciu cercetărilor eminescologice.

Rezum mai jos, după acest studiu, biografia lui Richard Kunisch.

S-a născut în 1828 la Breslau. Pe linie maternă aparţinea familiei baronilor von Richthofen. Adoptat de sora mamei sale, este înnobilat baron în 1866 şi îşi ia numele de Kunisch von Richthofen. Între 1846 şi 1849 face studii de drept, ştiinţe politice şi filologice. Publică povestiri, poezii şi recenzii în presa locală, dar colaborează şi la ziare de prestigiu: *Allgemeine Zeitung* din Augsburg (de orientare moderat liberală) şi *Vossische Zeitung* din Berlin (de orientare liberală de stânga). Ca urmare a participării sale la Revoluţia de la 1848 şi, mai apoi, a unor activităţi publicistice în favoarea ideilor liberale este, în 1852, destituit din funcţia de referent la Curtea de Apel din Breslau şi ţinut sub supraveghere ca suspect politic. La scurtă vreme se dezice de idealurile sale democratice, face profesiune de credinţă conservatoare şi este reangajat într-o funcţie subalternă, după care, în urma unui examen, primeşte postul de magistrat guvernamental. Între timp, unchiul său Emil von Richthofen, care între 1846 şi 1848 fusese ministru plenipotenţiar al Prusiei în Principate[1], este numit membru în Comisia Europeană a Dunării, înfiinţată după Tratatul de la Paris (1856) şi al cărei scop era, între altele, după cum se ştie, ca pe baza unei informări

prealabile să prezinte propuneri privind organizarea politică viitoare a celor două principate. Pentru această complicată şi delicată misiune, Emil von Richthofen cere un secretar de legaţie care, „în afară de o pregătire profesională generală, să stăpânească limba franceză în scriere ca şi în vorbire şi să aibă un scris plăcut”, precizând totodată că „magistratul stagiar Kunisch [...] ar întruni cu siguranţă calităţile amintite.” Cererea este aprobată şi Kunisch porneşte pe 6 iulie 1857 spre Bucureşti, unde ajunge pe 16 iulie. Lucrează zece luni la Comisia Europeană şi apoi este trimis, tot în misiune oficială, la Constantinopol. La sfârşitul activităţii sale diplomatice primeşte un certificat în care i se recunoaşte prestaţia ca foarte eficientă, el confirmând în orice împrejurare „hărnicie, abilitate, pricepere lesnicioasă a problemelor, îndemânare în afaceri [...], comportament deosebit de reţinut şi de cuviincios [...], discreţie în raport cu sarcinile care i s-au încredinţat”. Odată întors în Germania, ocupă felurite posturi administrative până când, în 1868, se stabileşte ca subprefect la Melsungen, în landul Hessen, unde o vreme îşi neglijează obligaţiile de serviciu şi se remarcă prin purtări excentrice. Face politică conservatoare şi obţine un loc în Camera Deputaţilor din Prusia în anii 1866–1868, 1871–1873 şi 1882–1885. Moare în 1885.

1. Acest baron a fost o persoană extrem de interesantă, cu o viziune istorică largă şi lucidă, care a susţinut pe cale diplomatică, iar ulterior printr-o activitate publicistică bogată, solid documentată, cauza unirii Principatelor, ameninţate mai ales de imperialismul rusesc, precum şi ridicarea economică a acestora prin sprijin occidental. O prezentare a misiunii lui diplomatice în cadrul relaţiilor româno–prusiene la Heitmann, 1996, pp. 35–79.

În afară de *Bucureşti şi Stambul*, Kunisch a mai publicat un volum de versuri, *Primavera* – se pare de negăsit –, precum şi, sub pseudonim, bucăţi de beletristică în presa din Kassel. Extrase din cartea de călătorie (e vorba de capitolul „Bucureşti”, cu excepţia finalului, „O înmormântare” şi „Aniţa”) au fost tipărite între 1883 şi 1884 în revista bucureşteană *Bukarester Salon. Illustrierte Rumänische Rundschau*. Poate nu chiar întâmplător, de vreme ce în aprilie 1883 apăruse *Luceafărul*, în *Almanahul Societăţii Academice Social-Literare „România jună”* din Viena, iar către finele lui decembrie al aceluiaşi an, ediţia de *Poesii* ale lui Eminescu, sub îngrijirea lui Maiorescu.

Faptul că autorul însemnărilor de drum *Bucureşti şi Stambul* mimează, convingător, ce-i drept, condiţia peregrinului slobod de orice obligaţii, călătorind din pură plăcere, este, fireşte, acum, când ştim cine era şi cu ce se îndeletnicea, consecinţa rezervei obligatorii pe care i-o impunea natura misiunilor sale diplomatice. Dar nu e numai atât. Disimularea, „ca şi cum”-ul, jocul de-a învăluirea şi dezvăluirea ţin de esenţa însăşi a convenţiei literare. Or, cartea lui Kunisch se situează tocmai între scrierea de „serviciu”, de utilitate strict documentară, şi ficţiunea literară menită divertismentului. În ce priveşte primul aspect, s-ar zice la prima vedere precumpănitor şi răspunzând aşteptărilor legate de categoria însemnărilor de călătorie, există în carte un număr important de descrieri etnografice (interioare, vestimentaţie, arhitectură, peisaj urban, obiceiuri) şi de natură (acestea îndeobşte lipsite de relief), precum şi observaţii sociale (unele notate cu spirit, altele plate) care pot constitui o sursă importantă de informaţii istorice privind atât viaţa cotidiană la mijlocul veacului trecut în sud-estul

european, cât şi perspectiva străină de reflecţie asupra ei. Dar acestea nu sunt în substanţa lor prea diferite de ceea ce semnalează alţi călători străini care au trecut pe-aici. Pentru a limita referinţele doar la spaţiul românesc, trebuie spus că, bunăoară, nici uluirea în faţa sărăciei cutremurătoare a locuitorilor, explicate prin lăcomia domniilor străine şi a boierilor autohtoni sau prin jafurile necontenite ale oştilor străine, nici afirmarea ascendenţei romane a valahilor, nici admiraţia faţă de frumuseţea femeilor şi blândeţea poporului, nici oroarea de drumurile impracticabile, cu hârtoape şi inimaginabile gloduri – nici acestea şi nici multe altele nu reprezintă lucruri noi. Ele au fost consemnate de alţi străini înainte de apariţia cărţii lui Kunisch sau aproape concomitent cu ea (v. Stela Mărieş, 1983; Heitmann, 1995). Mărturia lui are deci o valoare mai degrabă confirmativă.

Pe de altă parte, o sumă de aserţiuni de ordinul observaţiei imediate este supusă unui proces de derealizare, care derivă, de fapt, dintr-un prealabil „ideologic”: în bună măsură romantic întârziat, Kunisch crede în simbolismul psiho-fizic şi în existenţa unui suflet naţional manifestat în tot ceea ce sunt, gândesc şi creează indivizii aparţinând aceleiaşi comunităţi etnice. A căuta acest simbolism nu doar în mentalităţi, moravuri, opere arhitectonice, limbă, poezie, ci şi în detalii aparent nesemnificative – „nimic nu e lipsit de însemnătate, nici felul de a saluta, nici aranjarea locuinţei, nici livreaua slujitorilor” – este unul din ţelurile declarate ale călătoriei sale şi, până la urmă, al oricărei călătorii într-o geografie alta decât cea proprie. Străinul, „celălalt”, este perceput şi de Kunisch ca purtând la vedere mărcile ireductibile ale etnicităţii sale. Generalizare şi abstractizare bazate, foarte probabil, pe seducţia unităţii, pe năzuinţa universală a spiritului de a reduce diversitatea la un

numitor comun. Se străvede aici şi ecoul unor idei circulante în epocă, din care avea să se hrănească şi să se articuleze ca ştiinţă etnopsihologia (publicaţia *Zeitschrift für Völkerpsychologie* va apărea chiar din 1859). Reprezentarea particularităţii, a specificităţii locurilor, dar mai ales a oamenilor întâlniţi comportă mai totdeauna la Kunisch momente stereotipe, derivate din izolarea unor elemente de întregurile cărora le aparţin sau din nesocotirea, până la ignorarea totală, a altora. Ele anemiază realul, îi subţiază vitalitatea, îi amputează complexitatea şi nuanţele. Practicarea unui atare reducţionism duce în final la o alunecare din obiectivitatea referenţială într-o subiectivitate afectivă, căci imaginile stereotipe sunt de cele mai multe ori încărcate emoţional. Călătorii străini întâlniţi pe drum sau locuitorii ţărilor în care autorul poposeşte apar precumpănitor ca personaje standardizate, rezumate la câteva trăsături dominante. Caracteristic e şi faptul denumirii lor prin substituiri sinecdocţiale lexicalizate: *francezul* (din fire afemeiat, galant, cu purtări cavalereşti), *englezul* (rece şi inaccesibil sau cinic arogant), *turcul* (tolerant şi ospitalier, dar feroce în chestiuni de harem şi religie).

Din cele trei capitole ale cărţii, cel destinat Budapestei este cel mai redus – cam o pătrime din cel rezervat Bucureştiului şi aproape o cincime din cel care tratează despre Constantinopol – şi totodată cel mai intens imagologizat. Indiferent de vârstă, sex sau rang social, ungurii apar ca grup de indivizi solidarizaţi de un viguros patriotism. Ei se înflăcărează când vorbesc de istoria, limba sau literatura lor şi manifestă o nepăsare în cel mai bun caz politicoasă faţă de restul umanităţii. Iubirea necondiţionată de ţară, spiritul războinic, mândria, conştiinţa superiorităţii de neam ne sunt înfăţişate ca

mărci inconfundabile de maghiaritate. Tot astfel, ni se spune că în Italia „totul e sunet: pretutindeni cântec, pretutindeni muzică, orice gondolier e poet [...]. În Anglia totul e masiv, solid; s-ar putea spune despre romanele lui Walter Scott acelaşi lucru ca şi despre vestoanele servitorilor englezi: foarte bune, dar cam prea lungi; durabile, de parcă ar fi documente, sunt până şi cărţile de vizită. Caracterul francez certifică pretutindeni superioritatea raţiunii asupra fanteziei, chiar şi în ce priveşte toaleta; conversaţia lui este mobilă, limpede, plăcută, cu o înclinaţie puternică spre frazele cu poantă".

Orientul, la rându-i, apare şi el ca o serie de reprezentări stereotipe. Localizarea lui reiterează o mai veche tradiţie culturală. E vorba de faptul că, după cum se ştie, de la Cruciade începând şi până în secolul al XVIII-lea, Orientul mai pretutindeni în Europa însemna spaţiu arab. Enciclopediştii au adus la modă interesul pentru gândirea lui Confucius, iar rococoul pentru chinezării. Prima generaţie romantică, în schimb, a deplasat Orientul către India, leagănul umanităţii şi civilizaţiei originare, de fapt un *topos atopos* incorporând o vibrantă năzuinţă către ideal. Orientul lui Kunisch, ca al majorităţii apusenilor din perioada de după declanşarea conflictelor de interese dintre marile puteri în teritoriile periferice ale Imperiului Otoman, îngloba, pe lângă acesta, întreaga zonă controlată de el şi infiltrată cu elemente de cultură islamică. Sintagme localizante de tipul „aici începe Orientul", „ne aflăm la Porţile Orientului" etc. sunt frecvente la Kunisch şi locuri comune în scrierile călătorilor străini în sud-estul Europei.

Componentă stabilă şi stereotipă a conceptului de Orient este la Kunisch *pitorescul*, înţelegând prin asta nu atât, sau nu numai, varietate de culori şi forme, cât

varietate de contraste, uneori antitetice, alteori complementare. De unde recursul frecvent la înserieri de imagini dispuse simetric pe axa aici/acolo şi percepute sinoptic: „Acolo trece un bărbat îmbrăcat cu o cămaşă largă, din pânză albă de in, cu o jachetă albastră şi căciulă de blană, în ciuda arşiţei; dincolo, o femeie cu fustă pestriţă [...]. Alţii poartă haine franţuzeşti. Aici trece un armean în pantalon bufant, strâns deasupra gleznei, cu jachetă brodată şi fes; acolo foşneşte crinolina, ocolind cu grijă atingerea ţiganului tuciuriu, cu ochi vii, care se tocmeşte cu băiatul grec, vânzătorul de prăjiturele". Sau: „Aici se plimbă [...] o doamnă apuseană [...], acolo un călugăr din San Benedetto, în rasa neagră a ordinului său, aici un negru într-o tunică [...] de culoare închisă, cu fes roşu". Dacă astfel de imagini sunt în sine vii, mişcate, conturând forfota reală a aglomerărilor pestriţe de oameni, ele se clişeizează pe măsură ce se repetă pe parcursul cărţii. Reeditarea lor abuzivă le instalează în fixitatea şablonului. Un atare mod de prezentare caracterizează orientalismul deopotrivă al Bucureştilor şi al Constantinopolului. Cu deosebirea că sfera de cuprindere a conceptului în cel de-al doilea caz se lărgeşte cu stereotipii suplimentare. Orientul constantinopolitan este un spaţiu al voluptăţilor vizuale, olfactive şi tactile, al oţiului, al visării indefinite în fumul parfumat al narghilelelor, un tărâm al simţurilor incitate de miresme îmbătătoare, risipite generos de o natură în plină eflorescenţă sudică, precum şi de o revărsare mirifică de lumini. „Orientalul are în comun cu copiii şi primitivii o predilecţie pentru lucrurile strălucitoare, precum şi pornirea de a le expune; [...] tot ce îl înconjoară e împodobit cu aur şi argint şi pietre scânteietoare [...]. Când Şeherazada a voit să-şi vrăjească sultanul, ea nu s-a folosit de puterea farmecelor sau a drăgălăşeniei ei, ci i-a

povestit despre grădini ale căror roade erau numai giuvaieruri, despre zâne încântătoare care dăruiau favoriţilor lor zece mii de sclavi cu zece mii de căldări din aur, pline de smaragde”. Iată de ce, în carte – şi nu doar în segmentul intitulat „Stambul”, tocmai fiindcă „orientalitatea” este extrapolată, în grade evident variate, la întreaga zonă parcursă –, domină percepţiile vizuale în zona luminozităţii. Ceea ce autorul învesteşte cu semnul valorii caracteristice locului este definit mai ales de sfera semantică, sinonimică şi analogică a substantivului *lumină* (flacără, rază, scânteie, văpaie, a auri, a fulgera, a licări, a luci, a scânteia, a străluci, înflăcărat, strălucitor etc.). Indiferent că e vorba de clădiri, vestimentaţie, harnaşamente, arme, părul sau ochii femeilor, recurenţa acestor determinări este suficient de mare încât să se repercuteze negativ în ordinea informaţiei şi a expresivităţii. Mai ales în ce priveşte portretele feminine. Cum Orientul apare în viziunea lui Kunisch şi ca loc al unor oricând posibile, căci căutate, întâlniri galante, cu atât mai atrăgătoare cu cât sunt interzise, descrierile de figuri feminine abundă. De fapt, s-ar zice că mai degrabă e vorba de una şi aceeaşi imagine, mereu repetată în termenii unui stereotip cultural răspândit probabil în Occidentul european de basmele celor *O mie şi una de nopţi*. Frumuseţea femeilor presupune întotdeauna ochi întunecaţi, adânci, neapărat aprinşi, sprâncene precis desenate, buze pline, eventual de culoarea coralului, păr bogat, mers elastic, veşminte strălucitoare, inimă pătimaşă, mister, cochetărie, disponibilitate erotică, în stare să biruie prin vicleşug oprelişti oricât de straşnice. Un concentrat de clişee în registru erotic saturează capitolul „Palatul sultanului”: autorul-personaj, adormit pe pernele moi de pe divanul sultanului, închipuie, într-o stare de exultanţă onirică, o făptură ideală care îmbină

însuşirile femeilor tuturor naţiunilor, o himeră căreia îi spune Desirée, i se adresează delirant cu „madonna mia” şi o descrie ca pe o „petală îmbobocită, eflorescenţă strălucitoare, roadă plină din pomul raiului”. Este aici, de fapt, vechea nostalgie romantică după absolut, decăzută la nivelul locurilor comune ale kitschului orientalizant.

Ar fi de observat că erotica, subsumând aproape toate „evenimentele” narate, apare sub două forme. Pe de-o parte peripeţie galantă, petrecere frivolă de salon în tradiţia barocului târziu şi a rococoului: a se vedea, de pildă, jocurile de societate din „Şosea şi salon”, păţania englezului înfumurat din „Un rendez-vous”, conversaţiile despre iubire dintre feluriţi interlocutori în diferite capitole ale cărţii, apoi versurile madrigaleşti în franceză – limba galanteriei europene – din „Palatul sultanului”, cele greceşti în stil popular, de aceeaşi factură, din „O noapte de Ramazan”. Pe de altă parte, erotica este pasională, eventual stârnită pe cale magică precum în „Aniţa” sau având o latură pervers criminală în „Cleopatra Stambulului”. Acest din urmă capitol este de altfel interesant şi pentru că pune în valoare jocul discret dintre relatarea de tip informativ-documentar cu referinţă istorică şi cea de tip ficţionalizant cu referinţă literară. Este anume vorba de episodul Fatmé. Într-o primă instanţă („Sultanul”) aceasta este pomenită drept fiica preferată a lui Abdul-Medjid (care domnea în Turcia pe vremea şederii lui Kunisch la Constantinopol), căsătorită cu Ali Ghalib, fiul marelui om politic Reşid paşa. Autorul remarcă în treacăt că amândoi, tatăl şi fiul, şi-au pierdut viaţa, primul în condiţii suspecte, cel de-al doilea din pricina unei inexplicabile răsturnări a caicului în care se plimba pe Bosfor, în ciuda, se subliniază, a abilităţii bine-cunoscute a vâslaşilor turci. Aceeaşi constelaţie (inclusiv detaliul cu vâslaşii turci) reapare în capitolul „Cleopatra

Stambulului” sub forma unei povestiri petrecute cândva, în vremuri vechi, în Orient, povestire care furnizează, de fapt, explicaţia episoadelor dramatice abia atinse în varianta istorică anterioară: la originea lor se află perversitatea vicioasă a lui Fatmé, care, cu frumuseţea-i irezistibilă, ademeneşte oameni de rând pentru o noapte de iubire, spre a pune în zori să fie azvârliţi în apele Bosforului. S-ar putea admite şi că aici ar fi vorba de un mod de a încifra, altminteri voit străveziu, pe tiparul povestirii utopice şi ucronice, cu adresă „contemporană”, întâmplări fioroase din culisele puterii. Cu atât mai mult cu cât începutul capitolului anunţă apodictic tema: „În nici o ţară din lume puterea femeilor şi influenţa lor asupra destinului popoarelor şi a indivizilor nu este mai mare ca în Răsărit”. Mai apoi trimiterile la crimele soţiilor lui Mahomed şi Soliman Magnificul, respectiv Aieşa şi Roxelana, ar sugera că relatarea care urmează ar fi perfect veridică. Pe de altă parte însă, titlul însuşi al capitolului şi citarea pe scurt a unei legende, după care Cleopatra ar fi condus prin toate paradisurile terestre pe un biet pescar, cerându-i viaţa pentru o noapte de iubire, virează dintr-odată istoria lui Fatmé către o tradiţie literară cu punctul de pornire în Properţiu, Lucan şi Pliniu cel Bătrân, activată în Renaştere şi Baroc şi prelungită până în secolul trecut, tradiţie în care regina egipteană apare ca o seducătoare fără scrupule ori chiar ca o fiinţă demonic luxurioasă. Bun cunoscător de franceză, Kunisch va fi avut poate ştire de nuvela *Une nuit de Cléopatre* (din volumul *Nouvelles*, 1845) a lui Th. Gautier, cu acelaşi subiect (un simplu supus al reginei consimte să-şi dea viaţa pentru o noapte fastuoasă petrecută alături de ea), folosit şi de Delphine Girardin într-o lucrare dramatică (1847) scrisă pentru celebra actriţă Rachel (de fapt, Élisabeth Rachel Félix), aceasta amintită de două ori în

Bucureşti şi Stambul. Se poate în acelaşi timp lesne vedea că motivul reginei care-şi alege amanţi de-o noapte spre a-i ucide în zori este simetric cu acela al regelui din Samarkand care, spre a se răzbuna de necredinţa soţiei adultere, iubeşte în fiecare noapte câte o fecioară, pe care o ucide apoi în faptul zilei. Or, amestecul de voluptate şi cruzime, atât de propriu basmelor din *O mie şi una de nopţi*, constituie, şi el, în cartea de faţă o altă marcă de orientalitate – Şeherazada este unul din semnele sub care începe călătoria –, exploatată şi în registrul „slab" al indeterminării, al virtualului: primejdiile teribile, evocate la tot pasul, la care se expun şi pe care şi le asumă occidentalii în goană febrilă după voluptăţi interzise, nu sunt adesea decât imaginare, oferind materie de snoave ori de istorii burleşti (v. capitolele „Orşova", „Un rendez-vous").

În aceeaşi serie a clişeelor erotice care rarefiază discret realul intră şi episodul călătorului *francez* întâlnit prima oară pe vapor, în drum spre Giurgiu, şi revăzut apoi la Stambul. El este, în spirit imagologic, emblema vie a inconstanţei în iubire, un Don Juan aparent frivol, libertin insaţiabil şi impertinent, în fapt un căutător de absolut în tradiţia romantică inaugurată s-ar părea de E. Th. A. Hoffmann, al cărui erou din nuvela omonimă (1813) trăieşte neliniştea dramatică a căutării prototipului, a unei căutări veşnic eşuate şi veşnic reînnoite. Iar împrejurarea că *francezul* lui Kunisch crede a-şi fi găsit, în fine, la capătul a numeroase aventuri, idealul de iubire în persoana frumoasei grecoaice Frosinca, spre a constata mai apoi că aceasta îşi foloseşte cu abilitate farmecele cochetând cu el, dar vizându-l de fapt pe *englez*, este tot un argument literar: o variantă la schema păcălitorului păcălit, cu elemente de „romanţă" şi accente de pesimism sarcastic în stil byronian.

Firele inaparente, uneori de-a dreptul evanescente, care leagă însemnările de călătorie ale lui Kunisch de motive literare deja constituite se ţes şi în cazul evocării ţiganilor. Vagabonzi, neasimilabili, nonconformişti, trăind foarte adesea ca cerşetori, dar şi ca zlătari, covalii, ursari, dansatori, dar mai ales ca lăutari, învăluiţi într-o atmosferă tainic întunecată, ţiganii au fost dintotdeauna resimţiţi de popoarele în mijlocul cărora au poposit drept străinii prin excelenţă, extravaganţi, ciudaţi şi mai ales primejdioşi. Condiţia lor iremediabil periferică, originea şi limba exotică, neînţeleasă, faima de vrăjitorie care i-a însoţit şi aura tenebroasă cu care au fost învestiţi i-a destinat să intre în orizontul de interes al scriitorilor romantici, printre care, spre a-i cita bunăoară doar pe câţiva din cei de limbă germană, Achim von Arnim, Eduard Mörike, Nikolaus Lenau, Friedrich Klingemann, autorul (încă şi azi controversat) al *Veghilor nocturne ale lui Bonaventura*. Despre ţigani Kunisch vorbeşte prima dată cu ocazia şederii în capitala maghiară, unde îi ascultă cântând şi se entuziasmează de virtuozitatea interpretării şi de caracterul răscolitor al muzicii lor: „Chiuie şi cântă puternic, sună, şuieră […], tot mai turbat vuieşte muzica. Ah, asta e adevărata muzică ţigănească! Cum încinge sufletul, cum înfierbântă creierul, cum alungă sângele prin vine!” A doua oară la Bucureşti. Din cele treisprezece capitole consacrate societăţii valahe, trei tratează despre viaţa şi firea ţiganilor, înfăţişaţi pe tiparul „bunului sălbatic”, săraci lipiţi, dar curaţi sufleteşte, nealteraţi de civilizaţie, cu vocaţia irepresibilă a libertăţii şi a bucuriei de a trăi, de nimeni şi de nimic îngrădite. Admiraţia înflăcărată pentru aceşti „copii ai naturii”, pentru acest „popor poetic” se află la originea povestirii „Aniţa”, în care o foarte tânără fată de ţigan – o făptură graţioasă, având ceva din natura licăritoare a

unui spiriduş al cântecului şi jocului – se îndrăgosteşte de un tânăr apusean, îi face acestuia farmece ca s-o îndrăgească şi apoi se mută în casa lui, unde duce un trai de prinţesă, dar numai pentru trei zile, fiindcă apoi fuge spre a se întoarce la existenţa mizeră de dinainte, dar liberă, printre ai săi. Întâmplător sau nu şi indiferent de originea istorioarei, în întregime născocită sau brodată în jurul unei întâmplări reale, colportate ca senzaţionale în epocă, articulaţiile mari ale subiectului ei coincid cu acelea ale povestirii lui Arnim, *Isabella a Egiptului* (1812). Aici ni se relatează despre unirea de scurtă durată, înfăptuită pe cale magică, dintre fiica ultimului prinţ ţigan şi viitorul împărat Carol V, unire căreia fata îi pune capăt, reîntorcânduse la poporul său spre a-şi împlini misiunea, aceea de a-l conduce în Egipt, ţara lui de baştină. Amândouă naraţiunile au la bază tema însoţirii imposibile, sortite dintru început eşecului. Finalul de operetă din „Aniţa” (fata îşi regăseşte iubitul, care o caută prin Cişmigiu) nu afectează, decât camuflând superficial, logica interioară a desfăşurării tematice. Deznodământul, în cazul unor astfel de nepotriviri esenţiale, nu poate fi decât de ordin negativ. O arată şi cele două „basme valahe”, „Fata din grădina de aur” şi „Fecioara fără trup”, dezvoltate parţial sau în întregime pe aceeaşi platformă tematică. Alături de inserţii lirice (versuri proprii, versuri traduse), povestiri propriu-zise, „ziceri” legendare (a se vedea citarea lui Arabşah în capitolul „Ţiganii valahi”), ele susţin bolta ficţională a cărţii. O susţin atât în calitatea lor generică de basme fantastice, cât şi tematic: focalizează intens, căci uzând de prefabricatele folclorice puternic funcţionalizate, tema explicit dezvoltată în „Aniţa” şi ramificată difuz, uneori abia schiţat în rest, precum ar fi încercările franţuzului de a aborda turcoaice din haremuri, aventura de tip farsă a englezului cu armeanca

presupusă a fi sclava preferată a unui paşă, episodul Fatmé, într-un cuvânt acea faţă inaccesibilă a Orientului, căutată, dar ratată din varii motive de incompatibilitate.

Sub incidenţă categorială, cele două naraţiuni nu par să figureze în carte numai spre a documenta convingător, cum limpede o spune autorul, asupra fiinţei lăuntrice a poporului căruia îi aparţin. Basmul face parte din reprezentarea romantică a Orientului ca tărâm de evaziune, menit să se opună mecanicismului luminist prin afirmarea unor valori de semn contrar: miraculosul, tainicul, poeticul. În capitolul introductiv al cărţii, profesiune de credinţă clişeizată în favoarea călătoriei, printre motivele care îi împing pe oameni să pornească la drum sunt pomenite nostalgia după ideal şi farmecul depărtării, printre mijloacele de deplasare vaporul, locomotiva şi „telegarul aerian al fanteziei”, printre scopuri colecţionarea de „imagini colorate”. Or, basmele sunt în această viziune embleme ale Răsăritului cufundat în tihnă şi visare, călătorii fabuloase întreprinse nicicând spre niciunde, imaginile colorate „care povestesc în nordul hibernal despre ţinuturile de la Soare-Răsare”.

„Basmele valahe” au fost pentru prima oară traduse de D. Caracostea (1926). Ele au fost puse în relaţie cu elaboratele corespunzătoare ale lui Eminescu – evident atenţia îndreptându-se precumpănitor către „Fata din grădina de aur”, sursă a *Luceafărului*, de vreme ce, după cum bine se ştie, „Fecioara fără trup” a rămas în cadrul operei receptoare la un prim nivel de prelucrare – de D. Caracostea (1924, 1926, 1943/1975), Leca Morariu (1924), C. Bogdan-Duică (1925), N. Iorga (1925), T. Vianu (1930), I. Jura (1933), G. Călinescu (1934–1936/1969–1970), D. Murăraşu (1936), Perpessicius (1943, 1963), Al. Bistriţeanu (1956), A. Guillermou (1963), I. Rotaru (1965),

M. Popa (1971), E. Todoran (1972), M. Mincu (1978), N. Georgescu (1988), K. Heitmann (1996).[2]

2. Am citat aici fără pretenţie de exhaustivitate articole şi studii care, ocupându-se de geneza poeziilor eminesciene, acordă un loc oarecare sursei Kunisch, fie şi numai rezumându-i conţinutul.

Mai toţi cercetătorii consideră, pe bună dreptate, basmele din *Bucureşti şi Stambul* texte intermediare între o sursă folclorică primară şi versiunile corespunzătoare versificate de Eminescu. De unde încercarea, timidă, de a le stabili provenienţa, statutul folcloric şi măsura în care au fost prelucrate de Kunisch. Prestigiul lui Caracostea şi competenţa lui în domeniul literaturii populare au făcut ca marea majoritate a comentatorilor să se slujească, fără a le verifica, de interpretările sale, deşi acestea sunt nu o dată confuze şi fără acoperire faptică. În ce mă priveşte, nu voi întreprinde aici un istoric al cercetărilor consacrate „basmelor valahe”, cu atât mai puţin voi urmări metamorfozele suferite de ele în laboratorul eminescian – temă s-ar zice epuizată şi depăşind oricum cadrul de faţă. Mă voi mărgini la câteva categorii de probleme pe care le ridică aceste texte sub incidenţa strictă a folcloricităţii lor.

De la bun început trebuie precizat că nu poate fi vorba – aşa cum se afirmă *aproape unanim* – ca autorul nostru să fi *cules*, în sensul propriu al termenului, cele două basme, presupunând adică program prealabil, set de criterii, metodă, voinţă ţintită către scop, competenţă etc. Ideea lui Iorga, după care Kunisch ar fi fost folclorist amator (1981, p. 621), e *pură fantezie*. Este posibil ca ea să-l fi îndemnat şi pe Eugen Todoran să afirme, evident fără să fi frunzărit măcar aceste *însemnări de călătorie*,

că în cazul lor am avea a face „cu o colecţie de basme dintre care două culese de Kunisch” (1972, p. 477)!

De fapt, foarte probabil este ca cineva din cercurile bucureştene frecventate de Kunisch să i le fi povestit acestuia, cu vreo ocazie oarecare, în chiar această formă, dar şi mai verosimil, într-o formă mai apropiată de versiunile orale corespunzătoare, pe care el o va fi modificat în coerenţă cu propriile opţiuni scriitoriceşti. Ceea ce nu vrea să însemne că provenienţa lor e neapărat muntenească, precum se afirmă necontenit de la Caracostea încoace, atâta timp cât schemele sunt universale, iar majoritatea motivelor care le compun sunt atestate pretutindeni în ţară. Afirmaţia a pornit probabil de la presupoziţia că, supraintitulându-şi textele „basme valahe”, în condiţiile în care pe tot parcursul cărţii determinativul *valah* şi familia sa de cuvinte sunt folosite spre a denumi realităţi anume din Ţara Românească, Kunisch a voit să indice astfel locul lor de origine. S-ar putea obiecta că şi fraţii Arthur şi Albert Schott şi-au intitulat colecţia din 1845 tot *Basme valahe*, cu toate că piesele adunate de ei sunt numai din Banat. Mai aproape de adevăr pare să fie presupunerea că *valahe* este folosit aici cu sensul de „româneşti”, de provenienţă românească.

Lipsită de acoperire este şi plasarea în Oltenia a originii basmelor (Bistriţeanu), sau în Făgăraş (Georgescu). Dacă în ce priveşte Oltenia nu se oferă nici un argument în sprijin, în cel de-al doilea caz, dovada ar constitui-o existenţa, pe traseul dintre Vârful Moldoveanu şi cabana Sâmbetei, a Văii Galbene, precum şi a toponimelor din aceeaşi zonă, Miercurea de Sus şi Fereastra Zmeilor. Deci „Fata din grădina de aur” „îşi are toponimia aici, în Făgăraşi, în apropierea Moldoveanului; este un basm toponimic […] care încifrează adică modul

de ajungere dintr-un loc în altul. [...] Se va dovedi cert că basmul este românesc şi nu vom mai fi siliţi să alergăm în grădini străine după el" (aluzii probabil la paralele din mitologia şi folclorul universal aduse în discuţie de Caracostea, Bogdan-Duică, Jura ş.a.). E aproape de prisos, de n-ar fi răspândirea unui asemenea tip de raţionament, a atrage luarea aminte că Valea Galbenă este un toponim fabulos fără legătură cu geografia reală. Culoarea este aici semn metonimic pentru aur, căci grădina amenajată pe suprafaţa ei are flori de nestemate şi copaci de aur. Valea este o prelungire a grădinii minerale într-o viziune – cea a basmului fantastic – în care obsesia metalului preţios şi a pietrelor nestemate ţine de sfera locurilor comune. De altfel, compuşi cu determinative cromatice, inclusiv „galben", mai apar în toponimia românească. În Piatra Craiului se află un perete de stâncă numit „Malul Galben", iar în Bucegi o „Vale a Gălbenelelor". Nemaivorbind de faptul că, potrivit aceleiaşi logici, „Valea Dorului" din Bucegi ar trebui pusă în legătură cu Câmpul Amintirii (variantă la „câmpul dorului", topos de largă circulaţie în basme) care îi trezeşte prinţului dorul de casă, şi atunci „Fata din grădina de aur" ar fi localizabilă acolo. Rezultă că, dată fiind lipsa oricăror informaţii cu privire la sursa celor două texte, discuţia pe această temă poate fi considerată închisă.

Într-o ordine apropiată de idei, Caracostea a avansat ipoteza că, deoarece Kunisch şi-a intitulat naraţiunile „basme valahe", el va fi folosit colecţia fraţilor Schott, singura culegere de basme populare româneşti apărută până la acea dată, iar pe deasupra şi în germană (1975, p 24). Coincidenţa titlului n-ar fi tocmai o dovadă, deoarece, cum am arătat mai sus, cuvântul (ca substantiv sau adjectiv) apare foarte frecvent pe parcursul cărţii (peste 70 de ocurenţe) spre a califica oameni, obiceiuri, obiecte

din aceste locuri anume. Există însă alte indicii care pledează, cu forţă inegală, în favoarea ipotezei formulate *în treacăt şi evaziv* de Caracostea.

Corpusul Schott se încheie cu o a treia secţiune, foarte probabil datorată lui Arthur Schott, supranumită „Superstiţii", în care sunt înfăţişate caracterele unor fiinţe fantastice ce populează basmele şi legendele populare româneşti. Între altele, *zmeul* este definit ca „un duh puternic [...] care poate lua orice înfăţişare". Exact în aceiaşi termeni pomeneşte de el Kunisch şi îl pune, în consecinţă, să evolueze în „Fata din grădina de aur" (episodul metamorfozelor). Acest argument al înfăţişării *identice* a zmeului la Schott şi Kunisch (alături de alte argumente neconvingătoare, e drept) a fost pentru prima şi unica oară adus în discuţie de Jura (p. 27) şi contestat pe nedrept de Caracostea (1975, p. 24), care probabil nu şi-a dat osteneala să examineze cu atenţie întreg corpusul Schott. Căci tot în secţiunea amintită a acestui corpus se afirmă despre *muma pădurii* (*Waldmutter*) că „este o femeie mai degrabă făcătoare de bine decât rea", care „îi ajută mai ales pe copii, atunci când s-au rătăcit în pădure sau sunt în nevoi". La Kunisch, în „Fecioara fără trup", eroul este îndrumat pe drumul cel bun de „una din acele mume ale pădurii (*Waldmütter*) care îi ajută pe oameni în nevoi". Coincidenţa este aici cu atât mai grăitoare cu cât Muma Pădurii apare, de regulă, în basmul românesc ca personaj malefic, antropofagă, căpcăună, stăpâna iepei năzdrăvane, la care Făt-Frumos slujeşte trei zile pentru mânzul cu mai multe inimi şi scapă de pierzanie doar cu ajutor supranatural. Extrem de rar, ea se arată în stare a-şi domina ferocitatea. Astfel, într-un basm din Botoşani, cules la sfârşitul secolului al XIX-lea (Niculiţă-Voronca, 1903/1988, II, p. 82), un băiat dă peste Muma Pădurii, straşnic de mare şi urâtă, dormind lângă un foc. De frică

să nu-l mănânce, se ascunde în bernevicii ei. Când se trezeşte, îi spune că e pruncul ei, născut dintr-un vânt... Îi pune numele Ciudilă (după ciudăţenia întâmplării), îl creşte, iar când se face de însurat îl învaţă cum să pună mâna pe o zână din cele care se scaldă în iazul cu lapte dulce. Asemănarea şi la nivelul schemei epice cu partea a doua din „Fecioara fără trup” este izbitoare.

În inventarul de personaje legendare al lui Schott figurează şi *moroiul* (*murony*), în legătură cu care se oferă şi cunoscuta reţetă de anihilare a lui, anume prin înfigerea unui par în inimă. Procedeul e folosit întocmai în „Fecioara fără trup”, ca probă de putere pretinsă peţitorilor. S-ar zice aproape un împrumut, căci îndeobşte în basmul fantastic moroiul apare sub numele de *strigoi* – altminteri zona în care bântuie sunt legendele şi credinţele populare – şi oricum în alte constelaţii. La Kunisch, motivul e „orb”, se stinge odată cu depăşirea probei corespunzătoare, în vreme ce în naraţiunea orală el se constituie într-un prejudiciu major a cărui înlăturare împinge acţiunea înainte (*cf.* ATh. 307, 365, 407 – Bîrlea, 1976, p. 387). În paranteză fie spus, versificând „Fecioara fără trup” şi resimţind probabil caracterul aleatoriu şi excentric al motivului, în răspăr cu funcţionalitatea extrem de riguroasă a episoadelor basmului popular, Eminescu a speculat elementul „prejudiciu”, slab conturat la Kunisch, dându-i o dimensiune cvasi-mitică: moroiul devine un demon care strică împărăţia, opreşte creşterea vegetaţiei şi a mineralelor, tot atâtea infracţiuni cosmice, comparabile cu „furtul astrelor”.

Un alt indiciu după care s-ar putea conchide că autorul nostru a citit colecţia Schott este utilizarea aceleiaşi soluţii pentru traducerea în germană a numelor personajelor care întruchipează zilele sfinte ale săptămânii: Sfânta Miercuri, Sfânta Vineri, Sfânta

Duminică. Deoarece în germană substantivul *zi* este masculin, *der Tag*, deci sfintele ar fi devenit sfinţi, Arthur Schott le-a echivalat cu sintagmele Sfânta Maică Miercuri (*die heilige Mutter Mittwoch*), Sfânta Maică Vineri etc., care apar în basmele „Viliş Viteazu” (nr. 11) şi în „Cea nenăscută, nevăzută” (nr. 26). Or, sub aceleaşi nume, ce-i drept, o rezolvare oarecum la îndemână, apar personajele şi în „Fata din grădina de aur”. Spun oarecum, deoarece Kunisch le-ar fi putut, de pildă, traduce cu *die Mutter Mittwoch* (Maica Miercuri), *die Mutter Freitag* (Maica Vineri) etc. Sau le-ar fi putut schimba genul, cum a procedat, cam în aceeaşi epocă, Adolf Ludwig Staufe, culegând şi traducând în germană naraţiuni din Bucovina (Staufe, pp. 95–96), în care, de pildă, Sfânta Duminică apare sub forma *Sfântul* Duminică, Sfânta Vineri ca *Sfântul* Vineri. Kunisch a coroborat însă probabil aici echivalarea lui Schott din textele pomenite cu două indicaţii date de acesta în secţiunea „Superstiţii”, unde precizează că zilele săptămânii sunt considerate la valahi *sfinte* şi sunt numite Maica Miercuri, Maica Vineri etc.

Basmul „Florian” din Schott (nr. 28) debutează cu motivul fecioarei izolate departe de lume, spre a fi împiedicată să se căsătorească (M.I. T 381): „Un rege puternic, stăpân peste numeroase ţări, mâhnit de vremurile decăzute, puse odată să se ridice un palat frumos, departe de capitala sa, pe care îl înconjură cu valuri de pământ, şanţuri şi ziduri tari ca stânca. Acolo, departe de lume, în credinţă de Dumnezeu şi curăţenie sufletească, chibzui să-şi crească fata, singurul său copil, un prunc de câteva luni. Sub pedeapsa cu moartea, nici un bărbat, fie el tânăr, fie bătrân, nu avea voie să se apropie nici măcar de ultimul şanţ din afară; de asemenea porunci ca prinţesa să nu fie lăsată să vorbească decât cu femeile care o slujeau. Aşa cum porunci regele, aşa se

făcu. Straşnic despărţită de lume, prinţesa dispunea de cele mai virtuoase învăţătoare, care o instruiau cu multă grijă. Tatăl ei însă cheltui mii şi mii de bani ca să-i îndulcească copilei sale iubite despărţirea de lume şi să-i facă acolo o şedere pe cât de plăcută, pe atât de neprihănită. El puse să se ridice o mândreţe de grădină cu o minunată fântână ţâşnitoare şi un lac bogat în peşte, iar în tufele de o nemaipomenită frumuseţe aduse cele mai rare şi mai preţioase păsări, care fermecau auzul cu cântecul lor şi orbeau privirea cu strălucirea penelor lor". Coincidenţa de motive dintre fragmentul citat şi începutul „Frumoasei din grădina de aur" nu probează, evident, un eventual împrumut de la Schott la Kunisch, ci doar, ca şi în cazul precedent din Voronca, faptul că în jurul datei la care ne situăm motivul era în circulaţia orală.

O altă sursă consultată de Kunisch care poate fi identificată în aceeaşi zonă a credinţelor despre fiinţe fantastice şi care nu a fost observată este *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, anume în versiunea germană de la 1771.

În scurta introducere la „Basmele valahe", Kunisch trece în revistă câteva „credinţe tradiţionale" despre făpturi supranaturale. Printre acestea pomeneşte de *ursitoare* (nu întâmplător, de vreme ce „Fecioara fără trup" debutează cu motivul ursirii), pe care el le numeşte *Urbitelle*. Caz în care înlocuirea lui *s* (din ursitele, cu sensul de ursitoarele) cu *b* ar pute fi într-adevăr o greşeală de tipar (Heitmann, 1996, p. 98), dar *iniţial* în textul lui Cantemir (capitolul „Despre religia moldovenilor", p. 315), preluată întocmai de Kunisch. De precizat că în originalul latinesc figurează *ursitele*. Tot la Cantemir par să trimită şi celelalte definiţii de făpturi fabuloase din acelaşi loc. Astfel *Miază-Noapte* este în *Descrierea Moldovei* „o nălucă ce rătăceşte pe la răscruci

sub felurite chipuri de animale, de la apusul soarelui până la miezul nopţii, după care dispare”[3]. La Kunisch, este „o nălucă ce rătăceşte sub felurite chipuri de la apusul soarelui şi până la miezul nopţii şi îi necăjeşte pe călătorii întârziaţi”. *Frumoasele* la Cantemir „sunt nimfe aeriene care se îndrăgostesc adesea de tineri frumoşi”; la Kunisch, „zâne încântătoare” care „plutesc prin văzduh” şi la „vederea unor flăcăi frumoşi se aprind de dragoste pământească” – ceea ce iarăşi nu coincide întru totul cu uzul folcloric care atribuie ielelor, căci despre ele este vorba, caractere mai degrabă malefice, în timp ce zânele propriu-zise din basmele fantastice sunt ele jinduite de flăcăi şi obţinute cel mai adesea prin stratageme viclene (ca bunăoară în ATh. 413). *Dracii* la Cantemir („dracul din vale”) sunt „duhuri rele care [...] sălăşluiesc în apă”; la Kunisch: „în adâncurile apei sălăşluiesc dracii cei răi”.

3. Am tradus citatele din Cantemir după versiunea germană.

În povestirea „Aniţa”, Kunisch explică ce este *Zburătorul*: „O nălucă sub chipul unui tânăr chipeş. El se arată adesea fetelor când stau singure pe înserat, mai cu seamă celor logodite sau care trec de pragul copilăriei [...], când toţi dorm vine iarăşi, de astă dată nevăzut, şi se lasă jos, alături de cea care se odihneşte etc.”. În *Descrierea Moldovei*: „o nălucă, un tânăr frumos care asaltează noaptea fecioarele, mai cu seamă pe cele recent logodite şi, neputând fi văzut de ceilalţi, chiar de cei ce sunt treji, fac cu ele întreaga noapte tot felul de lucruri neîngăduite.” Tot în „Aniţa”, Kunisch îşi lămureşte cititorii despre ce vrea să însemne *farmec*: „este în Valahia o vrajă prin care femeile trezesc sentimente de dragoste în acei bărbaţi pentru care nutresc o simpatie neîmpărtăşită. El poate inspira de asemenea şi ură pentru ca aceia să simtă chinul patimii neîmplinite.” La

Cantemir, el „este o vrajă obişnuită prin care femeile cred că pot să-i atragă spre ele pe cei pe care îi iubesc sau să-i smintească pe cei pe care îi urăsc.”

În rest, capitolele consacrate în *Bucureşti şi Stambul* obiceiurilor nupţiale şi de înmormântare nu au nimic comun cu cele corespunzătoare din *Descrierea Moldovei*, aşa cum s-a presupus (Bistriţeanu).

S-a susţinut unanim că sfârşitul tragic al „basmelor valahe” contravine în mod categoric opticii luminoase a basmului fantastic ca speţă, ba chiar a basmului românesc în special (Rotaru, p. 166), şi s-a conchis de aici intervenţia cultă indiscutabilă a autorului ori a informatorului său. Afirmaţia se cuvine nuanţată. Este drept că, în general, moartea nu afectează decât trecător soarta eroilor, care pot muri repetat pe parcursul povestirii şi sunt tot de atâtea ori înviaţi. Ca episod definitiv, ea este de regulă rezervată antagoniştilor sau este un incident tehnic care poate deschide basmul (împăratul se duce şi lasă cu limbă de moarte o recomandare sau o interdicţie feciorilor săi). Chiar motivul morţii de dor, în poziţie *forte*, căci finală, la Kunisch – prilej cu care s-a invocat melancolia grea a eroilor romantici, depresia letală din iubire neîmpărtăşită sau neîmplinită –, poate apărea în basmul popular sub o formă eufemizată, anume ca lung leşin sau boală grea, fără leac, ameninţând să-l ducă pe erou la pieire (Ispirescu, I, p. 157, Bîrlea, 1966, II, p, 189). În schimb, există o categorie de basme fantastice, la limita legendei (cu atestări inclusiv româneşti), care se încheie cu dispariţia eroului. De pildă ATh. 470, în care protagonistul, după ce petrece pe lumea cealaltă „ani trecuţi ca zile”, se reîntoarce la locul său de obârşie şi moare, recuperând în prealabil rapid duratele „reale” scurse în absenţa sa. Acelaşi sfârşit în *Tinereţe fără*

bătrâneţe, tip înregistrat de Catalogul internaţional sub 470 cu 16 variante, dintre care doar una singură românească (Dima, 1944), absentă şi ea din versiunea nouă, adusă la zi (2004) a acestuia[4]. Există apoi basme cu final etiologic încheiate fără nuntă, fără îmbogăţire fabuloasă, fără urcare pe tron etc., ci cu moartea eroilor, metamorfozaţi mai apoi în aştri (Ispirescu, I, p. 326). Sau chiar texte recente, culese din circuitul oral prin înregistrare magnetică (Bîrlea, 1966, I, p. 460). De reamintit şi că naraţiunile despre ursită – s-ar părea dintre cele mai răspândite la noi (Bîrlea, 1966, I, p. 73) – au nu o dată finaluri tragice (tipul Lenore – ATh. 365, tipul Oedip – ATh. 931; ATh. 934, 939A ş.a.), tocmai pentru că tind să demonstreze caracterul necruţător, inconturnabil al fatalităţilor. Or, de obicei acestea sunt eminamente negative: neşansă, sărăcie, crimă, incest etc. Astfel încât, dacă în „Fecioara fără trup”, o situaţie iniţial fericită, ursirea unei condiţii de excelenţă nou-născutului, se răstoarnă mai apoi, dovedindu-se a fi o supremă calamitate – desfăşurare de peripeţii interpretabilă în spiritul unei pedagogii veterotestamentare drept pedeapsă pentru lipsa maternă de măsură, dar şi ca sensibilizare a ideii după care o esenţă teribilă se poate ascunde sub aparenţe inocent jubilante –, atunci această împrejurare e în deplină concordanţă cu logica însăşi a schemei fatalităţilor şi nu poate fi neapărat pusă pe seama intervenţiei cărturăreşti.[5] Ceea ce tulbură aici percepţia naturii genuine a finalului este straneitatea personajului fantomatic – „Fecioara fără trup” – prin care se împlineşte ursita. Acesta pare într-adevăr o creaţie cultă, aşa cum au afirmat toţi comentatorii, implântat în schema altminteri de largă răspândire în folclorul românesc a lui ATh. 413 (flăcăul care îşi ia o zână drept soţie prin vicleşug, furându-i hainele în timp ce ea se

scaldă). De o frumuseţe fără cusur, expresie a desăvârşirii în sine, odată ce devine obiectul căutării de către protagonist a „tot ce-i mai înalt” pe lume, făptura nu este numai lipsită de corp, ci şi, se cuvine subliniat, de voinţă proprie. Pasivă în chip absolut, ea e capabilă de acte doar prin sugestie mentală. Execută cvasimecanic doar ceea ce i se cere, împrumutând de fiecare dată gândurile şi dorinţele celui care o iubeşte. Caracterul ei integral adaptativ, dependenţa de sugestiile care îi vin din afară ar putea s-o califice, psihologic vorbind, drept o proiecţie în spaţiu a *imaginii sufletului* celui care o caută. Un singur lucru nu poate îndeplini „Fecioara fără trup”: nu-şi poate lepăda imaterialitatea, cu alte cuvinte, nu poate renunţa la nemurire. Incidenţă majoră care apropie şi la acest nivel cele două „basme valahe”.

4. Evident, pentru că, din păcate (poate caz unic în Europa, dată fiind bogăţia, varietatea şi interesul excepţional al basmelor populare româneşti), nu avem încă un catalog naţional modern (cel din 1928 al lui Adolf Schullerus fiind total depăşit) care să introducă materialul nostru în circuit internaţional. Deşi unui astfel de catalog regretatul Corneliu Bărbulescu i-a consacrat câteva decenii bune în cadrul Institutului de Etnografie şi Folclor, dactilograma lucrării sale, neterminată, e ţinută sub cheie de direcţia instituţiei, neputând fi consultată nici măcar la bibliotecă.

5. Nu acelaşi lucru se poate însă spune, e drept, şi despre celălalt basm din Kunisch. Logica tipului ATh. 301 A („căutarea prinţesei”), căruia el îi aparţine, contaminat cu motivul „captivităţii fecioarei”, ar fi reclamat un sfârşit fericit.

Lipsa corpului, altfel spus a unui dat fundamental al existenţei sensibile, şi neliniştea produsă insului care o constată aduc întru câtva personajul în cauză în

vecinătatea „omului care şi-a pierdut umbra”, absenţa umbrei fiind şi ea un semn de imaterialitate, chiar dacă dezvoltările de largă circulaţie literară ale motivului (cap de serie, Adelbert von Chamisso cu *Istoria ciudată a lui Peter Schlemihl*) ignoră, paradoxal, această evidenţă şi se angajează pe traiectorii de cu totul altă natură.

„Fecioara fără trup” o anticipează în contextul cărţii pe himera Desirée (capitolul „În palatul sultanului”), o imposibilă frumuseţe panetnică. Aceeaşi desăvârşire în ambele cazuri, aceeaşi inaccesibilitate de făpturi fantomatice, aceeaşi patimă cu care sunt râvnite, acelaşi mediu „ireal” în care sunt plasate, o dată basmul, a doua oară visul.

Basmul „Fecioara fără trup” este alcătuit din două tipuri distincte, contaminate, precum frecvent în oralitate. Este vorba mai întâi de o schemă simplă, precedată de motivul ursirii (M.I. T22. 2, „femeia predestinată”), în care eroul pretendent la mâna prinţesei e supus, spre a-şi dovedi vrednicia, la trei probe care îi atestă puterea fizică, isteţimea şi frumuseţea. Nunta încheie luminos acest fir epic. Dar lucrurile nu se opresc în atare punct culminant, deoarece motivul iniţial pretinde, la rându-i, să fie dezvoltat şi confirmat. Schema lui ATh. 413 asumă în continuare această funcţie. O astfel de structură compoziţională, în care, după ce obţine prin grele încercări mâna fetei de împărat, eroul porneşte la noi aventuri, este, de asemenea, atestată în folclorul românesc, chiar dacă mai rar (*cf.*, de pildă, Alexici, p. 257).

Şi în cazul „Fetei din grădina de aur” există unanimitate de vederi în privinţa elementelor *cărturăreşti*: episodul zmeul/fata de împărat, pe de-o parte, desfăşurarea acţiunii pe mai multe planuri, pe de alta. Acest din urmă element nu e întru totul probant, căci

şi în basmul popular apar – chiar dacă nu frecvent – acţiuni paralele, dintre care una principală, alta doar schiţată (un exemplu îl oferă „Greuceanu” din colecţia Ispirescu), pe care povestitorul, expunându-le pe rând, le leagă prin formule de tipul „să-i lăsăm acum pe cei doi... şi să vedem ce făceau...”; sau calul năzdrăvan îşi informează stăpânul de ceea ce se petrece în altă parte.

Şi în privinţa celuilalt argument *tare* adus în discuţie, episodul zmeul/fata de împărat, se cuvin făcute unele precizări. În basmul lui Kunisch, zmeul este un personaj ambiguu, a cărui structură îmbină stereotipia tradiţională cu individualizarea proprie scrierii culte. Astfel, el este mai întâi o creatură polimorfă (în stare de o cvintuplă metamorfoză: pală de vânt, astru, ploaie, făptură umană, curcubeu), stăpânitor absolut peste spaţii întinse pe „tărâmul celălalt” (în cer şi sub mare), care se îndrăgosteşte, potrivit cu natura sa zmeiască, de fata împăratului, iar când aceasta dispare împreună cu feciorul de rege îi urmăreşte pe fugari cu intenţia de a-i distruge. Tiparul folcloric e aici evident. Până şi ascendenţa astrală a zmeului este atestată de credinţele populare. Bunăoară, la sfârşitul secolului al XIX-lea, în Dolj se credea că stelele căzătoare sunt zmei care se coboară acolo unde „sunt rânduiţi”; în Ialomiţa că „atunci când cade o stea [...] îi mai zice şi zmeu care se duce la femei” (Muşlea/Bîrlea, p. l83). Chiar cererea fetei de împărat ca zmeul să renunţe la nemurire poate fi, paradigmatic vorbind, echivalată cu „sarcinile imposibile” pe care peţitorii sunt obligaţi să le îndeplinească (de pildă în ATh. 313, 465, 502, 590, 620, 725 etc.) şi care li se dau cu scopul de a-i pune să-şi piardă capul: să facă un lan de grâu în locul unui munte de seara până dimineaţa, să scoată din mijlocul mării vaca cu un corn în cer şi altul în pământ, să aducă pe „nu-ştiu-cine” ş.a. La Kunisch e

vorba de un caz limită, vizând persoana însăşi a protagonistului, anume schimbarea statutului său existenţial, pe o linie descendentă. Asimilarea însă a zmeului cu Zburătorul (Caracostea, Rotaru, Mincu) cred că ar trebui privită cu rezervă, chiar dacă în uzul folcloric al doilea este uneori confundat cu primul, împărţind cu el apariţia ignigenă, putinţa de a zbura şi pornirile erotice. Având în vedere deosebirile funcţionale şi categoriale dintre ei, se poate spune pe scurt că Zburătorul e mai mult o fantasmă onirică cu acţiune violent distructivă asupra făpturilor feminine la care coboară, în vreme ce zmeul, chiar dacă terifiant ca înfăţişare, coleric şi mizantrop, are purtări – nu neapărat, dar frecvent – gingaşe cu fetele răpite, precum şi o anume ingenuitate. Or, la Kunisch tocmai aceste trăsături sunt exploatate, hiperbolizate în disponibilitatea de a se autosacrifica spre a face astfel dovada de iubire pretinsă viclean de către fata de împărat.

La fel de neîntemeiată îmi pare şi legarea motivului zmeului îndrăgostit de tipul „soţului animal” (Caracostea). Suprapunerea tematică (relaţia femeie/zeu, Caracostea, pp. 35–36) între serii de motive cu statut şi funcţii complet diferite nu dovedeşte mare lucru. Într-un caz (Kunisch) e vorba de natura proteică, polimorfă a unei fiinţe supranaturale, fără consecinţe epice propriu-zise; în celălalt de o vrajă care constrânge o fiinţă supranaturală la alternanţa om/animal, dispusă pe ritmul nocturn/diurn, alternanţă care atrage încălcarea interdicţiei de întrerupere a acestui regim înainte de termenul prestabilit (arderea pielii de animal) şi împinge astfel înainte acţiunea basmului.

Pe de altă parte, prin încercarea de a scăpa de nemurire, încercare ce depăşeşte, cum s-a remarcat unanim, dar insuficient de nuanţat, tiparul epic

tradiţional, zmeul se sustrage condiţiei sale originare de creatură telurică, *antagonist puternic* al eroului, şi devine un duh, posibil eonic, căruia Dumnezeu îi refuză cererea, socotind-o semn de ignoranţă – „nu ştii ce ceri”, adică nu ştii ce înseamnă să fii muritor, sau nu ştii pentru ce/cine vrei să fii muritor. Componenta, să-i zicem, eonică a făpturii, nu întâmplător numită la un moment dat „duh”, reverberează asupra relaţiilor sale cu prinţul. De astă dată nu se mai poate spune cu certitudine care este aici protagonistul şi care antagonistul, care răufăcătorul şi care eroul. Cei doi nu mai sunt personaje de basm fantastic, ordonat pe verticala bun/rău, ci adversari cu oarecare complexitate psihologică într-un „romanţ” cu tentă filozofică. Lipseşte de aici confruntarea propriu-zisă. Pornit de-acasă în căutarea fetei de împărat, prinţul nu se luptă în „luptă dreaptă” ca s-o obţină, respectiv s-o păstreze. De altminteri, pe tot parcursul naraţiunii, funcţia „tare” a *adversarului*, proprie basmului fantastic popular, e tratată anemic; balaurul e răpus aproape accidental, el fiind mai degrabă simbolul abstract al ideii de obstacol; la fel împăratul, pornit pe urmele fugarilor, este un adversar slab, iar urmărirea e lipsită de metamorfozele canonice care duc la anihilarea urmăritorului. Mai mult, în cea de a doua urmărire, a perechii de către zmeu, binomul urmărire/salvare, ale cărui elemente sunt viguros solidarizate în modelul folcloric, este suspendat, salvarea fiind înlocuită cu nimicirea fugarilor. Brăţara agăţată în copac este o variaţie la un motiv frecvent în asemenea episoade; îndeobşte zmeoaicele „cu o falcă-n cer şi cu una-n pământ”, alergând după eroi, se prefac în grădini, fântâni, cupe de argint, mere etc., toate amăgitoare, menite pierzaniei fugarilor. Alteori şi aceştia se metamorfozează într-un lanţ paralel şi asistăm la o cursă de fabuloasă

spectaculozitate (de pildă, în ATh. 325, „copilul la şcoala diavolului”).

În fine, câteva observaţii în legătură cu mult comentata idee de nemurire. În basmul oral lipseşte de regulă tensiunea dintre muritor şi nemuritor. În ciuda duratelor scurse, protagoniştii nu par afectaţi de timp.[6] Cei ce îi poartă mesajul fundamental, Făt-Frumos, Ileana Cosânzeana, sunt şi rămân pururi tineri. Între tărâmul de dincolo, presupus a fi populat de fiinţe nemuritoare, şi tărâmul de aici, presupus a fi locuit de făpturi vremelnice, nu murirea, respectiv nemurirea sunt indici care certifică diferenţa de regim existenţial, ci doar, şi asta într-o măsură relativă, peisajul, cota altitudinală şi statutul locuitorilor (Nişcov, pp. 215–217). Doar în categoria basmelor din vecinătatea legendelor de tip „Sage”, sau contaminate cu ele, întâlnim, precum am văzut mai sus, ieşirea expresă a insului din propriul sistem de referinţă temporală, intrarea în spaţiul nemuririi, al timpului oprit în loc, sau al timpului încetinit până la imperceptibilizarea curgerii sale, şi reintrarea mai apoi în spaţiul devenirii ireversibile, proces dătător de anxietăţi metafizice. Prin urmare, nu renunţarea la nemurire desparte basmele Kunisch de universul folcloric, aşa cum s-ar zice la prima vedere, ci *eşecul* vs i*zbânda* încercării de a renunţa la ea.[7] Se mai adaugă şi opoziţia dintre instanţele în raport de care personajele îşi percep nemurirea (definitivă, respectiv vremelnică): transcendentă şi personalizată la autorul german, imanentă şi difuză în naraţiunile populare. Izbânda acestei încercări este posibilă într-un caz deoarece nemurirea e concepută ca o calitate a spaţiului (uluitoare intuiţie!), exterioară insului, dar transmisibilă acestuia sub durata locuirii în el. Spaţiul odată părăsit, efectul nemuririi încetează: reîntors la preajma-i, omul, am văzut, îmbătrâneşte rapid şi moare.

În schimb, în celălalt caz (Kunisch), ea este consubstanţială fiinţei, dat inexorabil, cu neputinţă de lepădat ori de negociat. Or, tocmai acestui fapt i se datorează vigoarea ideii înseşi de incompatibilitate ontologică între făpturi, ce face în ultimă instanţă obiectul celor două „basme valahe” deopotrivă. De aici şi sentimentul tragic al situaţiilor-limită cu care ele ne confruntă, ca şi melancolia ce se degajă din perceperea fatalităţii implacabile.

6. Ceea ce nu înseamnă că problema timpului nu se pune în basmul fantastic. Dimpotrivă. A se vedea analiza erudită a paradoxului timpurilor în basmele spaţiului romanic la Felix Karlinger, 1986. *Cf*. şi Nişcov, pp. 212–215.

7. Motiv pentru care nu este necesară citarea şi comentarea neconvingătoare a unei legende etiologice de o autenticitate îndoielnică din Pamfile, *Cerul şi podoabele lui*, v. M. Popa, „Legenda Luceafărului”, în *Luceafărul* XV (1971), nr. 9, 4 mart. E suficient să se recitească *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte*, basmul lui Ispirescu.

Nu încape îndoială, aşa cum au susţinut energic Caracostea (1943) şi Heitmann (1996), că „Fata din grădina de aur”, în speţă episodul zmeu/fata de împărat, i-a furnizat lui Eminescu, chiar dacă în germene, aproape întreaga materie primă (motive, idei-forţă şi chiar detalii imagistice) din care a plămădit *Luceafărul*, materie aleasă de el, evident, ca urmare a unei afinităţi profunde: decalajul de nivel fiinţial dintre nemuritor şi muritoare, natura uranică şi totodată neptunică a duhului, nemurirea ca povară şi destin, melancolia imposibilei împliniri, ambiguitatea femeii între suavitate, candoare şi viclenie, fondul folcloric.

Ar mai fi de subliniat că „basmele valahe” nu au fost prelucrate în raport cu modelele folclorice cu mult peste uzul în domeniu pe la mijlocul veacului trecut. Să ne gândim că, de pildă, chiar fraţii Grimm, a căror colecţie de referinţă se afla tocmai în 1857 la cea de-a opta mare reeditare, au procedat deliberat la interpolări, modificări şi contaminări de piese. Că la noi, Athanasie Marienescu (*Descoperiri mari*, 1872) colaţiona şi „reconstruia” fără scrupul variante „folclorice”, oferind contexte prolixe cu forme de limbă absurde. Să ne gândim, de asemenea, că, *nefiind culegător de folclor*, Kunisch a izbutit totuşi să repovestească fluent şi simplu, chiar dacă episodic cu artificialităţi şi dulcegării proprii vremii (lacrima zmeului care se preface în mărgăritar ş.a.), două naraţiuni, convergente tematic şi articulate solid pe tipare motivice şi compoziţionale circulante în folclorul românesc. Ele nu sunt „basme culte”, ci o categorie intermediară între cult şi oral. O lectură paralelă cu „Făt-Frumos din lacrimă” a lui Eminescu şi cu basmele romanticilor germani (Novalis, Clemens Brentano, E. Th. A. Hoffmann), fantasmagorice, stranii, ludice, cu substrat filozofic şi compoziţie funambulescă, arată lămurit deosebirea.

Dar să revenim la ansamblul din care fac parte „basmele valahe”.

După cum am încercat să arăt în prima parte a acestui excurs, în *Bucureşti şi Stambul* avem o carte alcătuită nu doar din întâmplări trăite aievea, ci şi din episoade afabulate ori numai „aranjate” în marginea celor reale spre a consuna discret, un *elaborat* în care timpul narat este semnificativ dilatat faţă de timpul real (Heitmann, 1996, pp. 90–91), în care informaţia precisă e înlocuită ici-colo cu aluzia, în care regimul retoric dominant este acela emfatic, al adresei către propriile „personaje” sau

către cititorul constant instruit, căruia uneori i se simulează prezenţa prin invocări circumstanţiale, frecvent hortative: acesta este invitat să-l urmeze pe autor în drumurile sale, să ia o atitudine, să evalueze o situaţie; de unde şi abundenţa de exclamaţii, de întrebări în cascadă, precum şi schimbarea, aparent fără motiv, a timpului relatării: imperfectul e brusc înlocuit cu prezentul, efectul fiind o mai energică implicare a interlocutorului fictiv în naraţie. Centrarea intensă pe destinatarul absent nu este, pe de altă parte, decât un mod de multiplicare a autorului-personaj, care îşi deghizează astfel, o dată în plus, identitatea reală. Un elaborat în care sentimentalismul de fond este ici-colo contrabalansat de accente ironice sau umoristice, iar artificialitatea dialogului e compensată de expresivitatea unor scene de gen sau peisaje citadine: ţiganii şătrari, noaptea, în jurul ceaunului cu fiertura de mălai, turcii nemişcaţi, fumându-şi în tăcere ciubucul în tractirul din Orşova, uliţele abrupte, ca potecile de munte, din Stambul ş.a. Sau această descriere cvasiautoironică a felului comic în care autorul îşi face intrarea în Istanbul: „În faţă mergeau doi dreptcredincioşi cu turbane, ducându-mi cuferele, în spatele lor agentul evreu care îmi transporta, nu fără demnitate, cizmele pe care le găsise în cabina mea cu puţin înainte de a fi părăsit vaporul. Apoi, veneam eu însumi pe mârţoaga turcească, cu piciorul sănătos în scară, cu celălalt, liber, încălţat în papuc; după mine încă o jumătate de duzină de băieţi de turci, dintre care unul ducea o cutie de pălării, un altul o geantă de piele, câte unul doar un baston sau un caiet de însemnări”.

Traseele călătoriilor sunt îndeobşte parcurse în cerc. Oamenii pornesc la drum spre a se întoarce după o vreme în punctul din care au plecat cândva. Uneori se întâmplă să găsească acasă, precum rabinul din poveste, lucrul de

preţ căutat în depărtare. Dar sunt şi călătorii a căror traiectorie se opreşte undeva pe drum. Cei plecaţi nu se mai reîntorc, pierzându-şi urma sub alte zodii, împlininduşi acolo destinul hărăzit. O astfel de călătorie este şi cartea germanului Kunisch, fără de care *Luceafărul* românului Eminescu nu ar fi fost cu siguranţă scris. El a trecut pe aici într-o vreme când acesta, „băiet fiind", cutreiera pădurile în aşteptarea unei întâmplări care pe el avea să-l urce pe una din culmile poeziei, iar pe celălalt, neştiut şi neştiutor, să-l mântuie de anonimat. Călătorul avea să supravieţuiască mulţumită întâlnirii neprevăzute la care însă el nu avea să mai fie de faţă. O întâlnire cel puţin neobişnuită.

VIORICA NIŞCOV

Bibliografia lucrărilor citate

Aarne, A., St. Thompson, *The Types of the Folktales*, Helsinki, 1961 (FF Communications, nr. 184). Siglat ATh. Reeditare mult amplificată de către Hans-Jörg Uther, Helsinki, 2004 (FF Communications, nr. 284).

Alexici, Gheorghe, *Texte din literatura poporană română*, I, editura autorului, Budapesta, 1899.

Bistriţeanu, Al., „Primii culegători de basme româneşti", în *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor* V (1956), nr. 1–2.

Bîrlea, Ov., *Antologie de proză populară epică*, vol. 1–3, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966.

Bîrlea, Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

Bogdan-Duică, C., „Despre «Luceafărul» lui M. Eminescu", extras din *Anuarul liceului Andrei Şaguna*, Braşov, 1925.

Cantemir, D., *Beschreibung der Moldau*. Faksimiledruck der Originalausgabe von 1771, Frankfurt u. Leipzig. Nachwort von Const. Măciucă, Kriterion, Bucureşti, 1973.

Caracostea, D., „Izvorul poemei «Luceafărul» de Eminescu”, în *Adevărul literar şi artistic* V (1924), nr. 206, 16 nov.
Caracostea, D., *Două basme necunoscute din izvoarele lui Eminescu*, Editura Librăriei Socec & Co., Bucureşti, 1926.
Caracostea, D., *Creativitatea eminesciană*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II”, 1943, reeditare în *Studii eminesciene*, ediţie îngrijită şi note de Ion Dumitrescu, prefaţă de George Munteanu, Editura Minerva, Bucureşti, 1975.
Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II”, Bucureşti, 1934–1936, reeditare în *Opere*, vol. 12–13, Editura Minerva, Bucureşti, 1969–1970.
Dima, Alexandru, *Rumänische Märchen*, Otto Harassowitz, Leipzig, 1944.
Gaster, M., *Literatura populară română*, Editura Haimann, Bucureşti, 1883, ed a II-a îngrijită, prefaţată şi adnotată de Mircea Anghelescu, Editura Minerva, Bucureşti, 1983.
Georgescu, Nic., „Rigoarea metodei”, în *Luceafărul* XXXI (1988), nr. 3, 16 ian.
Guillermou, Alain, *La genèse intérieure des poésies d’Eminescu*, Librairie Marcel Didier, Paris, 1963.
Heitmann, Klaus, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german, 1775–1918. Un studiu imagologic*, în româneşte şi introducere de Dumitru Hîncu, Editura Univers, Bucureşti, 1995.
Heitmann, Klaus, *Oglinzi paralele*, traducere şi postfaţă de Florin Manolescu, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996.
Iorga, N., „Trei călători în Ţările Române: Caronni, Rey, Kunisch şi originea «Luceafărului» lui Eminescu”, în *Acad. Rom. Memoriile Secţiunii istorice*, seria III, tom V, 1925.
Iorga, N., *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, vol. 1–4, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1928–1929; ediţia a III-a îngrijită, studiu introductiv şi note de Adrian Anghelescu, Editura Eminescu, Bucureşti, 1981.
Ispirescu, Petre, *Opere*, vol. 1–2, ediţie îngrijită, note şi variante, glosar şi bibliografie de Aristiţa Avramescu, studiu

introductiv de Corneliu Bărbulescu, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969.
Jura, Iulian, *Mitul în poezia lui Eminescu*, J. Gamber, Paris, 1933.
Karlinger, Felix, *Zauberschlaf und Entrückung*, Selbstverlag des österreichischen Museums für Volkskunde, Viena, 1986.
Mărieş, Stela, „Die rumänischen Fürstentümer aus der Sicht deutscher Diplomaten der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts”*,* în *Revue roumaine d’histoire* XXII (1983), nr. 1, janvier–mars.
Mincu, Marin, *M. Eminescu, „Luceafărul”*, tabel cronologic, prefaţă, comentariu şi bibliografie de..., Editura Albatros, Bucureşti, 1978.
Morariu, Leca, „Pentru arheologia *Luceafărului*”, în *Junimea literară* XIII (1924), nr. 3–4, martie–prier.
Murăraşu, D., *Eminescu şi literatura populară*, studiu introductiv în M. Eminescu, *Literatura populară*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1936; reeditare, Editura Minerva, Bucureşti, 1977.
Muşlea, Ion, Ov. Bârlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.
Niculiţă-Voronca, Elena, *Datinile şi credinţele populare româneşti*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903, ediţia a II-a, îngrijită şi prefaţată de Iordan Datcu, Editura Saeculum I. O., Bucureşti, 1998.
Nişcov, Viorica, *Eşti cât povesteşti*. *O fenomenologie a basmului popular românesc*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2012.
Perpessicius, în M. Eminescu, *Opere*, ediţie critică îngrijită de..., vol. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1943; vol. 6, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1963.
Schott, Arthur und Albert, *Walachische Märchen*, Stuttgart, J. G. Cotta’schen Verlag, 1845; reeditare cu titlul *Rumänische Volkserzählungen aus dem Banat*, sub îngrijirea lui Rolf Wilhelm Brednich şi Ion Taloş, Bucureşti, Kriterion, 1971;

Basme valahe, traducere, prefaţă şi note de Viorica Nişcov, Polirom, Iaşi, 2003.
Scorpan, Grigore, „Valoarea simbolică a poemei *Luceafărul*”, în *Revista critică* X (1936), nr. 2–3.
Staufe, Ludwig Adolf, *Basme populare din Bucovina*. *O colecţie inedită*. Transcrierea în limba germană şi introducerea de Helga Stein. Traducere din limba germană, cuvânt introductiv şi note de Viorica Nişcov, Editura Saeculum I. O., Bucureşti, 2010.
Thompson, Stith, *Motif-Index of Folk-Literature*, vol. 1–6, Kopenhague, 1955–1958. Siglat M. I.
Todoran, Eugen, *Eminescu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.
Vianu, Tudor, *Poezia lui Eminescu*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1930.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Traducerea de faţă reprezintă prima versiune românească integrală a cărţii lui Richard Kunisch. Am evitat o transpunere arhaizantă, respectând originalul, a cărui limbă nu diferă, cu foarte puţine excepţii lexicale, de germana vorbită astăzi. Am păstrat, dar în cursive, cuvintele străine (maghiare, româneşti, franţuzeşti, turceşti etc.) din original. Cuvintele greceşti sunt redate în grafia autorului. Am transliterat vocabulele turceşti după indicaţiile domnului profesor Iusuf Nevzat, căruia îi mulţumesc călduros. Am indicat în note forma sub care autorul transliterează cuvintele româneşti. Parantezele rotunde îi aparţin, ca şi notele de subsol introduse cu asterisc. Ţin să mulţumesc, şi pe această cale, domnului

Cătălin Cioabă pentru a-mi fi sugerat şi susţinut reeditarea acestei cărţi, Editurii Humanitas pentru receptivitate şi, nu în ultimul rând, domnului Radu Gârmacea pentru contribuţia la ameliorarea adnotării textului.

V.N.

Bucureşti şi Stambul
Schiţe din Ungaria, România şi Turcia

DE CE CĂLĂTORIM?

Pe vremea când eram copil stăteam adesea visând în cămăruţa mea din casa părintească. În grădină râdeau şi se jucau camarazii mei, păsările cântau, florile îmbălsămau aerul. Eu însă eram cu urechea aţintită la alte sunete, priveam spre alte imagini. Ţara de basm a Şeherazadei se ridica în faţa sufletului meu, cu palmierii şi minaretele sale, cu califii şi femeile sale acoperite de văluri. Unduiau feregele albe, străluceau paftale de aur, fulgera zăngănind iataganul de Damasc în mâna

călăreţului zburător. Şi alte imagini îmi arăta visul meu, de la miazănoapte şi miazăzi, de la răsărit şi apus. Sălăşluiam în wigwamul pieilor-roşii care cad cu pădurile lor virgine sub loviturile de secure ale civilizaţiei necruţătoare. Călătoream pe marea albastră, când uraganul vuind se cunună cu ea, când pieptul ei freamătă până-n slava cerului sub îmbrăţişarea năprasnicului peţitor. Iar din unde se ridicau palate strălucind alb, chitare răsunau în dumbrăvi înmiresmate, cerul de un albastru adânc se arcuia într-o frumuseţe senină peste ţara barcarolelor şi a serenadelor. Cât de bogată şi plină de vrajă era lumea depărtării, cât de sărăcăcioasă şi dezvrăjită era lumea care mă înconjura!

Iar când am devenit bărbat, cineva mi-a arătat o dată, sus în nord, un moşneag care nu trecuse niciodată dincolo de satul învecinat. Nu văzuse în viaţa lui oraşul aflat doar la o milă depărtare. „N-aţi dorit niciodată să vedeţi cum arată alte locuri, cu ce se îndeletnicesc alţi oameni?” „De ce?” mi-a răspuns zâmbind liniştit şi m-a privit cu nişte ochi din care radiau atâta pace şi seninătate, încât am amuţit.

De ce călătorim? Am văzut soarele răsărind peste dumbrăvile de portocali din Hyères şi peste câmpiile de gheaţă ale nordului, am dormit în cortul arabului şi am visat sub cerul însorit al Italiei, l-am ascultat pe povestitorul de basme din Atmeidanul Stambulului şi pe improvizatorul de cântece din Piaţa San Marco a Veneţiei, am privit de pe munţi uriaşi pământurile îndepărtate şi de pe vase trosnind din încheieturi marea învolburată – dar n-am găsit răspuns la această întrebare.

Îmbelşugată în frumuseţe e lumea. Asemenea unor grădini fermecate strălucesc în splendoare câmpiile sudului, ispititor răspândesc miresme dumbrăvile de portocali – dar oare locul modest, câmpia fără podoabe pe

care te-ai jucat când erai copil, mărăcinişul în a cărui umbră ai visat primul vis de aur al tinereţii nu sunt ele mult, cu mult mai frumoase? Admirativ se opreşte străinul în loc când vede pentru prima oară minunăţia trupului armonios al unei grecoaice, când îl fulgeră întâia oară flacăra din ochii unei spanioloaice, când îi apare în faţă, asemenea unui vis întrupat de poet, o mulatră, o Venus Anadiomene a Lumii Noi. Dar oare femeia pe care o iubeşti nu este ea infinit mai frumoasă, chiar şi atunci când în ochii mulţimii trece drept urâtă?

Cei fericiţi nu călătoresc. Multe nume are pricina care îi împiedică pe oameni să zăbovească acasă, care îi mână să străbată depărtările; plictis se numeşte la cei săraci cu duhul, *spleen* la ipohondri, dor la poeţi. Indiferent dacă plictisul, *spleen*-ul sau dorul îi pun în mână toiagul de călătorie, ţelul este de fiecare dată acelaşi. Ceea ce nu ai în ţara ta urmează să găseşti în depărtare. Cât de nemărginită, de strălucitoare se întinde depărtarea! Cât de ispititor se înalţă munţii în ceaţa albastră! Apropie-te, şi albăstrimea lor ceţoasă se mistuie, nu vezi decât piatra tare ce răneşte piciorul ostenit al drumeţului. Urcă-te pe piscurile lor care par să atingă cerul – cerul se retrage în înălţimi fără sfârşit, pământul dispare în adânc, eşti singur şi o răceală care încremeneşte îţi cuprinde pieptul fierbinte.

Ceea ce căutăm trebuie să se afle undeva pe pământ. Dar, de când au fost izgoniţi de-acolo primii oameni, stă la intrare heruvimul cu sabia de flăcări. Şi totuşi căutăm şi continuăm să căutăm, iar când auzim despre o ţară în care piciorul nostru nu a călcat, despre un popor în mijlocul căruia nu am trăit, un glas se face auzit în sufletul nostru: „Acolo trebuie să fie”, şi pornim într-acolo, unii pe telegarul aerian al fanteziei, alţii, trudnic,

pe calul cu aburi gâfâitor, pe vapoare şi cămile. Şi ce aducem acasă? Multe imagini colorate.

Imagini colorate am adunat şi eu. Asemenea unor vise fugare îmi alunecă prin faţa ochilor, vise care povestesc în nordul hibernal despre ţinuturile de la Soare-Răsare.

Scrisă la Berlin, de Ziua Morţilor.

GRANIŢA UNGARĂ

Era o dimineaţă frumoasă atunci când m-am suit pe vaporul care urma să mă ducă de la Viena la Pesta. Coverta era plină, societatea de pe vas era în cea mai mare parte alcătuită din unguri. Pe unul din ei îl cunoscusem deja mai înainte; după ce petrecuse iarna la Paris, se întorcea acum cu soţia şi fiica lui la moşie. „Pentru puţini e uşoară despărţirea de Paris; unei tinere doamne care a cunoscut acolo pentru prima oară splendorile acestei lumi trebuie să-i fie de două ori mai greu.” „În ţara mea mă întorc de fiecare dată cu dragă inimă”, răspunse ea liniştită. Şi nu erau simple vorbe; tonul şi privirea tinerei unguroaice spuneau limpede că răspunsul îl dăduse inima ei. De altfel, ea nici nu se potrivea cu saloanele din oraşul de pe Sena, alături de acei moşnegi cu minţi încinse şi inimi reci, tocite, alături de acele femei ai căror ani pot fi număraţi după numele favoriţilor lor precum anii republicii romane după numele consulilor ei. Tatăl frumoasei fete păru să-mi ghicească gândurile. „Noi, maghiarii, nu ne găsim nicăieri locul cu

adevărat”, spuse el, „de aceea numai acasă ne simţim cel mai bine.”

Plimbându-mă încoace şi-ncolo pe covertă şi examinându-i şi pe pasagerii de clasa a doua, m-a izbit o figură ciudată, pe care nu m-aş fi aşteptat nicidecum să o întâlnesc aici. Tricornul, vestonul lung croit după moda veacului trecut, monedele mari de argint slujind de nasturi la vestă, dar mai cu seamă expresia feţei îl trădau pe compatriotul meu şvab. Oare ce caută aici, la porţile Orientului? În vreme ce îl cercetam uimit, se apropie de el o fată de cel mult şaisprezece ani, vioaie şi gingaşă. Îi înconjură grumazul cu braţul şi îl privi în ochi cu nestrămutată dragoste. Mi-am amintit fără voie de romanul în versuri al lui Beck[8] despre nemţoaica, fătuca de cârciumar, care porneşte cu tatăl ei fugar în ţara ungurească.

8. Karl Beck (1817–1879), scriitor austriac de orientare socialistă utopică, aparţinând grupului aşa-zişilor „socialişti adevăraţi”. În relaţii cu scriitorii angajaţi politic ai „Germaniei Tinere” (Karl Gutzkow, Ferdinand Freiligrath, Georg Herwegh). A scris în special lirică. Este şi autorul *Cântecului despre frumoasa Dunăre albastră*, devenit celebru prin valsul lui Johann Strauß. Romanul la care se referă Kunisch, inspirat din viaţa şi moravurile maghiare ale epocii, este *Jankó, der Roßhirt* (*Jankó, stăvarul*), 1838.

Apropiindu-se de mine, căpitanul vasului îmi dădu lămuriri despre acest grup. Bărbatul era un învăţător şvab, pe care o colonie germană de lângă Amasia, din Asia Mică, îl chemase pe socoteala ei, împreună cu întreaga lui familie, ca să înfiinţeze acolo o şcoală. Am vorbit cu ei; erau oameni vioi, simpatici, de felul celor pe care îi întâlneşti nu o dată prin ţara şvabă. Şi Johanna, fata cea mai mare a învăţătorului, mi-a răspuns cu nesilită naturaleţe când i-am vorbit. Mi-a spus numele locului ei

natal, iar când întâmplător mi-am amintit de satul a cărui aşezare frumoasă mă izbise trecând pe-acolo, când i-am povestit că fusesem cu ani în urmă prin acele părţi şi când i-am descris biserica veche cu semicercul său de salcâmi, mi-a scuturat bucuroasă mâna ca unui prieten de demult, în vreme ce ochii ei căprui, cinstiţi, străluceau de mulţumire. Am întrebat-o ce impresie îi face această călătorie şi dacă se bucură că urmează să vadă atâtea ţări străine. „Nu”, îmi răspunse, „de fapt, nici un loc nu e cu mult mai deosebit decât altul, doar că oamenii vorbesc o altă limbă, iar cel mai frumos, totuşi, nu e decât în locul tău de baştină.” Fata simplă de la ţară, care până acum nu mai ieşise niciodată din satul ei natal, se lăsa mai puţin mişcată de diversitatea părelnică, superficială a lumii. Avea o carte în faţă şi învăţa cuvinte turceşti cu aceeaşi linişte cu care va fi învăţat cândva tabla înmulţirii. Când am început să fac cu ea exerciţii de citire, s-a bucurat ca un copil, şi ne-am cufundat treptat în această îndeletnicire într-atît, încât am uitat de cei din preajma noastră, până când am izbucnit deodată într-un hohot sincer de râs din cauza caraghioslâcului acestei situaţii.

Pe vapor se aflau felurite naţionalităţi şi era nevoie de o privire încercată spre a le dibui. Ungurii însă erau inconfundabili. Pasageri de clasa întâi sau de a doua, magnaţi sau lucrători, toţi se înfăţişau cu aceeaşi pecete pe chip şi cu aceeaşi ţinută mândră, bărbătească. Ei se aseamănă aici spaniolilor, deşi, iarăşi, doar aparent. Hidalgoului – şi ce spaniol, fie el şi păzitor de catâri, nu ar susţine că este nobil – îi place lăudăroşenia, îi place trândăvia, îi place să dovedească, printr-o indescriptibilă limbuţie, superioritatea ţării sale, a provinciei sale, a locului său de baştină, a persoanei sale. Ai fi uneori ispitit să zâmbeşti, dacă nu te-ai gândi la Zaragoza şi Cádiz[9].

9. Foarte probabil referinţă la luptele înverşunate pe care cele două oraşe le-au purtat împotriva armatei napoleoniene (Zaragoza, 1808–1809; Cádiz, mai cu seamă în timpul asediului din 1810–1812).

Ungurul nu se laudă, nu vrea să dovedească nimic; el nici nu face vreo deosebire între patria sa şi alte locuri, între familia sa şi ceilalţi, el cunoaşte o singură ţară şi o singură naţiune maghiară şi un singur blestem care apasă asupra amândorura. El tace, rabdă şi aşteaptă. Ceea ce îl ridică deasupra tânguirii nefăptuitoare este conştiinţa de a fi maghiar! Maghiar! Cunoaşteţi voi vinul de Tokay? Aţi ascultat vreodată sunetele ameţitoare ale unei muzici ţigăneşti? Aţi simţit acea plăcere sălbatică a luptei, când ochiul e aţintit în ochiul scânteietor al duşmanului, iar spada fulgeră şi zăngăne, lovindu-se de spadă? Puneţi totul cap la cap şi veţi avea o reprezentare palidă a farmecului pe care sunetul numelui său îl produce asupra maghiarului. Dar ceva anume scapă descrierii, acea esenţă de o gravitate sfântă care pluteşte peste vraja aprigă a conştiinţei de maghiar ca un sunet de orgă, venind din domuri cereşti. Stăteam la marginea punţii şi priveam pitorescul munţilor împăduriţi şi coloanele de stâncă ce anunţă apropierea Ungariei. Unii stăteau în salon, jucând cărţi, alţii la taifas pe covertă, în fine, alţii încercau, la un pahar de vin unguresc, isprăvile gastronomice ale bucătarului navei. Deodată cineva aruncă afară o privire cercetătoare: „O văd deja!” exclamă el în limba sa maternă. Atunci, ca la un semn magic, încetează orice conversaţie, jucători din salon îşi aruncă deoparte cărţile, ceilalţi îşi lasă baltă fogaşul, papricaşul şi înflăcăratul vin de Meleşner; toţi se îmbulzesc pe covertă şi rămân aici tăcuţi, serioşi, cu ochii aţintiţi în depărtare. Încotro privesc cu atâta aşteptare încordată aceste femei semeţe, aceşti copii lipsiţi de griji,

aceşti moşnegi şi bărbaţi gravi? Oare ce Dumnezeu îi poate influenţa pe toţi în acelaşi fel? Şi oare n-au mai trecut de nenumărate ori pe aici? O, ba da! Dar de fiecare dată s-au îmbulzit cu toţii, tineri şi bătrâni, pe covertă şi au privit neclintit către acel punct care acum se apropie tot mai mult. Nu este nici un fel de stâncă pitorească, nici un fel de castel somptuos; de castele şi stânci nu le-ar păsa acestor maghiari bogaţi, au văzut destule în Elveţia şi Italia, pe Valea Rinului şi în Pirinei. Ceea ce începe acum să se vadă tot mai lămurit este un pârâiaş peste care trece un pod. *Acest pârâu este graniţa ungară*. Nu se rosteşte nici un singur cuvânt. Iată că deja am trecut. Unii se reîntorc la jocul de cărţi, alţii la masă, dar abia peste câteva minute se reia conversaţia.

Există la această naţiune ceva care impune admiraţia străinului. Când călătoresc sunt prea puţin îndemnat să fac cunoştinţă cu cei pe care întâmplarea mi-i scoate în cale, mai ales pe vapor, unde eşti condamnat la o convieţuire mai lungă. Omul este, firește, capodopera creaţiei, dar pedagogii şi croitorii au făcut din el, de-a lungul timpurilor, un lucru în care cu greu se recunosc trăsăturile lui dintru-nceput, chipul aidoma lui Dumnezeu. Aici însă unde ne apropiam de Orient, unde ţările civilizaţiei binecuvântate aveau să se afle curând în spatele nostru, iar în faţă, barbaria proaspătă, sănătoasă, am făcut o excepţie de la regulă. Nefiind austriac[10], ungurii cărora le-am fost prezentat de prietenul meu maghiar m-au salutat cu acea cordialitate cavalerească ce îi face de două ori mai plăcuţi străinului. Şi femeile şi-au păstrat ţinuta nesilită, firească, la fel de departe de cochetăria franţuzească precum şi de falsa virtute englezească sau de fasoanele nemţeşti – fie-mi iertată expresia, limba noastră neavând o denumire aleasă pentru această particularitate lipsită de nobleţe. Spre a

apăra coverta primei clase de razele arzătoare ale soarelui căpitanul a pus să se întindă un cort. Mă sprijineam de el, tăifăsuind cu o tânără unguroaică ce se întorcea acasă împreună cu tatăl, cu mama şi cu frăţiorul ei, venind din Italia, unde petrecuse iarna. Deoarece învăţase italiana la Neapole, loc ce nu excelează prin puritatea graiului, ne-am slujit de franceză. Orice formă se răsfrânge asupra conţinutului. Dacă am fi vorbit nemţeşte, am fi devenit poate sentimentali; dacă am fi vorbit ungureşte, ne-am fi întreţinut poate despre Zríny[11] şi despre războaiele cu turcii. Dar fiindcă alesesem franceza, ne-am încercat puţin în jocuri de cuvinte şi vorbe de duh. Oricine cunoaşte acest fel de conversaţie sprinţară care aruncă fugar peste toate lumini picante, care transformă printr-o neobişnuită iluminare cele mai obişnuite lucruri în apariţii originale, pentru ca apoi, deodată, să facă să irumpă din imaginile caricaturale ale glumei jucăuşe fulgerul gândului, asemenea florii miraculoase din formele koboldice ale cactusului. O astfel de *cozerie* – germana nu are o expresie corespunzătoare – e foarte seducătoare, mai cu seamă când fulgerul gândului se revelează în fulgerul unor ochi frumoşi de fată. Brusc, tânăra unguroaică se opreşte în mijlocul conversaţiei, privirea îi alunecă pe lângă mine, aţintită în depărtare, zâmbetul graţios îi dispare de pe buze. O privesc uimit. Nu bagă de seamă, tace o clipă, apoi rosteşte foarte încet în maghiară: „Acolo e biserica noastră!” Putem vorbi sute de graiuri, inima noastră nu cunoaşte decât unul singur, pe acela care îi e drag; când ungurul vorbeşte despre ţara sa, atunci el nu cunoaşte decât sunetele limbii sale materne. Tatăl fetei s-a apropiat de asemenea în tăcere, mama şi-a ridicat băieţelul în braţe. Acolo, sus, pe mal, se află domul reclădit al maghiarilor, acel monument nepieritor pe care primatul

Ungariei l-a lăsat drept testament ţării sale.[12] „Aduceţi omagiul vostru Sionului maghiarilor!” Cam aşa ar suna în germană inscripţia tăiată în piatră, cu litere de-o şchioapă, albe, strălucitoare, care de pe peretele verde, povârnit al colinei sclipeşte până departe. Toţi stăteau la bordul vaporului şi priveau tăcuţi într-acolo. Bărbaţii îşi scoaseră pălăriile şi o lumină pluti pe chipurile lor, mai elocventă decât orice strigăt de bucurie. Fiicele Ungariei stăteau neclintite, dar ochii lor întunecaţi, plini de văpaie, evlavie şi entuziasm erau aţintiţi asupra domului naţiunii lor. „Spune încă o dată după mine”, i se adresă mama băieţelului pe care îl ţinea în braţe, repetându-i cuvintele cu un simţământ sincer, aprins şi înflăcărat ca pe o rugăciune. În ochii semeţului bătrân maghiar de lângă mine atârna o perlă strălucitoare, dar nu şi-o şterse.

10. În epocă, mai ales în urma Revoluţiei de la 1848, ostilitatea maghiarilor împotriva Austriei Habsburgilor atinge apogeul. Va fi aplanată în cele din urmă prin reorganizarea imperiului ca monarhie dualistă, la 1867.

11. Spiţă nobilă, de origine croato-maghiară, cu merite deosebite în luptele antiotomane din sec. XVI–XVII. Cea mai proeminentă figură a acesteia a fost contele Miklós Zrínyi (1620–1664), ale cărui fapte de vitejie de la mijlocul veacului al XVI-lea au fost glorificate de-a lungul timpului în numeroase opere literare, aparţinând tuturor genurilor (epos, roman, dramă, cântec liric).

12. Referire la bazilica primaţială a Fecioarei Maria şi a Sfântului Adalbert, din Esztergom, monument impunător ridicat în perioada 1822–1856 pe ruinele unor edificii religioase mai vechi. Informaţie obţinută prin bunăvoinţa domnului Alexandru Skultéty, căruia i se cuvin mulţumiri călduroase.

Astfel am intrat în frumoasa ţară ungară.

TREI CALITĂŢI ALE UNGARIEI

Ungaria posedă trei lucruri care îşi caută zadarnic perechea. Caracterul incomparabil al unuia sau al celuilalt este uneori tăgăduit, al celui de-al treilea niciodată: Ungaria are neîndoielnic cei mai civilizaţi bărbieri. Nu e de râs; treaba e foarte serioasă, după cum va admite oricine le-a „pozat” deja de câteva mii de ori acestor artiste şi acestor necruţători artişti ai bărbii. De altfel acest nume care sună trufaş nu este o uzurpare; cel puţin în Prusia el este sancţionat de o lege care numără raderea bărbii printre artele liberale. Asemenea celorlalţi artişti, bărbierii au nu doar ateliere, ci şi modele, iar după cum în Roma câte o Marietta cu ochi aprinşi trăieşte de pe urma vreunui pictor, tot astfel în ţara noastră câte un Johann cu barba aspră trăieşte de pe urma bărbierilor. Dacă vedeţi un om în haine zdrenţăroase, a cărui faţă e acoperită în toate sensurile de tăieturi şi a cărui barbă a dispărut aproape complet în afară de nişte resturi prăpădite, arătaţi-i acestui sărman mila voastră şi, ceea ce îi poate fi mai pe plac, daţi-i un ban, căci el este un model, unul din acei nefericiţi care aruncând o privire spre trecut nu află pe drumul vieţii lor decât mult sânge vărsat şi puţine parale. Pe ei îşi face mâna tânărul bărbier; cu gândul încă la plăcerile idilice ale vieţii de uliţă, de-acum încolo părăsite, ucenicul apucă arma

ucigaşă şi, cu o mână, ce-i drept, neexersată, dar care trădează cu atât mai multă vigoare şi neînfricare, o duce la obrazul victimei – vai, dacă mintea visătoare i se reîntoarce la turmele părinteşti, la bătăliile din şcoală, la pomii jefuiţi! Sângele victimei trebuie să plătească aceste visări. Şi mult sânge trebuie să curgă până ce ucenicul artist trece de prima treaptă şi are voie să înainteze de la obrajii plătiţi la feţele „pauşal" plătite ale bolnavilor din spitale sau ale pensionarilor din cămine de bătrâni. Dacă şi aceste câmpuri de bătaie sunt depăşite, atunci el atinge treapta cea mai de sus a artei sale liberale. Ajunge cu adevărat calfă. Dar maestru nu ajunge decât cu numele; maeştrii nu există decât în Ungaria. Fie şi numai intrarea în atelierul unui astfel de artist îţi inspiră încredere. Într-un salon elegant, împodobit de jur împrejur cu oglinzi şi tablouri, eşti întâmpinat de tineri ale căror briciuri sunt puse în slujba omenirii bărboase. Bine clădiţi şi cu ţinută mândră, îmbrăcaţi elegant, mustăcioşi şi cu privire marţială ca toţi maghiarii, ei te poftesc cu o aplecare graţioasă să te aşezi. Un băiat îţi potriveşte halatul alb, un altul aduce spuma parfumată de săpun. Tânărul priveşte cu demnitate la ultima trăsătură de pensulă, apucă briciul, clipa acţiunii sale a sosit, şi, cu conştiinţa deplină a importanţei momentului, se apropie de tine. De acum eşti transpus în acea stare care poate fi comparată doar cu senzaţia produsă de o baie turcească. În fine, artistul maghiar se înclină şi îţi scoate halatul – lucrarea s-a isprăvit, până şi ultima manevră, răsucirea mustăţii tale, a luat sfârşit. O duzină de flacoane deschise se află lângă tine, de la *eau de lis* până la *riz des Indes*, toate tainele preţioase ale toaletei – îţi aminteşti tulbure de câte ţi s-au întâmplat, îţi aprinzi o ţigară şi aproape te ruşinezi că îi laşi artistului cei douăzeci de bani.

În orice expoziţie de obraji bărbăteşti, ungurii ar lua fără îndoială premiul. Dar am vorbit de trei calităţi ale acestei ţări, celelalte două nefiind atât de incontestabile.

La Viena făcusem cunoştinţă cu un nobil sârb care mergea cu acelaşi vapor ca şi mine la Pesta. Am vorbit despre unguroaice şi mi-a spus: „E cu neputinţă să te îndrăgosteşti de vreuna din ele”. Această afirmaţie mi s-a părut enigmatică, mai ales că pe vaporul nostru se aflau câteva unguroaice de o netăgăduită frumuseţe. La o zi după sosirea noastră la Pesta, întorcându-mă la hotel, la capătul unei plimbări pe străzile oraşului, şi intrând în sufrageria în care se lua cafeaua, l-am întâlnit pe sârb şi mi-am amintit de vorbele sale. „Aţi vrut să-mi reduceţi aşteptările ca să fiu cu atât mai surprins!” A continuat să-şi răsucească ţigareta şi, fără să mă privească, m-a întrebat foarte serios: „V-aţi îndrăgostit?” „*Non, mon prince*”, i-am răspuns râzând, „dar am văzut câteva fete şi femei unguroaice de care te poţi prea bine îndrăgosti.” „Câteva sute, tocmai asta e!”, adăugă liniştit, aprinzându-şi ţigareta. Trei zile mai târziu mi-am dat seama că avusese dreptate.

Există două feluri de frumuseţe: aceea care se sprijină pe regularitatea formelor şi aceea care se întemeiază pe farmecul expresiei. Unguroaicele le îmbină pe amândouă. Făptura lor e sveltă şi plină, mlădioasă şi îmbelşugată. Păr bogat şi închis la culoare, ochi mari, migdalaţi, adânci şi negri, sprâncene precis desenate, uşor arcuite spre tâmple, o gură ferm şi expresiv conturată întâlneşti la toate. Stilul feţei lor e pur şi nobil; l-aş putea numi romantic, încercând să exprim astfel contrastul cu searbăda frumuseţe antică; pe fiecare trăsătură a lor străluceşte pecetea însuşirii de a primi şi a da fericire; conştiinţa acestei însuşiri fulgeră ca o splendidă furtună în ochii lor adânci şi întunecaţi, luminează ca raza de

soare în jurul buzelor ispititoare. Şi totuşi sârbul avea dreptate. În alte ţări obişnuiam să mă întorc după orice femeie frumoasă; o făceam fără să vreau aşa cum, fără să vreau, ascult privighetorile şi ciocârliile când cântă. La Pesta n-am mai întors capul după nici o trecătoare; ştiam că în clipa următoare aveam să văd o unguroaică la fel de frumoasă. Şi ele seamănă, toate, întru câtva; frumuseţea femeilor maghiare are un pronunţat caracter naţional. Aş recunoaşte de îndată o unguroaică, fie şi dintre rusoaice sau spanioloaice, cu care se aseamănă totuşi cel mai mult.

Nu este poate greu să iubeşti o unguroaică, dar sigur e foarte greu să-i rămâi credincios.

În genere, a iubi o femeie pe deplin frumoasă e problematic. O iubeşti oare numai pentru frumuseţea ei? Altele sunt şi mai frumoase, iar dintre acestea ai să mai întâlneşti în viaţă destule. Sau pentru felul ei propriu de a fi? Dar, cu cât o femeie e mai frumoasă, cu atât posedă mai puţin un fel propriu de a fi. George Sand spune: nici o dragoste nu se compară în adâncime, trăinicie şi fanatism cu aceea pentru o femeie urâtă. Autoarea *Leliei*, a *Indianei* şi a *Paulinei* este o mare cunoscătoare a inimii omeneşti.

Pe vaporul nostru se afla şi un francez, un tânăr elegant *comme il faut*[13], care pleacă în fiecare primăvară la Londra ca să-şi curăţe dinţii la Cartwright şi în fiecare toamnă la Paris ca să se sfătuiască împreună cu Richecourt în legătură cu croiala fracului său de bal. Era ca acasă la Villa Reale[14] din Neapole şi tot astfel în spatele culiselor Operei italiene din Petersburg, luase ore de scrimă la Grisier[15] şi lecţii de legare a cravatei la Taillandier, iar acum călătorea spre Constantinopol ca să se îndrăgostească acolo de o odaliscă a sultanului. Între timp fuma tutun de opiu, pedepsea toate doamnele din societatea noastră de pe vapor ignorându-le cu

desăvârşire şi se plictisea grozav. Printre aceste doamne se afla şi o apariţie deosebită: o unguroaică cu păr de aur blond şi ochi albaştri.

13. Fr. „cum se cuvine”.

14. Probabil Palazzo Reale, palat construit la începutul sec. al XVII-lea, reşedinţă regală din 1734.

15. Augustin Grisier (1791–1865), profesor francez de scrimă, faimos în epocă. Autor al lucrării *Les armes et le duel*, 1847.

Există locuri în Ungaria unde un astfel de spectacol e mai puţin rar; la Pesta însă abia dacă întâlneşti la mia de femei o blondină. Stătea de cele mai multe ori pe covertă în tovărăşia surorii ei mai mici şi, deoarece mă aflam şi eu tot acolo, am făcut cunoştinţă. Nesigur pe naţionalitatea ei, i-am vorbit mai întâi în franceză şi mi-a răspuns în aceeaşi limbă, cu toate că se simţea că o învăţase nu în societate, ci la şcoală. Mi-a povestit că era fiica unui ofiţer ungur şi că acum, după moartea părinţilor, locuia cu sora ei la Pesta, în condiţii modeste, la mătuşa lor, aceeaşi doamnă în a cărei companie se afla pe vapor. Numita doamnă era grasă şi urâtă, aşa după cum ajung, din păcate, la bătrâneţe multe unguroaice. Un abur de căldură sufletească şi idealitate aşternut pe chipul fetei m-a făcut să o întreb dacă mama ei nu fusese nemţoaică. Mi-a răspuns afirmativ şi, deoarece m-am prezentat ca un semicompatriot al ei, a vorbit cu mine în germană, cu accent austriac, dar aproape fără greşeli, ca majoritatea unguroaicelor din pătura de mijloc. Clasele de jos nu ştiu de cele mai multe ori decât ungureşte. Fata purta, înfăşurat pe mână, un şir de mătănii din boabe de

chihlimbar şi îmi mărturisi că această podoabă era o moştenire de la răposata ei mamă. Vorbind de mama ei, glasul îi tremură imperceptibil, şi îşi strânse surioara la piept. Am întrebat-o dacă fusese des la Viena. Îmi răspunse că nu, că aceasta era, în genere, prima călătorie pe care o făcea. La Pesta locuia într-o căsuţă cu grădină de pe strada Kiraly care duce către crângul oraşului. Acolo merge să se plimbe – la asta se mărgineau toate distracţiile ei.

Întorcându-mă un ceas mai târziu dinspre prora covertei, l-am văzut pe francez aşezat lângă tânăra unguroaică blondă. Aplecat pe jumătate şi cu ochii neclintit aţintiţi asupra ei, părea să-i vorbească foarte stăruitor.

Lui îi plăceau picanteriile. O legătură cu o unguroaică blondă, cu ochi albaştri, ca un chip de madonă germană, e una din cele mai picante situaţii. Şi apoi se plictisea grozav.

De la Viena la Pesta se face cu vaporul o zi. Nu era încă ora şase când am ajuns. Mi se indicase „Regina Angliei” ca fiind cel mai recomandabil hotel. Sârbul şi francezul voiau să descindă, şi ei, tot acolo. Împreună cu mătuşa şi surioara ei, unguroaica părăsi înaintea noastră coverta; trecând prin faţa tânărului elegant, privirile li se încrucişară la salut; ea roşi. De pe mal, se mai întoarse o dată spre vapor. O tânără burgheză rezistă adesea bogăţiei sau ispitelor simţurilor; rareori însă aerelor aristocratice. De câte ori nu le vede pe acele doamne mândre şi strălucitoare trecând pe lângă ea şi dispărând în palate somptuoase! De câte ori nu răsare în sufletul ei o dorinţă zadarnică, zăvorâtă într-un oftat înăbuşit! Iar atunci când un bărbat care a tăifăsuit cu acele contese, care a dansat cu acele prinţese, îngenunche în faţa frumuseţii copilei simple de burghez, cum să nu-şi

sărbătorească ea în tăcere triumful asupra tuturor acelor doamne semeţe, cum să nu se bucure de acea fericire visată şi dorită ce sălăşluieşte în palatele strălucitoare?

În dimineaţa următoare sosirii mele, am căutat promenada. Promenada? Birjarul m-a pus să-i repet de două ori comanda. După care a luat-o pe câteva străzi şi s-a oprit în faţa unei pieţe potrivit de mari din centrul oraşului în care erau câţiva copaci şi arbuşti. Aceasta era promenada. Când spaniolii întemeiază un oraş, ei construiesc întâi o biserică şi un *paseo* (loc de plimbare), şi abia mai apoi îşi clădesc locuinţe. Fără case viaţa ar fi foarte anevoioasă, fără *paseo* tot atât de imposibilă ca şi fără biserică. Cu cât înaintezi dinspre apus spre răsărit, cu atât această înclinaţie pare să scadă. În Pesta nu există, de fapt, promenadă. Locul numit uneori astfel, situat nu departe de teatru, are umbră puţină şi vizitatori şi mai puţini. Dacă vrei să ieşi în aer liber, atunci te duci în crângul oraşului sau într-una din acele grădini publice de la marginea mahalalelor. Ici-colo se vedea câte un cerşetor sau câte o dădacă. Iată şi un tânăr; m-am apropiat – era tovarăşul meu de drum din Franţa. Am schimbat cu el câteva cuvinte indiferente; era distrat şi neliniştit. M-am grăbit să plec, el a rămas. Întorcându-mă de la promenadă, am văzut o tânără doamnă, venind spre mine şi dispărând apoi dincolo de copacii din piaţă. Am recunoscut-o pe tânăra unguroaică blondă. Hotelul „La Regina Angliei” se află pe chei şi oferă o privelişte încântătoare asupra fluviului şi a oraşului care urcă în terase dincolo de el. Dimineaţa, după ce mă desfătam cu această privelişte, coboram şi porneam să hoinăresc un ceas pe străzi. În primele zile m-am lăsat în voia impresiilor, apoi am început să cercetez fizionomiile femeilor şi ale bărbaţilor, ale caselor şi străzilor. Uneori intram şi într-una din prăvăliile în care se află bine

reprezentate produse ale Orientului, acele pânzeturi turceşti şi persane ale căror culoare trainică şi inimitabil de moale cădere a faldurilor nu pot fi atinse de nici o altă ţesătură, acele ciubuce turceşti ale căror ţevi imense de chihlimbar costă adesea, chiar fără pietrele preţioase care le împodobesc, nu mai puţin decât venitul anual al unui dascăl de ţară german. Cu acest prilej vreau să îndrept o greşeală care se face adesea. S-a afirmat de repetate ori că chihlimbarul nostru se taie în Germania şi abia apoi se trimite la Constantinopol, unde se vinde mult mai scump, tot aşa cum se procedează şi cu fesurile turceşti, confecţionate în majoritate la Viena. Cu chihlimbarul lucrurile se petrec altminteri. La Constantinopol există străzi întregi pe care locuiesc doar tăietori de chihlimbar, iar cine este cât de cât cunoscător va deosebi de îndată fabricatul turcesc de cel străin. După masă (la Pesta se prânzeşte deja la ora unu), obişnuiam să vizitez crângul oraşului; după teatru mă duceam într-una din numeroasele grădini publice (din interiorul oraşului), sau mai degrabă curţi transformate în grădini, unde se adună domni, însoţiţi uneori de soţiile lor, de cele mai multe ori de alte doamne, spre a-şi mânca fogaşul şi papricaşul (două feluri de bucate naţionale foarte piperate) şi a-şi bea vinul naţional în sunetele unei muzici ţigăneşti aprig fremătătoare. Am vorbit mai înainte de trei calităţi ale Ungariei: vinul este cea de-a treia.

Uneori petreceam şi serile în crângul oraşului, unde nu lipseşte niciodată o societate care se lasă cu simplitate în voia libertăţii câmpeneşti. Într-o astfel de seară am crezut că zăresc figuri cunoscute într-una din bărcile care se legănau pe marele lac. Au coborât – era un tânăr împreună cu o fată bine ascunsă în văluri – şi au dispărut în zonele împădurite. Tânărul era francezul, tovarăşul meu de călătorie. Când am luat-o câteva ceasuri mai

târziu pe acelaşi drum pe care apucaseră şi ei, am văzut ceva strălucitor luminând pe jos. M-am aplecat – erau mărgelele din mătăniile blondei unguroaice, care zăceau risipite primprejur, acea brăţară de chihlimbar pe care răposata ei mamă i-o lăsase drept talisman. Talismanul era rupt. Pe mărgele străluceau picături mari de rouă ca nişte lacrimi.

A doua zi, intrând în sufragerie l-am văzut pe francez, care, tolănit pe un divan, răspândea aroma ţigaretei sale, pufăind norişori delicaţi de fum, şi, din când în când, căsca. „Mâine plec la Galaţi”, spuse el, „şi de-acolo, fără oprire, la Constantinopol.” Se plictisea grozav.

CRÂNGUL DIN PESTA

Crângul oraşului este pentru Pesta ceea ce Bois de Boulogne a fost pentru Paris, iar Tiergarten pentru Berlin. Comparaţia nu are însă nici o valoare, căci acel loc, ca oricare altul din Ungaria, aminteşte tot atât de puţin de Paris, Berlin sau de alte puncte centrale ale civilizaţiei. În fiecare după-amiază se adună aici sute, poate mii de oameni, dar se risipesc pe întinderea atât de mare, în aşa fel încât nicăieri nu se văd mase compacte. Ici-colo stă pe iarbă câte o familie, uneori licăreşte printre copacii din crâng câte o rochie de femeie, iar în faţa feluritelor restaurante se strâng grupuri la câte o masă. Nicăieri, precum în zonele de distracţie ale atâtor alte oraşe, nu mi se impune vecinătatea semenilor mei iubiţi. Deduc doar

după vehiculele care sosesc neîntrerupt că sunt mulţi vizitatori. Vehicule de tot felul: micul şi elegantul *comfortable* care seamănă cu droşca de Berlin sau de Breslau precum seamănă ştrengarul parizian cu haimanaua germană; echipajul nobilului ungur, omnibuzul cu care călătoresc oamenii mai sărmani. Iată acum vine un astfel de omnibuz. *Cospetto!*[16] Cum se apropie vâjâind şi vuind! Sunt bidivii ungureşti, mânaţi de mâini ungureşti! Ce frumos e să vii alunecând la trap într-un asemenea vehicul, ce frumos, de asemenea, să poţi spune că e al tău un astfel de atelaj cu patru cai! Bărbatul care stă lângă surugiu priveşte, zâmbind încântat, la bidiviii neînfricaţi şi îşi răsuceşte mustaţa lungă. Al lui e vehiculul, al lui atelajul; dar credeţi cumva că aceasta e pricina pentru care priveşte atât de semeţ în jur? Ferească Sfântul! Daţi un ocol cu privirea: colo acel flăcău în cămaşă cu mâneci scurte, jucând popice, aici acest om simplu, bându-şi ţapul de şase crăiţari, îşi poartă oare ei capul mai puţin semeţ decât celălalt? Desigur, nu; stăpânul cailor ştie că cei patru straşnici bidivii sunt ai lui, ştie că el arată chiar falnic în vestonul maghiar cu ceaprazuri bogate, care îi pune în valoare frumuseţea plină a staturii svelte şi robuste, şi că pălăria cu pană fremătătoare este o podoabă foarte pitorească pentru stilul nobil al chipului său – dar ce înseamnă simţământul posesiunii, simţământul frumuseţii, în comparaţie cu cealaltă conştiinţă pe care o împarte cu sute de mii de oameni, cu cerşetori şi nobili, cu copii şi moşnegi, cu femei şi bărbaţi, şi care le copleşeşte cu egală forţă pe toate acele sute de mii, indiferent ce vârstă şi sex vor fi având şi din ce pătură socială vor fi fiind: conştiinţa de a fi maghiar!

16. It., „drace!”.

Faţă de popoarele vlăguite ale civilizaţiei *par excellence*, care uneori nu îşi pot înăbuşi pofta de puţină barbarie proaspătă şi voioasă, maghiarul înfăţişează imaginea unei vieţi robuste, deja prea adânc implântată în pământul natal spre a putea fi vreodată dezrădăcinată şi purtând prea viu urmele unei tinereţi încă nedezvoltate spre a nu avea dreptul să năzuiască la un viitor. Este un popor superb. Un suflu de nobleţe mândră se întinde până la păturile cele mai de jos; gloată propriu-zisă nu există. În ce mă priveşte, de nimic nu fug mai mult în ţările civilizate decât de priveliştea petrecerilor păturilor de jos; aici, dimpotrivă, caut aceste distracţii. Şi în crângul oraşului clasele de mijloc şi cele de jos alcătuiesc majoritatea vizitatorilor, cu toate că nu lipsesc nici echipajele nobililor. O singură imagine a forfotei de aici nu sunt în stare să dau; mai degrabă o sută de imagini. Pe un loc liber joacă popice mai mulţi flăcăi. Pista e pământul bătătorit, bila nu mai mare decât o bilă mare de biliard. Ea poate să treacă uşor printre popice fără a atinge nici una. Ajunsă la peretele oblic din spate, sare elastic spre a cădea în jgheabul prin care se rostogoleşte înapoi, în aşa fel încât e nevoie de un băiat popicar numai ca să ridice popicele. Ceea ce m-a atras însă n-a fost jocul, ci graţia robustă a mişcărilor jucătorilor. Cât de pitorească e fiecare poziţie, cât de expresivă şi energică fiecare aplecare a corpului! Obrajii ard, ochii strălucesc deja. Să fie oare plăcerea jocului atât de tulburătoare, sau efectul muzicii care răsună dintr-acolo? Se dansează oare astăzi, ceea ce altminteri se face doar în zilele de duminică? Nu, pentru dans ar fi prea mică până şi acea clădire rotundă, nu prea înaltă, din care se aude răsunând muzica. Acolo este un carusel. Să intrăm pe una din uşile deschise. În mijloc se ridică un stâlp puternic, ale cărui braţe laterale, alergând oblic în jos, susţin şasiul care se roteşte şi de

care sunt prinse, ca la noi, bărci şi un număr oarecare de cai. Băieţandri vioi, între 6 şi 16 ani, au sărit deja înăuntru şi deasupra; în bărci doar aceia care nu au mai apucat un cal. Sunt cai falnici, chiar dacă de lemn; cel care i-a cioplit a fost, cu siguranţă, un maghiar şi a ştiut că lucrează pentru maghiari; toţi sar trufaşi, mulţi se ridică în două picioare atât de sus, încât un nepriceput nici n-ar putea să-i încalece. Pe aceştia îi caută mai întâi puştiul maghiar. De pereţii clădirii, aproape cu un stat de om mai sus decât caii şi la câteva picioare într-o parte, atârnă rastele rotunde, mobile, pe care stau, în poziţie de dans, păpuşi năstruşnic dichisite, în ale căror mâini ridicate se află clopoţei în loc de castaniete. Printre ele se înalţă, pe un rastel drapat în falduri, capete de turci, capete care atunci când sunt lovite se răstoarnă într-o parte, ca apoi să sară zuruind la loc. Dar lovitura care le aruncă astfel trebuie să fie dată de un pumn puternic, nu de băieţi ca aceştia de aici care se uită nerăbdători la căpăţânile ameninţătoare, acoperite de turbane. La dreapta, într-o nişă largă, stau muzicanţii care urmează să cânte, patru ţigani oacheşi. În mijloc se află proprietarul caruselului, robust, svelt şi nobil la făptură ca toţi maghiarii. Poartă haină albastră şi pantalon albastru, cu fireturi bogate, pană fluturând la pălăria maghiară cu boruri largi, pinteni zornăitori la botine. Acum toţi caii sunt ocupaţi, toate bărcile pline. Merge de la unul la altul ca să-şi încaseze banul. Apoi iese în afara cercului şi face un semn celor doi oameni ai săi, bărbaţi mustăcioşi, îmbrăcaţi pitoresc ca şi el, care coboară într-un loc de unde, fără să fie văzuţi, pun în mişcare caruselul. Cum tremură băieţii de nerăbdare! Deocamdată muzica tace. Acum caruselul începe să se învârtească, mai întâi foarte încet, apoi ceva mai repede. Deodată un acord vijelios al muzicii. Apoi câteva secunde

de linişte. Apoi încă un acord. Cum ard şi freamătă feţele, cum prinde pumnul hăţurile, cum apasă coapsa flancul calului! Un nou acord! Muzica reîncepe într-un tempo moderat, iar mişcarea caruselului ţine pasul cu ea. Ah, cum scânteiază ochii, plini de nerăbdare! Înainte, Înainte! Pumnul loveşte gâtul calului, coapsa îi strânge tot mai puternic flancurile. Doar puţină răbdare! Nu auziţi cum muzica se însufleţeşte din ce în ce, nu simţiţi cum calul zboară tot mai repede cu voi? Nu vi se pare destul de repede? Aşteptaţi, aşteptaţi numai! Acei bărbaţi oacheşi de-acolo au, doar ştiţi, acelaşi sânge fierbinte ca şi voi. Deocamdată cochetează cu instrumentele lor. Dar treptat totul o să devină mai sălbatic. Te prinde, te înşfacă, e muzică ţigănească! Ah, se şi dezlănţuie; acum, acum, aşa-i că vă place mai mult? Cum se încing băieţii! Nu mai au astâmpăr pe locul lor liniştit şi neprimejdios – sar în picioare pe cal, pe spinarea lui îngustă, şi gonesc astfel cu o iuţeală nebună, din ce în ce mai nebună. Cum stau aşa, cu braţele încrucişate, capul ridicat, ochiul scânteietor, obrazul roşu aprins! Răbdare, bărbaţii oacheşi pot şi mai mult! Chiuie şi clocoteşte, răsună şi vuieşte – tot mai iute gonesc caii, tot mai turbat vâjâie muzica. Ah, asta e adevărata muzică ţigănească! Cum încinge sufletul, cum înfierbântă creierul, cum alungă sângele prin vine! Cuprinşi de ameţeală bacantică, băieţii maghiari îşi întind braţele şi lovesc în goană ţintele rotunde, încât se rotesc şi ele în acelaşi tempo rapid împreună cu păpuşelele colorate şi clopoţeii sonori. Dar nu-i de-ajuns, bărbaţii oacheşi pot şi mai mult. Cum mai chiuie şi clocoteşte, cum mai răsună şi vuieşte! Ah, oare cum mă simt? Pe Dumnezeul meu, asta nu mai e muzică de joc, ci muzică bacantică, turbată, de luptă! Ah, dacă ar avea acum o spadă alături! Ah, dacă s-ar afla acum faţă în faţă cu un duşman! Mâna se întinde în lături, ochiul se roteşte

iscoditor, pulsul bate în goană înfrigurată. Aha, acolo, acolo sunt capetele de turci! Prea departe? Ne lăsăm într-o dungă. Spinarea calului pe care stăm ar fi un loc prea primejdios? Nebune, măcar de-ar fi o primejdie adevărată! Nu vezi cum fremătăm de dorul primejdiei? Ar fi trebuinţă de un braţ puternic? Păi, tocmai de asta! Ascultă muzica, e muzică ţigănească, dar priveşte-ne, ăsta-i sânge maghiar! Zdrang, zăngăne primul cap! Pică şi al doilea! Goneşte numai, goneşte muzică ţigănească! Asta-i plăcere maghiară!

VIAŢĂ MAGHIARĂ

Din întâmplare, când am ajuns la Pesta am făcut cunoştinţă cu un tânăr maghiar şi am învăţat să preţuiesc această întâmplare. Fără ajutorul unui autohton anevoie şi încet te familiarizezi cu oamenii, mai cu seamă în Ungaria, unde străinul, anume germanul, nu este pretutindeni bine-venit. Prilejul de a face cunoştinţe se oferă rar. La hotel domneşte o separare desăvârşită. Există, fireşte, un salon comun, unde cinează şi mulţi unguri, uneori cu familiile lor; dar nu există o masă de oaspeţi comună; se mănâncă separat la mese mici şi la ore diferite. A te vârî într-un astfel de grup ar surprinde, dacă grupul nu ar fi alcătuit din ofiţeri austrieci, care uneori suferă, şi ei, de aceeaşi izolare şi, plini de recunoştinţă, socotesc bine-venită orice sporire a societăţii lor, spre a-l lămuri pe străin în legătură cu

deosebirile dintre feluritele vinuri indigene şi cu însuşirile noii primadone şi a-l asigura în treacăt că viaţa în această ţară este execrabilă. Serile sunt la fel. După teatru, se adună de obicei o societate numeroasă în toate hotelurile elegante; sălile sunt pline, dar străinul e lăsat deoparte. Un tânăr englez, care locuia în acelaşi hotel cu mine, m-a asigurat că nu schimbase de o săptămână nici un cuvânt cu nimeni, în afară de cunoştinţele sale de drum. S-a bucurat de aceea foarte mult când ungurul şi-a extins şi asupra lui făgăduiala de a-mi face puţin cunoscută viaţa maghiară. Deşi nu de baştină din Pesta, era totuşi îndeajuns de familiarizat cu locul, unde petrecea întotdeauna mai multe zile ori de câte ori pleca de la moşie în străinătate sau când, ca acum, se întorcea în ţară. „La ora cinci, viaţă de familie, la şapte teatru, la sfârşit animaţie populară. O să vă introduc la X., una din puţinele familii din societatea bună care nu e la ţară sau în călătorie, pe deasupra sută-n sută maghiari.” Am pornit spre X. Când ne-am oprit în faţa casei mari şi simple, a trebuit să aşteptăm câteva clipe până ce s-a apropiat, cu pas măsurat, un bărbat mustăcios, în haină albastră, împodobită cu fireturi, care şi-a scos şapca garnisită cu blană de îndată ce l-a văzut pe însoţitorul nostru maghiar. Era Janko, un slujitor al casei, care ne-a anunţat. Nimic la el din graba slugarnică a servitorilor galonaţi. Am intrat în casă, multă risipă de spaţiu, dar fără lux, săli mari cu fresce decolorate; ici-colo, tencuială căzută. Am găsit întreaga familie, tatăl, mama şi trei copii, într-un salon ale cărui uşi deschise lăsau să se vadă terasa şi grădina. Salonul semăna cu holul. Câteva goblenuri îngălbenite pe pereţi – reprezentând scene războinice –, mobile de culoare închisă, greoaie, dar, sub masa de stejar, un covor persan de preţ. Stăpânul casei ne-a venit în întâmpinare, i-a strâns mâna compatriotului său şi ne-a urat bun venit.

Era un bărbat impunător, înalt, cu sprâncene stufoase, mustaţă răsucită, trăsături expresive, aproape dure. Purta, ca şi slujitorul său, o haină dichisită cu fireturi, care, de altfel, pe stradă este înlocuită de păturile suspuse cu îmbrăcămintea franţuzească. Doar la ţară ea domină aproape fără excepţie. Doamna von X. şi fiica cea mare erau îmbrăcate potrivit cu moda, dar fără crinolină şi „malacof"; băieţandrul purta uniforma în miniatură a husarilor maghiari; sora lui – o codană în rochie scurtă şi pelerină de catifea tivită cu blană, peste care atârna părul bogat, de culoare închisă, împletit în două cozi lungi. După ce ne-am aşezat a apărut Janko cu trei ciubuce turceşti uriaşe. Eu am rugat să mi se dea tutun unguresc, din care fuma stăpânul casei, recoltând astfel un zâmbet prietenos şi din partea doamnei von X., o persoană altminteri foarte grasă, cu ten gălbui şi o mustăcioară care ar fi putut stîrni invidia vreunui licean prusac. Fiica cea mare îi semăna evident, o asemănare fatală, căci, de fapt, ar fi putut trece drept frumoasă, sveltă şi plină, cu o semeţie avântată în toate trăsăturile, ochi splendizi, păr negru, des, bogat. Ţinuta îi era serioasă şi impunătoare; lăsa să alunece pe lângă ea privirile admirative ale tânărului englez ca o împărătească care îi îngăduie fiecăruia dintre supuşii ei s-o privească şi s-o admire. „Purtaţi mătănii mahomedane?" am întrebat-o zâmbind, arătând un şirag turcesc din boabe de chihlimbar pe care îl purta ca brăţară şi cu al cărui capăt se juca. „Mătănii legate de religia mea nu aş purta ca podoabă şi jucărie." „Dacă am fi în Orient, am putea interpreta jocul dumneavoastră ca fiind foarte măgulitor pentru noi; ştiţi, în faţa străinului detestat, mâinile se depărtează şi se lasă în jos, în vreme ce atingerea mătăniilor cu ambele palme simbolizează situaţia inversă." „Obiceiurile ţării noastre ne învaţă să ne socotim oaspetele prieten", răspunse ea

cu un zâmbet nesilit. Am vorbit despre călătorii; eu am făcut observaţia că locul cel mai frumos pe care l-am văzut până acum este, după părerea mea, Hyères. „Unde se află Hyères?” întrebă ea, şi adăugă cu aceeaşi linişte naivă: „Afară de o scurtă vizită la Viena, nu am părăsit niciodată Ungaria”. Conversaţia s-a dus în franceză, limbă pe care însă domnul von X. şi cele două doamne o vorbeau foarte prost; cei doi copii care ne fixau destul de nemulţumiţi sporovăiau între ei ungureşte, iar sora mai mare le răspundea din când în când în aceeaşi limbă. Am fost atât de răutăcios – căci evident copiii nu spuneau cuvinte măgulitoare despre străini – încât am aruncat o frază în maghiară. „Ne cunoaşteţi limba?” mi s-a adresat foarte stingherită doamna von X. „Nu îndeajuns de bine ca să pot conversa”, i-am răspuns, ocolind întrebarea. Înţelesesem puţin din sporovăiala lor rapidă, dar expresia feţei membrilor familiei arăta că presupunerea mea fusese corectă. L-am tras pe băieţel lângă mine şi l-am întrebat ce citeşte în cartea lui mare cu imagini. Era o carte de istorie a Ungariei. Până atunci conversaţia cam lâncezise, aşa încât nu ne puteam înăbuşi simţământul apăsător că suntem nişte intruşi. M-am folosit de prilejul oferit de carte şi am început să vorbesc despre literatura maghiară, depre istoria maghiară. Ar fi trebuit să vedeţi această transformare! Despre Paris şi Londra, despre Kaulbach şi Thorwaldsen[17] nu ştiau să spună nimic, dar antichitatea maghiară, eroii şi poeţii unguri alcătuiau lumea lor, despre care chiar şi doamnele aveau cunoştinţe care mă umpleau de uimire. Ce încordare pe toate chipurile, ce flacără pâlpâia în ochii tuturor! Între timp Janko şi-a făcut din nou apariţia, aducând cafeaua, europeană şi turcească. Aceasta din urmă se serveşte în felegene, în formă de coji de ouă, pe zarfuri de argint cu toarte subţiri. Se pun greu la loc şi de aceea se ţin în

mână până ce se bea conţinutul, apoi i se dau slujitorului care aşteaptă. Cafeaua e preparată într-un fel special; măcinată pulbere într-o maşină anume, e turnată apoi din vasul în care a fost fiartă în ceştile umplute până la jumătate cu zaţul fin. Am rămas cam două ore aici, ne-am preumblat prin grădina mare, dar cam părăginită, am încercat să ne împrietenim cu cei mici, ceea ce nu ne-a izbutit, şi ne-am despărţit, cu sincere păreri de rău, pentru a nu putea, dată fiind şederea scurtă, să ne folosim de îngăduinţa de a le face alte vizite. „Ştiţi ce a spus cel mic?” ne întrebă călăuza noastră; „când am să mă fac mare, am să le tai capul la toţi care vin aici; n-au ce căuta la noi.” „Splendid!” „Să nu credeţi însă că aţi recolta peste tot astfel de impresii naţionaliste primitive; la oraş cei mai mulţi trăiesc deja după modelul franţuzesc, pe maghiarul veritabil îl cunoşti doar la moşiile sale.” Însoţitorii mei s-au dus la teatru, eu am preferat să petrec seara în crâng, acel loc de distracţie despre care am vorbit mai înainte, iar seara la zece ne-am reîntâlnit ca să mergem la un concert popular.

17. Referinţă fie la Wilhelm von Kaulbach (1805–1874), pictor bavarez, autor de tablouri şi fresce cu subiecte biblice şi istorice, fie la nepotul acestuia, Friedrich von Kaulbach (1822–1903), pictor portretist, de asemenea autor de compoziţii mari, de inspiraţie istorică. Bertel Thorwaldsen (1768–1844), sculptor danez, cel mai important reprezentant al sculpturii clasicizante scandinave.

După câte ştiu eu, grădini publice în interiorul oraşului nu există la Pesta; un mic spaţiu îngrădit, cu copaci, în apropierea Teatrului Naţional, „promenada”, abia dacă poate fi socotit aşa ceva. În schimb, există nenumărate locuri de concert, unde seara se adună lumea. Sunt curţi, uneori foarte mari, adesea totodată uliţe de legătură între

două străzi, înconjurate de case, plantate cu câţiva copaci şi acoperite de mese şi scaune. Le-aş compara cu grădina Weberbauer din Breslau, dar sunt şi mai izolate. Cel mai elegant loc de acest fel este la „Cornul vânătorului”, unul din primele hoteluri; nenumărate altele, destinate celor mai felurite categorii de oameni, se află pe aproape toate străzile, dar e nevoie să cunoşti zona pentru a le găsi. Noi am căutat un loc popular de distracţii. Când am intrat, erau aproape toate mesele ocupate, iar în sunetele unui vals de Strauss cântat de o orchestră de ţigani fiecare îşi îmbuca cina modestă, fogaşul şi papricaşul foarte pipărate şi drese cu ceapă, la care adăuga o sticluţă de şase crăiţari cu vinul locului, eventual cu popularul vin de Villány, de zece crăiţari. Societatea era pestriţă: aici negustorul maghiar de vite, bine hrănit, chimir lat cu bani în jurul trupului, pantalon garnisit cu fâşii de piele, veston înfiretat; dincolo, săteanul cu căciulă de blană şi haină lungă, împodobită, asemănătoare cu *litevka* polonezã; între ei, respectabilul burghez din Pesta şi nelipsitul meseriaş german cu faţa lui lată de om cumsecade. Unii îşi aduseseră nevestele, alţii prietenele necăsătorite. Dacă printre bărbaţi vestonul cu găitane, pantalonul felurit dichisit, pălăria cu pană şi boruri late, precum şi cizmele împintenate ungureşti se aflau în minoritate, la fete şi femei se puteau descoperi abia ici-colo urme de port naţional. Am văzut o singură fată de la ţară în rochiţă scurtă, ilic pestriţ cu copci de argint, cozi lungi, lăsate pe spate. Stătea sfioasă într-un colţ ca şi cum s-ar fi ruşinat de îmbrăcămintea ei, care îi venea totuşi de minune. „Femeile sunt întodeauna primele care maimuţăresc moda străină”, spuse însoţitorul meu; „o pestană s-ar ruşina dacă nu s-ar poci cu îmbrăcăminte franţuzească.” S-a pălăvrăgit, s-a râs, s-a mâncat; dar bucatele modeste au fost repede înghiţite; doar sticla a rămas pe masă, iar

vinul Ungariei şi sângele unguresc sunt ca cremenea şi amnarul. Valsurile, polcile lor erau cântate de ţigani. „Gata cu astea! Muzică maghiară!” Şi instrumentele au amuţit – câteva secunde, o pauză solemnă de aşteptare –, după care vuieşte în sunete sălbatice cântecul războinic al imnului naţional: „Maghiare, patria te cheamă!” Cel care nu îşi uneşte glasul cu ceilalţi nu e un adevărat maghiar! Muzica clocoteşte în vârtej, mai puternic, mai furtunos, cântecul răsună mai aprins, mai vuitor, muzică de luptă! Cântec de luptă! „Pe maghiarul Dumnezeu noi ne jurăm”, şi sar de pe scaun, pălăria cu boruri largi zboară într-o parte, pumnul se înalţă spre cer – acum gata, opriţi-vă, bărbaţilor oacheşi! Când privirea maghiarului străluceşte astfel, când obrazul îi arde astfel, atunci el ar cere să pună frâiele pe un cal sălbatic, să biruie un duşman, să facă orice, altminteri forţa-i dezlănţuită se abate asupra vecinului. Dar ţiganii ştiu ce au de făcut. Ei n-au cal de înfrânat, nici duşman de biruit, în schimb au ceardaşul, aprigul, turbatul ceardaş, vechiul dans al maghiarilor. Muzicanţii îl intonează – un strigăt de bucurie –, care încotro zboară mesele şi scaunele; fiecare apucă o dansatoare, îi înconjoară cu braţul nervos trupul gingaş, bate pământul cu tocul, pintenii zuruie, el saltă şi coboară, se leagănă din coapse – iată, se răsuceşte ca într-un vârtej, simţurile i se mistuie în nebunia dulce a plăcerii sălbatice. Auzi cum suflă cimpoiul din greu, cum răsună ţambalii! Şi rabzi să mai stai liniştit? Şi nu-ţi zvâcneşte în toate mădularele torentul fierbinte de lavă al plăcerii? Şi nu te târăşte în şirurile, în şirurile prinse în vârtej, aprinse, pierdute în fericire?

CÂNTECELE NAŢIONALE ALE MAGHIARILOR

„Limba noastră asiatică, orientală se comportă faţă de limbile europene, occidentale ca soarele care răsare faţă de cel care apune. Ambii strălucesc cu lumina lor: dar răsăritul trimite spre viaţă, apusul spre somn. Primul aleargă cu forţă întinerită către punctul său de culminaţie, strălucirea amiezii, celălalt, ostenit, către capătul traiectoriei sale, către odihnă. Însuşirile indivizilor, ca şi ale popoarelor, sunt trezite şi formate de educaţia dată de civilizaţie, forţe noi aceasta nu poate crea.” Mândria maghiară şi patriotismul maghiar au rostit aceste cuvinte, dar trebuie să li se recunoască un anumit adevăr lăuntric. Dificultatea învăţării maghiarei ca şi, nu mai puţin, împrejurarea că ea nu este nici limbă la modă şi nici, dincolo de hotarele ţării, o limbă de circulaţie sunt o piedică în calea însuşirii ei; puţini s-au ocupat de ea, dar aceşti puţini nu au socotit, cu siguranţă, a-şi fi pierdut timpul. Este o limbă bogată, frumoasă, robustă; frumoasă şi robustă este şi poezia maghiarilor. Spre ilustrare dau mai jos cele două cântece naţionale, care trăiesc în inima şi pe buzele fiecărui maghiar. Efectul lor poate fi comparat doar cu acela pe care îl produce *„Allons enfants de la patrie”*[18] asupra francezilor. Le-am tradus, pe cât a fost cu putinţă, cuvânt cu cuvânt, dar îmi dau seama că prin tălmăcire s-a pierdut mult din forţa şi frumuseţea lor.

18. Primul vers al Marseillezei, imnul naţional francez.

SZÓZAT (*RĂSUNET*)[19]

19. Poezie scrisă de Mihály Vörösmarty în 1836. Traducerea este din 1897 şi aparţine lui Ion C. Pop. Informaţie obţinută prin bunăvoinţa dlui Alexandru Skultéty, căruia îi mulţumesc şi pe această cale.

Patriei, care-ţi fu leagăn
Şi care-ţi va fi mormânt,
Credincios să-i fii, maghiare,
Fidel în orice moment.

Căci în lumea asta mare,
Pentru tine alt loc nu-i,
De-ţi va merge rău sau bine,
Aici stai sau aici mori.

Ăst pământ care străbunii,
Prea adese l-au udat,
Cu-a lor sânge şi în care
Multe nume s-au gravat.

Ăst pământ, unde viteazul
Árpád sângele-a vărsat,
Unde un Huniade mare
Iobăgia a curmat,

Unde cu falâ purtară,
Libertate, al tău steag,
Unde-n lupte lungi şi multe,
Moarte mulţi au secerat.

A noastră naţiune mândră,
Deşi mult a suferit,
Slabă, însă nu supusă,
Încă totuşi n-a perit!

Patria omenimei, lumea,
Cu curaj îi zice-aşa:
Îţi cer dup-atâta vreme,
Viaţa, sau moartea ta!

Oh, atâtor nu se poate
Moarte crudă a-ndura,
Atâte inimi fidele
În necaz a se-neca.

Aceea nu-i cu putinţă
Să se stingă în zădar,
Minte şi-o voinţă sântă,
Sub un blăstăm greu, amar.

Trebuie să vină încă,
Şi sigur că va veni,
O altă eră, mai bună,
Ce-o aşteaptă mii de mii.

Şi sigur că va să vină,
Dacă are a veni,
Moartea, când o ţară-ntreagă
Spre mormânt se va porni.

Şi popoare-ncunjura-vor,
Al naţiunei scump mormânt,
Lăcrăma-vor milioane,
Ai naţiunei fii, jelind.

Credincios să fii, maghiare,
Patriei pân' la mormânt,
Pîn' trăieşti, ea-ţi dă viaţă,
Iar când mori, ea ţi-e mormânt.

Căci în lumea asta mare,
Pentru tine alt loc nu-i,
De-ţi va merge rău sau bine,

Aici stai sau aici mori.

NEMZETI DAL (*CÂNTEC NAŢIONAL*)[20]

20. 1. Poezie scrisă de Sándor PetĹ‘fi în martie 1848. Traducere de Eugen Jebeleanu, în *Antologia literaturii maghiare*, vol. 2, ESPLA, Bucureşti, 1966, pp. 41–42.

Sus, maghiare, ţara toată
Cheamă! Azi sau niciodată!
Robi sau liberi? Fiecare
Să răspundă la-ntrebare!
Pe maghiarul Dumnezeu
Noi ne jurăm,
Ne jurăm ca robi de-acum
Să nu mai stăm!

Robi am fost; sărmani, strămunii
Ce-au dus viaţă fără funii,
Tihna nu-şi găsesc, dorită,
Cât timp ţara e robită.
Pe maghiarul Dumnezeu
Noi ne jurăm,
Ne jurăm ca robi de-acum
Să nu mai stăm!

E-un netrebnic fără ţară
Cel ce-azi s-ar sfii să moară,
Căruia mai dragă-i viaţa
Decât patria, măreaţa.

Pe maghiarul Dumnezeu
Noi ne jurăm.
Ne jurăm ca robi de-acum
Să nu mai stăm!

Mai lucioasă-i decât lanţul
Spada, luminează braţul,
Dar noi lanţ purtăm, priveşte!
Spadă veche, te urneşte!
Pe maghiarul Dumnezeu
Noi ne jurăm,
Ne jurăm ca robi de-acum
Să nu mai stăm!

Numele maghiar, în lume,
Iar va creşte în renume;
Îl vom şterge de ocară
Şi ruşinea ce-l pătară!
Pe maghiarul Dumnezeu
Noi ne jurăm,
Ne jurăm ca robi de-acum
Să nu mai stăm!

Ne vor cerceta mormântul
Toţi urmaşii, sărutându-l,
Şi, spunând o rugăciune,
Numele-o să ni-l îngâne.
Pe maghiarul Dumnezeu
Noi ne jurăm,
Ne jurăm ca robi de-acum
Să nu mai stăm!

ORŞOVA

Soare cald, orbitor. S-au întins corturile, căci toţi pasagerii sunt pe covertă. Pe puntea de legătură dintre bucătărie şi cabina ofiţerilor stă căpitanul, privind prin lunetă. Valurile clocotesc şi spumegă în jurul prorei micului vas. În curând suntem la Orşova.

Toţi pasagerii pe covertă! Mulţi nici nu erau. Trei preoţi catolici din Bosnia, francezul şi cu mine. Bosniacii purtau anterie lungi, negre ca nişte robe, căptuşite cu blană, iar pe cap fesul roşu, turcesc. Se adăugau bărbi falnice, acoperind buza superioară şi bărbia, iar în mână ciubucul lung cât un stat de om. Doi dintre ei stăteau pe locurile lor liniştiţi, fumând în tăcere; cel de-al treilea – părea să fie cel mai distins – simţea tot timpul nevoia de mişcare şi de conversaţie, alerga de colo-colo, urca şi cobora pe scări, lăuda însuşirile tutunului pe care aveam să-l găsim la Turnu Severin, mă lămuri cu privire la locurile de-acolo şi la toate urmele existente şi inexistente ale epocii romane şi deplânse pierderea ţevii de chihlimbar de la luleaua sa. La Semlin haimanalele turceşti găsiseră de cuviinţă să folosească respingătorul vas „ghiaur” drept ţinta câtorva exerciţii de aruncare, şi ciubucul feţei bisericeşti, pe care-l nimeriseră nu lăsa nici o îndoială cu privire la îndemânarea tinerilor musulmani, nu tocmai spre bucuria posesorului său. A trebuit să suport singur tot potopul său de vorbe, deoarece francezul nu-l putea înţelege, iar de vreme ce a trebuit să ne folosim de latină – nu ştia altceva, afară de bosniacă [*sic*] şi croată –, am profitat să învăţ câteva expresii moderne care nu se pot găsi în scrierile vechilor păgâni. „Haideţi să dăm o raită pe vapor, pe coverta a doua e mai

puţin anost”, spuse francezul, tovarăşul meu de călătorie, şi am trecut dincolo de linia care, potrivit costului biletului, îi separă pe pasagerii clasei şi covertei a doua de noi.

Aici era mai variat şi mai însorit, căci nici un cort nu apăra de razele soarelui. Maldăre de baloturi, cufere, lăzi şi raniţe, îngrămădite una peste alta, pe ele, între ele şi alături de ele o lume cât se poate de pestriţă. Aici doi bosniaci, în pantaloni largi, strânşi la gleznă, cu haină colorată şi fes – slujitorii feţelor bisericeşti. Dincolo o familie germană – nu lipseşte de pe nici un vapor –, bărbat, femeie şi copil, împărţind şi înghiţind şunca luată chivernisit la drum. Bătrânul evreu, încovoiat, de lângă ei se dă temător în lături şi-i face semn băiatului său să vină mai aproape de el. Mai încolo câţiva maghiari, lesne de recunoscut după trăsăturile feţei, îndreptate atât de expresiv către ţara de care se despart. Nu vor mai auzi limba părinţilor lor, nu-şi vor mai strânge în braţe frumoasa compatrioată în sunetele năprasnic chiuitoare ale ceardaşului, nu-şi vor mai goli paharul plin cu vinul înflăcărat de Villány, ascultând *Cântecul maghiarilor*. Muzica ţigănească, vuind şi tunând, chiuind şi plângând, o vor putea auzi până la marginile Orientului, dar ea nu le va deştepta decât dorul de ţară, dorul de binecuvântata ţară maghiară.

Soarele arde, coborâm în salon. Un grup de oameni lungiţi pe jos în faţa scării împiedică aproape intrarea, spre necazul bucătarului, care nu urcă niciodată pe lângă ei fără să nu-i înjure. Aceşti oameni nu-i aduc, fireşte, nici un câştig; abia şi-au putut plăti locul pe covertă, unde sunt siliţi să îndure cu răbdare ziua ploaia şi arşiţa, noaptea frigul. Sunt văcari valahi care se înapoiază acasă cu un câştig sărăcăcios; inşi musculoşi, puternici, pieptul descoperit şi chipul oţelit le sunt negricioase, părul

negru, lung, picioarele rănite, care, iată, acum se pot odihni, înfăşurate în bucăţi zdrenţuite de pânză; portul, un cojoc cu miţa întoarsă în afară, o căciulă aşijderea, o cămaşă grosolană, mijlocul strâns cu un chimir din care răsare mânerul cuţitului lor lung. Priviţi cu mirare şi curiozitate, trataţi cu dispreţ, ocoliţi cu grijă, ei sunt paria vaporului. Strâns lipiţi unul de altul, au un aer nepăsător, grav şi liniştit; pe trăsăturile unuia dintre ei sunt aşternute semnele unei bărbăţii aspre care aminteşte de strămoşii lui, vechii romani. O luăm pe lângă ei, pe scara îngustă care duce în jos, şi iată-ne în salonul clasei a doua. E aproape goală; locuitorii lui sunt pe covertă, au rămas aici doar un copil şi un tânăr, de neam evreiesc. În Apus cunoşti evreimea doar pe o singură latură, aici în Răsărit însă potrivit cu fiinţa ei originară. Ei ţin de Orient, şi din poezia acestuia pluteşte un abur şi în jurul făpturilor lor. Fetiţa poate avea doisprezece ani, pe jumătate fecioară, pe jumătate copil. Stă sfioasă în colţ, într-o rochiţă scurtă, pantalonaşi brodaţi, pantofi coloraţi, uzaţi, desfăcându-şi evantaiul pestriţ la intrarea noastră. Părul lung de un blond închis îi atârnă în cozi bogate pe sub tulpanul cu care este îmbrobodită; trăsăturile îi sunt frumoase şi nobile, nimic din asprimea pe care apăsarea a imprimat-o în Apus tipului iudaic. Un abur de tristeţe resemnată pare să-i plutească pe chip, cântecul de jale a lui Heine „Harfa-i amuţită, corzile sunt rupte”. Dar ea nu-l cunoaşte pe Heine, nu a cântat niciodată la harpă şi este tristă doar când părinţii o mustră sau când prânzul e prea sărăcăcios. O privim desigur prea îndelung; nu cutează să-şi ridice ochii, şi mânuţele gingaşe continuă să se joace stingherite cu evantaiul. Sunt tot atât de puţin curate ca şi faţa, dar tocmai de aceea atât de frumoase. Însoţitorul şi apărătorul ei poartă haine europene obişnuite, îşi umple ciubucul şi se aseamănă cu frumoasa copilă doar în

privinţa silei faţă de igienă. La întrebări răspunde bucuros şi pe îndelete. Călătoresc la Mehadia[21], la băi; fetiţa e vara lui, pe care i-a lăsat-o în grijă tatăl ei.

21. Localitatea este frecvent pomenită ca loc important de cură balneară în scrierile străine din sec. al XIX-lea: ghiduri turistice, studii ştiinţifice, relatări de călătorie pe Dunăre (v. Marian Popa, *Călătoriile epocii romantice*, Bucureşti, Editura Univers, Bucureşti, 1972, p. 186).

Cu naivă ospitalitate ne oferă ciubucul lui – singurul lucru pe care îl are. Îi mulţumim zâmbind. Pun câteva întrebări copilei; răspunde tremurând ca o căprioară prinsă, nu mai mult de două vorbe. Suntem în Orient, unde fecioara în devenire vede în bărbaţi stăpânitorii brutali dintre care unuia îi va aparţine ca roabă temătoare.

Am ajuns. Aici e Orşova, unde vom poposi câteva ceasuri. Case şi căsuţe, când mai apropiate, când mai îndepărtate unele de altele, se întind de-a lungul fluviului şi se îngrămădesc una peste alta pe terasa muntoasă care se lasă povârnit spre Dunăre. Fel de fel de chipuri la mal şi pe cărările muntoase: armeni cu turbane colorate, haină şi pantalon larg, de cele mai multe ori albastru; ţărănci valahe, peste cămaşă, doar de la mijloc în jos o fustă de in, deasupra drept podoabă fâşii roşii atârnând de brâul din aceeaşi culoare, de păr, prinsă o basma; ţigani tuciurii, pe jumătate dezbrăcaţi; ici-colo câte un turc, păşind agale, în mână cu însoţitorul său credincios, ciubucul. La mijloc, soldaţi valahi, în faţa posturilor lor, cu uniforme pe model prusac, călători cu tartan şi sac de drum, funcţionarii de agenţii austriece. Un haos de naţiuni şi porturi, de obiceiuri şi graiuri cum numai Orientul poate da la iveală. Căci Orientul aici începe; o reprezentare care se desprinde din foarte felurite

impresii. Aveam răgazul să cercetăm locurile, căci vaporul care trebuia să ne ducă mai departe era aşteptat abia pe la trei – noi sosiserăm pe la prânz. Grija de a comanda o masă am lăsat-o în seama domnilor bosniaci, în atari treburi mult mai pricepuţi, bagajul l-am predat agentului de voiaj şi am pornit să urc pe munţi. Am lăsat în urmă şoselele, munţii – ici-colo doar câte o căsuţă –, apoi m-am pomenit singur; jos, departe, Dunărea, dincolo înălţimi împădurite, iar de jur împrejur piscuri şi văgăuni, câţiva copaci, cârduri de ciori croncănitoare. M-am întins pe pământ pentru a gusta tihna orientală şi m-a desfătat din plin simţământul de singurătate de care am dus multă vreme lipsă. Soarele dogorea fierbinte, soarele sudului ale cărui raze mi-au lipsit şi pe care le-am dorit atâta. Cerul – curat şi strălucitor, fără norii care-l împresoară asemenea unor griji posomorâte în îndepărtata ţară din nord. Nici o adiere, nici un sunet, doar croncănitul ciorilor care se îndemnau la apropieri cutezătoare. Am doborât una cu pistolul meu Monte Cristo. Şi întreg cârdul şi-a luat zborul cu un ţipăt lugubru. O exclamaţie de uimire m-a făcut să privesc într-o parte; un domn în haine europene mă urmărise şi îmi ceru îngăduinţa să-mi cerceteze pistolul, care îi trezea curiozitatea, căci nu auzise nici o explozie. L-am blestemat pe insul care, cu figura lui banală, cu hainele şi frazele lui civilizate îmi răpea cu atâta necuviinţă liniştea orientală, atmosfera orientală şi singurătatea, i-am ascultat flecăreala despre cele mai noi sisteme de revolvere, l-am asigurat că îmi era foame şi am vrut să mă îndepărtez, când m-a întrebat dacă mi-am schimbat deja banii de hârtie austrieci. I-am spus că nu; mi-a explicat că e neapărat trebuincios să o fac, dacă nu vreau să am mai târziu pierderi însemnate, şi s-a oferit, prevenitor, să mă ajute în acest sens. Omul era agent de schimb şi îşi urmărise prada până sus, în singurătatea

munţilor. Am coborât; printr-o curte, ale cărei ziduri se asemuiau cu ruinele unui templu antic şi în care umblau de colo-colo, printre frânghii cu rufe, tot felul de bipede şi patrupede, m-a condus, nu fără oarecare mândrie, la căsuţa lui. Căci aici străluceau în toată splendoarea *trumeau*-uri[22] în rame de aur, dulapuri de sticlă pline cu porţelanuri şi faianţe, bibelouri şi tablouri proaste, într-un cuvânt, tot ce poate fi îngrămădit la un loc, cu ceva parale şi multă lipsă de gust, spre a răpi unei simple încăperi de zi până şi intimitatea tihnită. Îndatoritor, îmi mai arătă apoi drumul spre hanul „La crucea de aur”, o clădire impunătoare în care tovarăşii mei de drum, bosniacii, mă şi aşteptau plini de dor. După masă am hoinărit de-a lungul malului, am cercetat portul oamenilor şi l-am lăsat pe agentul de voiaj să-mi povestească despre podul lui Traian, despre medalii romane, stele funerare recent descoperite şi alte lucruri pentru care în clipa aceea nu aveam câtuşi de puţin chef. „Ce fel de casă e acolo?” l-am întrerupt în sfârşit. „Hanul turcilor, ei nu poposesc niciodată în tractirele necredincioşilor.” Era o casă mică, neînsemnată; o scară exterioară ducea la primul cat, o deschizătură mare cât o uşă, dar fără uşă, la încăperea de la parter. Întrebarea mea fusese stârnită de faptul că văzusem intrând acolo un turc. „Poate fi vizitat interiorul?” „O, da, dar să nu staţi mult şi să vă feriţi de orice atingere.” Am intrat prin deschizătură şi, după ce am coborât două trepte, m-am pomenit într-un spaţiu destul de mare şi întunecos. Nu erau tăiate ferestre, lumina pătrundea doar prin golul uşii. Aerul era stătut şi muced, aproape de nesuportat din cauza fumului de tutun şi a mirosului de ceapă. Pe pământul bătătorit care forma podeaua se întindeau scoarţe murdare şi pe fiecare din ele stătea chincit, cu picioarele îndoite sub el, câte un turc, îmbrăcat în portul naţional obişnuit al claselor de

jos: turban, tunică largă, destul de lungă, pantalon bufant, la brâu, cuţitul lung a cărui folosinţă e tot atât de variată ca şi aceea a tomahawkului indian, căci în vreme ce lama slujeşte drept armă, cuţit de masă şi de buzunar, mânerul ascunde cleştele subţire cu care se îndeasă cărbunele în capul de lulea. Turcii stăteau nemişcaţi, rosteau rar câte o vorbă şi trăgeau încet fumul din ţeava lungă a ciubucului. În fund am mai zărit un morman amorf şi de nerecunoscut, asemenea unui maldăr de stofe negre aruncate claie peste grămadă. Când ochiul mi s-a mai obişnuit cu întunericul, am desluşit urme de forme omeneşti, am recunoscut, acolo unde ar fi trebuit să fie feţele, legături de culoare deschisă şi am ghicit că întregul era un grup de turcoaice ghemuite una într-alta. Nimeni n-a părut să mă bage în seamă, nimeni nu s-a uitat la mine; tăcând şi fumând, bărbaţii priveau grav în faţa lor; faptul că femeile făceau acelaşi lucru l-am dedus doar din direcţia capetelor lor, căci ochii nu li se vedeau. Întreaga scenă nu era lipsită de farmec pitoresc, dar obositoare în semiobscuritatea şi imobilitatea ei.

22. Fr., oglinzi rectangulare cu rama bogat ornamentată.

Când am părăsit hanul, nici urmă de vapor. Unul din preoţii catolici mi-a spus că francezul mă căuta cu înfrigurare. Am dat peste el la agenţie şi acolo şi-a înfăţişat rugămintea: să-l învăţ câteva fraze turceşti, din cele mai necesare şi mai uzuale. „Începeţi atunci prin a vă întipări cuvântul bacşiş, un cuvânt pe care o să-l auziţi în orice clipă în Orient. Mai învăţaţi *efendi* (*monsieur*) şi Allah, şi astfel o să ştiţi triplul refren al tuturor frazelor turceşti.” După ce i-am spus câteva cuvinte uzuale, m-a întrebat deodată „cum se zice a iubi?” „*Sevmek*.” „Şi te iubesc?” „*Severim seni*.” „Eşti «mai» frumoasă?” „*Sen benden güzel*.” „Ochi frumoşi?” „*Güzel gözler.*” Era

pregătit pentru haremul padişahului, şi a plecat să facă, după cum spusese, o plimbare pe mal. Ziua era senină şi fierbinte, invitând mai degrabă la odihnă decât la mişcare. M-am aşezat pe divan în camera de oaspeţi şi am încercat să citesc; dar gândurile împrăştiate care obişnuiesc să însoţească aşteptarea oricărei plecări m-au mânat din nou afară. Am urmat cursul fluviului, am scrutat depărtarea să văd dacă vaporul nostru nu se arată şi m-am oprit în sfârşit într-un loc care oferea o privelişte bogată asupra celuilalt mal; bogată, dar nu în înţelesul pe care îl are cuvântul în ţările civilizate. Nici un sat şi nici un castel, nici o grădină şi nici un parc, pretutindeni doar natura simplă, sălbatică, într-o varietate pitorească; ici-colo, ruine de piatră – operele omului nevolnic s-au prăbuşit, dar maica noastră natura vieţuieşte mai departe cu o forţă sălbatică. În afară de celălalt mal, unde Orşova se întinde în terase, nicăieri o privelişte care să intre potrivit într-un cadru. Întorcând capul, descopăr că nu sunt singur aici; într-o parte şi despărţit de mine doar de un tufiş, un grup care îmi atrage luarea-aminte. La marginea verde a Dunării şade o turcoaică. O haină largă, în falduri, de felul celei călugăreşti, din stofă închisă, îi ascunde întregul trup şi capul, nelăsând liberă decât faţa, care însă este atât de bine acoperită de două eşarfe mari albe, încât doar o deschidere îngustă între ele îngăduie să i se vadă ochii şi rădăcina nasului. Aceste eşarfe, înfăşurate orizontal în jurul capului, pe sub gluga vălului negru de deasupra, par să fie făcute dintr-un tulpan foarte fin, dar totodată de atâtea ori împăturit, încât nu poţi recunoaşte prin el formele feţei. Şi trupul e complet de nerecunoscut, mâinile şi picioarele sunt acoperite de faldurile întunecate. Nu se văd deci decât ochii, dar aceşti ochi sunt frumoşi: mari, negri, o privire arzătoare. A întors capul încoace, căci, aici, foarte aproape de tufişul

care mă desparte de el, se află un tânăr care nu întâmplător zăboveşte în preajma ei. După costumul elegant de călătorie şi după ţinuta nepăsător semeaţă, îl recunosc pe tovarăşul meu francez. E cam la zece paşi de ea; înainte de a se apropia vrea să se încredinţeze că nu va fugi. „*Sen benden güzel*”, îi spune. L-a înţeles, îşi întoarce şi mai mult capul spre el. Dar l-a înţeles şi un altul. Nevăzut de cei doi, se apropie cu pas măsurat şi prevăzător, venind dinspre han, un turc. Nici o mişcare pe chipul său, dar ochii îi sunt aţintiţi asupra perechii. „*Güzel gözler!*” Ochii îi strălucesc, aruncând fulgere spre el. Musulmanul se apropie încet, dar cei doi nu-l văd, privirile li se contopesc. Francezul ia floarea pe care o poartă la butonieră şi i-o aruncă: „*Severim seni!*” Ea nu ridică floarea, dar, cu o mişcare iute, se trage mai aproape, tânărul se apropie acum şi el, în curând vor fi alături, numai că în spatele lor se află deja figura ameninţătoare a orientalului. Deodată fulgeră ceva – lângă turcoaică cade un ban de argint strălucitor – o mână urâtă, încreţită se repede lacom de sub falduri, spre a o apuca. Francezul se întoarce cu o înjurătură şi, în vreme ce turcul îşi alungă femeia înapoi la han, agentul de voiaj ne salută zâmbind, al treilea martor nevăzut care, cu o privire experimentată, provocase la timp dezvrăjirea salvatoare a tânărului parizian.

FROSINCA

Acolo se înălţau deja, ca un perete de stâncă ieşit în afară, laturile puternice ale debarcaderului unde aveam să acostăm; peste câteva clipe ne vom lua rămas-bun de la vaporaşul care ne-a adus de la Orşova aici. Călătoria a fost grea şi nu fără primejdii; în aceste părţi ale Dunării nu lipsesc recifele şi stâncile care au fost nu o dată fatale navelor, dar gracilul nostru *Ajax* le-a ocolit în chip fericit. Pe debarcader, o forfotă de oameni, aşteptându-ne sosirea. Marinarii aleargă încoace şi-ncolo, căpitanul arborează o figură întunecată. *Ajax* zboară ca o săgeată peste valuri. „Tot nu merge îndeajuns de repede?” „Îndeajuns de repede, dar...” – o puternică înjurătură marinărească înlocui finalul propoziţiei. Chiar atunci francezul se apropie de mine: „Observaţi cum oamenii de pe debarcader ne fac semne şi ne strigă?” „Neghiobul o să ne facă să ne împotmolim”, zise preotul din Bosnia, uitându-se cu îngrijorare la peretele puternic care se apropia de *Ajax* în linie dreaptă şi cu toată forţa motorului. „Ţineţi-vă bine, domnilor, o să urmeze o izbitură.” Ceva se rupsese, vaporul nu mai putea fi manevrat. Toţi pasagerii erau pe covertă şi cei mai mulţi dintre ei păreau a fi prea puţin încântaţi de această veste. „Eu nu ştiu să înot”, se văicărea un copil de evreu. „O să te pescuim noi”, îl mângâie batjocoritor un marinar. „Da, dar abia la urmă de tot!”, strigă el plângăreţ. Rostise aceste cuvinte cu o convingere mişcătoare, iar perspectiva de a rămâne în apă până când alţi douăzeci de oameni ar fi fost scoşi îi producea un tremur spasmodic. Chiar în faţa noastră, copastiile de bronz împreună cu care în câteva secunde aveam să fim aruncaţi la mal, acum – femeile ţipă – o izbitură, ne clătinăm, un trosnet ca şi cum *Ajax*-ul s-ar fi spart în bucăţi –, dar nu, nu ne pomenim în apă, spre marea bucurie a băieţaşului evreu care nu ştie cum să

părăsească mai repede vaporul primejdios. De altfel, doar bordajul exterior al lui *Ajax* e deteriorat, parapetul şi unele părţi proeminente sunt distruse; am scăpat mai ieftin decât se aşteptaseră echipajul şi privitorii de pe ţărm şi am debarcat în bună stare la Turnu Severin.

Există două feluri de a călători, după cum există două feluri de a trăi: cu şi fără pregătire. Am cunoscut un om care vorbea întotdeauna „ca din carte”, adică foarte bine şi foarte plicticos, deoarece nu se ducea niciodată într-o societate fără să se gândească mai întâi la ce avea să spună. Înainte de a se logodi citise o lucrare despre alegerea unei tovarăşe de viaţă, înainte de nuntă, o carte despre îndatoririle celor căsătoriţi, iar acum va fi cugetând probabil la cuvântarea pe care o va ţine pe patul de moarte spre edificarea alor săi. Un singur eveniment din viaţă îl surprinsese nepregătit – propria naştere; de aceea şi existenţa i se pare atât de grea. Dacă e să facă o călătorie, atunci studiază cu luni de zile înainte şi ştie precis pe ce drum o să apuce, la ce oră are să ajungă aici sau acolo, cum o să arate fiecare loc, fiecare fel de îmbrăcăminte şi fiecare obicei, fiecare particularitate şi vestigiu istoric ce se cuvine examinat, în aşa fel încât în preziua călătoriei aceasta a devenit pentru el deja inutilă. Toate impresiile proaspete şi le ucide dinainte sub in-folii. Eu, unul, nu aparţin acestei extrem de onorabile clase şi, dacă e ceva care să-mi taie pofta de călătorii, atunci e mai ales împrejurarea că educaţia noastră civilizată ne-a familiarizat încă de copii atât de mult cu Alpii şi cu Niagara, cu pădurile virgine din America şi cu priveliştea Caraibelor, încât nicăieri pe pământ nu se mai află ceva pe care să nu-l cunoaştem. Că la Turnu Severin se pot vedea urmele podului lui Traian, ale unui turn, Severin, şi ale citadelei Teodorei, construită de Iustinian, nu era din păcate pentru mine o surpriză. Dar, dacă m-aş fi pregătit

dinainte, atunci fără îndoială că la faţa locului nu mi-aş mai fi pierdut timpul ca să cercetez aceste ruine, căci ulterior, când am frunzărit o duzină de lucrări tratând, exclusiv spre fericirea omenirii, chestiuni atât de însemnate precum aceea dacă podul lui Traian se va fi aflat la Turnu Severin sau în apropiere de Nicopole, mi-am pus toate însemnările pe foc. Am stat îndeajuns de mult la Turnu Severin ca să putem face studii antice; cine vrea să călătorească repede nu trebuie să piardă vaporul rapid care pleacă de două ori pe săptămână din Pesta. „În două ceasuri suntem la Rusciuc”, ne-a încurajat căpitanul când ne-am suit la miezul nopţii pe coverta spaţiosului vapor. Cele trei feţe bisericeşti împreună cu slujitorii şi bagajele lor rămăseseră în oraş; ca un ultim serviciu prietenesc, mă duseseră în cea mai bună tutungerie, căci provizia luată de-acasă se terminase. Pentru un ducat obţii la Berlin o livră de tutun excelent, veritabil turcesc; aici e mai ieftin, dar mai puţin bun şi amestecat cu un soi valah. Măsura de greutate obişnuită este ocaua, cam două livre şi jumătate.

„Aţi fost deja în salon?” „Nu.” „Atunci grăbiţi-vă să vă duceţi.” Cunoşteam îndeajuns de bine caracterul francez pentru a şti despre ce era vorba. Interesul acestor fluturi ai cavalerismului se roteşte exclusiv în jurul femeilor. Când francezul merge în societate, urmăreşte să înnoade *une liaison*[23]; iar dacă umblă după distincţii este pentru că sexului frumos îi plac atât de mult titlurile, panglicile şi steluţele; atunci când, pe câmpul de bătaie sau în duel cu viaţa, joacă *va banque*[24], el ştie că, asemenea spanioloaicelor, compatrioatele sale vrednice de iubire preţuiesc mai presus de orice curajul. De aici această aplecare spre societate, evidenţiere şi primejdie care orientează în chip fundamental viaţa francezilor. „O femeie frumoasă?” „Un tablou frumos”, răspunse domnul

de S., ridicând din umeri. Am coborât. Intrând în salon, am zărit o încântătoare scenă de familie. La masa de ceai stătea o tânără, la picioarele ei un băiat frumos, cu ale cărui bucle negre se juca, în vreme ce cu celălalt braţ ţinea strâns o copilă care se lipea cu duioşie de ea. Erau atâta frumuseţe, tinereţe şi dragoste reunite în acest grup, încât făcea o impresie extraordinară. Judecând după copii, mama trebuia să aibă în jur de treizeci de ani; altminteri i-ai fi dat mai puţin. Cărei naţii putea să-i aparţină? Statura îi era sveltă, chipul prelung, tenul sudic măsliniu; păr şi ochi negri, un nas puţin acvilin, o gură frumos şi delicat desenată se armonizau cu aerul pătimaş, mândru şi duios devotat care i se degaja luminos din priviri. M-am adresat în franceză şi mi-a răspuns cu un accent străin pe care l-am luat drept sârbesc. Nu ne-am putut înţelege. A urmat una din acele scene, obişnuite în Orient, unde domnia limbilor la modă încetează; i-am vorbit în toate graiurile care îmi stăteau la îndemână, de fiecare dată fără nici un efect, după care a făcut şi ea acelaşi lucru. Rezultatul a fost descurajator; ea vorbea numai sârba, turca şi neogreaca, pe care eu pe-atunci le înţelegeam prea puţin. Averea mea s-a epuizat în câteva minute, după care am stat muţi unul în faţa celuilalt, privindu-ne şi izbucnind mai apoi, involuntar, în râs. Acum l-am înţeles pe domnul de S.: „Un tablou frumos!” Când mama a plecat pentru câteva clipe în cabina ei, am luat-o pe fetiţă lângă mine ca să obţin de la ea lămuriri.

23. Fr., „o legătură”.

24. Fr., expresie folosită în jocurile de noroc, însemnând acceptarea integrală a riscului prin angajarea întregii mize aflate în bancă.

„Pos onomasesta?”[25] „Frosinca.” Am întrebat-o apoi de numele mamei. „Frosinca.” Voiam să ştiu numele de familie; inutil, micuţa părea să nu mă înţeleagă, mă încredinţa mereu că şi pe mama ei tot Frosinca o cheamă. „Pe mama o ştie doar ca Frosinca, dacă aţi fi întrebat de numele meu vi l-ar fi spus pe acela care ne este comun”, spuse zâmbind un bărbat încă tânăr care intrase în salon în miezul conversaţiei noastre. Purta fes, altminteri îmbrăcăminte europeană; trăsăturile pronunţate, care ar fi părut nobile dacă din ele nu ar fi vorbit atâta şiretenie, aminteau doar palid de tipul soţiei sale. Se exprima acceptabil în franceză, era pe jumătate sârb, pe jumătate grec, căsătorit cu o grecoaică. „Vaporul se va pune curând în mişcare; am aşteptat un paşă care merge cu noi până la următoarea oprire; acum a sosit, împreună cu slugile şi câteva din femeile sale.” „O să coboare aici?” „Nu prea; turcii, atât cei nobili, cât şi prostimea, rămân pe vapoarele creştinilor întotdeauna pe covertă, dacă nu cumva, la drumurile mai lungi, sunt siliţi de vremea rea să vină jos.” „Mă uimeşte că-şi încredinţează haremul protecţiei creştinilor.” „Ele se află sub protecţia sclavilor lui înarmaţi”, zise el râzând, „iar pe deasupra, datorită unui cort improvizat, sunt complet inaccesibile oricărei priviri. De altfel, o asemenea situaţie e destul de rară.” Apăru soţia sa, iar în curând şi ceaiul, pe care ea îl servi cu o cuviinţă plină de graţie. La culcare nu se gândea nimeni în noaptea asta, nici copiilor nu le era somn, şi, după ce se obişnuiră puţin cu străinul, deveniră vioi şi exuberanţi. Cunoştinţele mele neîndestulătoare de neogreacă îi înveseleau enorm şi mă examinară, întrebându-mă denumirile tuturor obiectelor din orizontul nostru, iar de câte ori nu ştiam sau rosteam ceva greşit izbucneau în hohote voioase de râs cărora mă alăturam bucuros. Când însă Frosinca, fetiţa cea mare, vru să ştie

cine sunt şi de unde vin, cum arată ţara mea şi dacă sunt şi turci acolo, şi când nu îi putui urmări potopul de cuvinte şi nici nu îi putui răspunde întotdeauna mulţumitor, se supără de-a binelea, îmi întoarse semeaţă spatele, se bosumflă ca o stăpână capricioasă, pentru ca apoi să mă roage, alintat şi dulce, să înţeleg că limba ei e aşa de uşoară. Între timp, tatăl povesti istoria unei sugrumări pe care ar fi auzit-o de la un martor ocular. „Erau prieteni de mulţi ani. Într-o bună zi stăteau împreună în acea stare lâncedă de visare pe care o lasă plăcerile mesei şi beţia odată dispărută a dansurilor bacantice ale sclavelor lor. Intră atunci un sol; aduce o scrisoare de la padişah. Stăpânul casei o apucă spre a o duce plin de veneraţie la buze, piept şi frunte – deodată se face alb, simte în scrisoare şnurul de mătase... O deschide şi îi întinde, mut, şnurul prietenului său – „încă o lulea”, zice, şi pune să i se aducă un nou ciubuc. Grecul a descris scena care a urmat în toate amănuntele cu un dar de povestitor pentru care l-ar fi putut invidia Eugène Sue. În acest răstimp, eu mi-am băut ceaiul şi mi-am amintit de o cină la un rus care în tot timpul mesei îmi descrisese pedeapsa cu cnutul, iar la desert îmi istorisise pe deasupra şi o scenă de execuţie, care de altfel nu păruse să ştirbească nicidecum pofta de mâncare a doamnelor rusoaice aflate de faţă. „Mamă, cântă-ne un cântec!” se rugă deodată micul Vlisko. I se spuse să tacă; „copiii sunt învăţaţi ca soţia mea să le cânte acasă, în fiecare seară, câte unul din vechile noastre cântece populare”. M-am alăturat şi eu rugăminţilor băieţandrului; eram singuri în salon, afară, unde motorul sufla din greu şi valurile spumegau, nu se putea auzi nimic – se lăsă înduplecată. Cu un glas frumos, plin, cântă o melodie simplă; din text am înţeles doar că era vorba de cântecul de jale al unei tinere grecoaice la despărţirea de iubitul ei. Marea îl va

înghiţi sau o alta îl va fermeca – ea nu avea să-l mai vadă. Modul era „lidianul dulce” (există şi un „lidian spart”), a cărui tonică este re şi care sună mai straniu şi mai trist, căci în loc de o sextă mică în si bemol are o sextă mare în si, iar în loc de marea septimă în do diez primeşte, şi în mişcare ascendentă, o septimă mică, în do. Grecoaica şi-a intonat melodia fără artificii sau figuri, şi totuşi cu modulaţii atât de duioase, atâta durere copleşitoare, atâta iubire imensă vibra, clocotea şi apoi se stingea în sunetele cântecului ei, încât am continuat să-l ascult şi mult după ce se sfârşise. Fiecare sunet pătrundea în suflet, căci venise din suflet. În timp ce cânta era minunat de frumoasă. Ce fermecător îi era zâmbetul, ce fericită privirea, câtă dragoste respira întreaga-i făptură la primele cuvinte ale cântecului: „*Poson glikis*” („Ah, ce dulce”)! Cum i se înflăcărau ochii, cum i se ridica pieptul, cum îi ardea faţa la reluarea refrenului „*sas agapo*” („te iubesc”)! Se gândea oare la un iubit îndepărtat căruia îi cântase cândva această melodie? Fiica ei o ascultase nemişcată, cu ochii pe jumătate închişi. Muzica părea să aibă asupra ei un efect puternic; obrajii i se coloraseră, respira mai greu. O expresie aparte i se aşternuse pe chip – să fi fost presimţire, să fi fost dor?

25. Ngr., „cum te cheamă?”.

Am părăsit familia şi am ieşit afară pe covertă. Atât cât mi-am dat seama pe întuneric, era plină de oameni, cei mai mulţi turci. Stăteau ghemuiţi pe jos, de jur împrejur ardeau aidoma unor puncte de foc lulelele. Puteam să disting turbanele de culoare deschisă, mânerele strălucitoare, bătute în argint ale iataganelor şi pistoalelor înfipte în cingători, şi nimic altceva. Conversaţia lor şoptită se pierdea în zgomotul motorului ce trăgea puternic. Împresurau un cort improvizat cu

ajutorul unor pânze întinse, închise la culoare; acolo deci se aflau femeile paşei, poate chiar el însuşi, dacă nu cumva acel turc aşezat pe perne, despărţit de ceilalţi, era stăpânitorul acestor sclavi şi sclave. Ceva mai departe – doar anevoie mă puteam strecura prin firele acestui ghem de oameni – stătea singur la bord un albanez, pe a cărui siluetă cădea lumina din cabina căpitanului. Stătea neclintit ca o statuie, cu privirea aţintită afară, în noapte; nobile ca o piesă de artă antică îi erau trupul şi ţinuta. Era îmbrăcat în costumul pitoresc pe care, asemenea celor mai săraci supuşi ai săi, îl poartă regele Otto[26]: peste părul ondulat, boneta grecească, o jachetă brodată, mâneci lungi atârnânde, o fustă albă, largă, în falduri până la genunchi, aşa cum poartă femeile pe sub veşmintele de deasupra, sandale bogate, legate până sus pe picior. Cu braţul stâng sprijinit într-o parte, cu piciorul drept pus pe parapet priveşte mândru, îndrăzneţ şi sfidător spre cerul fără stele al nopţii. Numeroşi sunt reprezentanţii unor naţiuni muribunde sau moarte pe care îi duce vaporul. Maşina cu aburi goneşte înainte, înainte până în inima Stambulului. Sora ei de pe uscat o va urma în curând. Ele nu au timp de pierdut, trebuie să găsească o gazdă pentru civilizaţia care, dând ocol lumii, bate la porţile Orientului. Unele popoare au pierit deja precum maurii din Spania spre a dăinui veşnic în poezie şi istorie. Dar în zilele noastre popoarele nu mai pier, ele se civilizează. Urmaşii lui Leonidas[27] au devenit chiar negustori şireţi sau se năimesc ca slugi în Orient, unde sunt căutaţi pentru hainele lor pitoreşti.

26. Othon I de Bavaria, rege al grecilor (1833–1862).

27. Regele Spartei care şi-a pierdut viaţa luptând eroic cu Xerxes în bătălia de la Thermopyle.

Am părăsit puntea din mijloc şi m-am urcat pe platforma de deasupra salonului nostru. Acolo era pustiu şi liniştit. Nici o stea nu luminează valurile; cerul e acoperit, malul cu văgăunile şi înălţimile sale aleargă asemenea unor umbre uriaşe de nori. Mugind înfundat, apa spumegă la proră, îşi azvârle mărgăritarele reci până sus la mine. Mă sprijin visător de bord şi mă las pătruns de solemnitatea posomorâtă a nopţii până ce pieptul mi se răcoreşte ca vântul care-mi joacă prin păr. Deodată răsună în tonuri catifelate şi dulci cântecul *Poson glikis* – mă întorc, şi lângă mine flutură un burnuz alb şi nişte bucle negre. Micuţa grecoaică, aplecată peste bordul vasului, cântă cântecul mamei: „Ce dulci, ce dulci au fost acele vremi!”

PE PĂMÂNT VALAH

Norii se risipiseră. Frumoasă era noaptea, cerul albastru, presărat cu stele, aerul blând şi călduţ... În jur era linişte, doar clipocitul valurilor ajungea până la noi. Jos, pe puntea din mijloc unde zăceau om lângă om şi balot lângă balot, tot mai străluceau punctele de foc ale ciubucelor care se fumau şi, închis într-un cerc magic, acel cort întunecat în care moţăiau circazienele paşei. Iar acolo, chiar lângă bord, tot se mai înalţă, în linişte marmoreeană, chipul dârz şi nobil al albanezului care priveşte semeţ spre cer ca şi cum i-ar cere socoteală

pentru că fulgerele lui nu au făcut praf semiluna minaretelor din Stambul. Dar aici, sus, pe coverta înaltă a clasei întâi, e pustiu, pustiu şi liniştit, căci Frosinca a încetat demult să mai cânte. Se apleacă adânc peste bord; ţâşnind din când în când, câte o perlă de spumă o stropeşte pe faţă, iar vântul i se joacă prin buclele negre şi prin cutele burnuzului alb. „Acolo e Rusciuc, unde o să acostăm", spuse ea în cele din urmă încet. Am coborât în salon. Tatăl şi mama şi micuţul Vlisko se şi pregătiseră şi o aşteptau pe Frosinca. Vaporul a acostat – „*Kali nikta sas! Kalon katevodion!*" („Noapte bună! Călătorie norocoasă!") – şi au plecat, s-au mistuit ca o imagine de vis care răsare noaptea şi păleşte înainte de ivirea zorilor.

Giurgiu[28], ţinta călătoriei mele, se află aproape de Rusciuc. Era încă noapte când am ajuns. Căpitanul îmi recomandase *Hôtel italiano* (amestecul barbar de franceză şi italiană avea mai târziu să nu mă mai uimească în Orient) şi mă încredinţase că mă voi descurca cu limba italiană. Bagajele mi-au fost aduse pe uscat şi predate unor hamali valahi cărora li s-a băgat încă o dată bine în cap numele hotelului; am purces la drum cu nădejdea plăcută că în curând aveam să pot dormi câteva ceasuri, trebuinţă pe care o simţeam în chipul cel mai hotărât. Pe locul de descărcare era o larmă şi o îmbulzeală ameţitoare, se încărcau cărbuni, se transportau în sus şi în jos mărfuri. În vreme ce îmi fac loc să trec, hamalii mei dispar brusc. Strig – zadarnic. Nu le ştiam numele şi, mai puţin, unde şi cum să dau de ei. Mă adresez unui soldat. Nu înţelege italieneşte. Unui al doilea şi unui al treilea, nici atât. Nu mi-a mers mai bine nici cu un om care arăta a funcţionar. Aflându-mă în această încurcătură, am vrut să mă întorc pe vapor să cer sfatul căpitanului, când, deodată, îmi văd cufărul pe care stătea un flăcău cu una din acele lanterne care mai mult

sporesc decît luminează întunericul. Îi dau să înţeleagă că acela era bagajul meu. „Revisione”, zise el, singurul cuvânt italienesc pe care părea să-l ştie, căci atunci când îi explic că eu nu am a mă supune acestei formalităţi, dă doar din cap, repetând în neştire „revisione!”. În fine, e chemat agentul de voiaj, vameşul e potolit, iar bagajul meu e dat în seama a doi armeni. Pornim spre interiorul oraşului. Încă mai era întuneric, nu se putea desluşi nici urmă de aşezare omenească. Deodată se repede la noi un câine lătrând, apoi un al doilea, dar iată că acum ne apar în faţă un fel de ziduri întunecate. Trecem de primul, următorul pare să fie ţinta noastră, căci armenii mei deschid o poartă şi intră în curtea interioară. Îi urmez şi mă pomenesc, pe cât îmi îngăduie bezna să văd, într-un loc părăginit de forma unui patrulater, împrejmuit de clădiri joase ca un soi de hambare. *Hôtel italiano?* Armenii mei dau afirmativ din cap, îmi lasă bagajul jos şi spun: „Bacşiş!” – un cuvânt turcesc care însă a căpătat drept de împământenire în toate ţările Orientului. În ce mă priveşte, nu simţeam vreun îndemn special de a-i lăsa să plece înainte de a-mi fi găsit un loc de adăpost, şi ţeapăn trebuie să fi fost somnul locuitorilor hotelului, dacă nici urletele furioase ale câinilor care ne atacau necontenit nu puteau să-i trezească. Batem la uşi, la toate ferestrele: zadarnic. Pun să se azvârle cu pietre în uşi – nu se clinteşte nimic. Abia când pun să se spargă ferestrele, se aude dinăuntru un glas omenesc. La scurt timp apare un bărbat scund şi gras, în cămaşă şi scufă de noapte, care întreabă ce poftesc. „Vreau o cameră, dar repede!” „O să-l trezesc pe Giuseppe”, spune, închizând din nou uşa casei. Aştept cinci, aştept zece minute, nici urmă de Giuseppe. Tocmai le dau de înţeles armenilor mei să spargă uşa cu pietrele mari din jur, când se aprinde o lumină şi un băiat adormit, cu bucle negre, ne deschide şi

ni se acordă, mie şi lucrurilor mele, dreptul îndelung râvnit de a intra.

28. Numele oraşului e folosit în varianta sa bulgărească şi transliterat „Giurgewo”. Localitatea fusese cucerită de turci la 1417 şi transformată în raia. Va fi definitiv reîncorporată Ţării Româneşti, alături de Brăila şi Turnu Severin, după Pacea de la Adrianopol (1829).

Încăperea în care am fost condus nu conţinea aparent nimic de prisos, căci în afară de o fereastră şi de o uşă, de un pat, de un divan, de un cămin şi de o masă grosolan tăiată nu era nimic înăuntru. În fapt însă aproape toate erau de prisos: uşa, deoarece nu se închidea şi stătea larg deschisă; fereastra, deoarece în lipsa zăvoarelor nu putea fi nici ea închisă; patul, fiindcă era prea murdar ca să se poată dormi în el; căminul, în fine, pentru că o astfel de cameră iarna era probabil de neîncălzit; din fericire, începuse deja vara. Hanul ce purta numele fudul de *Hôtel* părea să fi fost expres făcut după modelul acelor gazde de hoţi ale căror descripţii îmi rămăseseră întipărite în minte încă din copilărie. Dar ce era să fac? Să rămân treaz? Pentru asta eram prea somnoros. Să-mi scot pistoalele? Nici nu ştiam precis în care din cuferele mele era vârâtă trusa cu pistoale; mă îngrozea numai gândul ostenelii legate de o asemenea despachetare şi împachetare. Am aşezat prin urmare masa şi scaunul la fereastră, spre a o închide cel puţin astfel, ca să nu sară câinii înăuntru, m-am aruncat îmbrăcat în patul care arăta oricum mai puţin murdar decât divanul, mi-am pus geanta de voiaj cu hârtiile cele mai importante sub cap, iar alături un cuţit catalan, singura armă pe care o aveam la mine, şi în clipa următoare am adormit profund.

De dimineaţă am văzut de altfel că locanta nu era chiar atât de rea pe cât mă aşteptasem judecând după cameră

şi după primirea de seara trecută. Bucătăria şi vinul erau bunicele, iar hangiul se scuză de mii de ori că fusese silit să-mi dea cea mai proastă odaie; una era ocupată, celelalte erau în refacere. În Giurgiu mai există încă hanuri relativ acceptabile; nu însă şi pe cuprinsul Moldovei şi al Valahiei, unde călătorii din păturile de sus sunt găzduiţi la mănăstiri sau la *ispravnic* (prefect, şef de district), care are datoria de a ţine în acest scop o încăpere specială. Călătorul din păturile de jos, bunăoară ţiganul vagabond, comerciantul ambulant evreu şi alţii, poposesc la hanuri, care abia de îşi mai găsesc perechea prin unele părţi ale Poloniei. La fel sunt, fireşte, şi mijloacele de transport ale acestor oameni care, dacă nu merg pe jos, călătoresc cu *jurnalierele*[29]; faţă de ele, cele mai proaste vehicule apusene, inclusiv cele poloneze, strălucesc prin curăţenie şi comoditate. Pentru a călători în Valahia trebuie să ai mai întâi un vehicul, de asta aveam să mă încredinţez în curînd. M-am dus la poştă, însoţit de un chelner italian, care urma să-mi slujească de interpret, şi am comandat cai şi poştalion spre a mă duce în capitala aflată la o depărtare de aproximativ opt mile[30].

29. În original, „Journalieren”, formă hibridă franco-germană, neatestată; probabil un fel de droşcă.

30. Autorul apreciază distanţa în mile prusiene, scară în care 1 milă era egală cu cca 7,5 km.

Italianul m-a întrerupt, asigurându-mă că n-am să pot călători cu un astfel de poştalion special, o „*căruţă*”[31] de poştă. Am văzut-o şi m-am încredinţat că era cu neputinţă. Căruţa este un foarte mic car cu loitre, atât de încăpător încât să intre în el doar vizitiul şi călătorul care şade, printre bagajele sale, pe paiele împrăştiate pe jos şi care, după cum observa mucalit italianul, trebuie să se

lase strâns legat, căci drumurile sunt abominabile, iar altminteri, dacă s-ar întâmpla să zboare afară, poştalionul şi-ar vedea mai departe de drum fără ca surugiul să bage de seamă. Cu mare osteneală s-a izbutit să se împrumute o trăsură acceptabilă de la un proprietar de poştalioane. „Câţi cai?” m-a întrebat funcţionarul de la poştă. Auzisem că drumurile sunt proaste şi de aceea am zis: „şase”. Funcţionarul a dat din cap, italianul a zâmbit. „Asta nu-i cu putinţă!” „Atunci puneţi atâţia cai cât sunt trebuitori ca să ajung până la miezul nopţii la Bucureşti.” „Asta o să... fie foarte greu.” „Dar dacă plec la douăsprezece?” Funcţionarul a ridicat din umeri.

31. Cuvântul este transliterat sub o formă ad-hoc germano-italo-română: „Karuzze”.

L-am pus pe proprietarul poştalionului să-mi dea un om pe drum, care ştia ceva italiană şi germană, şi m-am dus la locantă să-mi iau gustarea de dimineaţă. „Înălţimea voastră vrea poate să ia cu ea o găină friptă şi o sticlă de vin?” mă întrebă birtaşul îndatoritor, aducându-le pe amândouă. Văzând că refuz, mă privi cu mirare şi plecă dând din cap. Am luat atunci oferta lui drept semnul obişnuitei insistenţe a italienilor, mai târziu mi-am dat însă seama cât de bine intenţionată îi fusese propunerea.

Deoarece mai aveam o oră la dispoziţie, am folosit timpul să mă plimb prin Giurgiu. Potrivit cu ideile apusene, oraşul nu este, desigur, deosebit de frumos. Casele sunt în parte foarte rurale, chiar cele din piaţa mare, pavajul lipseşte pe majoritatea străzilor, iar acolo unde este ai prefera să nu fie, cafenelele arată cam murdare, iar în prăvălii se găsesc mărfuri aproape numai pentru cerinţele păturilor de jos. Dar orăşelul e, totuşi, prietenos, locuitorii sunt oameni de treabă ca toţi valahii, iar hanuri în care, *faute de mieux*[32], să poţi petrece o

noapte sunt destule. Imagini cu Napoleon şi bătăliile sale am văzut în toate cafenelele. La întoarcere, am găsit pregătit în curte poştalionul cu şaisprezece cai şi patru surugii călări; surugiul principal, care stătea pe capră, era slujitorul proprietarului poştalionului. „Avem nevoie de atâţia cai?” „Pe drum o să trebuiască să mai luăm, căci în ultima vreme a plouat.” Am intrat înăuntru, bicele au plesnit, surugiii au chiuit şi poştalionul a pornit. Înainte de a povesti despre această călătorie, se cuvine să spun câteva cuvinte despre caii şi surugiii valahi. Aceştia din urmă sunt îmbrăcaţi foarte simplu, ţărăneşte, cu o cămaşă de pânză şi căciulă de blană, la cingătoare cuţitul lung care slujeşte la tăierea pepenelui verde şi a pâinii, atunci când o au. Caii sunt mici, slabi, rezistenţi, nici frumoşi, nici bine îngrijiţi; harnaşamentul lor seamănă cu îmbrăcămintea surugiilor, cu care se află, de altminteri, pe picior de mare prietenie. Valahul nu va consimţi uşor să-şi ostenească prea tare calul, iar dacă o face totuşi, îl îmbărbătează, ca şi spaniolul, strigându-i necontenit; îi vorbeşte ca unui cunoscut, îi făgăduieşte nutreţ gustos, odihnă grabnică, uneori îl mai şi ocărăşte, dar rar. L-am pus pe omul de pe capră să-mi traducă vorbele valahilor, care mi s-au părut nu o dată foarte picante. Între timp, înaintam, dar destul de încet, căci aproape ne scufundam în clisă. La fiecare sfert de oră, valahii trebuiau să coboare şi să scoată cu ajutorul cuţitelor lor lungi glodul dintre spiţele roţilor ca să putem merge mai departe. Călătoream de trei ceasuri şi încă nu ajunseserăm nici la prima din cele cinci staţii de poştă. Soarele ardea, ţinutul avea aspect de stepă, nici urmă de sate, păduri se zăreau doar în depărtare. Drum propriu-zis nu există; pesemne vecinătatea firului de telegraf slujea de indicator de direcţie. „Trebuie să mai luăm cai”, spuse omul de pe capră. La următoarea staţie am pus să se mărească

numărul cailor la optsprezece, mai apoi la douăzeci şi doi, şi totuşi abia înaintam. De altfel, o asemenea „staţie de poştă” nu e decât o baracă prăpădită din lemn, cu un puţ pentru adăparea animalelor şi o păşune pe care aleargă în voie caii, dintre care înhami atâţia de câţi ai nevoie, în vreme ce îi laşi slobozi pe cei cu care ai venit. Se înnoptase, parcurseserăm abia jumătate din drum şi poştalionul se scufunda tot mai adânc, noroiul trebuia curăţat la fiecare o sută de paşi. Degeaba strigau şi făceau larmă surugiii, caii nu mai voiau să înainteze. Atunci începură să înjure, întrebuinţând cele mai ciudate expresii, care aminteau de întorsăturile de frază ale spaniolilor. „Să fie a dracului cafeaua pe care Atotputernicul o s-o bea mâine dimineaţă „ – cu aceste strigăte şi cu altele asemenea îşi vărsau focul. În cele din urmă se opriră şi ziseră că n-au cum să meargă mai departe, că Domnul nu vrea şi, prin urmare, nu-i nimic de făcut. Atunci omul de pe capră începu să-i îmbărbăteze aşa cum făcuseră ei mai înainte cu caii. Până la urmă se puseră în mişcare. Drumul devenea însă tot mai prost, se opriră iarăşi. „În felul ăsta o să stăm aici o zi întreagă, folosiţi forţa!” „Cu neputinţă, ar fugi atunci toţi şi am sta aici până s-ar întâmpla să treacă vreun alt poştalion!” Am zâmbit la asta, căci clisa în care oamenii, coborând, se scufundau uneori până la genunchi nu era chiar nimerită pentru fugă. La a treia poştă, unde pământul era ceva mai bun, un valah într-adevăr a fugit; au fost aprinse făclii ca să poată fi căutat şi apoi, odată găsit, a trebuit convins prin multe vorbe de îmbărbătare şi prin bacşiş să-şi îndeplinească mai departe îndatoririle de surugiu. Am mers la pas, ne-am oprit întruna şi aşa s-a făcut că în zori ne aflam încă la câteva mile de Bucureşti. A dormi era, firește, de negândit, larma şi strigătele surugiilor făceau cu neputinţă orice încercare de acest fel. Apa arăta atât

de respingător, încât, în ciuda setei, nu m-am putut hotărî să beau, mămăligă cu ceapă găsisem la o staţie, dar am refuzat-o; acum, după un post de şaisprezece ore, mi-era foame de-a binelea, deşi călătoriile mă căliseră întru câtva de timpuriu. Din fericire, la ultima staţie s-a făcut simţită apropierea capitalei; am găsit vin valah, pâine, chiar şi o găină şi, întărit, m-am suit în poştalionul care, drumul fiind mai bun, a înaintat mai repede. Mi-am răsucit pentru prima oară o ţigară din tutun valah, iar când am terminat-o în zare străluceau deja cupolele şi palatele Bucureştiului.

32. Fr., „în lipsă de altceva mai bun”.

BUCUREŞTI

„Berlinul este un oraş care nu lasă nici o amintire”, spune doamna de Staël, şi cu o îndreptăţire aproape identică s-ar putea afirma acelaşi lucru despre celelalte metropole ale lumii civilizate. „Dacă ai văzut una din ele, le cunoşti pe toate”, se plâng adesea turiştii. Fizionomiile străzilor noastre se aseamănă cu fizionomiile oamenilor; aceleaşi haine, aceeaşi ţinută, aceeaşi comportare se regăsesc în saloanele din Viena şi Londra, din Paris şi Berlin, cel puţin la prima vedere. Cultura mai fină nivelează, înlătură elementele caracteristice, dar numai pe acelea care izbesc ca atare, care afişează pretenţia de

a fi singulare. Când, odată, câţiva tineri eleganţi au apelat la opinia unui bărbat care se distingea prin gustul său, acesta a răspuns: „*Vous saurez que vous êtez élégants, messieurs, lorsque, dans les rues, vous passerez sans être remarqués*”[33]. În aceste cuvinte se află tot secretul bunului-gust şi astfel, acel reproş pe care franţuzoaica îl făcea Berlinului este în anumite privinţe un elogiu.

33. Fr., „Veţi şti că sunteţi eleganţi, domnilor, atunci când veţi trece pe stradă neobservaţi”.

Singularitatea nu poate fi niciodată pe de-a-ntregul ştearsă; pentru ochiul mai pătrunzător, pentru spiritul de observaţie mai fin ea există pretutindeni, şi infinit mai bogată în nuanţele delicate ale lumii cultivate decât în contrastele crude, rapid epuizate, ale lumii lipsite de cultură. Iată de ce nimeni nu se va plânge de monotonia locului în care trăieşte şi a oamenilor printre care vieţuieşte; dacă însă călătorim, cu atât mai mult pretindem impresii a căror singularitate să ne vorbească, fie şi la o privire fugară. Nu avem timp pentru observaţii mai pătrunzătoare, adesea nici nu avem chef de aşa ceva. Impresiile se schimbă cu viteza trenurilor şi, totuşi, fiecare din ele trebuie să ne mai poată trezi emoţii. Graiuri străine, porturi străine, obiceiuri străine – cât de repede îşi pierd farmecul noutăţii! După ce a trăit în mijlocul unor popoare care îşi găuresc cu inele nasul şi buzele, turistul doreşte să vadă unele care nu au nici buze, nici nas, ci un ochi în frunte. E atât de plictisitor să dai peste tot de oameni care au aceleaşi membre!

Dacă singularitatea care izbeşte ochiul şi asocierea picantă de contraste alcătuiesc *Eldorado*-ul turistului, atunci nici un loc, în afară de Alger, nu i se poate recomanda acestuia mai mult decât Bucureştiul.

Oraşul boierilor este tot atât de cuprinzător ca Berlinul, având cam 120 000 de locuitori care trăiesc în 15 000 de case şi merg la 140 de biserici greceşti, catolice, evanghelice, luterane şi mozaice. Astfel de proporţii numerice se găsesc rar.

Să urcăm dealul pe care se ridică biserica Mitropoliei şi care depăşeşte cu mult înălţimea Bucureştiului. De aici oraşul este de cele mai multe ori îmbrăţişat cu privirea, căci de nicăieri el nu oferă o imagine mai frumoasă. E o privelişte singulară, fermecătoare în bogăţia şi varietatea ei. Palate somptuoase, o mare întinsă de case, un râu care şerpuieşte, biserici impunătoare, toate astea pot fi văzute şi în capitalele ţărilor noastre civilizate, iar mie aceste mase înghesuite, din care nu se detaşează nici o imagine individuală şi în care nici o idee artistică nu domină haosul aglomerărilor nu mi-a trezit niciodată interesul. Crearea Bucureştiului nu a fost stăpânită însă de necesitate şi calcul, ci de înclinaţie şi capriciu. Nu s-a făcut nicăieri economie de spaţiu, bărăgan de jur împrejur cât încape. Aici s-a ridicat un palat, dincolo un bordei; aici s-a tăiat un parc, dincolo a rămas un loc liber, un iaz, un crâng printre case. Nicăieri ordinea lipsită de farmec a locuinţelor păturii de mijloc nu ocupă mult loc; această pătură extrem de onorabilă, dar puţin interesantă pentru pictor şi poet, este slab reprezentată în Bucureşti; cu atât mai mult sunt însă aristocraţia şi sărăcia din palatele şi bordeiele tihnite. Dincolo se înalţă nenumărate biserici pe ale căror cupole sclipitoare se ridică crucea grecească. Cum luceşte şi străluceşte totul în jur! Şi cum se revarsă pretutindeni, printre palate, colibe şi gracile case de ţară, verdele pădurii şi al grădinilor într-o plinătate îmbelşugată! Acolo şerpuieşte un râu îngust – să fie această apă tulbure Dâmboviţa? „*Dâmboviţă, apă dulce, cin-te bea nu se mai duce*”[34] cântă poeţii.

34. Versurile sunt citate atât în româneşte (transliterate sub forma „Dimbovitza apa dultsche Tschine bea nu se maï dutsche”), cât şi în traducere. Ele aparţin poetului şi publicistului Enric Winterhalter (1808–1889) – austriac asociat cu C. A. Rosetti în antrepriza primei librării bucureştene şi care va juca un rol şi în evenimentele de la 1848 – şi reprezintă refrenul poemului „Dâmboviţa” din vol. *Flori de scaeţi pe malul Dâmboviţei*, 1846. Ulterior, ele vor fi reproduse, respectiv uşor prelucrate, de Iosif Vulcan (1882) şi de Carmen Sylva (1915). O parodie a lor, cu accente satirice, la George Ranetti (1915), v. C. Cristobald, „Cine şi când a spus «Dâmboviţă apă dulce»?”, în *Ordinea*, IX (1940), nr. 2482, 21 iul., p. 2. Popularitatea de care s-au bucurat în epocă, şi nu numai, s-a datorat foarte probabil şi transpunerii lor muzicale de către I. A. Wachmann (1807–1863), formă sub care le va fi cunoscut poate şi Kunisch.

Începe să se lase seara; să coborâm pe străzi. Dar se potriveşte oare acest cuvânt aici? De jur împrejur pajişti, case săteşti cu grădini, ici-colo, desigur, şi câte o băltoacă sau câte un şanţ. Trec turme de porci, câinii zac tolăniţi peste tot. Iată, acolo e un ţigan cu vioara, în faţa lui câţiva bărbaţi valahi joacă un joc ciudat, uniform, se învârt în cerc cu paşi mărunţi, se lasă în jos, se ridică, bat din călcâie. În faţa uşii acelei case stau fete şi femei cu picioarele încrucişate, sporovăind şi râzând. Buna lor dispoziţie nu pare să fie ştirbită de faptul că bărbaţii n-au nevoie de ele la joc. Curioase, privesc cu ochi scânteietori după străin. Această aşezare nu e un oraş, este o grămadă de sate vârâte unele într-altele. Dar printre ele zăreşti deodată o vilă sveltă, o locuinţă impunătoare sau o biserică. Scena se schimbă. Aici se ridică şiruri de case, formând străzi înguste. Vehicule de transport şi animale de tracţiune, câini, vânzători de harbuji şi băieţi care strigă să-şi vândă plăcintele se îmbulzesc şi răscolesc grămezile înalte de praf, transformându-le în nori denşi. Popi, lesne de recunoscut după sutanele lor lungi, se

preumblă sau şed pe pietre de colţ sau părţi de zid ieşite în afară, mâncând pepeni, fumând ţigări, lenevind. Mai departe locurile devin pustii. Fireşte, se mai pot desluşi urme de străzi, dar ele sunt pe jumătate părăginite. Peste tot, moloz, grămezi de dărâmături, surpături de ziduri şi pivniţe. Nelocuite nu par să fie aceste ruine, ici-colo îşi scoate capul negru, cârlionţat, câte un pui de ţigan. Câinii care hoinăresc în haite devin, s-ar zice, odată cu lăsarea întunericului, tot mai bravi, larma şi urletele ajung aproape de nesuportat, adesea nu te poţi apăra de atacurile lor decât cu bastonul. Iată, aici e o piaţă mai largă; în beznă, abia dacă îţi dai seama că edificiul puternic care se ridică în mijlocul ei este o biserică. Acolo, la marginea pieţii, pâlpâie câteva flăcări; să fie oare focuri de pază? Prin contrast, lucirea lor mată sporeşte impresia că bezna este atotstăpânitoare. Câteva siluete trec, lunecând uşor; e nevoie, desigur, de o bună cunoaştere a locurilor ca să ieşi din această piaţă fără să cazi în vreuna din numeroasele hârtoape ori în vreun şanţ, fără să te împiedici de numeroasele grămezi de pietre şi dărâmături. Undeva licăreşte lumina unei străzi, într-acolo vom încerca să ajungem. Dar unde suntem, de fapt? Hai cu mine şi ai să afli!

Doar patruzeci-cincizeci de paşi mai departe, şi iată-ne pe strada în care dă piaţa. Dar cei câţiva paşi au fost suficienţi spre a ne pomeni în altă lume. Ce contrast! Adineauri încă, beznă, ziduri surpate, ţigani în zdrenţe – te credeai la o distanţă de sute de mile de marginea civilizaţiei –, şi deodată, de jur împrejur, strălucirea şi luxul capitalei suprarafinate. Desigur, tot singulară. Strada este luminată modest, dar prin ferestrele palatelor, din prăvăliile în care industria engleză şi franceză îşi expun produsele preţioase, lumina străluceşte ca ziua. Pavajul este prost, în câte un orăşel german

găseşti, desigur, unul mai bun; dar trăsuri mai elegante sau trase de cai mai nobili decât cele care huruie pe aceste pavaje nu se văd nici la Viena, nici la Paris. Lângă vizitiu şade un slujitor bogat şi curios îmbrăcat: surtuc roşu cu mânecile atârnând despicate, împodobite sfidător cu aur; o fustă femeiască albă, în falduri, lungă până la genunchi, picioarele vârâte în sandale roşii, brodate cu fir de aur. La cingătoarea bogată, pumnalul şi pistoalele, pe cap o bonetă roşie, asemănătoare cu fesul turcesc, dar mai înaltă. Este portul naţional al grecilor. Trăsurile trec una după alta, un şir nesfârşit, neîntrerupt. Pentru pietoni, pe ambele părţi ale străzii, rămâne puţin loc. Ei nu aparţin clasei celor bogaţi, îi recunoşti la prima vedere, dar cu atât mai variată este priveliştea pe care o oferă. În vreme ce doamnele şi domnii care se sprijină nepăsători de pernele echipajelor obosesc ochiul prin monotonia toaletelor lor pariziene, aici continua schimbare încântă privirea. Cărei naţiuni îi aparţine această mulţime? Greu de spus. Acolo trece un bărbat îmbrăcat cu o bluză încreţită, din pânză albă de in, cu o jachetă albastră şi căciulă de blană, în ciuda arşiţei; dincolo, o femeie cu fustă pestriţă, în partea de sus doar cămaşa încreţită, părul legat cu măiestrie într-o basma colorată. Alţii poartă haine franţuzeşti. Acum trece un armean în pantalon bufant, strâns deasupra gleznei, cu jachetă brodată şi fes; alături foşneşte crinolina, ocolind cu grijă atingerea ţiganului tuciuriu, cu ochi vii, care se tocmeşte cu băiatul grec, vânzătorul de plăcinte. Acolo, în faţa palatului a cărui curte e plină de echipaje şi care e luminat ca ziua de focuri bengale, soldaţi în uniforme prusace stau cu arma la umăr; dinspre ferestre răsună acordurile unei muzici ademenitoare. Unde ne aflăm?

Hai, mai departe, de-a lungul acestei uliţe strâmte, întunecate, apoi la dreapta, printre grădini! Aici e pustiu

şi e linişte, dar curând te vei trezi din nou în mijlocul plăcerii zgomotoase. O piaţă părăginită, şantiere, căsuţe; câţiva paşi mai încolo ne înconjoară un parc întunecat, neîngrădit, accesibil oricui. Ce cald şi aromat e aerul! Ce tainic se aud şoapte printre ramuri! Doar printre ramuri? O, nu, priveşte mai cu luare-aminte, asemenea unor umbre întunecate alunecă, şoptind şi râzând, trecători ieşiţi să se plimbe. Din depărtare se aude muzică, radiază ceva ca o lumină strălucitoare. Să trecem pe lângă acest lac pe care se leagănă bărci, pe lângă această movilă, care se înalţă pitoresc din mijlocul împrejurimilor împădurite – şi, iată, în faţa noastră scânteiază o mare de lămpi, se unduieşte o mulţime pestriţă, vuieşte sălbatic muzica. Un drum larg şi lung se desfăşoară în faţa noastră; poate desigur să cuprindă mii de oameni, şi totuşi pare neîncăpător pentru această mulţime. Pe amândouă laturile sale sclipesc lămpi, lămpi acoperă şi faţadele pavilionului pe a cărui terasă un corp de muzică militară cântă melodii atrăgătoare, în vreme ce, de cealaltă parte, un taraf de ţigani aşteaptă să-i vină rândul. Sute de oameni stau în faţa pavilionului, fumând, bând, râzând; sute stau pe amândouă părţile aleii, sporovăind, examinând trecătorii, salutând cunoscuţii. Între ei unduieşte şi freamătă şuvoiul fără sfârşit. Să ne aruncăm în mulţimea pestriţă. În jur, veşmintele foşnitoare ale doamnelor, uniforme sclipitoare, costume străine; printre ele, haina sărăcăcioasă a cerşetorului. Sunt reprezentate toate stările, cel mai mult, fireşte, pătura de mijloc şi cea de jos. Dar aici încetează orice diferenţă. Aici se plimbă paşnic slujbaşul galonat, care azi are liber, evreul bogat cu doamnele sale îmbrăcate în mătase foşnitoare, ofiţerul superior, soldatul de rând, ţiganul. La fiecare pas se lovesc unii de alţii; nimeni nu ia seama la asta. Muzica şi frumuseţea şi influenţa simpatetică a unei mulţimi voioase

împiedică să răsară altă simţire decât aceea a plăcerii. Oricât de posac ai veni, vei pleca altul. Dar atât de repede n-o să te desparţi de acest loc. Ascultă, s-a oprit muzica militară, încep ţiganii. Cum se învolburează şi răsună puternic! Cât de ispititor te îndeamnă la dans! Mulţi chiar la asta se şi gândesc. Priveşte numai – de jur împrejur e lumină ca ziua – cum strălucesc de plăcere ochii acestor fete şi femei, cum scânteiază şi ard! Conversaţia devine tot mai spornică, torentul tot mai dens. Vorbe aprinse, priviri înflăcărate. Tot mai sălbatic vuieşte muzica – apoi, iarăşi, e plină de dor, tânguitoare. Tot mai mult se apleacă tinerii svelţi către însoţitoarele lor, conversaţiile devin murmurate, obrajii ard mai intens. Cel care s-a preumblat mai înainte singuratic găseşte aici tovărăşie. Eşti străin? Apropie-te de aceia, aşază-te lângă aceştia, faci repede cunoştinţă! Peste o lume mai blajină n-ai să dai nicăieri; se râde din inimă, o voioşie nevinovată răsună pretutindeni în jur! E azi cumva vreo sărbătoare? Ferească Sfântul! În fiecare seară grădina e tot atât de fermecător luminată, în fiecare seară răsună aceeaşi muzică, în fiecare seară freamătă aceeaşi mulţime pestriţă, din care uneori se desprind grupuri ce se pierd şoptind în parcul întunecat şi nemărginit. Intrarea nu se plăteşte, muzica este gratis şi ea. Ai chef să aluneci pe apă? Acolo sunt bărci; dacă ştii să vâsleşti, urcă-te într-una din ele. Pe drum ai să vezi peisaje încântătoare, căci un parc mai frumos rareori găseşti. Dar unde ne aflăm oare?

Întreabă-l pe bătrânul cu barba albă ca zăpada, cu fes, caftan de mătase şi veşminte de mătase pe dedesubt, ţinute de seleaful lat. „În cea mai nenorocită ţară din Europa”, răspunde el încet şi priveşte spre cer. Bolta e acoperită, întunecată, printre nori licăreşte semiluna. Întreabă-l pe tânărul în uniforma de cavalerie care se

sprijină atât de trufaş în sabie ca şi cum tăişul ei ar fi spada lui Alexandru, bună pentru orice nod gordian. Îşi netezeşte mustaţa şi răspunde cu încrederea semeaţă a tinereţii: „Într-o ţară căreia îi aparţine viitorul!” Iată acolo un bărbat mergând încet, căruia mulţimea îi face loc cu respect şi sub haina căruia se zăreşte scânteind o stea. Toată lumea se întoarce după el, şoptind – întreabă-l pe el. Ridică din umeri – şi tace. Lasă-i în pace pe toţi! Nu întreba diplomaţi, soldaţi şi patrioţi posomorâţi! Întreab-o pe fata aceea, a cărei gură zâmbeşte atât de poznaş, ai cărei ochi fulgeră atât de seducător. „În ţara iubirii eşti, domnule; aşa au numit-o dintotdeauna poeţii – şi încă mulţi alţii!” Râde şi merge mai departe.

Unde ne aflăm, mai întrebi tu o dată? O să-ţi spun, străine, te afli în ţara ai cărei locuitori sunt urmaşii vechilor romani, al cărei pământ e acoperit de ruine din vremea cezarilor. Te afli într-o ţară al cărei pământ a fost îngrăşat de veacuri cu sângele celor mai nobili fii ai săi. Cunoşti istoria României[35]? Ah, tu nu cunoşti nici numele ţării căreia bunul plac al străinilor i-a dat denumirea de Moldova şi Valahia! România nu şi-a găsit încă istoriograful; frunzăreşte cărţile în care s-a încercat consemnarea trecutului ei – vei găsi multe file însângerate. Acel boier bătrân care îşi numise ţara cea mai nenorocită dintre toate avea dreptate. Privind în urmă la şirul strămoşilor săi, el dă cu siguranţă peste unul sau altul căzut în luptă ca erou, ori chiar peste unii care au sângerat, lipsiţi de glorie, sub securea gâdelui. Bogat e pământul, ar putea fi grânarul Europei, dar pustii şi necultivate se întind nemărginitele bărăganuri. Ce fatalitate apasă asupra acestui popor? Oare când va veni vremea mântuirii sale? Lasă deoparte întrebările la care nimeni nu poate răspunde. Uită-te în jur! Eşti în capitală, în Bucureşti, în oraşul strălucirii europene şi al fastului

asiatic, în oraşul sărbătorilor şi al plăcerii fremătătoare! Auzi sunetele muzicii ţigăneşti? Lasă trecutul, să vină viitorul când, într-un prezent strălucitor, frumuseţea şi iubirea vor împleti, în chip veşnic nou, cununa de roze. Multe a îndurat acest popor, multe va mai îndura încă. Un lucru în schimb i-a dăruit cerul: voioşia nepieritoare şi o viaţă bogată, fierbinte. Vechii poeţi au avut dreptate, ca şi fata aceea cu ochi negri. Altă dată am să-ţi arăt alte imagini, dar acum să ne reîntoarcem la mulţimea pestriţă, la lumina sclipitoare a lămpilor, acolo de unde răsună în acorduri pătimaşe, tânjind de dor şi vuind, fremătând şi chiuind, muzica ţiganilor.

35. În original, „Rumunien”.

ŞOSEA ŞI SALON

În prima zi după sosire, m-am dus la Şosea[36].

36. În original, „Chaussé”.

Dar la care? Doar cine nu cunoaşte ţara poate să pună o astfel de întrebare. Care Şosea! Valahul e mândru că o are; nu-i stricaţi bucuria naivă cu pretenţii mari, iscate de răsfăţul vostru. Mai multe Şosele! Dar o asemenea reprezentare ar fi pentru valah tot atât de năstruşnică precum aceea a „mai multor Bucureşti” sau a „mai multor

Dunări”. El e mulţumit că o are pe asta; destule parale a costat. De altfel, nu are decât o lungime de un sfert de milă şi nici altă destinaţie decât de a sluji boierilor drept Corso. Este de aceea absolut indispensabilă, şi întreaga viaţă socială se concentrează în saloane şi pe această Şosea; iarna se mai adaugă şi frecventarea teatrului. Bucureştiul nu are nici o stradă care pe vreme de ploaie prelungită să poată fi trecută fără primejdie, în trăsură sau pe jos, dar oraşul are o operă italiană, un teatru francez şi un altul valah. Lumea obişnuieşte ca iarna, înainte de a face vizite, să asculte câteva arii sau să vadă câteva scene ale unei piese de teatru, dar la Şosea se merge în orice anotimp, şi s-au întreprins multe ca ea să devină un loc plăcut de promenadă. Începe în prelungirea Podului Mogoşoaiei[37], strada principală care traversează întreg oraşul şi pe care se află cele mai multe palate şi clădiri publice, şi este formată din trei părţi. Prima, un carosabil destul de larg, având de-o parte şi de alta drumuri delimitate de şiruri duble de copaci, este lungă de câteva sute de paşi şi folosită doar de vehicule. Ea se termină cu o piaţă rotundă destul de mare, împrejmuită de iarbă şi copaci, în mijlocul căreia ţâşneşte apa dintr-o puternică fântână arteziană. De ambele laturi se întind parcuri pe întreaga lungime a celei de-a doua părţi a Şoselei, care începe din acest punct. Această a doua parte seamănă cu prima, este însă mai îngrijită, în special aleile largi, mărginite de copaci, tăiate de-o parte şi de alta a carosabilului, sunt întotdeauna ţinute în bună stare. Prelungirea următoare slujeşte doar ca să se treacă de la Şosea la drumurile obişnuite din Valahia, plimbările nu ajung până la această a treia parte. Vremea promenadelor diferă după sezon, vara între masa de prânz şi ora de frecventare a societăţii, între şapte şi nouă, iarna între două şi patru, în aşa fel încât coincide cu orele de vizită.

În afară de aceste ore fixate de modă, Şoseaua nu poate fi nicidecum frecventată, căci, spre a deveni accesibilă, ea trebuie în prealabil stropită vara şi curăţată de zăpadă iarna. Administraţia a făcut multe pentru acest loc de plimbare, dar societatea bună şi-a dovedit recunoştinţa, legând mersul la Şosea de un privilegiu nemaivăzut în Bucureşti: acolo, şi numai acolo, e îngăduit să se umble pe jos.[38] Se ajunge cu trăsura, se merge chiar cu ea de câteva ori în sus şi în jos de-a lungul Şoselei, apoi se coboară, şi lumea se preumblă cu piciorul. Nimeni nu scapă bucuros un asemenea prilej într-un oraş în care a parcurge pe jos până şi cel mai scurt drum trece drept absolut necuviincios. Doamnelor aşa ceva le este oricum interzis de starea drumurilor. Dintre toate străzile, Podul Mogoşoaiei se află în cea mai bună stare; este în întregime pavat, în câteva locuri sunt chiar amenajate trotuare, şi n-am văzut pe nicăieri găuri atât de mari încât să reprezinte o primejdie pentru vehicule sau pietoni. Dar, chiar şi în afara perioadelor în care, din pricina noroiului, e cu neputinţă să umbli pe jos fără cizme de vânătoare, mersul nu este deloc uşor.

37. Transcris „Podu Mogoschoi”.

38. Observaţia era valabilă pentru boieri. Până cu doar câteva decenii înainte, oamenii de rând, chiar înstăriţi, fuseseră, dimpotrivă, opriţi a merge cu trăsura prin Bucureşti. Interdicţia avea să fie ridicată abia după 1829 de către Grigore Dim. Ghika, iar burghezii, sloboziţi să-şi cumpere butci. A se vedea în această ordine de idei păţania celor doi cojocari şi a jupâneselor lor care, sub Caragea vodă, îşi cumpăraseră caleaşcă de la Viena, încălcând porunca domnească (Al. Alexianu, *Mode şi veşminte din trecut*, Bucureşti, Editura Meridiane, Bucureşti, 1971, vol. II, pp. 242 şi urm.).

Când m-am dus prima dată la Şosea, am găsit acolo o mulţime de lume şi am avut prilejul să cunosc fizionomia societăţii bucureştene. Corso-ul[39] era de altfel strălucit, mai ales dacă ţinem seama că avea loc în fiecare zi. Piaţa fântânii arteziene era ticsită de trăsuri, patru şiruri circulau încet, în sus şi-n jos, pe partea a doua a Şoselei. Două coruri cântau alternativ, ulani cu steguleţul de lance fluturând erau aşezaţi pe mijlocul drumului spre a asigura ordinea în circulaţia trăsurilor şi a călăreţilor. Pe amândouă părţile aleilor unduia şuvoiul doamnelor şi domnilor care se plimbau. Deoarece aici vin aproape numai persoane din înalta societate, lumea se cunoştea, şi întreaga Şosea oferea priveliştea unui mare salon. Pentru observator, un câmp bogat. Ţiganul judecă sufletul omului după liniile mâinii, Gall[40] după conformaţia craniului, Carus[41] după alcătuirea întregului trup; cu mult mai sigur se vor putea trage concluzii asupra sufletului pornind de la ţinută, îmbrăcăminte, limbă. Pentru o privire ascuţită nimic nu este lipsit de însemnătate nici felul de a saluta, nici aranjarea locuinţei, nici livreaua slujitorilor. Să comparăm naţiunile şi indivizii, şi vom fi uimiţi de concordanţa celor mai neînsemnate detalii exterioare cu fiinţa lor lăuntrică. În Italia totul e sunet: pretutindeni cântec, pretutindeni muzică, orice gondolier e poet; dar, în afară de sunetul armonios, în sonetele lui Petrarca nu găsim mai mult decât în operele italieneşti. Aceleaşi farafastâcuri uşoare, senine, strălucitoare se vădesc în conversaţie, în toalete, în sărbătorile şi obiceiurile italienilor. În Anglia totul e masiv, solid; s-ar putea spune despre romanele lui Walter Scott acelaşi lucru ca despre vestoanele servitorilor englezi: foarte bune, dar cam prea lungi; durabile, de parcă ar fi documente, sunt până şi cărţile de vizită. Caracterul francez certifică pretutindeni superioritatea raţiunii asupra fanteziei, chiar şi în ce

priveşte toaleta; conversaţia lui este mobilă, limpede, plăcută, cu o înclinaţie puternică spre frazele cu poantă – la fel de simplu şi corect îi este costumul, la fel purtarea. Mai mult ca de orice, francezul se fereşte de ridicol – dar sublimul e numai la un pas de el. Fiinţa lui se aseamănă cu un desen extrem de curat şi de corect, din care lipsesc însă nuanţele culorii ce dau tocmai căldură desenului. Orientalul are în comun cu copiii şi primitivii o predilecţie pentru lucrurile strălucitoare, precum şi pornirea de a le expune pretutindeni; roşul şi galbenul sunt culorile lui preferate, tot ce îl înconjoară e împodobit cu aur şi argint şi pietre scânteietoare, săculeţul în care-şi ţine Coranul, apoi turbanul, sabia şi ciubucul, fesul şi papucii. Când Şeherazada a voit să-şi vrăjească sultanul, ea nu s-a folosit de puterea farmecelor sau a drăgălăşeniei ei, ci i-a povestit despre grădini ale căror roade erau numai giuvaieruri, despre zâne încântătoare care dăruiau favoriţilor lor zece mii de sclavi cu zece mii de căldări din aur, pline de smaragde.

39. Cuvântul e folosit aici şi mai jos cu sensul de preumblare festivă.

40. Franz Joseph Gall (1758–1828), medic german, întemeietorul frenologiei, teorie potrivit căreia facultăţile omului pot fi deduse după conformaţia craniului.

41. Carl Gustav Carus (1789–1869), naturalist, pictor, filozof, medic german, reprezentant al şcolii romantice în medicină. A susţinut paralelismul psiho-fizic şi a încercat, pornind de la teoriile lui Lavater, să fundamenteze ştiinţific fiziognomonia. Lucrare celebră în epocă: *Simbolistica formei umane*, 1853.

Bucureştiul se află la graniţa cu Orientul. Prin lustrul pe care înalta societate valahă l-a dobândit în timpul indispensabilei şederi la Paris continuă să se străvadă încă peste tot Orientul; trecătorul grăbit îl observă, ce-i drept, doar în detalii, un ochi neexersat nici atât. În răstimpul unor convieţuiri mai lungi se pot descoperi caracteristici mai pronunţate.

În cea de a doua zi a sosirii mele am făcut cunoştinţă şi cu un salon valah. Un salon valah! Spre a-i putea aprecia existenţa trebuie să ne reprezentăm felul în care era amenajată, doar cu câteva decenii în urmă, casa unui valah marcant. Boierul venea în trăsură sau călare, în acest din urmă caz înconjurat de un cârd de slujitori zdrenţăroşi, mergând pe jos, şi se oprea în faţa clădirii de lemn în care locuia amfitrionul său. La coborâre, slujitorii îi scoteau cizmele roşii de călărie, croite pe model unguresc, dar confecţionate mai larg şi mai grosolan, şi îi puneau papucii galbeni peste şosetele făcute din marochin. Cu caftanul fluturând – îmbrăcămintea turcească domina pretutindeni – intra în salon. Această expresie e cam pretenţioasă pentru o încăpere care avea podeaua pardosită cu cărămizi şi ai cărei pereţi, ca şi soba fără formă, erau daţi cu var. O icoană reprezentând pe Maica Domnului sau pe Sfântul Nicolae alcătuia singura podoabă în casele celor mai bogate şi nobile persoane. De jur împrejurul pereţilor erau fixate laviţe netapisate, acoperite cu pânză grosolană. O sofa mare, numită *aşternut*[42], atât de înaltă, încât ca să te aşezi pe ea trebuia să urci două trepte, ocupa jumătate din odaie; o masă pe colţ, acoperită ca şi laviţele cu o pânză grosolană, completa mobilierul. La intrarea oaspetelui, întreaga societate, care stătea pe divan picior peste picior, se ridica şi rămânea în picioare până când noul venit se aşeza, lângă cei de faţă, pe un loc desemnat de

stăpânul casei. Înainte de asta, el îşi scotea papucii şi îi aşeza pe treptele *aşternutului*, alături de încălţările celorlalţi oaspeţi. Pe laviţele de la perete stăteau persoane de rang mai modest. Saluturile erau diferite. Popilor, nobililor şi persoanelor mai în vârstă, boierul le săruta mâna şi îşi atingea apoi fruntea de ea; cei de acelaşi rang îşi atingeau obrajii, dar fără să se sărute; doamnele erau salutate doar printr-o aplecare uşoară. Odată rostit obişnuitul „*bine ai venit*”[43], se aduceau fructe conservate în zahăr, *dulceaţa*[44]. Aceste dulciuri, pregătite după anotimp din coji de lămâi şi portocale, obligeană, petale de trandafir şi altele, erau oferite fiecărui oaspete vrednic de oarecare consideraţie, în farfuriuţe de argint cizelat, împreună cu apa proaspătă dintr-o cană de sticlă. Toţi mâncau cu aceeaşi lingură şi beau din aceeaşi cană, în ordinea rangului lor, la urmă femeile. După *dulceaţă* se aduceau lulelele şi cafeaua turcească. Dacă se lua masa, oaspeţii se spălau înainte pe mâini într-un vas de lemn, de uz comun. Apoi stăpânul casei închina, după obiceiul polonez şi rusesc, puţină vodcă (rachiu îndulcit) într-un păhăruţ de argint; trebuia ca lucrurile să se fi desfăşurat cu mult fast pentru ca fiecare oaspete să primească un pahar. Oricum, la deprinderea de a duce mâncarea la gură cu mâinile se renunţase încă de la începutul secolului nostru, dar supa se consuma în comun dintr-*o singură*[45] farfurie, iar pasărea friptă era desfăcută în bucăţi de stăpânul casei – la masa principelui, de mareşalul curţii[46] – care o rupea cu degetele. Nu mă încumet să citez spusele vechilor cronicari despre bucatele la a căror pregătire chinuitul bucătar ţigan exclama: „Câine de boier, înghite şi sudoarea pe care mi-ai stors-o!” Aceşti ţigani, robi şi roabe, aveau o soartă rea; descrierile făcute de autoarea *Colibei unchiului Tom*[47] se

aseamănă foarte mult cu relatările despre tratamentul pe care au fost nevoiţi să-l îndure aceşti paria oacheşi.

42. În original, „Asternut”.

43. În original, „bine ai wenit”, urmat de traducerea în germană.

44. În original, „Dultschads”.

45. Subl. autorului.

46. Cu sensul de persoană răspunzând de protocolul curţii, eventual *stolnicul*, dregătorul care avea în grijă masa domnească.

47. Harriet Beecher-Stowe. În volum, cartea apăruse în 1852.

Când intri azi în casa unui valah îţi pare de necrezut că de-atunci au trecut doar câteva decenii.

Slujitorii galonaţi s-au grăbit să mă întâmpine atunci când trăsura mea a tras în faţa clădirii masive. Am urcat o scară luminată strălucitor, acoperită de covoare şi împodobită cu flori, uşile batante s-au deschis şi m-am pomenit într-un salon amenajat cu eleganţă franţuzească şi în mijlocul unei societăţi care la prima vedere nu se deosebea cu nimic de aceea a altor reşedinţe. Doar un amănunt m-a izbit, dar acest amănunt era caracteristic: pe palier remarcasem un tablou provenind, evident, de la un maestru, iar aici, în saloane, atârnau, în rame somptuos sculptate, încercări diletante care într-un asemenea loc făceau o impresie într-adevăr comică. Dar

n-am avut timp să mă gândesc prea mult, căci de pianul deschis s-a apropiat o tânără doamnă. Era subţire şi delicată, cu trăsături fin modelate, însufleţite de spirit. Înainte de a începe să cânte, şi-a aruncat privirea rapid peste grupurile care se formaseră în jurul ei şi un zâmbet abia perceptibil de trufie i-a fluturat pe buze. Eu m-am aşezat în partea opusă, rezemat de una din uşile care dădeau în camerele alăturate, şi am aşteptat nerăbdător plăcerea muzicală pe care această tânără valahă blondă urma să ne-o procure. A căutat câteva clipe printre piesele ei muzicale, a luat una în mână şi, iarăşi, acel zâmbet batjocoritor i-a luminat ca un fulger chipul. *Idol del mio cuore*, a răsunat un glas minunat, argintiu, de soprană. Alesese acea înduioşătoare arie de dragoste a lui Hasse[48] şi o cânta cu o virtuozitate care ar fi făcut cinste şcolii romane. Fiecare sunet era pur, fiecare notă era pe deplin pusă în valoare; urechea cea mai răsfăţată n-ar fi putut descoperi nici o coloratură ştearsă, nici un portament neliniştit. Şi ce aprinse de patimă, de dor mistuitor erau aceste sunete perlate! Şi ce mult se schimbaseră trăsăturile cântăreţei! Masca salonardei trufaşe şi batjocoritoare sub care ne apăruse doar cu câteva momente în urmă căzuse, o inimă care uită de lume şi se gândeşte doar la iubitul ei îşi deschidea adâncurile. Ochii îi străluceau şi ardeau văpaie, pieptul îi fremăta. Tot mai dulce, mai adânc, mai pătimaş perlau sunetele, era un cântec fantastic de tulburător. Inima femeii seamănă cu boaba de tămâie: răspândeşte mireasmă doar când arde. Dar oare ea cunoştea dragostea a cărei forţă se pricepea s-o înfăţişeze atât de fermecător?

48. Johann Adolf Hasse (1699–1783), compozitor german, elev al lui Scarlatti, reprezentant al şcolii napolitane, autor de opere, oratorii, muzică bisericească.

Era doar un cântec, era doar un vis. Ultimul sunet se stinse, îşi strânse notele şi îşi reluă locul printre ceilalţi. Un murmur măgulitor, câteva platitudini rostite cu voce tare îi mulţumiră pentru desfătare. Credea în această desfătare? Chipul îi devenise din nou atât de batjocoritor şi rece, de parcă i-ar fi stat pe limbă o epigramă. Răspunse însă doar în câteva fraze convenţionale, pline de modestie, la toate încercările asistenţei de a-şi arăta încântarea şi entuziasmul.

„Un glas minunat!” şopti vecinul meu, un valah cu înfăţişare încă destul de tânără, al cărui frac era împodobit de un lanţ de aur, cu zece sau douăsprezece ordine *en miniature*. Învăţase la Paris că societatea bună nu vorbeşte niciodată tare şi zgomotos; de când cu această descoperire, îl puteai înţelege doar dacă erai înzestrat cu un auz special, la care se adăuga şi faptul că vorbirea lui avea rapiditatea unui francez get-beget. Am aflat mai târziu povestea vieţii lui, care semăna cu aceea a mulţi alţi autohtoni. Cine nu aparţine prin naştere unei familii puternice încearcă să se lipească de una din ele, ca cirac; dacă ea ajunge pe tron – ceea ce în condiţiile schimbării rapide a rangului de *hospodar*[49] nu poate să întârzie multă vreme –, atunci i se repartizează o slujbuliţă, în care se poate afirma numai dacă e în stare să calculeze dinainte ivirea unui alt astru şi să se orienteze către el la timpul potrivit. Veniturile unei slujbe sunt de obicei mici, 200, 300, 400 de ducaţi, ceea ce la preţurile de acolo nu înseamnă mai mult decât în Germania tot pe atâţia taleri. Posturile mai bine plătite sunt oferite rudelor sau acelor prieteni prin influenţa cărora familia domnitoare a ajuns pe tron. Venitul curent este însă dublat, înzecit, însutit prin venituri secundare. Mărimea acestora atârnă de importanţa slujbei, ciracul lipsit de influenţă are nevoie şi de alte resurse spre a putea să

trăiască potrivit cu înclinaţiile sale. Mijlocul de a ieşi din impasul unor astfel de situaţii strâmtorate este, în Orient ca şi la noi, o femeie bogată, valahul se gândeşte deci să se pună cât mai mult în valoare. Care sunt însuşirile sale? Este bine clădit şi a învăţat să farmece o inimă de fată. Dar, în Valahia, la încheierea unei căsătorii se iau drept sfătuitori nu inimi de fete, ci prieteni de afaceri. El este *paharnic* sau *serdar*[50] – compatrioţii săi ştiu cât de puţin înseamnă acest rang şi cum fiecare schimbare de hospodar îi loveşte şi pe dregători. Are câteva ordine – ele nu orbesc pe nimeni în această ţară, pe care Rusia şi Turcia o copleşesc cu decoraţii; fiecărui cirac al domniei îi pică asemenea distincţii. În cel mai bun caz, el poate să fie vrednic de o rentă cam de trei-patru sute de ducaţi, dar în asta intră şi întreţinerea unei femei, fapt pe care trebuie să-l ia în calcul. Suma nu-i ajunge. Ce să facă? Chibzuieşte în sus şi-n jos, le făgăduieşte evreilor cele mai mari dobânzi – la urmă îi poate eventual şi înşela cu astea –, dar nu apare nici o ofertă acceptabilă. Atunci îi vine o idee salvatoare: străinătatea! Este boier, ceea ce aduce, ca şi milord, a rang şi a aur; faptul că boier nu înseamnă mai mult decât înseamnă hidalgo în Spania nu se ştie nici în Germania, nici în Anglia şi nici în Italia, abia dacă la Paris. El este *serdar*, iar prin asta se poate înţelege orice. Mai trebuie un număr oarecare de ordine, şi e un fleac ca în timpul călătoriei sale de nuntă să se dea drept unul din cei mai însemnaţi bărbaţi ai Valahiei, poate chiar un candidat la tron. Deci, de obţinut mai multe decoraţii. Câteva state mai mici din sud îşi trimit din când în când agenţii încoace şi-ncolo spre a le valorifica ordinele, candidatul la căsătorie aşteaptă o conjunctură favorabilă, adică un an în care oferta să fie mai mare decât cererea, face achiziţii avantajoase, încearcă să înhaţe prin joc acoperit o cruce de la una sau alta din marile puteri,

împrumută de la evreu în contul zestrei viitoarei soţii o sumă de bani, închiriază un arnăut al cărui costum naţional aduce a bogăţie orientală şi pleacă în călătorie. La întoarcere este cu o rentă de câteva mii de taleri mai bogat, are pe deasupra, fireşte, şi o soţie, iar acest supliment de venit nu este în Valahia deloc jenant[51].

49. Cu sensul din epocă, de domnitor.

50. În sec. al XIX-lea, ambele titluri erau pur onorifice, boierii care le purtau nu mai deţineau, ca odinioară, dregătoriile corespunzătoare. În original, „Paharnik”.

51. În original, „*gênant*”.

„Rareori am auzit cântându-se mai frumos”, repetă vecinul meu în şoaptă. Entuziasmul lui era explicabil, căci fata stătea aproape de soare, iar razele lui îl luminau milostiv şi pe el. I-am răspuns cu o observaţie asupra ariei; „Foarte adevărat! Foarte corect!” şopti el cu o înclinare şi un zâmbet care, sub masca aprobării admirative, trebuiau să-i ascundă stânjeneala; pricepea muzica tot atât de puţin ca pe oricare altă artă. L-am părăsit şi m-am îndreptat spre doamne. Cântăreaţa şi o altă tânără valahă stăteau cumva separate într-o nişă, vorbind însufleţit şi nelăsându-se pentru o clipă tulburate de ceea ce se petrecea în jur. Datoria legată de complimente se îndeplinise, iar lumea masculină valahă nu prea gustă societatea fetelor; femeile sunt mai atrăgătoare. Înainte ca un altul să poată lua, din politeţe, scaunul devenit liber de lângă cele două prietene, am pus eu stăpânire pe el. Valahii sunt întotdeauna doritori să audă ce impresie face ţara lor asupra străinului; nici eu n-am scăpat de această întrebare învăluită. „Ce-am găsit

aici m-a uimit.” „Un compliment ambiguu”, răspunse doamna care cântase, „locuitorii statelor civilizate numără biata noastră ţară printre cele barbare, şi atunci lumea se poate prea bine mira că ştim să citim şi să scriem, că ne purtăm manierat şi că nu ne prindem inele de nas ori de buze.” „Şi că străinul poate veni la noi fără a risca să păţească ceva”, adăugă zâmbind prietena ei, o tânără doamnă, aparţinând uneia din cele mai vechi familii din Răsărit, o siluetă superbă, capul încununat de păr bogat, de un negru intens. M-am uitat în ochii ei mari, întunecaţi. „Prinţesă, poeţii ţării spun că străinul nu poate zăbovi fără primejdie aici, căci apa Dâmboviţei are însuşirea fluviului Lethe.” Un preludiu susurat ne întrerupse. „*Roberto, o tu che adoro!*” O altă cântăreaţă se afla în faţa pianului.

O ŞEDINŢĂ DE DIVAN

Bogat în biserici este Bucureştiul, toate religiile îşi au aici lăcaşuri de cult, până departe se văd strălucind pe turnuri crucile enorme. Dar, oricât de departe ar cerceta ochiul panorama întinsă care se deschide de pe colina Mitropoliei, el nu va descoperi pe nicăieri semiluna, la care se aşteaptă orice străin. Nu sunt oare principatele dunărene provincii turceşti?

Întrebarea e scuzabilă: până de curând, chiar unii oameni de stat nu aveau decât reprezentări neclare despre relaţiile acestor ţări cu Poarta.

Dependenţa lor de Turcia se bazează pe vechi capitulaţii. Originalele acestora s-au pierdut, dacă nu cumva vreo putere răsăriteană le mai păstrează spre a le folosi la momentul potrivit; autenticitatea documentelor scoase la iveală în vremea din urmă pe diferite căi este pusă la îndoială, mai cu seamă de către aceia cărora conţinutul lor nu le este pe plac. Totuşi, se fac mereu referiri la aceste vechi înţelegeri, de nimeni cunoscute, chiar şi în recentul tratat de la Paris[52].

52. E vorba de Pacea de la Paris din 1856, care pune capăt Războiului Crimeii. Tratatul scoate Principatele de sub protectoratul rusesc, le menţine sub suzeranitatea Porţii, dar le asigură garanţia puterilor europene: Franţa, Turcia, Anglia, Austria, Rusia, Prusia, Regatul Sardiniei. De asemenea, se hotărăşte convocarea de divanuri ad-hoc, în care toate stările sociale să se pronunţe asupra viitorului celor două ţări. În 11 oct. 1857, sub preşedinţia mitropolitului Nifon, este convocat la Bucureşti un astfel de divan, unde, în prezenţa diplomaţilor străini, se cere unirea Principatelor sub cârmuirea unui prinţ aparţinând uneia din familiile domnitoare în Europa. Aceasta este, foarte probabil, şedinţa de divan la care asistă Kunisch, pe care o înfăţişează şi în jurul căreia glosează mai jos.

Valahia, ca şi Moldova, trebuie să plătească tribut Porţii, în schimb supuşilor acesteia din urmă li se acordă mai puţine drepturi decât tuturor celorlalţi. Toate cultele sunt admise, cu excepţia mahomedanismului. Orice străin are voie să se aşeze aici, să facă negoţ, numai turcul nu. Înainte de a fi trebuit să părăsească aceste locuri, Rusia[53] a întreţinut un trafic poştal regulat prin ambele ţări; Austria face şi acum acelaşi lucru, în vreme ce pentru curierul turc care aduce depeşe *hospodarului* nu este de

la sine înţeleasă aprobarea de a intra în ţară; el trebuie să aştepte pe malul drept al Dunării până când *pârcălabii*[54] de la Galaţi[55] sau Giurgiu trimit să ia scrisorile sau îi dau permisiunea de intrare.

53. Referire la „epoca regulamentară”, când, după Pacea de la Adrianopol, Rusia câştigă dreptul de protectorat asupra Principatelor şi de ocupare a acestora până la plata de către Turcia a despăgubirilor de război.

54. Transliterat sub forma germanizată „Perkalaben”.

55. În original, „Galacz”.

Puterea întemeiată juridic a Porţii asupra acestor ţări a fost întotdeauna mică; în realitate însă ea le-a tratat prea adesea ca pe o proprietate absolută. A avut de partea ei dreptul celui mai tare, iar Europa nu s-a interesat de această chestiune. Doar de câţiva ani încoace se vorbeşte mai des de un popor care îşi revendică originea şi limba de la vechii romani şi de o ţară în care călătorul dă peste resturi din construcţiile lui Traian, peste pietre sparte cu inscripţii alterate de vreme. Cuvinte latineşti în gura unor ciobani amărâţi, urme ale unei şosele militare pe care cândva au înaintat legiuni romane şi pe lângă care timpul a trecut de-atunci cu pioasă veneraţie fără a le şterge, ruine antice ale căror comori nedescifrate ar putea constitui descoperiri preţioase pentru lumea învăţaţilor, în vreme ce aici le învăluie buruienile cu vrejuri luxuriante sau le foloseşte ţiganul pentru a-şi proteja locuinţa scurmată în pământ – toate acestea sunt desigur menite să inspire interes pentru poporul românilor, răsărit din modelele antice ale culturii noastre de astăzi şi situat în afara cercului educaţiei şi civilizaţiei moderne. Ei

sunt o apariţie deosebită în istorie, datorită nu doar trecutului dispărut, ci şi manifestărilor de viaţă ale prezentului lor. În vremea în care restul Europei dădea frâu liber, în convulsii febrile, dorinţei de schimbare, de răsturnare a stărilor date, de abolire a vechii orânduiri, din sud-estul uitat de istoria universală venea implorarea jinduitoare adresată puterilor creştine, cărora naţiunea moldo-valahilor le slujise de atâtea ori şi vreme atât de îndelungată drept bastion împotriva Semilunei victorioase, de a produce şi consolida ordinea, de a garanta aici un regim stabil. Ei au amintit Occidentului că şi-au cucerit dreptul de a pretinde din partea acestuia nu doar interes, ci şi recunoştinţă, şi au arătat starea jalnică a ţării şi a locuitorilor ei pentru ca această recunoştinţă să poată acţiona.

Prima impresie pe care Moldo-Valahia o face asupra străinului este tristă. Şesuri întinse, necultivate, fără şosele, fără sate. Ici-colo, se înalţă câte o movilă de pământ din care se iţeşte, uitându-se plin de curiozitate, un ţigan oacheş; ici-colo zăreşti câte o cocioabă făcută din pământ şi crengi, în faţa uşii căreia câţiva copii goi de valahi se tăvălesc în murdăria care nu le mai poate face nici un rău. O fântână de lemn la care se pot adăpa caii alcătuieşte hanul, o herghelie păscând liberă, staţia de poştă. Ai sentimentul că ai trecut de hotarul civilizaţiei, şi aşa şi este. Arta şi ştiinţa, negoţul şi industria, toate binefacerile culturii care traversează în neîntrerupt progres restul Europei au rămas străine tocmai de această ţară. Nobilul călătoreşte la Paris ca să-şi facă acolo educaţia în societate; ţăranul este acum abia atât de evoluat încât să presimtă tulbure că îi lipseşte ceva; o pătură de mijloc nu există.

Căutăm cauzele acestui fenomen. Este oare ţara atât de sterilă şi săracă încât nu le poate oferi locuitorilor săi

strictul necesar? Ferească Sfântul! Cu o poziţie geografică avantajoasă, cu un pământ extrem de rodnic, înzestrată cu toate binecuvântările naturii, Moldo-Valahia posedă toate cerinţele unei grădini a Europei. Dacă ţara e depopulată, cu siguranţă nu natura i-a alungat pe locuitori. Fireşte, pământul e rău cultivat sau în parte nu e deloc; agricultura şi creşterea vitelor sunt încă pe treapta lor cea mai de jos. Prost hrăniţi şi prost îmbrăcaţi, locuitorii nu sunt obişnuiţi să lucreze pentru un viitor îndepărtat, despre care nu ştiu dacă le va aparţine.

Dar caracterul poporului e bun. Străinul străbate aceste pustietăţi fără să fie atacat; ciobanului întâlnit pe drum nu-i trece prin minte că are la brâu un cuţit lung şi n-are nici o *para* în buzunar. Cu prilejul sărbătorilor populare, când se adună mii de oameni, nu se zăreşte pe nicăieri nici urmă de poliţist. Dar oricine poate trece netulburat şi fără teamă prin aceste mulţimi. Ele joacă în sunetele muzicii ţigăneşti, pălăvrăgesc, râd, îşi mănâncă pepenele şi *aretele*[56] – rareori poate fi văzut un om beat, nicăieri nu se aude acea larmă sălbatică ce caracterizează sărbătorile populare în Europa cultivată. Acest popor nu a primit încă binefacerile civilizaţiei, motiv pentru care a rămas ferit şi de relele ei. Aici încă nu există gloată.

56. Învechit pentru „berbec” (în toate sensurile: animal, constelaţie, maşină de război).

Cu cât îi cunoşti mai bine pe români, cu atât îţi dai mai bine seama de fondul nealterat al caracterului poporului lor. Blândeţea lor nevinovată, docilitatea pe care o manifestă faţă de toţi cei sus-puşi, cu toate că din partea acestora nu le-a venit adesea nimic bun şi nu o dată doar împilări, precum şi nesfârşita sărăcie a acestor oameni au ceva mişcător. Te interesezi fără să vrei de ei şi îi plângi când te gândeşti că de veacuri o soartă neîndurătoare

apasă asupra acestei ţări, neîngăduind nici unui germene al dezvoltării să ajungă la maturitate.

Pământul e admirabil, caracterul poporului, iniţial bun – unde trebuie căutată pricina acestei mizerii pretutindeni vizibile, a acestei degenerări sociale şi politice? Poate în trecutul istoric al acestor ţări?

Moldo-Valahia nu şi-a găsit încă istoriograful. Istoria universală a trecut peste aceste câmpii, pustiindu-le îndeajuns de des; dar ţara însăşi nu are încă o istorie. Românii continuă să aştepte spre a fi cândva chemaţi să acţioneze pe scena Europei, unde până acum doar au suferit.

Moldo-Valahia îşi are însă cronicarii ei, colecţii bogate, utilizate dar nu epuizate de nenumăraţi compilatori. Să frunzărim câteva pagini din aceste cronici.

De când Traian a adus colonişti în vechea Dacie, pământul de azi al Moldo-Valahiei a fost câmpul de bătaie al celor mai felurite popoare care au trecut pe aici spre a ataca Imperiul Roman de Răsărit, sau care s-au lăsat pe aceste meleaguri spre a fi apoi alungate de altele. Bulgari, pecenegi, cumani, mongoli apar şi dispar. Întâlnim cavaleri germani, ioaniţi[57] şi unguri, ca stăpâni vremelnici ai acestor ţări. Începând cu sfârşitul secolului al XIII-lea domnesc peste Valahia principi autohtoni, dar supuşi regatului maghiar; Moldova devine un stat valah vasal.

57. Ordinul cavalerilor ioaniţi, înfiinţat în sec. al XII-lea, a fost răspândit mai ales în zona mediteraneeană şi s-a implicat în luptele antiotomane. În 1247, regele Bela IV al Ungariei acordă ioaniţilor dreptul de a se stabili în Oltenia, spre a apăra creştinătatea de năvălirile tătare, drept de care ei uzează doar o scurtă perioadă de timp.

După bătălia de la Mohács, 1526, ambele ţări ajung sub suzeranitate otomană. În aceeaşi vreme în care istoria

celorlalte ţări iese din Evul Mediu, începe şi pentru Moldo-Valahia o nouă eră. Ea este caracterizată de schimbarea frecventă a domniilor. În Valahia cârmuiesc sub suzeranitate turcească: Moise, 1529–1530, cade în luptă; Vlad, 1530–1532, felul morţii nesigur; Vintilă, 1532–1534, ucis; Petru, 1534–1536, schilodit şi surghiunit; Radu, 1536–1546 – lehămisit de caftanul domnesc, se călugăreşte; Mircea, 1546–1554, mazilit de Poartă; Petraşcu, 1554–1557, otrăvit; din nou Mircea, 1558–1559, felul morţii nesigur; Petru Şchiopul, 1560–1567, mazilit de Poartă; Alexandru, 1568–1577, felul morţii nesigur; Mihnea, 1577–1583, mazilit de Poartă; Petru Cercel, 1583–1585, mazilit, scapă prin fugă de sugrumare; din nou Mihnea, 1585–1589, mazilit, trece la mahomedanism ca să scape de sugrumare; Ştefan Surdul, 1590–1591, moare de moarte bună; Alexandru, 1591–1592, sugrumat; Mihai Viteazu, 1593–1601, ucis; Şerban, 1602–1610, moare în pribegie; Radu, 1611–1615, mazilit; Alexandru Ilieş, 1616–1617, mazilit; Gabriel Moghilă, 1617, mazilit în acelaşi an.[58] Aceste cifre nu mai au trebuinţă de comentariu. A deveni *hospodar* a fost întotdeauna foarte costisitor. Radu a plătit în acest scop sultanului peste 300 000 de taleri, Constantin Mavrocordat un milion, alţii chiar mai mult. O sumă ceva mai mică trebuia să primească şi marele vizir; afară de el îşi cereau partea cuvenită încă mulţi alţi dregători turci, mai mult sau mai puţin influenţi. Schimbarea frecventă a domnilor este astfel explicabilă. Urmările asupra ţării n-au avut cum să întârzie. Ca să ajungă pe tron, aspirantul la domnie trebuia să se ruineze; dar după câţiva ani era de obicei mai bogat ca înainte. Prietenii săi luau, fireşte, parte la această răsturnare; noul *hospodar* împărţea dregătoriile spre folosinţa ciracilor săi, care trebuiau însă şi ei să se grăbească, fiindcă vremea lor nu dura mai mult

decât aceea a *hospodarului*. Neîntreruptă schimbare a dregătorilor, dar neschimbat mod de cârmuire; scopul acesteia era mereu acelaşi: stoarcerea a cât mai mulţi bani de la ţară. Dacă două părţi, care erau prea sărace ca să dea mită, ajungeau la judecător, se puteau auzi sentinţe de felul: „De astă dată ai tu dreptate, rândul viitor însă celălalt”. Cine vrea să aibă cheia caracterului boierilor să o caute în cronicile româneşti: facultate le-a fost Constantinopolul. Au trebuit să plătească prea scump instruirea ca să nu fie învăţăcei sârguincioşi. Dar nu au fost decât învăţăcei acolo unde grecii erau de mult maeştri. Toate astea erau ştiute de Poartă, care avea destui greci în slujba ei. De la începutul veacului al XVIII-lea şi până aproape de sfârşitul său, ea a dat Principatele în arendă grecilor, de obicei pe trei ani.[59] Cel mai mult putea să ofere doar cine se pricepea să se lase cel mai bine plătit. Astfel, în 1731, Constantin Mavrocordat ajunge *hospodar* în Valahia, dar este mazilit după patru luni fiindcă Mihai Racoviţă îi depăşeşte oferta. Dar, numai peste câteva luni, Constantin izbuteşte să strângă o sumă mai mare şi rămâne *hospodar* vreme de doi ani. În 1733 este depăşit de Grigore Ghika, *hospodarul* Moldovei, şi constrâns să schimbe tronul cu acesta (Moldova aducea mai puţin, prin urmare avea un preţ mai mic). În 1735 Constantin strânge o sumă şi mai mare şi Ghika e, la rându-i, silit să se reîntoarcă în Moldova. Abia în anul 1741 Constantin este încă o dată întrecut de Mihai Racoviţă; acesta, din nou, trei ani mai târziu se dă în lături în faţa unei oferte superioare a lui Constantin. Grigore Ghika îl întrece, iarăşi, şi domneşte patru ani. Succesorul său, Matei Ghika, trebuie după câteva luni să cedeze locul lui Cehan-Racoviţă[60] care, cu sume enorme, se menţine vreme de trei ani. În 1756 Constantin ajunge pentru a cincea oară *hospodar*, este mazilit după doi ani

şi silit să-şi răscumpere viaţa cu 120 000 de taleri, în timp ce Scarlat Ghika se mută, contra 1 000 000 de taleri, din Moldova în mai bănoasa Muntenie. Când *hospodarul* era descăpăţânat, i se trimitea la Constantinopol pielea capului împăiată, precum în 1777 aceea a lui Grigore Ghika. În 1730, Patrona, un favorit al lui Mahomed V, întâlneşte pe uliţă un măcelar, Ianaki, căruia îi era dator şi căruia, din recunoştinţă, îi făgăduieşte Principatul Moldovei pe un preţ neînsemnat. Numit de către sultan *hospodar*, el nu poate strânge suma convenită; atunci Patrona pune să fie sugrumat încă înainte de plecarea în Principat.

58. Nu ştiu care vor fi fost exact sursele istorice de care s-a folosit autorul în această cronologie, dar ea cuprinde o serie de inexactităţi. Lista corectă a domniilor, citată după *Istoria României în date*, elaborată de un colectiv condus de Const. C. Giurescu, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1972, este următoarea, în ordinea din textul lui Kunisch: Vlad Vintilă de la Slatina, 1532–1535; Petru de la Argeş (Radu Paisie), 1535–1545; Radu Ilie, 1552–1553; Mircea Ciobanul, 1545–1552; Pătraşcu cel Bun, 1554–1557; Mircea Ciobanul, 1558–1559; Petru cel Tânăr, 1559–1568; Alexandru II, 1568–1574; Mihnea Turcitul, 1577–1583; Petru Cercel, 1583–1585; Mihnea Turcitul, 1585–1591; Ştefan Surdul, 1591–1592; Alexandru cel Rău, 1592–1593; Mihai Viteazul, 1593–1601; Radu Şerban, 1602–1611; Radu Mihnea, 1611–1616; Alexandru Iliaş, 1616–1618; Gavril Moghilă, 1618; 1618–1620. Tot în ordinea din original, numele domnitorilor figurează la Kunisch sub următoarele forme: Moyses, Wlad, Vintila, Peter, Radul, Myrre, Petraschko, Myrre, Peter der Lahme, Alexander, Michne, Peter Tschertschel, Michne, Stephan Surdul, Alexander, Michael der Tapfre, Scherban, Radul, Alexander Elias, Gabriel Mogila.

59. Epoca fanariotă a durat de la 1711/1716 până la 1821.

60. E vorba de Constantin Racoviţă, care a domnit în Ţara Românească între 1753–1756 şi 1763–1764.

Ce se întâmpla în ţară în timpul acestor frământări? Sub Racoviţă au pribegit numai din zona Craiovei 15 000 de oameni.

Nu vom urmări mai departe soarta Principatelor dunărene.

O singură dată, cu prilejul traversării de către Petru cel Mare a ţărilor dunărene, istoria universală a întins valahilor balanţa deciziei, spre a-şi arunca sabia în ea; dar *hospodarul* Brâncoveanu, îndeajuns de mare pentru a face planul unei alianţe cu ţarul, a ştiut în clipa hotărâtoare să nu-l execute. Petru a trebuit să încheie pacea de pe Prut.[61]

61. Kunisch se referă la campania antiotomană (1710–1711) a lui Petru cel Mare şi la atitudinea de expectativă a lui Constantin Brâncoveanu, care mai întâi îi promite ţarului ajutor, iar apoi se decide, pesemne cu bune motive, să nu i se alăture.

De atunci Poarta şi-a aţintit un ochi vigilent asupra *hospodarilor*. Sângele Brâncovenilor, al Cantacuzinilor, al Ghikuleştilor curgea gârlă la Stambul.

Iar nepoţii romanilor îşi îndreptau necontenit privirile imploratoare şi pline de speranţă către Răsărit, Apus şi Miazănoapte. „Daţi-ne linişte, daţi-ne rânduială, ajutaţi-ne”, spun ei, „şi vă vom răsplăti din belşug. Uitaţi-vă la câmpurile noastre şi la însutita lor binecuvântare. Dacă puteţi alunga fatalitatea care ne apasă cu sabie de fier, atunci vom avea îndeajuns de multe roade date de pământul nostru încât să vă putem ajuta pe toţi; atunci vom fi pentru voi ceea ce a fost Sicilia pentru strămoşii noştri.”

Europa, ale cărei state sunt, mijlocit sau nemijlocit, intens preocupate de viitorul Principatelor Dunărene, a răspuns la acest strigăt de ajutor.

Suntem pe Dealul Mitropoliei. Vezi cum se îmbulzesc acolo mii de oameni în faţa clădirii din spatele catedralei? Hai înăuntru, am să-ţi arăt un spectacol rar.

O sală largă ne primeşte. E plină de bănci pe care stau oameni din toate stările. În fund o masă, pe ea un crucifix, în spate, preoţi cu bărbi albe ca zăpada. La câţiva paşi înainte, o mică tribună, altele mai mari, la stânga şi la dreapta, în colţurile sălii. În faţă, o barieră în dreptul căreia se înghesuie mulţimea, cap lângă cap; la dreapta, separate, locurile pentru femei. Ce-i cu această adunare? Răbdare; am venit prea devreme, uită-te între timp în jur. Mai întâi, aici în faţă, unde costumele colorate atrag atenţia. Iată acest tânăr într-o cămaşă lungă de culoare cafenie, bogat brodată cu arniciuri albastre, aidoma surtucelor ţăranilor polonezi, este un sătean din jurul Ploieştiului[62]. Căciula de blană în formă cilindrică e aşezată lângă el, picioarele le are înfăşurate în piele de oaie. Ce expresiv îi e chipul, ce picturală mustaţa puternică şi părul lung care i se lasă ondulat pe spate! Capete interesante nu lipsesc din sală. În vreme ce la noi acasă societatea aleasă ni se înfăţişează doar sub chipul acelor bărbaţi şi femei „fără trăsături”, tăiate din orice jurnal de modă, iar pătura ţărănească e caracterizată adesea doar de forme mai aspre, cu niţică viclenie şi ceva prostie, aici dai încă pretutindeni peste adevărate capete de expresie, peste fizionomii bărbăteşti ferme, severe, cu trăsături dintre cele mai hotărâte, pe care le-a dăltuit o viaţă puternic frământată. Le întâlneşti aici printre ţărani iar dincolo printre boieri, printre mari boieri şi principi. Le descoperi aici şi pe partea laterală, printre femei. Priveşte-le: frumoase sunt puţine, frumuşele nu toate, dar

lipsită de expresie şi searbădă nu-i nici una. În Germania avem nespus de multe chipuri frumuşele, de jurnal de modă, care îl disperă pe pictor prin lipsa oricărei idei lăuntrice; aici vezi pretutindeni capete individuale, în contururi precise, cu expresie personală. Păr negru, îmbelşugat (spre a fi mai bogat e sporit cu cel artificial) şi ochi negri, vii le caracterizează pe toate. Jocul feţei lor e mobil, le poţi citi pe chip orice sentiment schimbător. Prima clasă a societăţii nu se află, desigur, reprezentată printre aceste femei, abia cea de-a doua; dar toate aparţin clasei boiereşti. Cu câtă nerăbdare privesc spre scena încă neocupată de vorbitori şi apoi, din nou, spre tribuna din stânga! Ştii unde te afli? Acolo, în faţa acestei scene a oratorilor, ia naştere un popor ale cărui cărţi de istorie atestă veacuri de lupte zadarnice, pline de împilări suferite, pline de sânge vărsat; un popor care, în vreme ce, în jur, alte naţiuni clocoteau în febra revoluţiei, în vederea restabilirii ordinii, în vederea restabilirii stărilor de drept garantate, în vederea întemeierii unei cârmuiri puternice, el implora – acest popor de al cărui curaj depune mărturie trecutul său războinic şi care a îndurat ceea ce nici un altul nu ar fi îndurat, acest popor îşi va rosti acum doleanţele. Demnă, gravă şi tăcută e adunarea. Unde în Europa aţi mai văzut vreodată o adunare naţională asemănătoare cu acest divan românesc? Credeţi că lipseşte cumva motiv de agitaţie pătimaşă? Nu ştiţi că s-a strigat poporului: „Vorbeşte despre toate cele pe care ţi le doreşti, ca să încercăm după puteri să-ţi împlinim dorinţele”? Există oare un mijloc mai sigur de a înflăcăra toate spiritele, de a da viaţă miilor de aşteptări năstruşnice, de utopii imature, de planuri opace de îmbunătăţire a lumii? Faceţi acest experiment în Franţa, în Anglia, într-unul din landurile germane; urmările vă vor speria. Sau vă închipuiţi că aici sângele nu curge destul

de fierbinte prin vine? Ah, aruncaţi o singură privire asupra acestor trăsături vânjoase, asupra acestor ochi arzători! Şi mai aflaţi că pluteşte în aer ca zăduful de dinaintea furtunii zvonul după care Europa s-ar fi pus de acord, ar fi hotărât deja asupra sorţii lor, anume de a-i ferici cu câteva fraze bine ticluite şi, în schimb, de a lăsa toate cum au fost, ba poate chiar mai rău – fireşte, nu e adevărat că Europa nu va face decât să joace aici până la capăt o comedie începută, dar zvonul neliniştitor există. Şi mai aflaţi că numeroşi sunt acei autohtoni care privesc cu o ură plină de mândrie către acea tribună la care reprezentanţii Europei, corpul diplomatic al celor şapte state, ascultă dezbaterile. „Cine a dat acestor străini dreptul să ne facă judecată?” se întreabă, scrâşnind din dinţi, câte un patriot. „Forţa! Ah, când se va ivi oare ziua în care să ne vină şi nouă rândul să acţionăm în marele teatru al istoriei, unde până acum doar am aşteptat şi-am sângerat!” Astfel clocoteşte, astfel bântuie vijelia în sufletele tuturor, dar calmă şi solemnă este ţinuta, chibzuită vorba, moderată cuvântarea. Ceva din duhul vechilor romani pluteşte peste această adunare. Nu crezi că acest popor e vrednic de o soartă mai bună? În sală e zăpuşeală, e înăbuşitor ca aerul de dinaintea furtunii. Hai să plecăm de-aici, să ieşim afară pentru ca lumina soarelui şi cântecul păsărilor să alunge din suflet icoana întunecată, icoana unui popor care îşi aşteaptă mântuirea de la politica Europei!

62. În original, „Plojesti”.

O VIZITĂ LA O MĂNĂSTIRE VALAHĂ

Ca urmare a unei prinsori pe care o făcusem cu o localnică, am învăţat în prima parte a şederii mele în Principatele Dunărene limba valahă, ale cărei elemente mi le însuşisem cu prilejul studiului surorilor ei romanice. Celui care nu ţine să cunoască mai îndeaproape poporul îi este suficientă franceza, pe care o înţeleg toate păturile sociale cu excepţia celor de jos, mai cu seamă a ţiganilor şi a popilor.

În Bucureşti nu poţi face nici o sută de paşi fără să întâlneşti un popă. Înfăţişarea lor exterioară o aminteşte puţin pe aceea a rabinilor evrei. Veşminte lungi, cu poalele în vânt, barbă lungă, păr lung, pe cap o tocă neagră. Cel mai adesea pot fi văzuţi trândăvind tihniţi pe o bancă sau pe o piatră de colţ. Mersul le e de cele mai multe ori repezit, lipsit de orice demnitate; îi poţi vedea umblând încărcaţi cu pepeni mari sau cu o ciozvârtă de berbec, ori împingând un porc pentru care se tocmiseră. N-am văzut pe nicăieri ca poporul să-i stimeze cumva, să-i salute sau să se dea la o parte respectuos ca să-i lase să treacă. Umblă peste tot hai-hui, pe străzi şi prin pieţe, înghiţindu-şi în public, precum oamenii din păturile de jos, porumbul sau pepenele. Pe sub sutana neagră, cu poalele în vânt, căptuşită uneori cu blană şi rareori încheiată, se zăreşte haina de dedesubt, strânsă pe corp de un şal în culori spălăcite. Curate nu sunt nici haina şi nici persoana lor, iar preferinţa pentru ceapă şi usturoi le face apropierea insuportabilă. Marea lor făloşenie este barba lungă, ajungând adesea până la brâu (dacă făptuiesc vreun delict li se taie), şi părul lung de pe cap. Unii îl poartă la fel de lung ca femeile, îl răsucesc într-un

coc şi îl vârâ sub tocă. Am văzut odată un popă încă tânăr, aproape fără barbă, care îşi scosese acoperământul de pe cap. Părul, cu o cărare la mijloc, îi cădea până la coapse în bucle castanii bogate; l-ai fi putut lua drept femeie. Gradul lor de instruire nu se ridică peste cel al oamenilor de rând. În prima parte a şederii mele aici, m-am adresat odată unui popă în latineşte: „Nu ştiu franţuzeşte”, mi-a răspuns. Pentru el, tot ce nu pricepea era în franceză, limba oamenilor cultivaţi, care îi era tot atât de îndepărtată ca şi limba clerului apusean. În România, unde păturile de jos nu ştiu decât o singură limbă, cele mijlocii două până la trei, iar cele de sus adesea o jumătate de duzină, o asemenea ignoranţă e şi mai semnificativă decât ar fi la noi pentru nivelul lor general de cultură. Ei nu învaţă decât cântarea bisericească nazalizată, numele sfinţilor şi ale zilelor de sărbătoare, ceva catehism. Popii mai bătrâni înţeleg, ce-i drept, limba greacă, familiară ţării de pe vremea fanarioţilor şi vorbită încă de către toate doamnele şi toţi domnii de şcoală veche, nu însă şi de generaţia mai tânără. De asemenea, popii trebuie să ştie să citească, dar numai rugăciunile bisericeşti, şi să socotească, în vederea birurilor. Aceştia sunt oamenii care au a se îngriji de înnobilarea religioasă a românilor; altminteri e de la sine înţeles că preoţimea de rang mai înalt, care nu vine în contact cu poporul, posedă o cultură superioară, după cum se distinge şi printr-o ţinută demnă şi prin veşminte bogate la procesiunile şi sărbătorile bisericeşti, ceea ce însă nu poate compensa murdăria popilor de rând. Dar poporul român dovedeşte spontan mult tact faţă de preoţii săi; extraordinar de evlavios şi păstrând cu rigoare prescripţiile Bisericii, el se poartă faţă de popă, ce-i drept, fără respect pe stradă, dar când acesta îi întinde, în casa

Domnului, icoanele sfinţite spre a le săruta, mulţimea îi sărută, cu râvnă evlavioasă, şi mâna.

Pe aceeaşi treaptă cu popii se află şi călugării, care, păstrând proporţiile, în nici o ţară europeană în afară de Spania nu sunt atât de numeroşi. Mănăstirile sunt de altfel în unele privinţe importante pentru aceia care călătoresc înăuntrul ţării. Pe distanţe de mile întregi nu găseşti adesea nici un han, iar cele existente se află, cu puţine excepţii, într-o stare care l-ar îngrozi pe orice apusean cultivat. Persoanele de o anumită condiţie socială nici nu le frecventează, găsind primire ospitalieră în toate mănăstirile şi la toţi *ispravnicii*[63] (şefi de district, guvernatori). Dar, oricât de bine-venite ar fi aceste locuri de refugiu pentru cel care uzează de ele în cazul unei partide de vânătoare ori în alte împrejurări, el nu trebuie nicidecum să nutrească în ce le priveşte pretenţii nemăsurate. Pe mine nu nevoia, ci o partidă de plăcere m-a dus prima dată în interiorul unei mănăstiri, şi anume într-una importantă.

63. În original, „Ispravniks”.

Cam la două ceasuri de Bucureşti se află Paşcani[64], încântătoarea reşedinţă de ţară a prinţului Alexandru Ghika II, care a ocupat un lung şir de ani şi în condiţii grele tronul Valahiei[65], până ce, cu puţin în urmă, a cedat locul unui succesor mai tânăr.[66] Paşcanii erau Sanssouci-ul[67] său, unde se odihnea de grijile cârmuirii, căci apropierea de capitală îi făcea posibilă reîntoarcerea acolo ori de câte ori era necesar să dea audienţe sau să asiste la vreun consiliu de miniştri important. Drumul spre acest castel de ţară e anost, un bărăgan întins pe care în zilele ploioase caii aproape se scufundă în glod, în vreme ce praful care se ridică pe vreme bună le-ar impune până şi berlinezilor. Dar odată ajuns la destinaţie

nu-ţi pare rău că ai străbătut un drum anevoios; chiar înainte de Paşcani înfăţişarea peisajului se schimbă, apar păduri, dealuri şi, mai apoi, în mijlocul lor, aşezat pitoresc, castelul şi parcul. Acolo prinţul aduna în jurul său, de câte ori se instala pentru câteva zile, un mic cerc de oameni care se simţeau în largul lor, cu atât mai mult cu cât orice element străin era cu grijă exclus. Orientul e patria ospitalităţii; dar ea nu este de nimeni oferită mai frumos decât de acest prinţ şi de familia lui; cine a fost la Paşcani va lega acest nume de amintirea unor zile de neuitat. Închipuiţi-vă un cerc alcătuit, cu fineţe şi tact, doar din persoane care se cunosc, se potrivesc şi cărora, în fine, nu le lipseşte însuşirea de a se stimula reciproc; imaginaţi-vă o societate care, în mijlocul unui ţinut de o sălbăticie romantică, depune mărturie de ceea ce poate face bunul-gust care stăpâneşte peste milioane de oameni şi care strânge aici laolaltă tot ce este socotit în mod obişnuit a face parte din desfătările pământeşti; dacă o să vă gândiţi la toate aceste lucruri, n-o să vă puteţi face, ce-i drept, o idee despre zilele pe care le-am petrecut acolo, dar cel puţin o să credeţi că ele mi-au rămas în amintire ca tot atâtea puncte luminoase. Dar mă abat de la drum: nu despre Paşcani voiam să povestesc cititorilor mei, ci despre vizita pe care am făcut-o la o mănăstire valahă. Cercul adunat de Alexandru Ghika în castelul său de la ţară era compus cam din douăzeci de persoane, aparţinând tuturor naţiunilor, dar legate prin relaţii de prietenie datorită unei frecventări mai îndelungate, şi cărora Paşcaniul nu le era străin. Cei mai mulţi erau valahi, membri ai familiilor Ghika şi Cantacuzino, ale căror nume reprezintă de un secol istoria ţării lor, apoi un sârb, tânărul Miloş[68], îndeajuns de cunoscut oricărui cititor de ziare, chiar dacă nu-şi poate trage nicidecum arborele genealogic, precum Cantacuzinii, din împăratul

de la Bizanţ; apoi câţiva străini, ruşi, germani, francezi şi un englez, întregeau mica societate. Douăsprezece trăsuri înhămate şi tot pe atâţia cai de călărie stăteau de dimineaţă până seara în curtea exterioară, pentru cazul în care am fi avut chef să facem o plimbare prin împrejurimi. Dar trecuseră deja câteva zile bune şi încă nimeni dintre noi nu se gândise să părăsească, fie şi pentru câteva ceasuri, zidurile palatului şi ale parcului. Variaţia ni se asigurase cu prisosinţă. Corpul de muzicanţi al unui regiment de infanterie cânta seară de seară, până noaptea târziu, ademenitoarele *françaises*[69], *lanciers*[70], polci şi valsuri, după ce împodobea cu melodiile sale dejunurile şi dineurile prelungite. Cel care în restul timpului nu se simţea îndemnat să iasă afară şi să se plimbe prin parc sau nu voia să-şi încerce îndemânarea în sala de scrimă şi la tirul cu pistolul, unde se aflau întotdeauna adversari de aceeaşi talie, acela găsea în încăperea care dădea spre grădină toate comodităţile unui salon parizian. Aici albume preţioase, dincolo cărţi nou apărute, mingea cu pene, aruncată de o mână de maestru, zbura prin aer, descriind arcuri graţioase; conversaţia nu contenea decât atunci când era brusc întreruptă de executarea unei arii italieneşti sau când o mână genială făcea să răsune în fantezii emoţionante clapele instrumentului. Într-o seară s-a propus pentru ziua următoare o vizită la mănăstirea de călugări din apropiere, propunere primită cu bucurie, pentru că ne dădea prilejul să cunoaştem frumuseţile peisajului, şi apoi ne puteam întoarce până la ora destinată dansului. La zece porneam deja cu trăsurile în excursie; caii de călărie şi aceia destinaţi doamnelor au fost trimişi mai înainte spre a putea fi folosiţi la întoarcere. Pentru a mă bucura de o privire liberă asupra ţinutului, am ales o trăsură deschisă, trebuind însă astfel să mă lipsesc de societatea

doamnelor, care, din cauza prafului, au mers cu un rădvan, dar, în schimb, am găsit un tovarăş de călătorie într-unul din prietenii mei. Cerul era senin, ţinutul radia în bătaia razelor de soare. O altă lumină i-ar fi fost mai favorabilă, această frumuseţe sălbatică părea să sufere sub strălucirea vie. Pământ sfârtecat, munţi şi văgăuni, uneori golaşe, alteori dens împădurite, nicăieri treceri line, totul brusc, uimitor, plăsmuit parcă de o fantezie capricioasă. Pe drum, nici urmă de oameni şi de sălaşurile lor. Era un ţinut potrivit pentru Faust, care tânjea ca-n nopţi cu lună „peste prăpăstii să zbor cu duhuri, peste livadă-n senine văzduhuri”[71], un ţinut în care demonii, despre care valahii se pricep să povestească atâtea, trebuie să se simtă ca la ei acasă. Dar în lumina clară a zilei el lăsa impresia unei bucăţi muzicale scrise în si bemol major şi cântate în do major, dacă îmi e îngăduit să folosesc o imagine dintr-un limbaj care începe acolo unde încetează limbajul cuvintelor. Afară de asta, drumul nostru era puţin plăcut pentru aceia care suferă de ameţeală. Hurducăit ca un drum rusesc podit cu pari, atât de îngust, încât ar fi fost de negândit ca pe el două trăsuri să se poată feri una de cealaltă, oferea, când la stânga, când la dreapta, priveliştea unor hăuri adânci. Într-un loc deveni atât de strâmt, încât s-ar fi zis că nu depăşeşte cu mai mult de un cot lăţimea trăsurii care zbura încoace şi-ncolo pe pământul gloduros, aplecându-se într-o parte şi-n alta. Surugiii erau siguri pe treaba lor şi mânau în galop, însoţitorul meu însă, biruit de ameţeală, îşi trase pătura peste cap. „Uitaţi-vă doar pentru o clipă la acest peisaj încântător!” i-am strigat, împins de acea bucurie răutăcioasă de a cărei ispită suntem rareori la adăpost. Ajunsesem într-un loc în care eram foarte curios să văd cum aveau să se descurce vestitele şi nu îndeajuns de preţuitele înzestrări ale vizitiilor şi cailor valahi. Drumul

îngust cotea în unghi drept pe un pod la fel de îngust, fără parapet, făcut din trunchiuri de lemn. Trăsura noastră era trasă de doisprezece cai, înhămaţi câte doi; surugiii înaintaşi mânau primele trei perechi, vizitiul de pe capră pe ultimele trei. Caii din faţă tocmai dădeau colţul când însoţitorul meu, căzând în plasa viclean întinsă, îşi trase pătura de pe faţă; cu o sudalmă pe jumătate înăbuşită, se acoperi din nou. Peisajul era într-adevăr fermecător de frumos, dar următoarea privelişte se cam opunea unei aprecieri imparţiale. Dar cum era de aşteptat, am trecut cu bine şi de acest loc; un alt vizitiu ne-ar fi răsturnat sigur chiar şi numai cu doi cai, dar în trăsurile valahe înveţi curând să scapi de asemenea griji. Drumul a devenit mai bun şi un sfert de oră mai târziu ne aflam în faţa mânăstirii, unde celelalte trăsuri opriseră deja şi ne aşteptau. Am coborât cu toţii. În faţă, pe o mică înălţime se întindea ţinta călătoriei noastre, însă nu, aşa cum crezusem, o singură clădire, ci o întreagă aşezare. Dar în vreme ce, altminteri, satele şi peticele de pământ valahe, nu întru totul neasemănătoare celor poloneze, lasă impresia de sărăcie murdară, aici ne-au întâmpinat imagini senine şi plăcute. Două sute de călugări locuiesc, câte doi, într-o sută de căsuţe, toate la fel, trei sau patru ferestre la faţadă, spoite în alb, cu grădiniţe bine îngrijite în faţa intrărilor. Evident, nu trebuie să ne gândim la grădinile noastre de flori şi la cultivarea lor; în Valahia natura îşi risipeşte darurile, omul trebuie doar să dea niţel o mână de ajutor şi toate prosperă în chip desăvârşit. Aceste căsuţe sunt aşezate pitoresc pe un teren colinar, a cărui vegetaţie îmbelşugată făgăduieşte oricărei munci o recoltă înmiită. În mijlocul lor, în cel mai înalt punct, se află clădirea principală, impunătoare, cu turnuri, a acestui sat mănăstiresc. Aici sunt biserica, refectoriul, locuinţa stareţului şi a celorlalţi superiori. Alte clădiri, la stânga

noastră, cuprind în parte spaţii pentru exerciţii comune, în parte odăi, pe ai căror locatari aveam să-i cunoaştem mai târziu. După ce am coborât şi ne-am apropiat pe jos de mănăstire, clopotele au început să bată, şi stareţul, însoţit de alaiul solemn al celorlalţi ierarhi, a venit întru întâmpinarea principelui spre a ne conduce, pe el şi pe noi, la biserică. În faţa acesteia, călugării alcătuiau un şir lung, pe lângă care a trebuit să trecem. Purtau rase din pânză groasă, cafenie, şi pantofi; pe cap aveau toci, aşa cum poartă şi preoţii greci de mir. Dispuneam de suficient timp ca să facem studii fizionomice pe figurile bărboase, abrutizate, numai că ele ne ofereau prea puţină varietate. Senzualitatea şi o anumită necioplire erau vizibil înscrise în trăsăturile lor, diferit era doar gradul de viclenie, de şiretenie cu care ne cercetau, curioşi ca nişte sălbatici. Am vizitat mănăstiri catolice în aproape toate ţările Europei, dar nicăieri, nici în Orient, nu am dat peste vreuna care să poată fi măcar de departe comparată cu cele greceşti pe care mi-a fost dat să le văd. Zadarnic am iscodit printre aceşti două sute de călugări ca să dau de unul singur a cărui fizionomie să fi arătat o urmă de inteligenţă sau de reculegere religioasă; priveau tâmp, erau murdari şi miroseau greţos a usturoi. Doar stareţul şi superiorii, împodobiţi cu insignele rangului lor, aveau o ţinută plină de demnitate şi trăsături expresive, dar din care vorbea mai mult viclenia lumească decât nobleţea bisericească. În biserică s-a ţinut o liturghie solemnă, prilej cu care cântările ritualului grecesc, cu sunetele sale nazalizate potrivit canonului, m-au impresionat, iarăşi, foarte neplăcut. Ruşii au, se ştie, aceeaşi liturghie, dar, după experienţa mea, cântăreţii lor se pricep mai bine să ţină seama de simţul estetic al urechii. Altminteri, biserica mănăstirii avea un tezaur bogat, alcătuit nu atât din tablouri bune, mai puţin preţuite în Orient, cât din

pietre nestemate, daruri ale unor prinţi şi boieri evlavioşi, dar procurate poate şi din beneficii proprii. La un milion şi jumătate-două milioane de taleri se evaluează veniturile totale ale mănăstirilor valahe; fie ele şi 59 la număr, călugării n-ar avea a se teme de mizerie. După liturghie am fost conduşi prin încăperile clădirii principale, urmaţi de cetele purtătorilor de rasă care priveau cu admiraţie şi curiozitate cum toate aceste doamne tinere şi cavalerii lor traversau fără evlavie, pălăvrăgind şi râzând, coridoarele posomorâte, chiliile şi sălile pe a căror podea nu mai zornăise de ani de zile nici un pinten, ale căror laviţe nu slujiseră poate niciodată ca loc de odihnă unor fete frumoase. Ne-am oprit într-o încăpere lungă, în formă de coridor, în timp ce în sala de alături ni se pregătea o gustare. O fereastră mare, arcuită se deschidea spre orizonturi pitoreşti, dar nu mai puţin pitorească era şi priveliştea din interior. Iată-l acolo, la capătul coridorului, pe bătrânul principe în uniformă de general, lângă el câţiva aghiotanţi, de asemenea în uniformă bogată. În faţa lor, stareţul, un bătrân venerabil cu barbă albă, lungă, le arată străvechi manuscrise greceşti, peste ele o tânără femeie îşi apleacă buclele blonde, spre a citi, cu siguranţa unui învăţat, scrierea străină. Cu ani în urmă am tradus şi eu din Platon şi Sofocle, dar în faţa acestei încântătoare ştiutoare de greacă m-am retras cu modestie de pe câmpul de bătaie, unde nu mă pot aştepta decât la înfrângeri. Iar aici, de-a lungul ferestrelor, strălucesc viu cele mai frumoase şi mai nobile flori ale ţării, urmaşa cu ochi negri a cezarilor, ale cărei trăsături expresive sunt încununate de bogăţia mai presus de orice diademă a părului întunecat, alături de ea, regina acelor *bureaux d’esprit*[72] valahe, al cărei chip fin, pe care se citeşte o mare vioiciune spirituală, scânteiază de idei sclipitoare. Mai încolo, într-o linişte nepăsătoare, o nepoată blondă a

principelui, singura femeie din Valahia care pricepe muzica germană şi, ceea ce e de o mie de ori mai preţios, o femeie ale cărei buze, deşi pot să sporovăiască atât de iute şi neobosit, nu au rostit despre nimeni niciodată ceva rău.[73] Şi faţă în faţă cu toţi aceştia stau cap lângă cap, un fundal întunecat, purtătorii de rasă a căror existenţă mărginită şi stătută a fost atât de năprasnic tulburată de irumperea în chiliile lor tăcute a strălucitoarei savori pământeşti. Cum le strălucesc ochii, cum îşi aţintesc lacom privirile asupra acestor exuberante prinţese valahe, însufleţite de o tinerească semeţie, învoltate în frumuseţea lor ispititoare! Sau briliantele sunt acelea a căror strălucire îi ademeneşte? Îi jigneşte oare să le vadă aici ca giuvaieruri ale frumuseţii pline de viaţă, când s-ar fi cuvenit să împodobească doar acele chipuri de care îşi ating zilnic buzele atunci când se roagă? Ne-au anunţat însă că masa era gata, prima gustare pe care eu, precum şi alţii dintre noi, o luam într-o mănăstire valahă. Fiind zi de post, gazda noastră şi-a cerut iertare pentru lipsa de varietate a bucatelor. S-a adus mai întâi peşte, dar acesta era atât de rău pregătit, încât îţi trebuia o foame de lup ca să mănânci din el. Apoi ouă, dar acestea nu mai erau foarte proaspete; s-ar fi zis că astfel de lucruri nu prea contează aici. După care a venit la rând *mămăliga*, mâncare naţională, un terci de porumb atât de aromatizat cu ceapă şi usturoi, încât am fost nevoiţi să renunţăm la el. Următoarele bucate au avut acelaşi miros şi aceeaşi soartă. Ne-am dat în fine seama că eram reduşi la pâine, iar pentru sete la apă, căci vinul era de nebăut. În ce mă priveşte, am nutrit faţă de bunii călugări crunta bănuială că au voit să dea domnitorului lor o dovadă de netăgăduit privind sărăcia şi hrana lor proastă, şi că astfel noi am fost siliţi să luăm parte, pătimind, la atare ispravă diplomatică. Ne-au servit călugării, fireşte, fără mănuşi

albe, ceea ce ne-a tăiat de la bun început pofta de mâncare. Unul dintre aceşti purtători de sutană m-a izbit prin expresia pătimaşă a trăsăturilor sale încă tinereşti. Ochii lui aprinşi se fixau, ca aceia ai unui animal de pradă gata să sară, asupra vecinei mele de masă, şi de câte ori se apropia de noi nu puteam să-mi înăbuş un sentiment de nelinişte. Dar prin asta tânărul călugăr mi-a stârnit interesul. Ne-am ridicat şi ne-am pregătit să părăsim sala, dar privirile celui surghiunit din lume continuau să se aţintească, rătăcite şi pătimaşe, asupra locului pe care şezuse frumoasa fată. O floare pierdută în refectoriu m-a silit să mă reîntorc acolo – m-am oprit în prag. Sala era goală, dar în locul pe care şezuse principesa cu ochi negri se afla acum tânărul călugăr, care golea cu lăcomie sticla rămasă neatinsă lângă farfuria ei. O golea oare în cinstea ei? Nu splendoarea formelor trupului ei, nu vraja floral a chipului ei îl ispitiseră – privirea lui lacomă se aţintise doar asupra bucatelor şi băuturii pe care i le lăsase ca pradă. Jos pe podea zăcea trandafirul; el ştie unde şezuse ea mai înainte, vede floarea pe jos – o va ridica oare? Ferească Sfântul! Se strecoară în tăcere afară din sală, ştergându-şi gura cu mânecile rasei. Mă întorc cu floarea şi cu dezamăgirea mea înapoi la societatea care între timp traversa clădirile alăturate. La ieşirea dintr-una din ele am fost deodată opriţi în loc: un bărbat în rasă cafenie, asemenea călugărilor, dădu buzna, implorându-l pe principe să-i facă dreptate. Fără nici un motiv, fusese închis aici ca nebun la îndemnul rudelor sale, care între timp puseseră mâna pe avere; dar nebun putea să ajungă abia printre aceşti călugări. În cuvinte dramatice înfăţişă chinurile unui om din societatea bună, condamnat să trăiască într-un asemenea loc şi, împins de energia deznădejdii, ceru încă o dată principelui să-i facă dreptate. Călugării, din mâinile cărora se smulsese,

stăteau cu feţe tâmpe în spatele lui; nu-i înţelegeau cuvintele – vorbea franţuzeşte –, dar le pricepeau prea bine cuprinsul. Prinţul i-a făgăduit să-i cerceteze grabnic cazul şi am plecat mai departe. Pe drumul de întoarcere la palat, unii dintre noi se vor fi gândit cu adâncă milă la bărbatul care rămăsese în mănăstirea valahă.

64. E vorba de Paşcani, Ilfov. Numele e transliterat „Paschkan”.

65. A domnit între 1834 şi 1842. Între 1856 şi 1858 a fost caimacam.

66. E vorba de Gheorghe Bibescu, 1843–1848.

67. Palatul de vară de la Potsdam al regelui Friedrich II, construit între 1745 şi 1747.

68. Probabil un membru al familiei lui Miloş Obrenovici, domnitor al Serbiei (1815–1839; 1858–1860), aflat în strânse legături cu marile familii româneşti din epocă şi proprietar al unor moşii în împrejurimi.

69. Se numeau astfel în Germania variante ale contradansului englez (*country dance*), răspândit în Franţa începând din sec. al XVIII-lea.

70. Lăncieri sau cadril de lăncieri, dans de origine irlandeză, introdus în Franţa la 1856.

71. J. W. Goethe, *Faust*. Traducere de Şt. Aug. Doinaş, Univers, Bucureşti, 1982, p. 59.

72. Fr., „birouri de spirit”. Denumire ironică dată acelor saloane, societăţi etc. care se ocupau cu anume ostentaţie elitară şi exclusivistă de chestiuni savante, de poezie şi artă, pretinzând a decide în cele mai felurite domenii ale spiritului. Salonul Rambouillet în sec. al XVII-lea sau cel al marchizei Du Deffand din sec. al XVIII-lea pot fi considerate reprezentative pentru acest gen de îndeletniciri.

73. Personajul ar putea fi Alexandrina Ghika, fata Profirei Moret de Blaramberg (sora lui vodă), secretara unchiului ei, cea care îi ţinea acestuia corespondenţa secretă. De la ea au rămas încântătoare însemnări memorialistice din care citează C. Gane în *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*. Ed. îngrijită de Victor Leahu, Junimea, Iaşi, 1973, vol. 3, pp. 93, 96, 104.

ŢIGANI VALAHI

De unde vin ţiganii? Când au apărut pentru prima oară în Europa? În ce ţară s-au ivit întâi? Nimeni nu ştie, învăţaţii se istovesc în presupuneri. Când că ar fi venit în Europa din oraşul Singara, din Mesopotamia, când din Cilicia şi Asiria, când că ar fi egipteni, nubieni, etiopieni ori amoriţi, când urmaşii maniheilor din Armenia; unii spun că se trag din neamul uzbecilor, din Persia, alţii numesc provincia biblică Sihar drept ţara lor de baştină şi cred că ţiganii rătăcesc prin lume, fără a putea să-şi afle un sălaş statornic, în urma distrugerii turnului din Babilon ca mărturii vii ale acestei pedepse divine. În ce-i priveşte,

ei înşişi spun că strămoşii lor au trăit în Nubia; pe când fugeau în Egipt, ar fi venit la ei Sfânta Fecioară Maria cu pruncul Isus şi le-ar fi cerut adăpost, dar zadarnic; de atunci norodul ţiganilor cutreieră lumea, alungat din ţara sa şi apăsat de povara blestemului acelei fapte.

În Orient sunt cunoscuţi probabil de multe secole, şi totuşi puţini scriitori răsăriteni vorbesc de ei, cel mai pe larg o face Arabşah în biografia consacrată lui Timur, lucrare socotită una din cele trei opere clasice ale literaturii arabe[74]. Informaţiile pe care acesta le dă despre ţigani sunt, într-o traducere pe cât de fidelă o îngăduie stilul înflorit al originalului, cele care urmează:

74. E vorba de Ahmad ibn Arabshah, istoric şi traducător sirian, autor al biografiei în arabă a lui Timur Lenk, intitulată *Aja'ib al-Maqdur fi Nawa'ib al-Taymur*, 1435. Lucrarea a fost tradusă pentru prima oară în latină la 1636 de orientalistul Golius.

„În Samarkand trăiau numeroase familii de ţigani[75], de diferite feluri; unii erau luptători, alţii gladiatori, iarăşi alţii luptători cu pumnul. Aceşti oameni vieţuiau foarte dezbinaţi, în aşa fel că izbucneau necontenit duşmănii şi bătăi între ei. Fiecare ceată îşi avea căpitanul şi subcomandantul său şi se întâmpla ca Timur şi puterea pe care el o deţinea să-i umple de spaimă, deoarece ştiau că el era informat asupra ticăloşiilor lor şi a vieţii dezordonate pe care o duceau. Timur avea obiceiul ca de câte ori pleca la război să lase la Samarkand, în locul său, un viceregе. Dar abia părăsise oraşul când aceste cete s-au năpustit asupra viceregelui, l-au înfrânt în bătălie, l-au dat jos de pe tron şi au luat cârmuirea în mâinile lor, în aşa fel încât la întoarcere Timur a găsit totul în neorânduială şi tronul său răsturnat, şi a avut mult de furcă spre a aduce lucrurile din nou la starea de mai

înainte şi a-i pedepsi pe vinovaţi. Dar când a părăsit din nou ţara, s-au iscat aceleaşi tulburări. Astfel de lucruri s-au repetat de nu mai puţin de trei ori, până ce Timur a croit planul de a-i nimici fulgerător pe aceşti viermi cuibăriţi în copacul cârmuirii sale. A început astfel să ridice un zid şi a chemat pe oricine, mic şi mare, să lucreze, şi a dat fiecăruia un loc şi fiecărui lucrător ceva de făcut şi a tocmit ţigani şi i-a tocmit mai ales pe conducătorii lor; într-un loc a aşezat un corp de soldaţi şi le-a poruncit să-i omoare pe toţi cei pe care îi va trimite la ei. Şi după ce a făcut prin puterea lui toate astea, i-a chemat pe mai-marii poporului, le-a umplut paharul şi i-a îmbrăcat în veşminte strălucitoare; când au venit ţiganii la rând, a ciocnit de asemenea cu unul din ei, i-a dat un veşmânt minunat şi l-a trimis la soldaţi. Dar de îndată ce a ajuns la ei, aceştia i-au smuls veşmântul cusut cu aur şi i-au turnat aurul inimii sale în căldarea nimicirii, înjunghiindu-l, apoi au continuat astfel să mânuiască sabia ca fulgerul stăpânitorului mânios până ce ultimul dintre ţigani a fost ucis. Prin acest renghi, Timur le-a stârpit neamul şi urma”.

75. Kunisch întrebuinţează forma italienească *zingarri*. Va fi citat pasajul după o versiune italienească a cărţii lui Ibn Arabshah?

Aşa scrie Arabşah, dar ţiganii trăiesc şi astăzi. Le întâlnim corturile întinse în pampasurile Braziliei, pe înălţimile din Himalaya, le auzim limba atât la Moscova şi Madrid, cât şi pe străzile din Londra şi Stambul.

Unii cronicari relatează că primii ţigani, cam trei mii la număr, ar fi apărut pe la 1417 d. Chr., sub domnia lui Sigismund, împărat roman şi rege al Ungariei[76], şi s-ar fi aşezat în Moldova, aproape de Suceava[77], cu consimţământul lui Alexandru[78], voievodul acestei ţări. În

următorii ani un mare număr de aventurieri i-ar fi urmat şi ar fi făcut incursiuni în Valahia, Ungaria şi Transilvania.

76. De reamintit că Sigismund de Luxemburg (1368–1437), fiul lui Carol IV, împărat (din 1433) al Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană şi rege al Ungariei (din 1387), este cel care a pierdut bătălia cu turcii de la Nicopole (1396), la care a participat şi Mircea cel Bătrân.

77. În original, „Szunsava”.

78. Alexandru cel Bun, domn al Moldovei între 1400 şi 1432.

Dar indiferent care le este obârşia şi indiferent dacă vor fi venit în Europa sub Traian sau abia în secolul al XV-lea, probabil este că apariţia şi-au făcut-o pentru prima dată în Moldova şi Valahia. Acolo se întâlnesc şi astăzi în număr mare, la ţară şi la oraş, precumpănitor în capitală. Ziua îşi câştigă pâinea ca zidari şi salahori în construcţii sau ca muzicanţi, uneori, asemenea fraţilor lor din Ungaria, ca mici fierari şi căldărari. Noaptea o petrec în locuri părăginite, de care Bucureştiul nu duce lipsă, şi, ascunzându-se prin şanţuri, încearcă să se apere de vremea rea, cum dă Dumnezeu, cu grămezi de pământ şi scânduri. Alţii locuiesc în pivniţele caselor în construcţie sau în vechi ruine, aflate în număr mare în unele părţi ale oraşului, de pildă la ieşirea din Lipscani. Alţii, în sfârşit, şi-au scurmat bârloguri sub pământ în locurile virane din capitală, în care rămân şi peste iarnă, când mulţi ţigani iau calea satelor învecinate.

Cine descrie România nu trebuie să treacă cu vederea acest popor minunat al cărui nume este pe buzele tuturor şi pe care aproape nimeni nu-l cunoaşte, nici chiar aceia în mijlocul cărora trăieşte. Dacă ţiganul vrea să fie

înţeles, trebuie să pună mâna pe cobză sau pe cimpoi; fiecare sunet va trezi un ecou în pieptul ascultătorilor săi. Ţiganii sunt printre celelalte popoare ceea ce artiştii sunt printre celelalte stări. Ei au lumea lor aparte în care nici un neiniţiat nu poate intra; tot aşa, nădăjduiesc că vor avea cândva şi cerul lor special.

Dar până să ajungă acolo, cunosc cu prisosinţă toate grijile şi suferinţele acestei vieţi, tot aşa şi în România, căci numai prin muzică nu îşi pot câştiga existenţa. Prinţul Ştirbei, fostul *hospodar* al Valahiei, le-a desfiinţat iobăgia[79], dar blestemul muncii nu a putut să li-l ia. Nu doar toţi muzicanţii, ci şi aproape toţi zidarii sunt ţigani.

79. Dezrobirea ţiganilor s-a făcut în etape, între 1837 şi 1856, pe măsura intensificării şi accelerării procesului de occidentalizare a Principatelor. Mai întâi au fost eliberaţi ţiganii domneşti şi mănăstireşti, apoi cei boiereşti, concomitent cu despăgubirea proprietarilor. Sub Barbu Dim. Ştirbei (1849–1856), în Ţara Românească a avut loc în 1856 emanciparea ţiganilor aflaţi în proprietate privată şi interzicerea definitivă a comerţului cu oameni. Pentru originea, migraţia şi statutul ţiganilor în Europa v. Angus Fraser, *Ţiganii: Originile, migraţia şi prezenţa lor în Europa*, trad. de Dan Şerban Sava, Humanitas, Bucureşti, 2010.

Când treceam pe lângă case în construcţie rareori se întâmpla să nu mă opresc. Aceşti lucrători oacheşi amintesc de fiii lui Israel printre faraoni. Ce imagine caracteristică! Ei mişună pretutindeni, căci toţi membrii familiei sunt de faţă, ajută sau privesc. Portul lor e simplu. Copiii umblă desculţi, fără nimic pe cap şi goi, în afară de o cămăşuţă scurtă, deschisă în faţă. Nu rareori le lipseşte şi asta. Fetele mai mari şi femeile poartă de la brâu în jos o fustă, flăcăii şi bărbaţii un pantalon, de asemenea o bonetă, uneori de blană. Pielea le este brun închisă, părul negru, creţ şi încâlcit, ochii de asemenea de

un negru intens şi de obicei frumoşi. Bărbaţii tineri îşi aruncă acolo unul altuia cărămizi, dincoace, femeile şi fetele aduc var; alături, pe o căldare răsturnată şade un venerabil ţigan bătrân, cu barbă şi păr cărunt, îşi îndeasă pipa scurtă şi tace plin de demnitate. Lângă el, se bat în nisip puradei pe jumătate goi. Mai încolo, o fată tânără, trudită de muncă, se prinde de o traversă, se leagănă uşor şi cântă o melodie monotonă. Plină de graţie primitivă îi este fiecare mişcare. Alte fete stau primprejur cu pipa în gură, râzând şi pălăvrăgind, uitându-se după trecători. Dacă te opreşti şi te uiţi la ele, pălăvrăgeala şi râsul se însufleţesc, una ori alta face un pas înainte, în vreme ce scânteierea ochilor aduce a zeflemea poznaşă, un gest de umilinţă menit să influenţeze generozitatea străinului, dar care, totuşi, este departe de cerşitul propriu-zis. Am aruncat o dată unei ţigăncuşe, frumuşele-foc, care se odihnea la marginea drumului, câteva monede de douăzeci de parale; însoţitoarele ei au observat gestul, au înconjurat-o curioase, iar una dintre ele a sărit să mă ajungă din urmă (mă şi întorsesem să plec); dar fata care primise banii a izbutit s-o oprească fără trudă, gesticulând şi vorbindu-i cu însufleţire. Simţea oare că ar fi fost necuviincios să mai ceară ceva după ce primise un dar atât de bogat în comparaţie cu situaţia ei? Am împărţit adesea copiilor, fireşte şi adulţilor, mărunţişul pe care îl aveam la mine; niciodată apoi nu m-au înconjurat, nu s-au milogit de mine şi nu m-au stânjenit cumva, aşa cum se petrece neapărat în alte ţări şi cum fac săracii altor popoare.

Ţiganii sunt copiii preferaţi ai naturii. Frumuseţea lor e picantă. Trupuri clădite armonios, svelte, mlădioase, păr des, dinţi albi, buze roşii de culoarea coralilor; aproape neliniştitoare e strălucirea rece a ochilor lor. Expresia trăsăturilor dă la iveală, în mobilitatea ei obişnuită, un

amestec ciudat de sfială primitivă şi visare melancolică, de zeflemea poznaşă şi senzualitate copilărească. Nemaipomenit de atrăgătoare, iar pentru sculptor o inepuizabilă mină, este graţia inimitabilă a ţinutei şi a mişcării lor. Aici totul este muzică, dar nu de felul menuetului preţios rigid, a contradansului blazat – muzica ţigănească nu poate fi asemuită cu nimic! Ce sunt preamăritele noastre balerine alături de graţia primitivă, încântător de proaspătă, a acestor copile de ţigani, sărind, jucând, legănându-se! Bucăţile de bravură ale lui Chopin pe lângă un cântec de privighetoare sau solfegiile unei soprane de coloratură pe lângă trilurile unei ciocârlii!

Dar tinereţea femeilor nu durează mult, iar frumoase ele sunt doar atâta vreme cât sunt tinere şi proaspete, până la deplina lor maturitate, şi puţin după. O ţigancă mai în vârstă, cu riduri, cu forme fleşcăite, cu mâinile şi picioarele bătătorite de muncă oferă o privelişte respingătoare. Bărbaţii, în schimb, sunt atrăgători chiar şi în vârstă. Cu pipele scurte, înnegrite, care nu lipsesc nici din gura femeilor şi a fetelor şi nici dintre buzele copiilor de şase-şapte ani, trebuie, desigur, să te obişnuieşti, ca şi cu murdăria, ceea ce e mai greu. Murdare sunt cele câteva zdrenţe care îi acoperă, murdar şi încâlcit le este părul, murdare feţele şi trupurile, deşi din pricina culorii întunecate murdăria nu sare aşa în ochi. Faptul că frumuseţea ţigăncilor nu are o faimă mai mare – nici în România nu se face mare caz de ea – se datorează nu doar dispreţului cu care este tratat acest popor, ci şi necurăţeniei sale. O ţigancă tânără, după ce s-a îmbăiat şi şi-a pieptănat părul, poate concura în frumuseţe cu fiicele tuturor naţiunilor. Foarte rar se civilizează. O singură dată am cunoscut o astfel de fată, care, dacă nu mă înşel, lucra într-un magazin de modă. Era extraordinar de drăguţă, avea un ten mai întunecat decât al femeilor

valahe, ochi negri frumoşi, buze pline, cărnoase, şi îşi trăda obârşia, dar cu faţa albită, cu maniere de societate, în haine franţuzeşti, elegante, cu malacov şi crinolină semăna cu suratele ei primitive tot aşa de puţin precum seamănă un brigand de operetă cu un tâlhar adevărat. Doar veselia ca moştenire a neamului ei şi-o salvase până şi în existenţa-i de păpuşă. Norodul oacheş e plin de voioşie. N-am văzut niciodată ţigani plângând, nici bărbaţi, nici femei, nici copii, nici oameni în toată firea. În schimb, le plac cu atât mai mult pălăvrăgeala şi râsul, cântecul şi jocul şi muzica. Sunt tocmai adevărate firi de artişti, săraci, împovăraţi şi totuşi înzestraţi cu un talent neistovit care îi ridică deasupra mizeriei exterioare. Munca cea mai trudnică nu le tulbură veselia, cu toate că preferă să nu lucreze din greu; dacă pot să obţină un pepene roşu, puţină *mămăligă*, ceva tutun, poate chiar un pahar de rachiu, atunci sunt peste fire de mulţumiţi. Ei cântă la lucru, după cum fumează, din obişnuinţă şi necesitate; cântecele lor nu seamănă nici cu melodiile populare ale ruşilor, cu monotonia melancolică a acestora, nici cu uniformitatea naivă, lipsită de viaţă a cântecelor negrilor, dar mi le amintesc şi pe unele, şi pe celelalte. Viaţa lor sufletească se manifestă cel mai emoţionant în dragostea nespusă pe care o au pentru copiii lor. Cu câtă duioşie priveşte mama oacheşă la pruncuţa căreia îi dă să sugă! Şi cu câtă răbdare îşi duce ţiganca adesea doi, trei şi patru prunci în spate, în braţe, atârnând de faldurile rochiei, în vreme ce cară pe cap vasul cu var sau duce la locul construcţiei roaba încărcată cu nisip sau cărămizi! De îndată ce cresc puţin, copiii sunt lăsaţi de capul lor. Se rostogolesc în nisip, strigă, se încaieră sau stau în preajma binalei. O singură dată am văzut o ţigancă renegându-şi sentimentele materne. Două femei oacheşe se sfădeau cu îndârjire; se ajunse la fapte,

una apucă, plină de furie, un copil (să fi fost al ei?) de picioare, îl ridică şi îl repezi în adversara ei. Aceasta se dădu în lături, şi culmea, copilul nu păţi nimic. O astfel de barbarie m-a uimit cu atât mai mult cu cât altminteri scene de brutalitate întâlneşti extrem de rar la ţigani. Ce-i drept, bărbaţii îşi bat uneori femeile (am văzut de altfel doar de câteva ori aşa ceva), dar lucrurile nu degenerează în maltratări; e mai degrabă un act de corecţie patriarhală. Dreptul bărbatului în această privinţă este pentru ei de netăgăduit. Deşi, altminteri, atât de vorbăreţ, orice ţigan asistă liniştit şi nepăsător la un asemenea eveniment; aici e vorba de exercitarea drepturilor familiale, în care nimeni nu are a se amesteca.

ŞATRE ŢIGĂNEŞTI

O piaţă largă, părăginită. În mijloc se ridică o biserică înconjurată de moloz şi dărâmături. O stradă luminată se vede licărind în faţă, dar aici este beznă. Ici-colo prinde să lucească un foc de şatră, care însă nu alungă noaptea întunecată din jur.

Cine şade în jurul flăcărilor?

Să ne apropiem de aceste grupuri ale căror sporovăială şi râsete ajung până la noi. Nu îi vom stingheri, întunericul ne ascunde de privirile lor. Este o scenă de familie cum desigur n-ai mai văzut. Bărbaţii, femeile şi copiii aceia oacheşi, pe jumătate goi, sunt ţigani; în

ceaunul de pe foc fierbe mâncarea lor. Este o masă foarte umilă: făină de porumb fiartă într-un ceaun cu apă şi amestecată cu un făcăleţ până când scade, transformându-se într-un terci tare, este *mămăliga crudă* a valahului de rând, mâncarea zilnică şi a ţiganilor. Nu întotdeauna mai pot adăuga la ea ceva ceapă şi usturoi. Dar foamea dă aromă bucatelor; nici azi n-o să mai rămână nimic din conţinutul ce dă în clocot al ceaunului.

Ce subiect splendid pentru un pictor această scenă nocturnă iluminată de foc! În faţă, luminat viu de flăcări, şade un bărbat în vârstă cu un trup musculos; va fi trecut desigur mai mult de jumătate de secol peste chipul lui bătut de furtuni pentru ca barba să-i încărunţească atâta – dar timpul n-a putut să tulbure strălucirea scânteietoare a ochilor negri, vii. Fumează dintr-o pipă de lut, arsă, vorbeşte puţin, dar priveşte foarte des la vecina lui din dreapta, ca nu cumva să-şi uite de îndatorirea ei, pregătirea hranei. Linişteşte-te! Ea aşteaptă masa la fel de nerăbdătoare ca şi tine, privirile ei îndreptate rugător spre ceaun o spun îndeajuns de lămurit. Chiar dacă ţine cu stânga sugarul la sân, dreapta nu-i osteneşte să mestece terciul cu lingura puternică. O femeie bătrână, plină de zbârcituri, respingător de urâtă în goliciunea şi murdăria ei, un flăcău frumos de stat, cu privirea îndrăzneaţă, câteva fete cu părul creţ, câţiva copii, câţiva câini, un porc întregesc grupul. Porcul aparţine familiei şi-şi primeşte tainul din ospăţ; câinii sunt doar oaspeţi, dar n-o să fie nici ei uitaţi. Toţi trei stau tolăniţi leneş şi păstrează o tăcere demnă, în vreme ce copiii, flăcăii şi femeile lărmuiesc şi râd în jurul lor.

Doar ştiu că aici nu-i stinghereşte nimeni. Din depărtare se aude zgomotul străzilor, acolo huruie caretele, acolo lucesc mii de lumini venind din palatele în sărbătoare şi răsună muzica în sunetele căreia se schimbă

vorbe tainice, se rumenesc obraji, tresaltă piepturi. Pe aici însă nu se rătăceşte picior de om. Ce să-l atragă în acest loc pustiu pe locuitorul din oraşul boierilor, din oraşul plăcerii voluptuoase? Aici nu strălucesc lumânări, aici nu îmbălsămează aerul ambra şi santalul, aici nu scânteiază briliante pe braţe albe ca zăpada. Lipseşte acel cadru sclipitor pe care îl iubeşte frumuseţea. Dar numai cadrul lipseşte. Priveşte aceste fete oacheşe, cu trupurile subţiri, mlădioase, abia pe jumătate acoperite de zdrenţe! Copii ca vârstă, femei ca frumuseţe, cu buze pline şi arzătoare, cu ochii care vrăjesc! Farmec plin de candoare în orice atitudine, graţie primitivă în orice mişcare.

Acum începe să cânte unul dintre tineri, în vreme ce-şi umple din nou pipa arsă. Să ne apropiem, poate izbutim să auzim cuvintele cântecului său.

De ce mârâie câinele? Îşi leapădă liniştea leneşă, oare a simţit apropierea vreunui străin? Nu, se tolăneşte iarăşi liniştit pe jos.

Dar acum mârâie mai tare şi tovarăşul său i se alătură. Bărbaţii nu-i bagă în seamă, femeile şi copiii se uită curioşi în jur. Pentru o clipă pălăvrăgeala şi râsetele grupului încetează; o jumătate de duzină de ochi negri aprinşi aruncă o privire iute spre întunecimea care mă înconjoară – dar numai o clipă, şi sporovăiala întreruptă reîncepe. Împrejur e întuneric, flacăra luminează doar cercul învecinat.

Zăbovesc.

Dar tot mai puternic, tot mai nemulţumiţi mârâie câinii, acum se ridică. Ţiganca bătrână mai pune pe foc o bucată de lemn – doar e de furat, nu trebuie folosit cu zgârcenie – şi flăcările se înteţesc, luminând mai puternic preajma. Un căpşor creţ care stă lângă porc şi se joacă cu el îşi îmbrăţişează prietenul patruped – se teme oare că ţăranul căruia i s-a furat noul membru al familiei va veni să şi-l ia

înapoi? Acum câinii încep să latre şi să se apropie de intrusul ascuns în întuneric, dar se apropie încet şi prudent, curajul nu pare să se numere printre calităţile lor de frunte. Sau vor să aştepte sosirea tovarăşilor lor? Ici-colo răsună deja răspunsul, lătratul se răspândeşte în toată piaţa, de peste tot vin camarazi; dar deocamdată păstrează o distanţă modestă. În curând numărul lor va creşte. De jur împrejur, de la mari depărtări, se aud tot mai mulţi câini; dacă vin toţi, piaţa, oricât de mare, se va umple de ei. Deja sunt înconjurat de haite întregi, înaintează tiptil, şovăie, devin mai îndrăzneţi, se năpustesc asupra mea, larma devine aproape insuportabilă. Acum şi liniştea grupurilor de ţigani e tulburată, bărbaţii privesc în jur, un flăcău se scoală, câţiva copii se furişează ca pisicile de-a lungul zidului înalt în recunoaştere prudentă. Chiar şi porcul se ridică grohăind şi se apropie de teatrul anunţatei bătălii. Căci tot mai înverşunat se năpustesc câinii – odată cu numărul le sporeşte şi curajul – asupra mea; respinşi, dau drumul la o întrecere de coruri asurzitoare şi îşi reiau, în număr mai mare, atacul. Întreaga piaţă începe să freamăte. Focurile se sting unul după altul, în întuneric ţiganii se apropie tiptil unul câte unul. Aici şi acolo, la dreapta şi la stânga, în faţă şi în spate văd siluete întunecate, dar în linia întâi doar câinii, ziua laşi, noaptea curajoşi şi plini de furie, pe care îi resping anevoie. Ce vor bărbaţii? Îi împinge curiozitatea să plece din locul lor cald de lângă foc? Îşi închipuie că trebuie să se apere? Dar cine ar vrea să-i atace, să-i jefuiască? Sau vor ei să atace? Ocazia e prielnică, peste tot e beznă, oameni în apropiere nu sunt. Dar e ţiganul pornit spre jaf? Spre furt cu siguranţă, dar faimă de om curajos nu are. Aş vrea să rămân pe loc şi să aştept. Dar numărul de câini din jurul meu devine tot mai mare, larma tot mai turbată; dinspre străzile şi pieţele

îndepărtate răspund soţii lor patrupezi, vin încoace – încă un sfert de ceas, şi câinii întregii mahalale vor fi alături de ei; trebuie desigur să plec.

Siluetele întunecate rămân pe locurile lor. Sunt silit să trec pe lângă ele – mă vor lăsa oare? Pe măsură ce mă apropii, alunecă iarăşi, în tăcere, într-un întuneric şi mai adânc – iată, acum am ieşit în strada alăturată, lanternele licăresc, caretele huruie, câinii, mulţumiţi de victoria lor, se retrag, liniştea de dinainte se aşterne peste piaţă, iar focurile de la şatra ţiganilor se aprind din nou unul după altul, aruncându-şi luminile în noapte.

ANIŢA

În grădina Cişmigiu[80], care ziua e pustie, iar seara e locul de întâlnire a unei mulţimi pestriţe, iubitoare de plimbare, se putea vedea într-o dimineaţă frumoasă o copilă de ţigan, privită cu invidie de suratele ei de joacă. Chiar şi câte un trecător se oprea şi se uita plin de uimire la copila oacheşă. Fete de ţigan sunt nenumărate în Bucureşti; dar asemenea pantofi nu s-au văzut niciodată în picioarele lor, pantofi din catifea roşie, brodaţi cu fir de aur, cu mărgean şi mărgăritare. Cum a ajuns această preţioasă podoabă în picioarele micuţei?

80. Transliterat sub forma „Dschischmidschu”. Amenajarea grădinii, în jurul „bălţii lui Dura, negustorul”, începută în 1847 şi realizată în bună parte cu puţin timp înainte de sosirea lui

Kunisch la Bucureşti, anume sub domnia lui Barbu Dim. Ştirbei, avea să se încheie definitiv în 1860. Deoarece în apropiere se afla casa marelui cişmigiu, dregătorul care se ocupa cu distribuirea apei de la cişmelele oraşului, grădina şi-a luat numele de la funcţia acestuia.

Ţiganii sunt un popor poetic, dar, oriunde s-ar afla, apasă asupra lor blestemul unui dispreţ de care doar în India mai au parte acei paria fără castă. La fel şi în Valahia; nici chiar frumuseţea lor nu-i poate scăpa de asta. Pe cât de bucuros recunoaşte boieroaica farmecele compatrioatelor ei, chiar a celor din păturile de jos, pe atât de puţin va admite că una din acele ţigănci murdare, dispreţuite, ar putea fi frumoasă. Şi, totuşi, sunt. Că trupul le este frumos va recunoaşte până şi cel mai aspru critic, aruncând o privire asupra plinătăţii svelte, a proporţiilor nobile, a graţiei mlădioase a formelor lor; începând chiar cu chipul ţigăncilor e necesară o înţelegere mai adâncă a particularităţii lor. Ochi duioşi, priviri pline de adâncime sufletească vei căuta zadarnic la ele, după cum nu vei găsi nici gura fin desenată, bogată în expresii schimbătoare, a femeii occidentale, sau nasul grecesc. Buzele lor, superb colorate, au toate aceeaşi expresie: devin pline şi ard în întâmpinarea plăcerii în ale cărei braţe ţiganca se repede cu chiot copilăresc şi cu o candoare pe care celelalte fiice ale Evei nu o mai au de când strămoaşa lor a muşcat din măr. Ochii le sunt vii, frumoşi ca formă şi culoare: dar luciul privirii lor nu încălzeşte. Ea poate scânteia ca aceea a unui animal de pradă, poate fi rece şi ascuţită ca lama unui pumnal, sau strălucind de plăcere, ori arzând şi mistuindu-se în patimă – dar nu poate niciodată să încălzească blând.

Aniţa era un adevărat copil al neamului ei, copil într-adevăr, căci avea abia doisprezece ani, vârstă la care ţigăncile, deşi încă nu pe deplin dezvoltate, sunt mai

fermecătoare ca oricând. Sărea şi juca, râdea şi cânta de dimineaţă până seara, fie vremurile bune, fie rele. Când scotea capul dis-de-dimineaţă din bârlogul în care-şi petrecuse noaptea cu ai săi şi râdea privind cerul albastru, nimeni nu-şi dădea seama că nu mai mâncase poate de trei zile o *mămăligă* caldă.

Într-o după-amiază – era o după-amiază splendid însorită, strălucitoare, aşa cum noi, în nordul nostru mohorât, nu avem nicicând –, Aniţa hoinărea cu alţi copii de ţigan prin piaţa din faţa Cişmigiului în care staţionau trăsurile, acolo unde se ridică palatul somptuos al prinţului Costache Ghika[81], pe atunci locuinţa trimişilor extraordinari ai Turciei care, împreună cu reprezentanţii celorlalte şase mari puteri, trebuiau să hotărască viitorul ţărilor dunărene. Trăsuri multe cu arnăuţi în haine pline de fireturi şi cu slujitori galonaţi din belşug treceau huruind prin faţa palatului, şi Aniţa privea cu încântare la tot acest fast colorat şi se uimea că pe capră şi sus în spate stăteau oameni frumos înveşmântaţi, iar în trăsură se afla de obicei un bărbat într-o haină neagră, simplă. Curioasă, se îmbulzi să ajungă mai aproape, până la portal. Atunci coborî dintr-o trăsură un bărbat tânăr, care, dând cu ochii de ţigăncuşă, se opri fără voie. Farmecul frumuseţii ei primitive îl uimi. Îi aruncă zâmbind o monedă şi intră în casă.

81. Fiul marelui ban Dumitrache, din cea de-a doua căsătorie a acestuia, cu Maria Văcărescu, şi frate vitreg cu Alexandru, voievodul din 1834–1842, al cărui oaspete fusese Kunisch la Paşcani. Casele Ghikuleştilor se aflau în mahalaua Gorgani, între Bulevardul Elisabeta de astăzi, Str. Elie Radu, Str. Gutenberg, pe locul pe care se ridică Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Ministerul Justiţiei, Biserica Gorgani.

Aniţa rămase încă multă vreme în acelaşi loc şi se uită în urma lui, şi apoi, din nou, la darul pe care îl ţinea în mână. Nu atinsese niciodată un ducat, şi acum o astfel de monedă strălucitoare de aur era a ei; dar nici nu privise vreodată în ochi atât de cald seducători, iar acum o astfel de privire înflăcărată se aţintise asupră-i.

Însoţitoarele ei o înconjurară curioase: „Ce ţi-a dat domnul străin?” Ea ascunse moneda frumoasă şi fugi râzând.

Azi nu mai avea chef de joacă. Până acum nu căutase niciodată singurătatea. Ştia un locşor retras, liniştit, în afara oraşului, pe malul Dâmboviţei. Acolo se scăldase adesea seara şi dimineaţa cu ceilalţi copii din neamul ei. Când unul îl arunca pe altul în apă sau când ieşeau şi voiau să-şi pună cămăşuţele sărăcăcioase şi careva arunca încă o dată cu noroiul negru, urât – ce mai chiote şi râsete izbucneau! Dar azi nu-şi scoase hainele ca să se scalde, azi se aşeză tăcută sub copacii umbroşi, se mai uită o dată cu băgare de seamă în jur – nimeni nu pândea prin apropiere – şi scoase din ascunzătoare moneda scânteietoare.

O privi îndelung. Sări apoi în picioare şi începu să cânte o melodie: „*Doină, doină!*” răsuna cu putere ca un cântec de ciocârlie în liniştea amiezii.

Când se întoarse acasă seara târziu, trudită de lunga hoinăreală, încă nu mâncase nimic. Dar în sălaşul de sub pământ focul ardea vâlvătaie, terciul de mălai clocotea în ceaun, iar mama adusese chiar două cepe. Astfel de bucate nu se găseau în fiecare zi. „Ia şi amestecă!” Aniţa luă făcăleţul, dar uită curând să ia aminte la treaba ei şi-şi aţinti privirea în focul care ardea cu flacără mare. „*Copila dracului, să te bată Dumnezeu!*”[82] – dar, mlădioasă ca o şerpoaică, Aniţa se strecură pe sub reteveiul care cădea şi se ascunse într-un colţ al pivniţei, unde adormi repede.

Până acum nu se mai întîmplase să lase *mămăliga* neatinsă.

82. Expresia, urmată de traducerea germană, e notată „Kopille della draku, se te battie dumne seu!”

Când se trezi dimineaţa era din nou voioasa, sălbatica Aniţă, cu ochii scânteietori, negri ca de cărbune, cu cântecul cristalin. Dar mama se uită la ea îndelung, atentă şi prevăzătoare. Se uită la formele îmbobocite ale trupului subţire, apoi din nou la chipul fetei. Ce văzu acolo? Nişte buze proaspete care zâmbeau, nişte ochi mari care străluceau. Dar privirea mamei descoperă mai mult decât a altora. „Vino diseară mai devreme acasă, am să-ţi fierb o zeamă, s-o bei înainte de culcare.” „Sunt bolnavă, mamă?” „Nu, dar zeama o să te apere de *zburător*.”

Zburătorul este o nălucă sub chipul unui tânăr chipeş. El se arată adesea fetelor când stau singure pe înserate, mai cu seamă celor logodite sau care trec pragul copilăriei. Se arată doar în treacăt, dar fata care l-a văzut se gândeşte la el până noaptea târziu. Şi, când toţi dorm, vine iarăşi, de astă dată nevăzut, şi se lasă jos, alături de cea care se odihneşte. Nimic nu-i trădează prezenţa, dar fata ştie că este lângă ea şi zace ca într-o dulce beţie, pe jumătate în nesimţire, până dimineaţa când el dispare.

„Mamă”, întreabă Aniţa cu zâmbetul ei ştrengăresc, „l-ai văzut vreodată pe *Zburător*?” „Taci, nebuno!”

Fata tăcu şi, căţărându-se, ieşi afară. Merse apoi de-a lungul mai multor străzi; se opri pe uliţa Herestrău, în faţa unei căsuţe. Era o colibă deschisă în faţă; o perdea simplă alcătuia, în fund, intrarea într-o a doua încăpere. În prima şedea un bărbat oacheş, cărbunii ardeau, ciocanul cădea cu lovituri puternice pe fier. Era Dumitru,

fierarul. Dându-i bineţe, copila mlădioasă se strecură pe lângă el prin locul îngust.

În spatele perdelei stătea chincită o femeie bătrână. Mulţi ani poate că nu va fi avut, dar bătrână şi urâtă tot era. Cu un sfert de veac în urmă va fi fost tot atât de proaspătă, de înfloritoare şi de dulce ispititoare precum Aniţa, care se afla în faţa ei, dar săptămânile de mizerie apasă de două ori mai greu. Respingător de urâte sunt ţigăncile bătrâne. După cum e zicala: „Înger la tinereţe, drac la bătrâneţe”.

„Ce vrei?”

Aniţa scoase de sub fustiţa ferfeniţită, care îi atârna peste cămaşă de la brâu în jos, un ou. Îl furase pe drum, în timp ce venea încoace. Rareori izbutea o astfel de captură, treceau luni de zile până ce copila de ţigan ajungea să guste un fel de mâncare atât de scump, dar ea îi întinse hotărâtă bătrânei oul.

Aceasta îl apucă lacomă. „Ce vrei?” repetă ea.

Micuţa îşi mai scoase de pe deget un inel împletit din păr de cal, singura ei podoabă, şi i-l dete bătrânei. „*Faceţi-mi un farmec*”[83], spuse ea încet.

83. Propoziţia, urmată de traducerea germană, e notată „Fatchez’ mi Farmek”.

Farmecul este în Valahia o bine-cunoscută vrajă prin care femeile trezesc sentimente de dragoste în acei bărbaţi pentru care nutresc o simpatie neîmpărtăşită. El poate inspira de asemenea şi ură, pentru ca aceia să simtă chinul patimii neîmplinite.

Bătrâna scoase din nişte zdrenţe îngrămădite într-un colţ al încăperii o cutiuţă şi o deschise. Apoi luă o sticluţă. „Ai o floare?”

Aniţa ieşi şi se întoarse peste câteva minute. Ţinea în mână o floare splendidă, proaspăt deschisă. Boierul care

locuieşte în casa frumoasă din colţul uliţei Herestrău are o mândreţe de grădină.

Bătrâna umezi corola şi frunzele cu câteva picături din acea licoare, apoi presără puţină pulbere din cutiuţă peste ele. Le mirosi. Totul era în ordine, după cum culoarea se schimbase aproape imperceptibil, tot aşa şi mirosul era puternic, dar nicidecum neplăcut.

„Trebuie să sărute această floare, cu cât mai des, cu atât mai bine. Dar bagă de seamă să se întâmple astăzi, căci mâine farmecul nu mai are nici o putere.”

Aniţa lăsă capul în jos. „De dat am să i-o dau, dar cum să-l fac s-o sărute?”

Bătrâna ţigancă aruncă o privire cercetătoare asupra micuţei, şi rezultatul i se păru mulţumitor. Ea îi prinse floarea de sânul îmbobocit, prinzând-o de cămăşuţă cu un fir de sârmă. „Las-o acolo până ce te vede, apoi dă-i-o; o s-o sărute el”, îi zise încrezătoare.

Aniţa porni grăbită de-acolo, dansând şi cântând.

Tânărul – venise aici din Apus – se duse în Cişmigiu la aceeaşi oră la care o întâlnise ieri pe Aniţa.

Ajungând acolo, o găsi pe tânăra ţigăncuşă.

Era singură şi purta la piept o floare roşie. Sfioasă ca o căprioară din pădure, se apropie de străin, îi întinse floarea şi dispăru. Dar se opri în spatele unui tufiş, unde el nu putea s-o vadă, şi îl pândi, urmărindu-l printre crengile copacilor.

Trebuia să ştie dacă avea să sărute floarea roşie. Dacă nu o făcea, farmecul n-avea cum să lucreze.

Cine vrea să cunoască grădina Cişmigiu în toată splendoarea ei trebuie să o viziteze seara. Acolo, pe aleea largă, în strălucirea luminilor unduiesc şi freamătă poate mii de oameni, iar muzica vuieşte şi răsună puternic. Dar grădina e mare, şi nici la malul lacului, la picioarele colinei, nici pe cărările încolăcite, înguste, boltite de

verdeaţă nu e pustiu. Nu strălucesc şiruri de lămpi, doar stelele luminează, nu se aud acordurile vijelioase, se şoptesc doar vorbe fierbinţi de dragoste, încet, încet de tot – aici nu râde şi nu glumeşte plăcerea, ci inimi zvâcninde îşi visează visul fericit de iubire.

În locul în care colina se înclină abrupt spre lacul mic, acoperit de trestie, se află o bancă din muşchi şi iarbă. Arbori deşi îşi boltesc acoperişul peste locul liniştit, învăluit în intimitatea întunericului.

Razele lunii nu pot pătrunde prin ramurile bogate, întinse ocrotitor, altminteri ele ar lumina două umbre tinere, strâns lipite. Străinul venit din Apus va fi sărutat de bună seamă floarea roşie, aşa cum prezisese bătrâna ţigancă, de vreme ce se află aici şi o ţine în braţe pe Aniţa.

Şi străinul a întâlnit-o acolo în fiecare seară şi i-a sorbit primele sărutări sălbatice şi i-a simţit primele bătăi ale inimii care se trezea. Într-un rând, îi spuse rugător: „Vino la mine, Aniţo, rămâi cu mine, dacă-ţi sunt drag!” Ea dădu din cap şi se aruncă în braţele lui.

Tânărul o duse într-un palat, în odăi ai căror pereţi erau acoperiţi de tapete şi pe ale căror podele se întindeau covoare persane. Şi ce fel de oglinzi! Rămase încremenită în loc, speriată de-a binelea – apoi privi din nou şi râse. Ce copilă veselă de ţigan, sălbatică şi încântătoare, stătea în faţa ei, se vedea din cap până la picioruşele desculţe! Se învârtea, se întorcea, sărea, juca şi nu se mai sătura să se uite la imaginea ei din oglindă şi să râdă. Apoi veni o femeie şi-i făcu toaleta. Ce ciudat era! Ea, micuţa, sălbatica, oacheşa Aniţa să fie slujită de o cucoană atât de frumoasă şi de aleasă! Fu dusă apoi la o masă încărcată de mâncăruri şi băuturi, de tacâmuri preţioase. Lipsea, ce-i drept, felul ei preferat, *mămăliga*; totuşi bucatele îi plăcură. Şi apoi fu îmbrăcată cu haine ca

acelea pe care le poartă cucoanele mari. Ce mult îi plăceau! Râsul nu mai contenea şi chiotele se înteţeau când, mergând, călca pe rochia lungă sau când canaturile uşilor se deschideau ca să poată trece cu veşmintele-i ample, depărtate de trup. Aşa trecu prima şi a doua zi. A treia zi deveni mai tăcută. În hainele ţepene nu putea juca; între tapete, covoare şi perdele, cântecul ei suna cu totul altfel decât afară. „Ce-ţi lipseşte, Aniţa mea?" o întreba adesea cu duioşie tânărul apusean; dar ea tăcea, privind ciudat în gol cu ochii ei negri. Îi lipsea ceva – dar nici ea nu ştia ce. Nu avea oare tot ceea ce îi pofteau toanele copilăreşti? Nu ale ei erau splendorile a căror existenţă nici n-ar fi bănuit-o înainte? Trecu astfel o săptămână. Într-o seară, o umbră delicată, subţire alunecă uşor şi fără zgomot peste gardul grădinii de la noua locuinţă a Aniţei şi trecu zburând ca un vis de-a lungul uliţelor întunecate, pe Lipscani în jos. Era Aniţa. Purta o cămăşuţă de batist, împodobită cu dantele preţioase, dar peste ea nimic decât, de la brâu în jos, fustiţa zdrenţuită pe care o păstrase din vremea de altădată. Podoabele, veşmintele, toate acele nimicuri strălucitoare cu care se jucase atât de bucuroasă în primele zile le lăsase la palat; doar o pereche de pantofi poartă în picioruşele goale. Prea erau frumoşi; Aniţa nu-i putuse lăsa acolo. Cum sclipeau pe catifeaua roşie broderia în aur, boabele de mărgean şi mărgăritarele! Pantofiori mai frumoşi, mai mici şi mai strălucitori nu putea să aibă nici o prinţesă, dar nici picioruşe mai frumoase, mai mici, mai fermecătoare. Cum zboară într-acolo! Acum se opreşte în faţa unei guri care dă spre pivniţa unei case dărăpănate. Împinge cu grijă în lături o piatră, se apleacă, a dispărut! Dar dinăuntru răsună râsete, sporovăială şi chiote; Aniţa este în bârlogul alor săi.

Ziua următoare juca iarăşi râzând şi cântând pe cărările boltite cu verdeaţă din grădina Cişmigiu. Iar când iubitul s-a ivit – ştia că avea să vină – i-a înconjurat atât de vijelios grumazul, l-a sărutat cu atâta patimă ameţitoare, încât acestuia i-a pierit mustrarea de pe buze. Cămăşuţa ei preţioasă era sfâşiată, pantofiorii brodaţi cu aur se murdăriseră, boabele de mărgean şi mărgăritarele erau în parte deja risipite pe jos; dar ochii ei păreau să scânteieze şi mai şugubăţ decât înainte, picioruşele se arătau şi mai mlădioase. Îmi trebuie oare mărgeanul şi mărgăritarele ca să mă împodobesc? părea să întrebe gura ei neastâmpărată, arătându-şi văpaia buzelor şi dinţii mici, orbitor de albi. Sau îmi trebuie ca să-mi poarte noroc? Şi drept răspuns râsul ei proaspăt răsuna voios ca un cântec de ciocârlie.

BUREAUX D'ESPRIT

Saloanele din capitala valahă amintesc uneori de acelea din Paris. Femeile nu sunt lipsite de spirit, care ar trebui doar dezvoltat, ceea ce nu se întâmplă prea adesea.

O casă, ale cărei *jours fixes* aveau o anumită faimă, era în acest sens remarcabilă. Denumirea de „*bureaux d'esprit*" pentru astfel de întâlniri pare, firește, exagerată, dacă ne gândim la fondatoarele lor; amintirile legate de nume ca Tencin[84], Espinasse[85], Staël[86] aparţin şi în Franţa trecutului.

84. Claude-Alexandrine Guérin de Tencin (1685–1749) a ţinut în epocă un salon renumit. Ca urmare a unei legături cu cavalerul Destouches, a născut un copil pe care l-a abandonat şi pe care nu l-a recunoscut niciodată. Acesta avea să devină celebrul d'Alembert.

85. Julie-Jeanne-Éléonore de Lespinasse (1732–1776), fiica naturală a contesei d'Albon. Salonul ei parizian era frecventat de Turgot, Marmontel, d'Alembert. A rămas de la ea un volum de corespondenţă adresat contelui Guibert.

86. Anne-Louise-Germaine Necker, baroană de Staël-Holstein (1766–1817), scriitoare franceză, cunoscută sub numele de Madame de Staël, celebră propagatoare în Franţa a marelui romantism german (*De l'Allemagne*, 1810).

Cine iubeşte spiritul nu trebuie, desigur, să uite că el nimereşte la ţintă.

O foarte tânără doamnă, căsătorită de puţină vreme cu un moşneag, care se remarca mai mult prin bogăţie decât prin spirit îmbelşugat, se angajase într-un joc, propus într-una din acele sindrofii, în care ea trebuia să se gândească la ceva, cei de faţă să scrie numele unui obiect pe o bucăţică de hârtie, acestea să se amestece şi să se împartă, iar ea să spună la ce s-a gândit. Fiecare primitor al unui petic de hârtie trebuia să arate ce asemănare este între una şi alta.

„M-am gândit la bărbatul meu", lămuri ea. Apoi deschise hârtia pe care i-o înmânase vecinului ei, un tânăr străin. Pe ea scria „un măgar".

„Ei, domnul meu, ce asemănare credeţi că este între bărbatul meu şi un măgar?"

O tăcere nerăbdătoare urmă întrebării delicate.

Tânărul se gândi o clipă şi răspunse: „Biblia pune unori în legătură acest patruped cu Sfânta Fecioară".

Soţia moşneagului îşi muşcă buzele şi se întoarse către următoarea persoană.

A doua zi acest răspuns era cunoscut în toate saloanele.

Jocurile de societate din toate ţările europene seamănă între ele. A venit la rând şi acela în care din răspunsurile la trei întrebări: „Cum, unde şi de ce vă place?”, cineva trebuia să ghicească cuvântul ales de societate.

Întreba o doamnă.

Ajungând în cele din urmă la o prietenă care, potrivit unui *on dit*[87], se interesa de un tânăr cu deosebire anost, aceasta a răspuns: *„Je l’aime en trois lettres*”[88]. Făcând o aluzie la cunoscuta frază franţuzească, ea voise să-i uşureze prietenei sale ghicitul.

87. Fr., „se spune”.

88. Fr., „Îl iubesc în trei litere”.

„Vous l’aimez... Sot!”[89]

89. Fr., „Îl iubiţi... nerod”.

Cuvintele au fost pronunţate atât de nevinovat şi de candid, încât nici măcar cea vizată n-a părut să bage de seamă.

Mai multe doamne se distingeau prin iscusinţa de a mânui condeiul, în aşa fel încât o dată s-a propus ca fiecare domn să compună pe o temă dată o poezie în stil grav, iar vecina lui să-i ofere acesteia o ilustrare umoristică. Eu şedeam lângă o tânără valahă a cărei înzestrare pentru muzică şi pictură o admirasem adesea. Mi-a dat ca temă „sabia”, pe care am tratat-o în următoarele versuri:

A MON SABRE[90]

90. Fr., „*Sabiei mele*: Sabie, tu rugineşti? Damasc de Khorassan / Al săbiilor rege, lama-ţi neagră cu două tăişuri / Cere o bătălie în van! // Privirea ta-mi spune: «m-ai răpit din Orient / Unde fieru-mi muiat în sânge se vedea strălucind / Ca să slujesc aici de veche fierărie?» // Taci! Eu însumi sunt o spadă ce se pierde / În rugina păcii. Dorinţa-mi arzătoare / Cere-n van aer de bătălii!”

Sabre, tu te rouilles? – Damas de Chorassan
Roi des sabres, ta lame noire à deux tranchants
Demande en vain une bataille!

Ton regard dit: „m’as-tu ravi de l’Orient,
Où l’on voyait briller mon fer trempé de sang
Pour que j’y serve de ferraille?”

Tais-toi! moi-même suis un glaive se perdant
Par la rouille de la paix – mon désir brûlant
Demande en vain l’air des batailles!

Când vecina mea mi-a înapoiat foaia, am văzut că era împodobită cu două viniete încântătoare. În partea de sus era desenată o cameră de studiu; în faţa unei mese acoperite de cărţi şi scrieri se afla un fotoliu, sprijinită de acesta, o sabie turcească mare între doi pantofi. În mijlocul odăii se vedea un bărbat tânăr care îşi punea halatul, un braţ era deja băgat pe mâneca lungă, celălalt ridicat ca într-o declaraţie patetică spre cer. Cea de-a doua imagine înfăţişa aceeaşi încăpere cu acelaşi locatar, de astă dată ca moşneag în halat, scufă şi papuci. În vreme ce taie filele unei cărţi cu vârful rupt al unei săbii, un băieţel călăreşte prin odaie pe restul rămas din arma turcească. Ideea nu era deosebit de spirituală, dar realizarea atât de încântător umoristică, încât am păstrat foaia în albumul meu.

Un mod obişnuit de distracţie era şi jocul literelor. Se aleg bucăţele de hârtie cu litere aparţinând unui cuvânt sau unei propoziţii, se amestecă şi apoi se dezleagă îmbinarea lor. Un joc atât de simplu, atât de copilăresc! Şi totuşi este răspândit şi iubit în saloanele celor mai multe capitale. Cine îl cunoaşte ştie şi de ce. El poate sluji de dialog şi pretinde cu atât mai mult spirit cu cât numărul cuvintelor avute la dispoziţie e mai mic; poate fi folosit şi ca un divertisment care sub forma jocului exprimă ceea ce până atunci doar ochii trădaseră, iar buzele trecuseră sub tăcere. Câte crâmpeie de lămuriri, câte crâmpeie de mărturisiri nu ascunde el sub un veşmânt nevinovat! Cât de cutezătoare este înaintarea pe care o îngăduie, ba chiar o stârneşte! Căci prin linia de retragere pe care o lasă întotdeauna deschisă el apără de primejdia unei înfrângeri.

Muzica şi cântecul nu au lipsit în nici o seară; bărbaţii şi femeile din Valahia sunt uneori adevăraţi maeştri, se pot asculta adesea compoziţii proprii, poate chiar improvizaţii. Dar ceea ce n-am găsit la teatru mi-a lipsit şi în saloane: muzica germană. Una dintre doamne o studiase, o dată a şi cântat o piesă[91], dar aşa ceva se întâmpla rar; prefera muzica italiană. Mi s-a povestit că o tânără doamnă valahă – era una din cele mai remarcabile apariţii din saloanele bucureştene – avea o netă preferinţă pentru muzica germană. Se spunea că o interpreta magistral, dar numai când era singură; de asemenea, că făcea compoziţii. Într-o seară, după ce am ascultat mai multe arii italieneşti, m-am adresat tinerei doamne cu rugămintea de a interpreta o piesă de muzică germană. „Nu pot să cânt în societate”, mi-a răspuns. „Şi totuşi muzica este un limbaj, iar limbajul a fost inventat din nevoia de a ne face înţeleşi.” „Există şi un limbaj care se

adresează doar lui Dumnezeu”, a răspuns încet, cu o nuanţă de tristeţe.

91. În original, „pieçe”.

Am tăcut şi am privit-o dus pe gânduri. Primise de la soartă toate cele după care tânjesc milioane: un nume ilustru, bogăţie, frumuseţe. Splendidă îi era înfăţişarea strălucitoare în deplinătatea tinereţii ei, nobilă expresia feţei, acest chip de o albeaţă orbitoare, cu ochi mari, scânteietori, a căror întunecime o concura pe aceea a părului bogat. Dar poseda chiar bunuri şi mai mari: nobleţe de caracter şi o inimă generoasă; graţiei maiestuoase a apariţiei exterioare îi corespundea adâncul sufletului ei.

Când frecventa această societate strălucitoare, această ramă de aur în care era inevitabil prinsă viaţa ei înfloritoare, glumea şi vorbea despre evenimentele zilei, despre un nou dans sau o nouă piesă de teatru. Iar atunci când inima, când sufletul i se deschideau, atunci se întorcea spre Dumnezeu.

Un *bon mot*[92], stârnind o veselie generală, mă smulse şi pe mine din starea de spirit în care mă aflam. Există repezentări care nu se potrivesc cu un *bureau d’esprit*.

92. Fr., „vorbă de duh”.

O ÎNMORMÂNTARE

Un ofiţer superior al armatei valahe murise, şi chiar în ziua decesului s-au trimis invitaţii la înmormântare, tipărite pe sferturi de coală, cu chenar negru, împodobite de jur împrejur cu figuri alegorice. Prea multă măiestrie de altfel nu e cazul să aşteptăm din partea litografilor – cei mai mulţi austrieci – care s-au stabilit în Valahia; se puteau recunoaşte desluşit doar diferite feluri de facle răsturnate.

Casa îndoliată era în ziua înmormântării drapată pe dinăuntru şi pe dinafară cu pânze negre şi împodobită în fel şi chip cu blazonul celui decedat. Cadavrul era întins într-o cameră pe care o umpleau vaietele continue ale bocitoarelor tocmite. Îndatorirea lor era să înşire în improvizaţii, parte cântate, parte rostite, calităţile şi virtuţile mortului, dar erau silite să se întrerupă frecvent din cauza hohotelor de plâns. Când moare o fată sau o femeie, frumuseţea ei e lăudată în toate amănuntele. La oamenii săraci, această practică le revine rudelor, în cazul de faţă însă bocitoarele chiar se schimbau din când în când, pentru ca jelania, care cu timpul istoveşte, să nu fie întreruptă. Faptul că cheltuielile legate de înmormântare au costat 1 500 de ducaţi nu a fost trecut sub tăcere.

Când, în fine, cortegiul s-a pus în mişcare, toate ferestrele şi acoperişurile erau ocupate de curioşi, iar străzile înţesate de lume. Oamenii care mânau caii carului mortuar purtau făclii aprinse. Pe car era întins mortul pe un soi de năsălie de gală, cu faţa neacoperită, aşa cum o cere obiceiul. Deşi trecuseră câteva zile de la încetarea sa din viaţă, trăsăturile nu păreau să i se fi schimbat mult şi nu făceau o impresie neplăcută. Deasupra năsăliei se ridica un baldachin brodat ale cărui vergele erau sprijinite de patru ofiţeri tineri care stăteau pe car. Se ţineau cu greutate de ele, ca să nu cadă în timpul mersului pe caldarâmul cu hârtoape, întorceau cu vizibilă

silă capul de la cadavru şi-şi duceau nu fără ostentaţie necontenit batistele la nas.

Obiceiul de a folosi un car mortuar nu este de altfel foarte vechi. Mai demult se obişnuia ca mortul să fie dus la biserică într-un sicriu deschis, purtat de persoane de acelaşi rang cu el.

Din cortegiu făceau parte *hospodarul* şi alaiul său, corpul diplomatic, toată oastea, toată preoţimea şi toţi boierii mari. Un grup de cavalerişti mergea în faţă şi croia totodată drum prin puzderia de oameni; îi urma un regiment de infanterie, apoi preoţimea pe jos, prinţii, marii boieri şi boierimea de rang mai înalt, toţi de asemenea pe jos. După carul mortuar venea trăsura *hospodarului*, apoi echipajele corpului diplomatic, iar restul oştirii închidea cortegiul. Acceptarea trăsurilor era desigur o concesie făcută străinilor; după un obicei vechi al pământului, cu trăsura putând merge la înmormântări doar doamnele. La casa îndoliată a primit fiecare, chiar şi simplul soldat, o lumânare de ceară, care însă s-a aprins abia în biserică. Acest obicei se respectă şi la înmormântările celor săraci; consumul de lumânări e de aceea foarte mare, după cum orice străin care se plimbă prin *mahalaua* Lipscanilor[93] şi pe *Uliţa Franţuzească*[94] poate observa după numărul mare de prăvălii.

93. În original, „Mahalas der Lipskanie”.

94. Transliterat sub forma „Ulitza Franzusetzka”. Actualmente Strada Franceză, fostă Carol.

În măsura îngăduită de îmbulzeală, cortegiul se mişca destul de repede. Uneori se auzea răpăitul întunecat, surd al tobelor, de cele mai multe ori însă se cântau piese muzicale ce puteau fi interpretate tot atât de bine în oricare loc de divertisment. Tinerii ofiţeri de cavalerie din

cortegiu şi-au pus caii să se ridice în două picioare şi au executat tot felul de acrobaţii. Evident, ele n-au lăsat o impresie de solemnitate nici asupra executanţilor, nici asupra spectatorilor. O ţinută foarte demnă a păstrat clerul înalt, în fruntea căruia mergea mitropolitul, bătrânul Neofit[95], impunând respect, urmat de episcopii de Râmnic, Buzău şi Argeş[96]. Impresia lăsată de demnitarii Bisericii valahe s-a şters la vederea popilor care veneau în şir lung. Atâtea figuri stupide, necioplite şi viclene anevoie s-ar putea strânge laolaltă în Occident. Mai favorabil s-au înfăţişat militarii, care sunt în cea mai mare parte îmbrăcaţi după modelul uniformei prusace. Prilejul l-a oferit prinţul Albert al Prusiei, care, după o vizită făcută aici (în anul 1846), i-a trimis *hospodarului* în dar, drept mulţumită pentru ospitalitatea ce-i fusese acordată, modele de uniforme aparţinând tuturor regimentelor prusace. Ele se mai păstrează şi astăzi. După ele s-au făcut uniformele infanteriştilor şi ulanilor. Afară de asta mai sunt aici şi *dorobanţi*[97], asemenea lăncierilor, care îndeplinesc serviciul la jandarmerie – un număr oarecare este repartizat şi *ispravnicilor* – şi care au o mare asemănare cu cazacii. Mai există şi artilerie, dar nu are tunuri.[98] O glumă pe care şi-a îngăduit-o în această privinţă un străin faţă de un ofiţer artilerist a prilejuit acum câţiva ani un duel în care amândoi au fost grav răniţi. Militarii sunt de altfel bine antrenaţi, execută toate mişcările rapid, uniform şi precis. Ţinuta şi pasul sunt libere şi uşoare, exerciţiile de gimnastică, făcute cu zel şi îndemânare. În ce priveşte marşul de paradă, ei se află în orice caz în urma trupelor altor state, în schimb, în privinţa ţinutei îi amintesc pe militarii francezi. Deşi pedeapsa cu bătaia nu s-a desfiinţat încă, ei lasă impresia că fac serviciul de bună voie şi că nu şi-au pierdut din această pricină voioşia. Numărul lor comportă în total

cam 5 000 de oameni (în jur de doi la mia de locuitori), repartizaţi în trei regimente de infanterie şi două escadroane de cavalerie. Toate trupele fiind de faţă la această înmormântare, fie şi numai ele singure ar fi constituit un cortegiu impunător.

95. Neofit II (1778–1850) a fost mitropolit al Ungrovlahiei între 1840 şi 1849; i-a urmat Nifon II (1849–1865). Autorul fie face o confuzie de nume, fie, mai degrabă, povesteşte după o relatare scrisă mai veche.

96. Toponimele sunt notate: „Rimnik”, „Buseo”, „Argisch”.

97. Cuvântul e notat cu desinenţa de plural germană: „Dorubanzen”.

98. Bateriile celor două principate fuseseră luate de ruşi în retragerea din 1854, în timpul Războiului Crimeii.

Când s-a ajuns în faţa bisericii, sicriul deschis în care era întins mortul a fost ridicat din car şi dus în lăcaşul sfânt. Cei de faţă şi-au aprins lumânările, şi slujba religioasă, constând mai cu seamă din cântări, a început. După ce s-a isprăvit, rudele şi prietenii celui decedat s-au apropiat şi au sărutat o icoană reprezentând-o pe Sfânta Fecioară, pe care între timp preoţii o aşezaseră pe pieptul mortului. Ceremonia odată încheiată, persoanele îndoliate au părăsit biserica, sicriul s-a închis şi s-a coborât în mormântul care îi era destinat acolo, nu înainte de a mai fi fost stropit, după cum mi s-a spus, cu vin şi rachiu.

Sfârşitul ceremonialului l-a constituit praznicul. Potrivit unui obicei mai vechi, dacă mortul aparţine păturilor de jos, i se pun în mormânt aţă şi ac – n-am putut afla semnificaţia acestei datini[99] –, altminteri, desigur, şi un

ban, precum primeau şi vechii romani pentru a-i plăti lui Caron traversarea spre Câmpiile Elizee. O asemănare cu obiceiurile romane, adesea forţată, văd valahii, mândri de originea lor, şi în ritualul de după înmormântare. În ziua a treia, a şasea şi a noua, precum şi la un an de la deces se face *pomana*, milostenia publică, prilej cu care nu doar se împart de fiecare dată o prăjitură din grâu fiert, o lumânare şi un pahar de vin săracilor şi celorlalte persoane de faţă, ci se trimit şi la biserica în care decedatul a fost îngropat. Concordanţa dintre *pomana* valahă şi acea *visceratio*, când oricine asista la înmormântarea unui roman de vază primea o porţie de carne crudă, apoi dintre *pomană* şi *silicernium*, ospăţul care se oferea în astfel de situaţii populaţiei romane, nu este prea mare.

99. Nu doar aţă şi ac se puneau şi se mai pun uneori în coşciug, ci şi, în funcţie de zonă, tot felul de obiecte, ca pieptene, oglindă, bani, colaci, ouă etc., destinate, potrivit unor străvechi superstiţii, să fie de folos mortului pe lumea cealaltă, să-l ferească de a se face moroi sau să-l însoţească fiindcă i-au fost dragi aici pe pământ.

Dacă decedatul a fost boier, după *pomană* se citeşte pentru sufletul său, de către un preot de rang mai înalt, de obicei un episcop, sau chiar de către mitropolit, o slujbă religioasă timp de patruzeci de zile la rând. Această pomenire se numeşte *sărindar*[100] (de la grecescul *zaranta*, patruzeci). În acest răstimp persoanele apropiate mortului se îmbracă la început numai în negru, apoi în culori închise, şi aprind lumânări şi candele la mormântul celui dus. În plus, oamenii de la ţară umblă cu capul descoperit, chiar pe vreme rea, cu excepţia femeilor, cărora datina le opreşte să-şi arate părul. Acest din urmă obicei, la care păturile superioare au renunţat cu totul,

este observat de către clasele de jos doar în măsura în care femeile căsătorite poartă o basma colorată pe cap; ca să nu le alunece când merg, obişnuiesc să ţină un colţ între buze.

100. În original, „Serendar”.

BASME VALAHE

Aerul, pământul şi apa sunt populate de credinţele tradiţionale ale valahilor cu fiinţe supranaturale. Când se naşte un copil, *ursitoarele*[101] îi hotărăsc însuşirile şi soarta de care urmează să aibă parte. *Miazănoapte*[102] este o nălucă ce rătăceşte, sub felurite chipuri, de la apusul soarelui până la miezul nopţii şi îi necăjeşte pe călătorii întârziaţi. Prin văzduh plutesc *frumoasele*[103], zâne încântătoare, care la vederea unor flăcăi frumoşi se aprind de dragoste pământească; în adâncurile apei sălăşluiesc *dracii*[104] cei răi.

101. Cuvântul e notat sub forma „Urbitelle”, preluat întocmai după ediţia germană a *Descrierii Moldovei* lui Dimitrie Cantemir (vezi „Prefaţa” la traducerea de faţă).

102. Cuvântul este transcris „Miasa Noptie”. Personajul are caracter în legende şi credinţe, spre deosebire de basme, unde

evoluează ca personificare benignă a timpului sau chiar ca protagonist.

103. Formă coruptă: „Fruomaseln”. E vorba de iele, numite – cu intenţii apotropaice şi de captare a bunăvoinţei, căci aparţin categoriei făpturilor primejdioase – şi Frumoasele, Milostivele, Sfintele, Măiestrele etc. Se întâlnesc în credinţe şi legende. Au în comun frumuseţea înfăţişării, natura aeriană, propensiunea către cântec şi joc. Zânele care apar în basme, asemănătoare întru câtva cu ielele, au alte rosturi şi întreţin alte relaţii cu muritorii.

104. Autorul foloseşte singularul românesc al substantivului, respectiv „Drakul”, precedat de pluralul articolului german.

Oricât de mult ar conta valahul pe ajutorul Cerului şi al sfinţilor săi, el nu uită să-şi atragă de partea sa şi puterile necurate. Prima jertfă o aduce patronului său, ca să fie ajutat; cea de-a doua, diavolului, ca să nu-i facă rău.

În această direcţie merge şi preferinţa valahilor pentru basme. Nu e nevoie să mă justific dacă ofer mai jos două din acestea, din câte ştiu încă de nimeni publicate. Ceea ce povesteşte mama copilului, ceea ce îşi istorisesc fetele la roata de tors şi sătenii seara, după încetarea lucrului, ceea ce se transmite din generaţie în generaţie şi e la îndemână în orice colibă ne oferă cheia către fiinţa lăuntrică a unui popor în chip mai sigur decât versurile măiestre ale acelora care îşi trag hrana din sute de izvoare.

FATA DIN GRĂDINA DE AUR

Un împărat puternic avea o fată care încă de mică era atât de frumoasă, încât veneau oameni de aproape şi de

departe ca s-o vadă. Şi cine avea dureri scăpa de ele, şi cine era bolnav se însănătoşea privind la fata de împărat. Crescând, i-au sporit farmecul şi drăgălăşenia, iar faima i s-a răspândit în toate ţările. Atunci împăratul se gândi în trufia lui: fata e prea bună ca să ajungă nevasta unui om obişnuit, de aceea nu o va lua nimeni, şi e prea frumoasă pentru ochii altor oameni, de aceea nu trebuie s-o vadă nimeni; am să-i dăruiesc însă un palat şi o grădină, mai frumoase decât toate celelalte palate şi grădini, ca să locuiască acolo.

În împărăţia sa se afla Valea Galbenă, despărţită de restul ţării prin munţi înalţi, şi nimeni afară de împărat nu ştia drumul până acolo. Şi împăratul duse acolo lucrători şi îi puse să zidească un palat cu totul şi cu totul de marmură, cu acoperiş de argint. Lângă palat porunci să se facă o grădină mare, în ea toţi pomii erau de aur şi toate florile din nestemate, roşii, verzi şi albastre. Dădu poruncă să se ridice de jur împrejurul grădinii un zid, numai din oţel şi mai înalt decât un turn. Trei ani munciră lucrătorii aici, apoi totul se isprăvi şi împăratul îşi aduse fata, împreună cu slujitoarele ei, ca să rămână în palat până la sfârşitul vieţii. Iar fata văzu palatul frumos şi grădina de aur şi florile colorate din nestemate şi-şi îmbrăţişă tatăl, mulţumindu-i că i-a dat o locuinţă atât de frumoasă cum nu avea nici un alt om. Împăratul însă porunci slujitoarelor să-i împlinească orice dorinţă prinţesei, numai fereastra să n-o deschidă niciodată, altminteri avea să le omoare. Şi înainte de a pleca, încuie uşa cu şapte chei, ca nimeni să nu o poată deschide, iar la intrarea în vale puse un balaur, care nu trebuia să lase pe nimeni să treacă.

Se întâmplă atunci că un fiu de rege auzi vorbindu-se atât de mult despre frumuseţea prinţesei, încât nu mai voi să trăiască fără ea. Tatăl său puse să se aducă cele mai

frumoase fete din regatul lui, să-şi aleagă una de nevastă; dar prinţul zise că nu vrea să se însoare decât cu fata de împărat şi, dacă nu o poate avea, mai bine să moară. Atunci bătrânul rege se mâhni şi-i spuse feciorului său: „Ia-ţi din vistieria mea cât aur şi câte pietre preţioase pofteşti şi ia-ţi toţi slujitorii mei ca s-o aduci”. Prinţul se înveseli din nou, puse să se încarce toate comorile şi să se înarmeze toţi slujitori şi le porunci să-l urmeze. Dar el nu ştia drumul care ducea la Valea Galbenă, şi nimeni din regat nu ştia. Atunci prinţul cu întregul său alai se duse la Sfânta Miercuri şi-i spuse: „O iubesc pe fata de împărat şi, dacă nu o capăt, trebuie să mor. De aceea am plecat s-o aduc, dar nu ştiu drumul care duce la Valea Galbenă”. Iar Sfânta Miercuri fu mişcată de dragostea lui şi-i spuse: „Trimite-ţi înapoi toţi călăreţii şi toate comorile şi încalecă pe acest cal; el zboară ca vântul, ca fulgerul şi ca gândul, şi ştie drumul către Valea Galbenă. Dar mai înainte ai să ajungi la Valea Amintirii; acolo să nu cobori şi să nu te opreşti, căci mai apoi o să-ţi pară rău”. Bucuros, fiul regelui îşi trimise toţi călăreţii şi toate comorile înapoi. Îi mulţumi apoi Sfintei Miercuri şi porni la drum. Trecu călare prin păduri şi peste munţi şi străbătu înot mări întinse, şi inima îi era plină de frumoasa fată de împărat. Ajunse astfel într-o vale mândră care semăna cu grădina tatălui său, încât i se păru că e din nou acasă. Îşi aminti de bătrânul său tată, cât de trist fusese la despărţire şi cu câtă îngrijorare se va fi gândind acum la el. Şi cu cât privea mai mult valea, cu atât prinţul se mâhnea mai tare şi coborî de pe cal şi se întinse sub un copac. Auzi atunci cum frunzele copacului vorbeau între ele şi povesteau că bătrânul rege se îmbolnăvise de supărare şi că era pe moarte. Speriat rău, prinţul încălecă şi porni grabnic spre casă. Ajungând în regatul tatălui său i se spuse că bătrânul rege e sănătos şi aşteaptă cu nădejde şi

încredere întoarcerea fericită a feciorului său. Şi atunci prinţul se gândi din nou la frumoasa fată de împărat şi îl cuprinse o adâncă supărare pentru că ascultase de vorbele frunzelor. Şi porni călare spre Sfânta Vineri, să-i ceară ajutor. Aceasta îl mustră că zăbovise în Valea Amintirii, deşi fusese oprit s-o facă; la sfârşit însă îi dete o floare şi-i spuse: „Când ai să vezi o fereastră deschisă la palat, dă-i drumul florii să zboare; dar înainte de-a ajunge acolo trebuie să treci prin Valea Deznădejdii; păzeşte-te să nu zăboveşti acolo, altminteri o să-ţi pară rău”. Prinţul îi mulţumi, se sui pe cal şi plecă înainte bucuros. Ajungând la Valea Amintirii, dădu pinteni calului şi închise ochii până ce trecu de ea. Apoi se bucură că biruise atât de lesne primejdia şi tot ce mai avea de făcut i se păru uşor faţă de această încercare. Merse astfel călare până către seară. Şi când se întunecă ajunse iarăşi la o vale. Acolo copacii erau atât de deşi, încât nici soarele, nici luna nu puteau să lumineze printre ei, iar crengile închideau adesea drumul calului. Odată ajuns în vale, prinţul se întristă deodată, se gândi la toate piedicile pe care trebuia să le mai învingă. Chiar dacă ar fi izbutit în lupta cu balaurul, cum ar fi putut deschide uşa încuiată cu şapte chei, sau cum ar fi putut să se caţăre pe zidul durat din oţel alunecos şi înalt cât un turn? Şi dacă n-ar fi putut şi ar fi fost silit să se întoarcă de la palatul minunat cu treaba neisprăvită, nu ar fi ajuns de râsul lumii în regatul tatălui său? Atunci se opri, descălecă şi se întinse sub un copac. Pe crengile copacului şedea însă un corb care glăsui: „Nici un om n-a trecut vreodată prin ziduri de oţel, iar dacă te duci la palatul minunat şi apoi te întorci fără prinţesă, ai să ajungi de râsul tuturor”. Prinţul se ruşină, încălecă pe cal şi porni din nou grabnic spre casă. Dar de cum ajunse în regatul său, orice grijă îl părăsi şi îl cuprinse o mare părere de rău că se lăsase înşelat de

corb. Se duse la Sfânta Duminică şi-i povesti ce se întâmplase şi o rugă să-l ajute. Sfânta Duminică îl mustră însă că se oprise în Valea Deznădejdii în loc să dea pinteni calului, aşa cum i se poruncise. Îi dărui o pasăre, spunându-i: „Când ai să vezi că frumoasa fată de împărat varsă o lacrimă, să-i dai drumul păsării să zboare”. Pe prinţ îl cuprinse din nou voioşia, încălecă pe cal şi porni a treia oară spre Valea Galbenă. Zărind Valea Amintirii, trecu mai repede prin ea, ţinându-şi ochi strâns închişi, în aşa fel încât să nu mai vadă imaginea încântătoare care îi amintea de grădina, lăsată în urmă, a tatălui său. Şi înainte de a ajunge în Valea Deznădejdii, rupse câteva frunze şi-şi astupă urechile ca să nu mai poată auzi glasul corbului. Dădu pinteni calului şi trecu şi pe-aici cu bine. Prinse atunci curaj şi, faţă de isprăvile săvârşite, tot ce mai avea de îndeplinit i se părea uşor. Şi merse de dimineaţă până seara şi de seara până dimineaţa şi ajunse la intrarea în Valea Galbenă, unde se afla balaurul. Mătăhala avea însă, afară de coadă, o carapace tare ca oţelul, şi nici o armă nu trecea prin ea. Văzându-l pe fiul de rege, se pregăti să-l înghită; dar prinţul, pe calul său iute, îi scăpă şi-i implântă sabia pân-n plăsele în coadă, ţintuindu-l tare de stânci. Şi înainte ca balaurul să scape, prinţul aduse pietre şi le îngrămădi peste el, înăbuşindu-l. Apoi, plin de voie bună, merse călare până la Valea Galbenă, unde văzu, aşternându-se în faţa lui, palatul cu acoperişul strălucitor de argint şi zidul de oţel.

În primii ani, frumoasa fată de împărat fusese foarte voioasă în noul ei locaş şi se desfătase cu priveliştea încăperilor pline de lucruri preţioase, a copacilor de aur şi a florilor din nestemate colorate. Dar după un an căzu la întristare, stătea în odaia ei şi nu voia să mai iasă în grădina minunată. Când slujitoarele o întrebară ce-i lipseşte şi de ce e aşa de tristă, ea răspunse: „Sunt de un

an în acest palat şi când am venit afară era primăvară, şi acum trebuie să fie iar primăvară; eu însă nu mai pot să văd pădurea verde şi pajiştile înflorite fiindcă voi aţi închis toate ferestrele, şi de aceea o să mor”. Atunci slujitoarele fură cuprinse de spaimă, căci se temeau de mânia împăratului de nu i-ar fi ascultat poruncile, dar se temeau şi mai tare de mânia lui dacă frumoasa prinţesă ar fi murit. O rugară stăruitor să fie iarăşi voioasă. Dar fata împăratului nu le dădu ascultare, nu se mai atinse de mâncare şi băutură şi se lăsă cuprinsă de atâta obidă, încât frumuseţea i se ofili. Atunci slujitoarele se speriară şi deschiseră fereastra din odaia prinţesei, şi dintr-odată se auziră păsările cântând şi se văzură cerul albastru şi pajiştile verzi, şi valuri primăvăratece de aer proaspăt intrară în încăpere. Frumoasa fată de împărat se bucură şi alergă la fereastră şi, simţind aerul proaspăt de primăvară, se însănătoşi şi se făcu iar frumoasă ca mai înainte.

Odată, pe când stătea la fereastră şi se uita în jos, spre Valea Galbenă, trecu pe-acolo *zmeul*[105], un duh puternic care sălăşluieşte în văgăunile munţilor şi poate lua orice înfăţişare. *Zmeul* trecu în chip de vânt şi, atingând cu adierea sa obrajii şi umerii fetei de împărat, se aprinse de dragoste puternică pentru ea şi jură să fie a lui. Iar seara următoare se prefăcu într-un astru şi se aruncă în odaia fecioarei. Acolo se făcu însă un tânăr mândru şi strălucitor care îi vorbi astfel: „Eşti cea mai frumoasă dintre femei şi nici un bărbat nu este vrednic să-ţi desfacă cingătoarea veşmântului; dar eu sunt mai puternic decât toţi muritorii şi împărăţia mea nu are margini. Urmează-mă şi fii a mea, te voi duce acolo unde este pururea zi, sus deasupra norilor, în apropierea soarelui”. Frumoasa fată de împărat îi răspunse: „Ochii mă dor când te privesc şi nu-ţi pot răbda strălucirea; dacă te-aş urma, aş orbi, iar

vecinătatea soarelui m-ar pârjoli”. Atunci *zmeul* cel puternic fu cuprins de mâhnire, se prefăcu iarăşi într-un astru şi se aruncă la loc pe cer. Rămase acolo toată noaptea, privind în jos, în cămara frumoasei prinţese; razele îi erau palide şi lâncede ca şi cum jalea le-ar fi întunecat.

105. Transcris „Smau”.

Iar în seara următoare *zmeul* cel puternic se prefăcu într-o ploaie care căzu în odaia fetei de împărat. Dar acolo luă înfăţişarea unui tânăr frumos ai cărui ochi erau albaştri ca adâncul mării şi al cărui păr lucea stins în lumina lunii ca solzii de peşte. Şi îi spuse: „Urmează-mă şi fii a mea, te voi duce acolo unde nu pătrunde rază de soare, adânc sub fundul mării; acolo îţi voi dărui palate de roşu mărgean şi alb mărgăritar”. Atunci frumoasa fată de împărat grăi: „Mi-e frig în preajma ta, iar dacă te-aş urma în palatele tale de mărgean şi alb mărgăritar, acolo unde nu pătrunde rază de soare, aş pieri de frig”. *Zmeul* cel puternic se mâhni şi spuse: „Ce să fac ca să mă iubeşti? Cere-mi ce vrei, numai fii a mea”. Atunci frumoasa fată se gândi să-i pună la încercare puterea dragostei, să vadă dacă pentru el nici o jertfă n-ar fi prea mare spre a o dobândi pe ea, şi-i spuse: „Dacă vrei să te urmez şi să fiu a ta, atunci leapădă-te de toată puterea şi nemurirea ta, şi fă-te om ca toţi oamenii, ca să te pot strânge-n braţe fără să-mi fie frică de tine”. Atunci duhul cel puternic o privi pe frumoasa fată şi nici o jertfă nu i se păru prea mare pentru dragostea lui, aşa că-i spuse: „Fie precum voieşti! Mâine voi zbura la tronul lui Dumnezeu şi-i voi înapoia nemurirea şi puterea pe care mi le-a dăruit şi-l voi ruga să mă prefacă într-un om slab, muritor, ca să fii a mea”. După ce rosti aceste vorbe se preschimbă într-un

curcubeu, se urcă la cer şi rămase acolo toată noaptea, deasupra palatului fetei de împărat.

Dimineaţa însă apăru fiul de rege în faţa palatului, dădu ocol călare zidului, dar nu putu să intre pe nicăieri. Văzu atunci o fereastră deschisă, dar atât de sus, încât nici o săgeată n-ar fi ajuns la ea. Prinţul îşi aminti de floarea pe care i-o dăruise Sfânta Vineri şi îi dădu drumul să zboare. Floarea zbură prin fereastra deschisă şi zbură până acolo unde şedea fata de împărat şi-i căzu în poală. Prinţesa tocmai împletea o cunună de flori, florile erau din nestemate colorate, albastre, verzi şi roşii, iar frunzele şi codiţele din aur, căci frumoasa fată le-adusese din grădină. Văzând însă floarea care-i căzuse în poală, scoase un ţipăt de bucurie şi le-aruncă pe toate celelalte, căci i se părură urâte faţă de aceasta. Şi totuşi nu era decât o floare umilă, aşa cum văzuse zilnic nenumărate altele pe vremea când hoinărea slobod. Sărută floarea şi-i sorbi mireasma şi nu se mai sătura să-i privească frunzuliţele cu vinişoare subţiri. Apoi se duse grabnic la fereastra prin care zburase floarea înăuntru, nădăjduind că vântul o să-i aducă şi alte flori. Când ajunse la fereastră, îl văzu pe mândrul fiu de rege, care îi spuse că trecuse prin Valea Amintirii şi prin Valea Deznădejdii şi omorâse balaurul puternic ca să poată pătrunde până la ea, să o ia de soţie. Vederea florii trezise în fata de împărat dorul de viaţa ei slobodă de mai înainte, aşa că ar fi părăsit bucuroasă palatul şi grădina de aur. De asemenea, cu cât se gândea mai mult la primejdiile prin care trecuse prinţul din dragoste pentru ea, cu atât îl plăcea mai mult. Şi chipeşul prinţ o rugă tot mai stăruitor să-l urmeze ca soţie în regatul tatălui său, şi îi arătă cât de mare îi era puterea şi o încredinţă că avea mai multe nestemate decât aurul tatălui ei, împăratul, şi mai mult aur decât argintul tatălui ei, împăratul. Atunci prinţesa nu

se mai împotrivi rugăminţilor sale şi dragostea pentru fiul de rege i se aprinse puternic în suflet. Dar gândindu-se că nu avea cum să plece din palat, căci toate uşile erau închise cu şapte chei, începu să plângă. Prinţul văzu cum se rostogoleau lacrimile frumoasei fete de împărat şi-şi aminti de pasărea pe care i-o dăruise Sfânta Duminică, şi-i dădu drumul să zboare. Iar pasărea se-nălţă mai sus şi mai sus, şi se făcu mai mare şi mai mare. De îndată ce ajunse la prinţesă, îi zise: „Aşază-te pe spatele meu, să te duc jos”. Şi, cum ea şovăia, pasărea îi vorbi din nou: „Fii pe pace şi nu te teme de nimic; zburând peste prăpăstii şi mări şi ziduri din cele mai înalte, am adus mai mulţi iubiţi laolaltă decât are primăvara flori”. Atunci, frumoasa fată de împărat prinse curaj şi se avântă pe spatele păsării şi se lăsă dusă jos la tânărul prinţ, care o sărută duios, o aşeză pe cal şi porni cu ea la drum.

În acelaşi timp însă, la palatul cu grădina de aur sosi împăratul să-şi viziteze fata. Văzând că nu mai era acolo, se mânie amarnic şi puse să fie omorâte slujitoarele şi porni cu toţi călăreţii săi după fugari. Văzându-i pe urmăritori, prinţul o întrebă pe frumoasa fată de împărat: „Cât de repede trebuie să merg ca să scăpăm de slujitorii tatălui tău?” Ea îi răspunse: „Mergi ca vântul!” Atunci călăreţii împăratului nu-i mai putură prinde din urmă; împăratul avea însă un cal, pe care i-l dăruise un vrăjitor, cu care se apropie tot mai mult de fugari. Şi din nou fiul regelui o întrebă pe prinţesă: „Cât de repede trebuie să merg ca să scap de tatăl tău?” Iar ea îi răspunse: „Mergi ca fulgerul!” Dar împăratul, apropiindu-se tot mai mult, încordă arcul şi îl ţinti pe prinţ. Atunci acesta îi zise calului său: „Zboară ca gândul!”, şi, înainte de a-şi fi isprăvit vorba, erau atât de departe, încât în spatele lor se afla ceva care aducea cu un nor întunecat şi care cu o clipă mai înainte fusese în faţa lor.

În vreme ce prinţul fugea cu frumoasa fată de împărat, *zmeul* cel puternic zbura spre tronul lui Dumnezeu: „Doamne, îţi aduc înapoi toată puterea şi nemurirea pe care mi le-ai dăruit. Iubesc o copilă pământeană, de aceea te rog, o, Doamne, fă-mă slab şi pieritor ca ea!” Domnul însă îi spuse: „Nu ştii ce ceri! Pământenii sunt ca spuma mării, o boare de vânt îi zămisleşte, o adiere de vânt îi nimiceşte. Iar dragostea lor e ca steaua căzătoare, vine din cer, mersul îi e luminos, dar se stinge de cum atinge pământul, iar viaţa ei dăinuie cât gândul”. *Zmeul* îşi repetă rugămintea. Atunci Domnul îi zise: „Priveşte în jos!” Şi *zmeul* văzu că frumoasa fată de împărat, care-i ceruse să-şi jertfească puterea nepământeană şi nemurirea, zbura acum în braţele unui pământean. Făptura nepământeană vărsă o lacrimă, prima de la începutul veşniciei, iar lacrima căzu pe fundul mării şi se prefăcu într-un mărgăritar minunat. Şi *zmeul* plutea deasupra fugarilor, oricât de fulgerător îi purta pe aceştia calul. El nu voia să-i lase să moară împreună, îmbrăţişaţi, căci tot o mai iubea pe prinţesă. Luă atunci o brăţară, ale cărei pietre străluceau ca tot atâtea stele, şi o aruncă pe crengile unui copac. Şi oricât de repede zburau, frumoasa fată de împărat văzu brăţara scânteind şi-i spuse prinţului: „Hai să ne oprim să mă uit la podoaba minunată!” Prinţul se opri, o dădu jos de pe cal şi se urcă în copac, să ia brăţara. Când frumoasa fată de împărat rămase acolo singură, zmeul luă o stană de piatră, mare cât un palat întreg şi grea cât tot fierul ascuns în măruntaiele pământului, şi-o prăvăli peste locul unde se afla prinţesa. Fiul de rege rămase însă neatins. Dar văzând sfârşitul frumoasei fete de împărat, se prăbuşi pe stânca ce-o strivise şi zăcu acolo trei zile. Apoi se sculă, încălecă pe cal şi o luă încet spre casă. Dar când ajunse în Valea Amintirii, nu putu să meargă mai departe şi se-

ntinse sub un copac. Pe crengi, păsările viersuiau cântece în care lăudau frumuseţea minunată a fetei de împărat. Iar el ascultă aceste cântece până ce ce se stinse.

FECIOARA FĂRĂ TRUP

Unui cioban sărac nevasta îi născu un băiat; se bucurară mult, căci acest copil era primul pe care li-l dăruia cerul, cu toate că ei erau de zece ani căsătoriţi. Şi în vreme ce părinţii se uitau plini de bucurie la prunc, se deschise deodată zidul şi două fecioare mândre intrară în cămară. Ciobanul şi femeia lui se uitară cu sfială cuviincioasă la fecioare, ştiind că ele erau *ursitoarele*[106] care apar la naşterea fiecărui copil şi îi dăruie, după cum le e voia, însuşiri ale minţii şi ale trupului şi îi hotărăsc de la bun început norocul şi nenorocul pe care urmează să le aibă. Şi atunci femeia îşi luă inima în dinţi şi vorbi astfel fiinţelor nepământene: „Suntem oameni sărmani şi norocul s-a ţinut mereu departe de coliba noastră; dar o să vă fim toată viaţa recunoscători dacă o să daţi feciorului nostru toate lucrurile frumoase de care noi n-am avut parte”. Atunci ursitoarele zâmbiră şi una dintre ele îi spuse băiatului: „Să fii tare ca leul şi frumos ca primăvara şi deştept ca aerul care le ştie pe toate!” Şi cealaltă zise: „Toţi oamenii să te iubească, puterea şi bogăţia să fie partea ta!” Şi, după ce rostiră aceste vorbe, se întoarseră să plece. Atunci mama le spuse: „Ah, voi, fiinţe nepământene, nu puteţi să-i daţi mai mult băiatului meu, ca să se deosebească şi mai mult de ceilalţi oameni?” Ursitoarele tăcură o clipă, apoi una dintre ele zise către nou-născut: „Să doreşti mereu doar ce-i mai înalt!” Cealaltă spuse şi ea: „Să te lupţi pentru ceea ce

doreşti!” Cu aceste vorbe se făcură nevăzute, iar inimile părinţilor se umplură de bucurie.

106. După cum se ştie, în credinţele şi naraţiunile populare, şi nu doar la noi, ursitoarele sunt invariabil în număr impar, de cele mai multe ori trei. În basmul de faţă, ursirea de pe urmă, care, aparent favorabilă, se dovedeşte mai apoi fatală, este de obicei de resortul celei de-a treia ursitoare, absenţa acesteia fiind aici o lacună involuntară. A lui Kunisch? A informatorului său prezumtiv?

Băiatul creştea şi se făcea tare ca leul şi frumos ca primăvara şi deştept ca aerul care pătrunde peste tot şi le ştie pe toate. Toţi care îl vedeau îl iubeau şi-i pizmuiau pe părinţi pentru norocul lor. Şi după ce se făcu mare, stând o dată în faţa colibei, văzu un om trecând pe-acolo călare şi strigând întruna: „Stăpânul, regele nostru, făgăduieşte mâna fetei sale şi jumătate din regat aceluia care este mai tare, mai deştept şi mai frumos decât toţi ceilalţi, iar cine vrea să vie la întrecere este poftit la palatul regelui!” Auzind aceste vorbe, flăcăul se duse la părinţii săi şi le zise: „Îngăduiţi-mi să mă duc la palatul regelui, să mă iau la întrecere cu ceilalţi bărbaţi ai ţării”. Părinţii îl binecuvântară şi-l lăsară să plece.

Când ajunse la rege, acolo se şi strânsese o mulţime de oameni; cu toţii fură ospătaţi trei zile cu mâncare şi băutură. A patra zi însă se adunară într-un loc mare, în faţa palatului. Şi peste puţină vreme apăru regele cu mai-marii regatului său, şi iarăşi peste puţină vreme se ivi şi prinţesa, urmată de toate slujitoarele sale. Erau atât de frumoase, încât mulţi bărbaţi şi-ar fi primejduit desigur viaţa ca să le aibă, dar alături de stăpâna lor nu le vedeai, aşa cum nu vezi ziua stelele. Iar prinţesa ţinea în mână o oglindă fermecată, care avea însuşirea să arate de fiecare dată chipul celui mai frumos dintre oameni. Şi în vreme

ce se uita în oglindă şi trecea printre şirurile de bărbaţi, prinţesa vedea în oglindă doar propriul ei chip; dar când ajunse la feciorul ciobanului, chipul ei dispăru şi se ivi acela al flăcăului. Atunci se întoarse şi zărindu-l, spuse: „Acesta-i cel mai frumos!”

Iar regele se ridică şi grăi: „Am avut un codru mare care se întindea până la marginea regatului meu şi am avut o mină în care se găsea destul fier pentru toţi supuşii mei. Într-o noapte însă un *moroi* cumplit, care în viaţă fusese slujitorul meu, a făcut din tot codrul un singur copac şi din tot fierul o singură bardă, iar tronul meu nu va fi trainic până nu se va găsi un om să doboare acest copac cu această bardă”. Şi se perindară cei de-acolo, unul după altul, prin faţa bardei, dar nimeni nu putu s-o clintească din loc. Când veni rândul feciorului ciobanului, acesta apucă barda şi dintr-o singură lovitură doborî copacul. Şi, după ce-l doborî, tăie din el un par atât de gros, încât doi bărbaţi nu-l puteau cuprinde, şi înalt cât catargul unei corăbii. Şi se duse cu parul la locul unde era îngropat slujitorul, care bântuia ca *moroi* cumplit, şi înfipse parul atât de adânc, încât nu se mai văzu. Arunci regele strigă: „Ăsta-i cel mai tare!” Şi ieşi din rând cel mai bătrân dregător al regelui şi grăi: „Care dintre voi poate să spună la ce se gândeşte acum prinţesa, fiica stăpânului şi regelui nostru?” Toţi tăceau şi nu ştiau ce să răspundă; feciorul de cioban veni în faţă, se închină şi vorbi: „Prinţesa se gândeşte acum la mine!” Cum auzi aceste vorbe, fata regelui veni în faţă şi zise: „Ai ghicit, şi pentru că eşti cel mai tare, cel mai frumos şi cel mai deştept vreau să te iau de bărbat”. Şi în aceeaşi zi făcură nunta, iar regele îi dărui ginerelui său jumătate din regat.

Acum voinicul avea putere şi bogăţie şi o nevastă frumoasă şi dulce ca prima zi de primăvară. Dar feciorul ciobanului nu lua seamă la puterea şi bogăţia sa, iar

frumuseţea soţiei sale nu-l fermeca, fiindcă îşi dorea să stăpânească ce-i mai minunat pe lume. Dar nu ştia ce putea fi aceea, şi-i întreba pe toţi călătorii care treceau prin ţară care ar fi lucrul cel mai minunat despre care vor fi auzit în drumurile lor. Odată sosi un om bătrân, care zise: „Nimic pe lume nu e mai presus de Fecioara fără trup care sălăşluieşte în muntele de diamant. Dar cine vrea s-o vadă trebuie să meargă în noaptea de Anul Nou la lacul de smaragd, unde ea se scaldă la miezul nopţii”. Voinicul se hotărî să pornească într-acolo pentru a o cuceri pe Fecioara fără trup. Zadarnic îl rugară bătrânii săi părinţi şi regele şi regina să renunţe la gândul său şi să rămână acasă, zadarnic se jeluia tânăra lui soţie. Dar, oricât de minunată şi de ademenitoare era înfăţişarea acesteia, trupuri dulci de femei sunt multe pe pământ, voinicul nu voia decât să-şi părăsească soţia şi să se ducă la Fecioara fără trup despre care îi vorbise călătorul. Aşteptă până ce veni toamna şi când începură să cadă frunzele din copaci porni la drum spre lacul de smaragd, merse nouăzeci de zile şi ajunse la el. După ce ajunse, îşi clădi o colibă pe malul lacului şi se puse să aştepte noaptea de Anul Nou, când Fecioara fără trup venea să se scalde.

Era o noapte frumoasă cu lună, feciorul ciobanului stătea ascuns după nişte copaci, la marginea lacului, şi inima-i bătea tare, căci azi avea să vadă tot ce era mai minunat pe lume. Noaptea era rece, dar el nu lua seamă la asta. Deodată, zări ivindu-se în depărtare o fată strălucitoare, într-un veşmânt de aur care scânteia de diamante şi mărgăritare. Dar, cu toate că luna lumina puternic, el nu văzu nici o umbră pe zăpada albă, iar fata trecea prin copaci, fără ca el să poată pricepe cum. Şi, după ce ajunse la malul lacului, îşi scoase veşmântul de deasupra şi pe cel de dedesubt, şi feciorul ciobanului

rămase uimit şi fermecat de minunea formelor ei, mai albe ca zăpada şi mai frumoase decât toate celelalte forme pământeşti. Apoi se cufundă în apa lacului, care nici iarna nu îngheţa, fiindcă era o apă fermecată. Dar suprafaţa lacului rămase neclintită, cu toate că feciorul ciobanului vedea limpede că fata înota în el. Nu-şi dezlipea ochii de la ea şi nu-şi mişca nici un mădular de teamă să nu-l descopere şi să fugă. Ea rămase vreme de un ceas în lac, dar nu se udă, îşi îmbrăcă veşmintele de dedesubt şi pe cele de deasupra şi plecă aşa cum venise.

Dar feciorul ciobanului, după ce o văzuse pe frumoasa fată, simţi că nu mai putea trăi fără ea. Zadarnic însă chibzuia cum ar face s-o cucerească. Cugeta ziua şi noaptea şi nu mai avea astâmpăr. Dragostea pentru Fecioara fără trup îl mistuia din ce în ce mai tare şi hotărî să moară. Se întâmplă atunci să treacă pe-acolo o femeie bătrână, milostivă, care îl întrebă ce-i lipseşte. Atunci el i se jelui şi-i spuse că avea să moară pentru că nu putea s-ajungă la frumoasa fecioară de pe muntele de diamant. Bătrâna era însă una din acele mume ale pădurii care îi ajută pe oameni când sunt în nevoie. Şi ea îi zise tânărului: „Poţi prea bine să răzbeşti la muntele de diamant; ia-o numai într-acolo pe unde a dispărut Fecioara fără trup şi mergi tot înainte, şi nu te gândi la drum, ci doar la ea, şi-atunci ai s-ajungi. Odată ajuns acolo, poţi lesne s-o cucereşti, căci ea trebuie să facă întotdeauna ceea ce gândeşte cel a cărui inimă e plină de iubire pentru ea”. Voinicul se bucură şi-o porni neîntârziat la drum şi nu se gândi la nimic decât la Fecioara fără trup, în aşa fel încât nu vedea drumul pe care umbla şi nu ştia dacă e zi ori noapte. Şi-ajunse pe neobservate la muntele de diamant şi se pomeni, în cele din urmă, în faţa ei. Şi văzându-l, fata voi să se facă nevăzută, dar el fu cuprins de mâhnire şi se gândi: „Ah, de-ar rămâne totuşi!”

Atunci ea rămase şi-l aşteptă liniştită să vină. Şi el spuse: „Am părăsit un regat şi bogăţii nemăsurate şi o soţie frumoasă ca să te caut. Părinţii mei au rămas acasă plini de grijă şi deznădejde, iar soţia mea varsă lacrimi dimineaţa şi seara şi noaptea în vis, căci mă visează. Eu însă nu mă gândesc la regatul şi la bogăţiile mele, nici la părinţii mei şi nici la soţia mea, căci inima mi-e plină de dragoste pentru tine!” Minunata fecioară însă tăcea şi ochii ei îl priveau rece pe străin. Iar feciorul de cioban se întristă şi se gândi: „Ah, dacă mi-ar spune bun venit!” Atunci fecioara zâmbi şi zise: „Fii bine-venit şi-ţi mulţumesc pentru dragostea ta credincioasă; acum însă vino cu mine în palat ca să te pot cinsti şi primi ca pe oaspetele meu drag”. Şi tânărul o urmă în palatul mândru, făcut dintr-un singur diamant, şi se aşeză alături de ea la o masă pe care se aflau bucate şi vinuri alese. Cu toate că-i atinse veşmântul de două ori cu mâna, nu simţi nimic şi i se păru că atinge aer. Şi mâncă şi bău şi se lăsă fermecat de frumuseţea minunatei fete. Ea îi vorbi prietenos şi-l sluji ca pe un oaspete binevenit. Cu cât o privea mai mult, cu atât dragostea i se făcea mai arzătoare; ea însă rămânea la fel de liniştită ca mai înainte. Atunci el se gândi: „La ce-mi slujeşte că am venit pe muntele de diamant şi că stau lângă cea mai mândră fecioară de pe lume, dacă ea nu-mi împărtăşeşte dragostea! Ah, dacă ar fi totuşi a mea!” Atunci ochii fecioarei se aprinseră de patimă, pieptul ei fremătă atât de năvalnic, încât veşmântul strâmt i se rupse. Şi îl îmbrăţişă pe tânăr şi îl strânse la piept şi-şi apăsă buzele de gura lui şi se lăsă cu el pe pat. Când văzu minunata fecioară în toată frumuseţea ei stând alături de el, feciorul de cioban se simţi dogorind şi-i înconjură cu braţele grumazul şi-şi apăsă buzele de gura ei roşie. Dar braţul care-i căuta grumazul alb apuca doar aer şi buzele lui

fierbinţi nu simţeau nimic, deşi vedea că gura ei se odihnea pe a lui. Patima lui creştea tot mai aprig, o vedea beată de iubire alături de el, dar nu simţea nici un trup străin lângă al său. Îşi aminti atunci de sfatul mumei pădurii şi se gândi: „Ah, dacă ar avea un trup ca celelalte femei!” Ea se întristă şi zise: „Doreşte-ţi orice, numai această dorinţă nu ţi-o pot nicicând împlini; iată, sunt tot ce e mai minunat pe-astă lume, nici o femeie pământeană nu mi se poate asemui, sunt pururi tânără, pururi frumoasă, dragostea mea n-are sfârşit şi nu cunoaşte istovire – trup însă nu am!” Şi tânărul privea mândreţea strălucitoare a chipului şi a trupului ei şi era plin de un dor fierbinte; dar de câte ori încerca să-şi încolăcească braţele în jurul ei, nu prindea decât aer.

Şi rămase astfel un an întreg în palatul de diamant; de câte ori voia să plece, frumuseţea minunată, fără pereche a fecioarei îl ţinea pe loc; iar cât timp era la ea, îl mistuia un dor neîmplinit. În cele din urmă, nu mai răbdă să rămână. Se gândi la tânăra şi înfloritoarea lui soţie, la strângerea ei de mână, la sărutul ei, la îmbrăţişarea ei, şi îl cuprinse dorul de femeia părăsită. Hotărât, îşi luă rămas-bun de la Fecioara fără trup şi părăsi muntele de diamant şi merse fără să se oprească până ce ajunse în regatul socrului său. Aici rudele sale îl întâmpinară cu mare bucurie şi se făcură petreceri strălucite, iar tânăra lui soţie îl copleşi cu dezmierdări care îl încântară. Dar după câteva zile deveni tăcut şi trist. Privi toate lucrurile care îl înconjurau şi i se părură sărăcăcioase faţă de strălucirea palatului de diamant pe care îl părăsise. Se uită la soţia lui, dar, oricât de caldă îi era strângerea de mână, de dulce sărutul, de aprinsă îmbrăţişarea, după ce văzuse frumuseţea minunată a fecioarei fără trup, prinţesa îi păru urâtă. Şi deveni tot mai tăcut şi mai trist, şi nimic din ce avea nu-l mai putea fermeca; dar nici să se

întoarcă înapoi nu mai era cu putinţă, căci se gândea la dorul neîmplinit pe care îl simţise alături de frumoasa fecioară. Atunci îşi dorea adesea ca înfloritoarea lui soţie să fie tot atât de frumoasă ca locuitoarea palatului de diamant, sau ca cea mai minunată dintre toate câte sunt pe lume să aibă un trup. Dar asta îşi dorea zadarnic. Şi trăi astfel, tăcut şi trist, până ce muri.

NUNŢI VALAHE

Biserica greco-valahă, ca şi cea romană, numără căsătoria printre taine.

La nobilimea ţării, obiceiurile de căsătorie sunt astăzi puţin specifice; doar la stările de jos s-au păstrat în parte vechile tradiţii.

În vremurile vechi se obişnuia ca joia, după ce învoiala asupra *zestrei*[107] (averea dată la căsătorie) avusese loc, să înceapă să sosească oaspeţii, atât la casa mirelui, cât şi la aceea a miresei. Cheltuială prea mare nu era, căci oaspeţii trebuiau să aducă de mâncare, şi îşi făceau un prilej de fală din a veni cât mai încărcaţi cu putinţă. Trei zile durau astfel de petreceri pregătitoare în ambele familii, care în acest răstimp nu se întâlneau. Abia sâmbătă, cea mai apropiată rudă a mirelui, însoţită de nelipsita muzică, apărea în casa miresei spre a aduce acesteia daruri, printre care trebuia să fie neapărat un pantalon frumos de damă, împodobit cu mărgăritare la cei

înstăriţi. Curând după aceea mirele se ducea, de asemenea însoţit de un taraf de muzicanţi, la persoana care avea să-l asiste şi căreia îi oferea un covor şi două blănuri. Cei doi aducători de daruri erau ospătaţi din belşug până ce se întorceau, la lăsarea nopţii, în casa părintească a mirelui. A doua zi, în curtea locuinţei mirelui, apăreau prietenele miresei, îmbrăcate de sărbătoare, şi jucau tradiţionalul joc în lanţ: alcătuiau un cerc, făcând câţiva paşi, când la dreapta, când la stânga, se lăsau în jos şi apoi se ridicau, se adunau repede una în spatele celeilalte, tropăiau şi, sărind scurt, băteau din călcâie. Sălbatic şi deşucheat acest joc nu e nicidecum, el poate fi şi astăzi pretutindeni văzut; cu prilejul nunţii însă el era executat cu deosebită cuviinţă. Odată isprăvit jocul, mirele îşi părăsea locuinţa şi se ducea după *naş*[108] (persoana care îl asistă). Împreună cu acesta şi cu alţi prieteni, însoţiţi de muzicanţi şi de *seimeni*[109] (soldaţi îmbrăcaţi în roşu), el mergea călare la casa miresei, unde, fără să descalece, aştepta în curte sosirea naşei. Aceasta avea drept sarcină să o aducă pe mireasă, care stătea în tot acest timp acoperită de văl. De îndată ce apărea cu ea în curte, se vărsa un vas cu apă (simbol de fertilitate) la picioarele calului pe care şedea mirele, după care acesta descăleca şi pornea cu mireasa, însoţiţi de naşi, spre sala împodobită sărbătoreşte unde, în genunchi, spuneau, repetând după preot, o rugăciune de nuntă. Apoi mireasa îşi lua rămas-bun de la părinţi şi cortegiul nupţial se îndrepta spre biserică, în faţă mergea cea mai aleasă martoră de cununie a miresei, care vărsa un pahar cu vin şi arunca pe stradă, la stânga şi la dreapta, jumătăţile unui covrig, urmau mireasa şi mirele, naşii, cu toţii, dacă starea lor le-o îngăduia, în trăsuri trase de şase cai. Acelaşi cortegiu se întorcea, după cununie, în casa miresei, unde era întinsă masa de nuntă. La aceasta însă

nu apăreau nici mirele, nici mireasa; ei trebuiau să mănânce în odăi separate, căci tânărul însurăţel n-avea încă voie să-şi vadă soţia neacoperită de văluri. Datina însă nu era observată cu stricteţe; încă de la începutul acestui secol, s-a împământenit obiceiul printre boieri ca în această zi socrii şi tinerii căsătoriţi să mănânce laolaltă într-o cameră specială; în timpul acestei mese, i se dădeau ginerelui, în sunetele unei muzici sărbătoreşti, toate lucrurile de gospodărie din zestrea femeii, prilej cu care conta mai puţin însemnătatea lor, cât numărul slujitorilor care le aduceau. Opt zile durau ospeţele, care se încheiau abia în a doua joie printr-o petrecere în casa părintească a tinerei căsătorite. Dacă socrii erau înstăriţi, fata primea în dar o trăsură de gală cu şase cai, iar ginerele un cal de călărie, după care ei se duceau la noua lor locuinţă.

107. Transcris „Sestre”.

108. Transcris „Naschul”.

109. Transcris sub forma hibridă „Seimenieren”. Seimenii erau, de fapt, mercenari de origine sârbo-croată aflaţi în armata Ţărilor Române în sec. XVII–XVIII. Portul lor a variat de-a lungul timpului.

Abateri de la cele înfăţişate se puteau observa uneori, mai ales la locuitorii din zonele de munte. La aceştia mai există şi azi obiceiul ca pe drumul spre biserică, înaintea perechii de însurăţei, să se ducă o piramidă înfăşurată într-o pânză albă. În dreptul uşii de la intrarea în curtea bisericii se află un vas mare cu apă; în el, mirele, înainte de a intra în curte, trebuie să arunce o monedă. Astfel cortegiul ajunge la biserică. Dar uşa acesteia e închisă, şi

preotului, care bate la ea, i se deschide de către confraţii săi aflaţi înăuntru doar după ce anunţă dorinţa mirilor de a se cununa în această biserică şi făgăduieşte în numele lor un dar. Tot aşa, la întoarcere, perechea de însurăţei găseşte încuiată intrarea la casa lor şi li se dă drumul abia după ce li se pune pe cap, cu urări de fericire şi binecuvântări, o pâine, o bucată de brânză şi un ulcior cu bere, şi după ce o femeie bătrână varsă acest ulcior peste cei de faţă.[110]

110. Mai poetice şi asemănătoare cu datinile din Moldova sunt obiceiurile nupţiale din unele districte, aşa cum le-am mai descris într-o nuvelă publicată în limba franceză (*La belle Florica*).

Puţinele particularităţi care mai apar la nunţile nobililor valahi am avut prilejul să le cunosc la nunta unei rude a *hospodarului* care domneşte acum.

Cu o seară înainte avusese loc aşa-numitul bal din ajunul cununiei, dar fără cortegii şi mascarade. Spre miezul nopţii s-a întrerupt dansul şi a sosit *la corbeille*[111], care a fost expusă într-o sală.

111. De fapt, *corbeille de mariage* (fr.), ansamblul darurilor oferite de mire miresei. Prin extensie, darurile primite la nuntă de tinerii căsătoriţi.

În vreme ce partea feminină a oaspeţilor privea cercetător şi admirativ briliantele, surorile şi verişoarele miresei prindeau de umăr tuturor doamnelor şi domnilor necăsătoriţi trese din fire de aur, lungi de un cot, fixate de rozete din mătase azurie şi pembé. Localnicii se pricep mai bine decât noi să drapeze cu această podoabă toaletele, care capătă astfel o nuanţă strălucitoare şi fantastică.

Ziua următoare a avut loc nunta. După ora opt, un ceas mai târziu decât pentru un bal obişnuit, s-au adunat oaspeţii în palatul *hospodarului*. Într-una din cele mai mari săli era ridicat un altar, o masă pe care se aflau cărţile sfinte ale Bisericii alături de lumânări aprinse. Mitropolitul a oficiat cununia, mai mulţi clerici l-au asistat. Mirii s-au apropiat de altar, avându-i pe naşi de-o parte şi de alta a lor. O podoabă specială mi s-a părut a fi voalul miresei, o trenă din fire de aur, lăsată pe spate şi atârnând de la cap până aproape de genunchi, desfăşurată în aşa fel încât arăta ca un adevărat voal. De admirat era forţa miresei, care trebuia să stea mai mult de o oră sub tripla greutate a bijuteriilor ei foarte bogate din briliante, a voalului de aur şi a coroanei de mireasă, înalte de un picior. De fapt, aceasta din urmă trebuie făcută din fier, iar atunci ar avea desigur o mărime mai modestă; garniturile în formă de coroană cu care au fost împodobiţi mirii la începutul ceremoniei păreau confecţionate din sârmă, îmbrăcată în frunze verzi şi flori. În ciuda tuturor încercărilor de a da acestor coroane o înfăţişare graţioasă, garnitura nemăsurat de mare nu făcea totuşi o impresie plăcută. Au început cântările şi rugăciunile, s-a citit Evanghelia despre nunta de la Cana, care nu trebuie să lipsească niciodată, apoi a avut loc primul schimb de inele, care s-a repetat după cântări repetate. Apoi mirii şi-au prins mâinile şi mai-marele Bisericii i-a binecuvântat, făcând semnul crucii deasupra lor cu o legătură de lumânări aprinse. Pentru a treia oară s-au schimbat inelele, mitropolitul a pus tânăra pereche să bea vin dintr-un pahar şi să mănânce o bucăţică dintr-un aluat copt, a făcut iarăşi semnul crucii cu legătura de lumânări deasupra capetelor lor, preoţii au intonat cântarea de la sfârşit, iar mirii, împreună cu naşii, s-au rânduit pentru dansul cu torţe care încheie orice cununie.

Acest dans este astfel executat, încât toţi participanţii se prind de mâinile în care ţin lumânările aprinse şi merg încet, de mai multe ori, în cerc închis, întorşi în afară, de jur împrejurul mesei care închipuie altarul.

De îndată ce s-a săvârşit acest act, masa cu accesoriile sacre a fost repede îndepărtată şi o mulţime pripită de slujitori a prezentat fiecăruia din cei de faţă un pahar de şampanie, ca să-l golească în cinstea noilor căsătoriţi.

Altminteri există şi obiceiul de a arunca bani printre spectatori, iar la mirii săraci, nuci sau castane; s-ar fi zis că aici şampania trebuia să simbolizeze acele daruri.

După ce s-au golit paharele a dispărut orice urmă de sărbătoare religioasă, şi în locul acesteia, chiar acolo unde tocmai se executase, lent şi grav, dansul cu torţe s-au adunat perechile pentru polcă, în sunetele fremătătoare ale muzicii militare.

DÂMBOVIŢĂ, APĂ DULCE

„Dâmboviţă, apă dulce, cin’ te bea nu se mai duce!” Un vechi cântec valah glăsuieşte astfel – de ce nu-mi iese din minte acest vers? –, departe, nesfârşit de departe se întinde în jur câmpia, umbre uriaşe, întunecate, gonesc peste ea. Sunt oare duhurile nefericiţilor al căror sânge a îngrăşat aceste bărăganuri? Aşteaptă ele oare zorile? Dimineaţa e departe, în jur, beznă. Semiluna străluceşte, furtuna vuieşte, alungând norii negri, uriaşi, ale căror

umbre zboară ca nişte năluci ameninţătoare peste câmpiile sterpe. „Dâmboviţă, apă dulce, cin’ te bea”... mai departe! mai departe! Bicele pocnesc, surugiii strigă, în larma sălbatică se stinge departe, tot mai departe, vechiul cântec al despărţirii, salutul de bun rămas adresat „Ţării dragostei”. Ciori speriate croncăne şi se ridică fâlfâind, se rotesc în cerc larg deasupra capului meu şi apoi, istovite, se lasă iarăşi în jos pentru odihnă. Înainte! Înainte! Trebuie să fiu la Giurgiu până a nu se crăpa de ziuă, şi cinci poşte lungi, opt mile nesfârşit de lungi, se întind între Bucureşti şi ţinta acestei călătorii. Drumul e bun, adică nu a plouat şi se poate merge fără primejdia vreunei scufundări prin bărăganul desfundat. Indicatoare de drum sunt stelele; după staţiile de oprire recunoaştem că nu am greşit direcţia. Pentru asemenea călătorie sunt potriviţi vizitiii şi caii valahi. Ce fantomatic arată aceşti căluţi mici, slabi, moţaţi, care, sub lumina lunii, gonesc întins peste câmpie! „Mâine o să vă odihniţi toată ziua şi o să vi să dea nutreţ, atâta nutreţ, bun, frumos, cât n-o să-l puteţi dovedi!” Bietele animale se străduiesc de parcă ar mai da o dată crezare făgăduielilor dulci, amăgitoare. Cum se ridică vârtejurile de praf! Prin norii deşi, abia se mai zăreşte lumina tremurătoare a lunii. Gonim pe lângă ridicături de pământ; seamănă cu movile uriaşe de cârtiţe. Sunt sălaşe de ţigani. Somn uşor, muzicanţi sălbatici, somn uşor, fete svelte şi oacheşe! Fie ca zeul viselor să vă dăruie ceea ce ziua vă refuză: vin care să nu sece niciodată, pâine şi carne care să nu se mai isprăvească, o ţară atât de întinsă precum pofta voastră de a cutreiera – şi fără funcţionari de ordine publică în ea! Ceea ce mai trebuie ca să fiţi fericiţi aveţi voi înşivă: mintea plină de cântece, sufletul plin de voioşie, inima plină de văpaie. Acolo arde focul, chipurile întunecate se odihnesc în jur, câinii se ridică lătrând şi-şi trezesc

tovarăşii, care le răspund, urlând de la mari depărtări. Linişte! Nu vă tulburaţi prietenii oacheşi, la al căror foc aţi găsit hrană şi odihnă! Lăsaţi-i să aţipească, doar noaptea încă nu a trecut! La răsărit cerul s-a şi aprins, zările devin tot mai luminoase, iar acolo, în roşeaţa zorilor, se văd licărind casele albe din Giurgiu.

Ajunsesem prea devreme, vaporul care urma să mă ducă la Galaţi încă nu sosise. Trebuia să mai petrec câteva ore la Giurgiu, ceea ce mă bucura. Erau doar ultimele ceasuri pe pământ valah. Am pus să mi se întindă un cort la mal, ca să mă apăr de razele soarelui care se urca din ce în ce mai sus, şi mi-am lăsat privirea să cutreiere ţinutul. Acesta are prea puţin farmec; în faţă Dunărea largă, la dreapta începe oraşul, la stânga urme de întărituri, terasamente cu copaci rari, în jurul meu ziduri surpate, pietre sfărâmate. Doar farmecul despărţirii poate aureola un asemenea ţinut. Nu altfel este şi cazul apei dulci a Dâmboviţei. În ce mă priveşte, nu m-am putut hotărî niciodată să mă scald în valurile tulburi ale acestui râuleţ, iar de băut nu cred s-o fi făcut-o vreodată cineva. Şi, totuşi, în ţara pe care o străbate Dâmboviţa au trăit cu siguranţă puţini oameni cărora, la despărţire, inima să nu li se fi acordat cu vorbele vechiului cântec. Acolo, iată, se apropie deja vaporul vuind – rămâi cu bine! Cu măreţia sălbatică a munţilor tăi, cu câmpiile tale binecuvântate de grâne, cu poporul tău cald şi bun, şi chiar cu ţiganii, copiii tăi oacheşi, rămâi cu bine, România!

Să nu uit de o trăsătură care exprimă caracterul poporului. Autorul cărţii *O călătorie de vacanţă a unui jurist prusac*[112] povesteşte cum, la despărţirea de pământul turcesc, şi-a scos pălăria în faţa ultimului dreptcredincios care i-a dus ciubucul cu tutun, în semn de cinstire a întregii naţiuni. Tipărit şi comentat, acest lucru este pentru cititorul european oricum mai de înţeles decât

va fi fost pentru turc, lăsând la o parte faptul că descoperirea capului este pentru musulman o acţiune interzisă, nicidecum o dovadă de politeţe. El salută înclinându-se şi făcând cu mâna o mişcare în direcţia pieptului şi a capului, dar şi acestui salut musulmanul îi preferă un substanţial *bacşiş* („bani de băutură”). Deoarece oamenii sărmani din toate ţările obişnuiesc să aibă aceleaşi păreri în această privinţă, am considerat potrivit să le dau drumul valahilor mei cu plăceri mai palpabile decât vederea capului meu descoperit. Am poruncit de aceea hangiului de la hotelul la care trăsesem să le ofere *dorobanţilor* (jandarmilor) mei vin şi carne şi tot ce şi-ar mai fi putut dori. Vrând la plecare să achit nota de plată, mă izbeşte valoarea ei redusă. Îl întreb pe hangiu, care îmi povesteşte că *dorobanţii* nu mâncaseră decât puţină pâine uscată, cu toate că el le pusese în faţă vin şi friptură. „De ce nu vreţi să mâncaţi?” „Azi e zi de post, carnea şi vinul nu sunt îngăduite, şi chiar de pâine n-avem voie să ne săturăm decât pe jumătate”, răspunseră liniştiţi, ca şi cum această abstinenţă ar fi fost un lucru absolut firesc. Ştiau că, probabil, aveau să mai treacă luni de zile până să primească un pahar de vin şi o bucăţică de friptură, şi totuşi mâncau din pâinea uscată atât cât să se sature pe jumătate, în vreme ce în faţa lor se afla un prânz lucullic[113] în comparaţie cu posibilităţile lor, iar din această abstinenţă nu scoteau nici un avantaj, de vreme ce doar întâmplător am aflat de cele petrecute şi i-am putut răsplăti printr-un bacşiş dublu. Aceşti oameni mai au multe de învăţat până să se civilizeze complet.[114]

112. Julius Hermann von Kirchmann, *Nach Constantinopel und Brussa: Ferienreise eines preußischen Juristen*, 1855.

113. Abundent. Aluzie la Lucius Lucinus Lucullus, general roman, ins cultivat, iubitor de arte şi mare mâncău. Lăcomia i-a rămas proverbială.

114. Scena descrisă şi judecata autorului care o încheie neaşteptat şi inexorabil ar merita din plin un comentariu pe tema opoziţiilor „culturale” şi valorice pe care o implică (natură/civilizaţie, interior/exterior, periferie/centru, străin/autohton, tradiţie/modernitate, bun/rău, folositor/păgubitor, câştig/pierdere etc.).

Niciodată nu m-am suit pe vapor fără să am o anume stare de tensiune; o astfel de casă plutitoare este pentru câteva zile sau săptămâni lumea călătorului; dacă se va simţi ca acasă aici, dacă va socoti cândva acest răstimp ca o pierdere sau ca un câştig atârnă de alcătuirea societăţii în care este împins fără putinţă de alegere. Fireşte, ai cabina ta în care te poţi retrage, dar ea este atât de mică, încât nu poţi decât să şezi, să stai sau să te întinzi în ea. Dacă însă o părăseşti, contactul cu ceilalţi pasageri e inevitabil, mai ales în timpul meselor, care se iau în comun, deoarece pentru fiecare clasă nu există decât un singur slujitor. A sta mut zile la rând în mijlocul unei societăţi care face conversaţie nu este, în cele din urmă, mai penibil decât a fi silit să vorbeşti cu persoane antipatice. Intrând în salonul micului vapor, l-am găsit destul de plin. M-am aşezat într-un colţ şi am încercat să mă orientez. La dreapta mea se afla un grup de fete şi femei dichisite care vorbeau tare şi râdeau. Flecăreau despre capitală şi lumea bună de aici, au fost pomenite nume aparţinând celor mai mari familii ale ţării, s-au povestit câteva anecdote picante. Păreau să fie cameriste care încercau să strălucească în călătorie prin cele mai bune giuvaieruri pe care le aveau şi prin indiscreţia lor. În stânga, la o masă lungă, jucau cărţi câţiva bărbaţi. Printre

toate figurile bărboase şi nebărboase, nici una care ar fi putut să trezească un interes oarecare. În cealaltă parte a salonului, o apariţie herculeană, înveşmântată într-o haină de călărie şi care, în picioare, îi depăşeşte pe toţi ceilalţi cu un cap. Şi ce fel de cap! Trăsăturile, dure şi reci ca o stâncă, dar în ochii adânciţi în orbite arde neliniştitor o viaţă posomorâtă; mândrie şi îndârjire şi dispreţ pentru moarte se aştern dominator peste fruntea pleşuvă, iar în jurul buzelor tresare ceva ca o batjocură tăioasă care vrea s-ascundă o durere şi mai tăioasă. N-am aflat niciodată cine era bărbatul. Vorbea numai franţuzeşte, dar franceza nu era limba lui maternă; căpitanul îl avusese deseori ca pasager pe vapor, dar sub diferite nume. „Ştiţi cine e acest om?” l-am întrebat pe un cunoscut rus, care sosise în ultima clipă înainte de plecarea vaporului. Privi cu atenţie chipul brăzdat de furtuni, apoi zise: „Asemenea trăsături nu se uită uşor; cred că m-am aflat faţă-n faţă cu acest om, pe câmpul de bătaie, într-o expediţie împotriva cerchezilor, desfăşurată cu ani de zile în urmă. Dar s-ar putea, totuşi, să mă înşel, deoarece cerchezii nu iau străini în rândurile lor”.

Oricine ar fi fost acest Ahasver, care venea de la Londra şi mergea spre Stambul, căruia Petersburgul şi Parisul, stepele Nordului şi deşerturile Arabiei îi erau atât de familiare ca şi cum ar fi fost pretutindeni acasă, un lucru reieşea limpede din înfăţişarea sa: cauza căreia îşi consacrase viaţa era pierdută şi dureri mai arzătoare decât aceea care îi produsese cândva cicatricea de un roşu întunecat ardeau în sufletul său. Cu cât îl priveam mai mult, cu atât mai neguros era efectul produs asupra mea de chipul lui, şi chiar mai apoi, când am vorbit cu el şi mi-a dat câteva informaţii interesante despre Orient, n-am putut să scap de acel simţământ. Mi-am întors privirea ca să cercetez şi restul societăţii. Într-un colţ şedea, cu

totul izolată, o doamnă mai în vârstă, împreună cu una mai tânără, pe care mi-o acoperea pe jumătate; câţiva tineri boieri se plimbau prin salon, făcând politică. Deoarece societatea nu mă atrăgea, m-am dus pe covertă ca să privesc dealurile pustii, prăpăstiile şi stâncile prin faţa cărora treceam. Departe, tot mai departe rămân malurile în urmă; mâine dimineaţă vom fi la Galaţi, apoi va urma călătoria cu alt vapor peste Marea Neagră. Iar apoi... sprijinit de bord, m-am cufundat în visuri despre cândva şi apoi, până ce glasul unei doamne foarte aproape de mine m-a trezit. „Nu stăpânesc limba ţării, domnul meu, aţi avea bunătatea să-mi traduceţi câteva cuvinte?" Întrebarea fusese pusă în franceză căpitanului, care, cu un „*non capisco*" (nu înţeleg) jenat, s-a îndepărtat. Întorcându-mă să-mi ofer ajutorul, am văzut-o pe acea doamnă mai în vârstă care, împreună cu tânăra ei însoţitoare, stătuse izolată într-un colţ al salonului. „Văd acolo, pe coverta din mijloc câţiva muzicanţi", spuse doamna vârstnică, „şi tare aş vrea să-i pun să cânte o melodie valahă de joc." I-am transmis cererea, şi muzicanţii, evrei, şi-au acordat instrumentele. „O să faceţi astfel o mare bucurie valahilor; ca fii adevăraţi ai ţării lor, ei sunt totdeauna gata de joc." „Dar aici nu-i loc de-aşa ceva." „Acolo unde poate să facă un pas la dreapta şi unul la stânga, valahul găseşte loc destul ca să joace; vă veţi încredinţa de îndată." Şi aşa a şi fost. Abia răsunară primele sunete ale *horei* (un joc naţional foarte popular), că doi pasageri valahi de pe punte săriră în picioare, se prinseră de mâini şi începură acel dans în cerc, în vreme ce ceilalţi îi priveau. Dar nu pentru mult timp; curând intră un al treilea în cerc, urmat de un al patrulea, de un al cincilea, şi de fiecare dată cercul bărbaţilor se deschidea să-l primească pe următorul, fără ca dansatorii să se oprească vreo clipă. Cele două doamne care erau la

originea acestei distracţii stăteau la oarecare distanţă, privind cu băgare de seamă. Păreau să fie mamă şi fiică, şi totuşi cu greu s-ar fi putut găsi o asemănare între ele. Urmele frumuseţii de odinioară nu pieriseră de pe chipul celei vârstnice, dar resemnarea şi suferinţa desenaseă pe el linii vizibile. Vor fi trecut mulţi ani de când nu mai privise cu atâta nădejde şi încredere precum o făcea astăzi fiica ei, o fată frumoasă, în jur de şaisprezece ani, ai cărei ochi scăpărători înghiţeau fiecare mişcare a dansatorilor. M-am apropiat de ea. „Există multă monotonie în această deplasare la dreapta şi la stânga, urmată de oprirea pe loc", spuse mama; „chiar când se apleacă şi se ridică şi bat ritmic pământul cu picioarele, o fac fără vioiciune propriu-zisă; dacă feţele lor nu ar exprima atâta mulţumire copilărească, acest joc ar lăsa o impresie melancolică." „Bărbaţii joacă întotdeauna doar între ei?" întrebă fata. „Nu întotdeauna; dacă sunt femei de faţă, participă şi ele, dar nu este obligatoriu. Galanterie franţuzească nu trebuie să căutaţi în Orient", adăugai zâmbind. Un aer ciudat, pe care n-am putut să mi-l lămuresc atunci, învălui pentru o clipă faţa celor două femei. „Nu suntem încă în Orient." „Dar suntem la marginea lui; dacă aţi sta mai mult aici, v-aţi încredinţa de asta." Muzicanţii tăcură, dansatorii se împrăştiară. „*Y esta es mi patria*" (şi asta e patria mea), murmură fata, lipindu-se de mama ei. Enigma care mă preocupase până acum era în parte dezlegată. Figuri frumoase de femei există pretutindeni, dar acest tip mândru îl exprimă doar figura spanioloaicei, şi doar ochii spanioli pot să adune într-o singură privire atâta blândeţe şi atâta semeţie, atâta dulce tânjire şi atâta patimă înflăcărată. Şi totuşi amândouă vorbeau franceza cu acel accent care e caracteristic doar doamnelor din înalta societate pariziană – şi totuşi numiseră această ţară patria lor!

Când ne-am cunoscut mai bine, le-am aflat povestea. Fiică a unui spaniol care se însurase în exil cu o franţuzoaică, fata se născuse, după reîntoarcerea lui, pe pământ spaniol. Exilat mai târziu din nou, tatăl murise, iar ea fusese crescută la Paris. Acolo cunoscuse un moldovean, care fusese o vreme angajat în armata franceză, se căsătorise cu el şi, acesta trebuind să se întoarcă imediat după nuntă acasă, îl urmase în ţara lui. „Vom locui la Galaţi, aţi fost pe-acolo?” Am negat. Mi-a făcut nişte descrieri ale locului faţă de care cele şapte ceruri ale lui Mahomed trebuiau să pălească. „Ah, ţara care o să-mi înlocuiască patria trebuie să fie, şi ea, frumoasă!” exclamă tânăra cu acel accent nostalgic pe care sunetele limbii spaniole de care ne foloseam îl vor fi sporit. Biata copilă! Nu ostenea să mă întrebe; a trebuit să-i povestesc până ce s-a lăsat seara despre istoria ţării, despre basmele şi legendele sale, despre poeţii şi eroii săi. „Vedeţi cât de adânc şi clar e cerul, ce stele aurii, ce aer molatec! Ah, astea sunt nopţile Spaniei mele!” exclamă ea cu emoţie pătimaşă. Să dormi bine, fiică a Castiliei, visează la fericire, până când zorile te vor trezi!

Am ajuns devreme şi am coborât pe uscat. De jur împrejur, deşert, pustietăţi dezolante cât cuprinde ochiul, în faţa noastră mulţimea de colibe şi case ale oraşului. Am trecut prin curtea agenţiei şi m-am pomenit în strada principală pe un drum larg, nepavat. Barăci mizerabile pe ambele părţi ale lui, greci şi armeni murdari, evrei şi moldoveni murdari stau sporovăind, tocmindu-se, lărmuind în faţa tuturor porţilor. Cuvinte stricate româneşti şi italieneşti, greceşti şi turceşti răsună din toate părţile într-un talmeş-balmeş bezmetic. Strada e plină de care, de turme de vite şi de haite de câini, nori de praf îngreunează respiraţia. Comand o trăsură, şi în faţa mea se opreşte unul din acele care, o cotigă mică, scundă,

asemănătoare cu căruţa valahă. O pătură murdară, întinsă pe paiele risipite înăuntru, constituie locul pe care se stă, un flăcău zdrenţuros, învăluit în abur de usturoi, mână de funii un căluţ pricăjit. „Dar cu o asemenea căruţă nu se poate merge!” „Aici nu se găsesc altele, afară de câteva, care sunt proprietate personală”, se scuză funcţionarul. Am preferat murdăria şi praful drumului acestui vehicul respingător şi am plecat pe jos. Fizionomia oraşului n-a câştigat cu nimic. Unde străzile erau pavate, ţi-ai fi dorit să nu fie, unde nu erau, te scufundai probabil pe ploaie, iar pe vreme uscată, era atâta praf, încât acoperea totul în câteva minute cu un strat cenuşiu. Pieţe părăginite, apoi din nou uliţe strâmte, colibe de lemn, ici-colo câte o clădire masivă; acum casele se opresc, crezi că eşti în câmp, dar te afli totuşi în mijlocul oraşului, dacă această aglomerare haotică de bărăgane, de smârcuri, de sate şi clădiri orăşeneşti e vrednică de un asemenea nume. Cărei naţiuni îi aparţine majoritatea locuitorilor e greu de spus; greci şi evrei, italieni, armeni şi moldoveni par în egală măsură reprezentaţi. Nicicând un oraş nu mi-a făcut vreodată o impresie atât de respingătoare, şi m-am bucurat la gândul că în curând aveam să-l părăsesc. Pe când reflectam la asta, trece prin faţa mea una din acele cotigi, iar în ea se aflau tovarăşele mele de călătorie alături de un bărbat destul de tânăr. Era frumuşel şi robust, dar un aer de brutalitate îi plutea în jurul frunţii late şi a gurii cărnoase. N-am să uit niciodată expresia cu care frumoasa copilă a Castiliei privea fix în faţa ei. Cortina viitorului tău se ridică încet – ce-ţi va arăta când se va ridica de tot? Oare presimte deja? Întoarce capul – s-a dus! S-a dus!

FURTUNĂ

Furtună! Cât de nepăsător rostesc cuvântul toţi aceia care cunosc vântul vijelios însoţit de ploaie doar ca pe un flăcău vioi, poznaş, în faţa căruia se înclină copiii piperniciţi ai pădurii şi care pe cei puternici îi frânge, care smulge câte-o floare în îmbrăţişare sălbatică şi-o aruncă apoi trufaş la pământ. Fără spaimă priveşte omul la frământarea acestui Don Juan al creaţiei, în faţa căruia ce e înalt se-apleacă şi ce e gingaş tremură, căruia îi cad jertfă nemăsurat de multe flori, în vreme ce el suflă cu turbare mai departe, veşnic singur, nezăbovind nicăieri. Doar omul priveşte zâmbind la acest sălbatic, zâmbind până în clipa în care ajunge să-l cunoască. Ce e vântul vijelios nu aflăm nicicând pe uscat, peste care el trece nepăsător. Cândva, va fi iubit Terra, cea tinerească, arzătoare; dar asta s-a întâmplat demult. Farmecele i-au dispărut în îmbrăţişările lui; a zămislit florile şi păsările şi oamenii, dar pieptul i s-a prefăcut în piatră, vinele în metal, şi chiar dacă în adînc, în măruntaiele ei, arde văpaia lavei, în afară ea este încremenită. Atunci el s-a reîntors către mare, sora mai vârstnică a Terrei, mireasa lui dintâi, al cărei piept înspumat se îndreaptă veşnic freamătând spre el. Când vine – îl simte –, tremură, se înfioară, iată-l, se apropie, cum i se ridică pieptul – acolo încep să se ivească şi nori întunecaţi care vor împiedeca soarele să le vadă îmbrăţişarea sălbatică –, încă mai zâmbeşti, neam de pitici, în luntrea care ţi se clatină? Se întunecă, se întunecă tot mai tare – ce tremură şi freamătă şi spumegă marea! –, acum e aici, mirele sălbatic, şuierând şi vuind se năpusteşte la pieptul de valuri al iubitei – vălul de nori se strânge –, vai de voi,

copii ai Terrei, care pândiţi iubirea miresei vântului vijelios!

Acei nori întunecaţi se şi adunau, marea presimţea vizita sublimului iubit, în clipa în care m-am suit pe vaporul care trebuia să mă ducă de la Galaţi la Constantinopol. Nu mai trăisem niciodată o furtună pe mare, acum mă aştepta un asemenea spectacol. Pe Marea Neagră nu este rar. Multe nave zac pe fundul ei, multe vieţi au dat acolo o ultimă luptă, căci dintre toate mările Europei Marea Neagră este cea mai furtunoasă, cea mai bogată în stânci şi cea mai periculoasă (18 vase s-au scufundat numai în noiembrie l857); după ea vine golful Biscaya, iar următoarea serie e controversată de către marinari.

Se lăsase noaptea când am pornit. „În trei zile am putea ajunge la destinaţie”, zise căpitanul, „dar o să cam fim opriţi în loc.” Vaporul dansa deja. Eu ştiam că prin exerciţiu puteai, chiar şi în cazul unui tangaj puternic, să te preumbli, şi am făcut în curând primii paşi în acest sens. După un ceas simţeam primele accese de indispoziţie; după încă un alt ceas, timp în care îmi continuasem plimbarea, m-a cuprins ameţeala şi m-am prăbuşit. Când mi-am revenit, mă aflam în cabină şi aveam rău de mare, o stare în care am zăcut patru zile. De atunci încoace am avut destul de des apă sub picioare şi m-am familiarizat cu acest element. Am ajuns atât de departe, încât am fost în stare, pe o vreme cu briză foarte rece, să mă plimb pe covertă ca un marinar, să mănânc cu mare poftă, în timp ce eram silit să-mi ţin farfuria ca să nu cadă. La Corfu, pe vreme rea, am scris versuri lirice, iar la Capul Matapan, în timpul unei furtuni, am dormit. Oricine poate să se călească astfel prin efort de voinţă şi, mai mult, prin obişnuinţă, a cărei forţă este îndeobşte prea puţin luată în seamă. Starea mea de spirit din timpul

acelei prime furtuni şi răul fizic de-atunci îmi sunt încă pe deplin prezente, dar îmi apar ca trăirile unui străin, în care anevoie mă regăsesc. Zi şi noapte zăceam culcat în cabina mea, nu puteam să mănânc nimic, aveam tot timpul acea senzaţie de rău de mare, senzaţie care la început nu pare aşa de rea cum ne-o închipuim, dar treptat atinge marginile suportabilităţii. La somn nu te puteai gândi. Chiar şi pe vreme bună trebuie mai întâi să te obişnuieşti cu zgomotul pe care îl fac trosniturile vaporului, ale tachelajului, bătaia valurilor, huruitul motorului ş.a.; ideea de a dormi pe furtună însă, în mijlocul acestor trosnituri, pocnituri, vuieli şi bubuituri, îi pare novicelui tot atât de ridicolă precum somnul în mijlocul unui foc de artilerie. Afară de asta, vapoarele companiei Lloyd au faima că, pe lângă o sumă de însuşiri bune, prezintă dezavantajul unui tangaj şi a unui zgomot puternic. De curând s-a încercat evitarea acestuia din urmă prin construirea pereţilor interiori din lemn moale, iar prin proiectarea liber înclinată a cabinei s-a urmărit să i se confere acesteia autonomie nu doar faţă de tangaj, ci şi faţă de alte fatalităţi legate de vapor. Dar nava cu care am călătorit pentru prima dată pe Marea Neagră nu avea habar de asemenea îmbunătăţiri şi, după ce patru zile şi patru nopţi am zăcut nedormit şi nemâncat în pat, ţinându-mă de barele acestuia ca să nu fiu azvârlit pe jos, după ce am suferit patru zile şi patru nopţi de rău de mare, eram fizic şi psihic atât de indispus, încât nu mai aveam decât o singură dorinţă, aceea ca vaporul să se scufunde împreună cu noi toţi. Dacă tovarăşii mei de călătorie îmi împărtăşeau atunci dorinţa nu ştiu; uşile cabinelor lor erau închise, dar camerierul care alerga de la unul la altul ca să le dea ajutor m-a asigurat că nimeni nu o ducea mult mai bine. Mi-am deschis uşa, în aşa fel încât să pot avea o privire de ansamblu asupra salonului

comun; prea multe de văzut nu erau acolo, căci la masă n-au apărut decât ofiţerii vasului, altminteri, camerierul era singurul care se învârtea pe-acolo, făcând o echilibristică iscusită. Deodată se deschide o uşă – era în dimineaţa celei de-a cincea zi. Societatea cu care călătoream era compusă din trei persoane, un turc, un rus, care venise de altfel cu mine până la Galaţi, şi acel străin enigmatic pe care slujitorii săi şi ofiţerii echipajului îl numeau general. Silueta atletică a generalului a fost aceea care a ieşit. Nu fără mari dificultăţi, cu toate că părea exersat, încerca să se ridice şi să umble. „Aţi părăsit patul?” i-am strigat uimit. „Mi-e foarte foame şi aş vrea să-mi iau gustarea”, răspunse atât de liniştit ca şi cum ar fi fost de la sine înţeles, se aşează la masă şi comandă o farfurie cu mâncare rece – pentru camerier o sarcină dificilă. Treaba m-a indispus. Acest bărbat se plimba, îşi lua masa, se fălea cu apetitul său, în vreme ce eu zăceam în cea mai mahmură stare de spirit. Eram încredinţat că încercarea de a mânca avea să aibă consecinţe teribile, dar mândria nu m-a lăsat să mai zăbovesc în starea în care mă aflam. Am coborât din pat, m-am sprijinit de toate spetezele şi suporturile şi am navigat în voltă până la masă. „Cameriere, aduceţi-mi şi mie de mâncare!” Totul se învârtea înăuntrul şi în afara mea. Camerierul îmi aduce o farfurie plină; dispreţuind moartea, închid ochii şi mânânc – şi mi-e mai bine! De altfel, operaţia nu era uşoară. Masa şi banca erau puternic ancorate; cu o mână trebuia să ţii farfuria (dacă o puneai jos, ar fi căzut imediat), cu alta să te ţii de masă ca să nu fii azvârlit. După cum vaporul se ridica în spate şi se lăsa în faţă, îţi desprindeai mâna de masa care te împiedica să cazi în faţă, iar mâna, odată eliberată, apuca furculiţa spre a duce cât mai repede o îmbucătură la gură, după care te prindeai iarăşi repede, căci balansurile de la dreapta la stânga (pentru noi, care

stăteam într-o parte, din faţă în spate) se succedau la interval de trei până la patru secunde. Cu cât mâncam, cu atât mă simţeam mai bine; am băut şi câteva pahare de madeira, iar urmarea a fost că am putut rămâne toată ziua în salon şi pe covertă şi că am putut repeta la prânz, în condiţiile unui balans şi mai puternic, acrobaţia cu mâncarea, în vreme ce ceilalţi doi pasageri ai clasei întâi, prinţul X şi Y paşa, au fost văzuţi abia spre seară. „Mâine, dacă nu se întâmplă nici o nenorocire, ajungem la Constantinopol”, ne consola căpitanul; era şi timpul, călătoria noastră dura deja de cinci zile. Pentru prima oară de când mă îmbolnăvisem, m-am dus pe covertă. Furtuna se mai potolise, dar vârfurile înspumate ale valurilor continuau să arunce stropi peste bord. Se aflau, cu toate astea, sus, în afară de pasagerii săraci de pe punte, câţiva dintre locatarii clasei a doua. Strâns înfăşuraţi în burnuzul arab sau în tartan, cu fesul sau pălăria cu boruri late, trase adânc peste faţa din care nu li se vede decât o mică parte, stau acolo patru-cinci oameni, îşi fumează ţigările şi privesc în tăcere marea puternic frământată, ale cărei valuri se rostogolesc violent, ca şi cum ar vrea să îngroape vaporul. Dar vasul svelt se ridică mult în sus şi trece nevătămat, dansând peste spinarea uriaşului. Tăifăsuind, câţiva bulgari se sprijină de bord, cu capul şi picioarele înfăşurate în piele, îmbrăcaţi în haine grosolane, pantaloni scurţi, grosolani, pe deasupra o blană protectoare. Râd când valurile mării le biciuiesc faţa, căreia vremuiala nu-i mai poate face de mult nici un rău. Dar cine e acea femeie solitară de-acolo, de lângă bompres? Înfăşurată în veşminte subţiri, ale cărei falduri flutură în furtună, neclintită ca acel chip feminin care împodobeşte prora vasului nostru, ea caută departe, în direcţia spre care călătorim. Nădăjduieşte oare să vadă deja uscatul? Nu se teme de priveliştea înspăimântător

sublimă a vajnicului element, care acum freamătă mai molcom, parcă vlăguit, pentru ca în curând să se ridice poate cu îndoită forţă? Nu se teme de furtuna care biciuieşte talazurile până la ea? M-am apropiat. Nu era o turistă călită, şi nici o femeie din popor, rezistentă la vreme rea. Silueta îi era subţire şi gingaşă, chipul supt; vara vieţii îi îndepărtase smalţul tinereţii, dar anii nu-i putuseră şterge urmele frumuseţii, nici suflul de sirocco al pasiunii care îi brăzda toate trăsăturile. Ochii ei priveau fix în depărtare, cu o expresie neliniştitoare – ce caută oare? Sau e o nebună? Nu se clinteşte, nici un muşchi al feţei nu i se mişcă. L-am căutat pe căpitan: „Cine e femeia?" A rostit un nume italienesc. „A mai făcut acest drum cu câteva zile în urmă, pe vasul «Ferdinand», care s-a scufundat, a fost salvată şi dusă la Galaţi. Trebuie să aibă foarte mult curaj ca după o asemenea aventură să se mai încumete încă o dată pe Marea Neagră." „E oare singură?" „Da; după câte am auzit, bărbatul ei a fugit cu o franţuzoaică şi ar fi la Constantinopol; biata fiinţă vrea să se ducă după el." Teribilă tragedie de viaţă cuprinsă în aceste câteva cuvinte! Subiectul e vechi ca inima omenească. M-am reîntors la ea şi am privit-o îndelung, căci mă observase tot atât de puţin ca pe orice altceva care s-ar fi petrecut în jurul ei. Biata femeie! Cum îţi va fi încântat inima cândva cu jurămintele iubiriri lui îmbătate, cum va fi făcut cândva, cu sărutarea înfocată a patimii sale, să înflorească şi să se umple de miresme strălucirea primăvăratică a sufletului tău – acum primăvara îţi sălăşluieşte în suflet, dar ţi-a dispărut din obraji, iar el te lasă singură. De ce nu mai eşti frumoasă? Vei muri, căci eşti italiancă – mori oricum, căci nimeni nu te mai iubeşte.

Încă o noapte, ultima. Am pus să fiu sculat la ora patru, ca să profit de priveliştea sosirii. Cerul era clar şi albastru, marea netedă ca oglinda. Vaporul alunecă lin,

toţi pasagerii sunt pe covertă. Cu ce să asemuiesc priveliştea acestor ţărmuri, unde pe un pitoresc teren colinar se întind, ore întregi de mers, palate delicate, albe ca zăpada, cu coloane svelte şi acoperişuri scânteietoare? Există o gravură cunoscută, reprezentând Valea Fericirii, în care Mahomed înfăţişează alor săi locul făgăduit. Dacă artistul a cărui fantezie a plăsmuit această operă a fi vrut să viseze un oraş şi să ni-l întruchipeze în acel rai, atunci imaginea rezultată s-ar asemăna cu Constantinopolul. Nicăieri domnia necesităţii nemiloase, a nevoii, pretutindeni expresia frumuseţii armonioase care aşează palate într-un ţinut paradisiac nu pentru a folosi terenul, ci pentru a întregi frumuseţea peisajului. Am ajuns; nu izolat, ci în masă se aşterne în faţa noastră, la stânga şi la dreapta, o lume de palate; minarete subţiri se înalţă pe cerul albastru, imaginea semilunei sclipeşte pretutindeni, în lumina soarelui. Veniţi încoace, voi, luntre legănătoare, duceţi-mă dincolo, spre acel oraş care se desfăşoară ca un basm strălucitor în faţa privirilor noastre îmbătate, dincolo, spre Stambul!

PERA ŞI ODALISCA[115]

115. Odaliscă este, de fapt, o denumire greşită; cea corectă sună *odalik*. Am păstrat totuşi expresia împământenită, tot aşa cum în privinţa ortografiei am folosit uneori forme incorecte, atunci când ele s-au dovedit a fi de largă circulaţie. De amintit

şi faptul că vocalele limbilor orientale, precum şi ale românei, nu pot fi redate decât parţial prin alfabetul nostru.

Ancorele au fost aruncate, şi curând în jurul vaporului încep să mişune puzderie de caicuri. Comisionarii diferitelor hoteluri se năpustesc, lacomi de pradă, asupra covertei şi cercetează dezamăgiţi numărul mic de pasageri. E încă prea devreme, călătoriile cu vaporul abia au început, vremea furtunilor primejdioase încă nu a trecut: cu atât mai mare este însă zelul agenţilor, în majoritate evrei, de a lua în stăpânire pe cei câţiva oaspeţi. Am norocul să pun mâna pe o mică ambarcaţie, şi ne îndepărtăm. Uitate au fost toate neplăcerile, uitată furtuna, care, în loc de emoţii poetice, i-a adus novicelui doar rău de mare; imaginile întunecate au pălit, iar pe fundalul posomorât strălucea cu atât mai luminos tabloul celui mai frumos şi mai misterios oraş, care în zorii zilei se întindea acolo, în faţa mea. Am acostat. S-a deschis încet grilajul de fier, s-a lăsat scara în jos. Faptul că paşaportul meu nu era scris şi în turceşte mi-a creat complicaţii, căci era firesc ca nici unul din acei funcţionari mărunţi să nu poată citi în franceză sau germană. Altminteri, oamenii erau politicoşi şi modeşti, nu au cerut bacşiş şi nu şi-au schimbat atitudinea după ce nu l-au primit, eu neavând la mine decât bani mai mari. Între timp au apărut şi hamalii, aşa încât nimic nu ne mai împiedica să intrăm în oraş. Deoarece pe drumul pe care îl aveam de parcurs vehiculele erau inutilizabile, iar o rană la picior îmi îngreuna mersul, am pus să mi se aducă un cal de călărie, un veritabil cal turcesc, cu gâtul slab şi corpul lung, caracterizat nu de frumuseţe, ci, cum avea să se dovedească în curând, de iscusinţă şi prudenţă. Ultimele însuşiri erau chiar imperios necesare, căci drumul era abominabil. Calul trebuia când să se caţăre pe grohotişuri şi grămezi de dărâmături, când să parcurgă

străzi pline de hârtoape; apoi, iarăşi, uliţe înguste, abrupte, care urcau şi coborau, iar pe deasupra erau atât de pline de hamali, călăreţi şi turme de măgari, încât abia puteai să-ţi croieşti drum. În fine, iată-ne în Pera, ţinta marşului nostru; străzi mai arătoase, circulaţie mai puţină, întâlnire frecventă cu europeni eleganţi anunţau partea de oraş în care locuia populaţia creştină aleasă. O privelişte ca aceea oferită de intrarea mea în Constantinopol nu va fi părut aici ieşită din comun; pe mine însă, cu noţiunile mele încă europene, mă încânta la culme. În faţă mergeau doi dreptcredincioşi cu turbane, ducându-mi cuferele, în spatele lor agentul evreu care îmi transporta, nu fără demnitate, cizmele pe care le găsise în cabina mea cu puţin înainte de a fi părăsit vaporul. Apoi veneam eu însumi pe mârţoaga turcească, cu piciorul sănătos în scară, cu celălalt, liber, încălţat în papuc; după mine încă o jumătate de duzină de băieţi de turci, dintre care unul ducea o cutie de pălării, un altul o geantă de piele, câte unul doar un baston sau un caiet de însemnări; îşi împărţiseră între ei pe cât posibil bagajul meu, iar când am ajuns la hotel mi-au predat cu mare conştiinciozitate fiecare fleac. Le-ar fi fost foarte uşor să fugă pe drum sau să pună câte ceva de-o parte, şi pe un *gamin*[116] din Paris, Londra şi chiar Berlin nu m-aş fi încumetat să-l duc astfel în ispită; la Constantinopol însă, străinul sosit poate să nu aibă în această privinţă nici o grijă.

116. Fr., „ştrengar”, „puşti”.

Câteva ceasuri mai târziu, după ce mi-am făcut toaleta şi mi-am luat gustarea de dimineaţă, am părăsit hotelul şi-am pornit să hoinăresc pe străzi. În Pera, câteva dintre acestea au primit, de pe vremea războiului[117], nume date de francezi, iar indicaţia „Grand-rue de Péra” m-a făcut să

înţeleg că mă aflam pe strada principală. E rău pavată şi îngustă; două trăsuri care s-ar întâlni i-ar umple cu siguranţă întreaga lărgime. Casele de pe ambele laturi sunt doar în parte masive, unele prevăzute sus cu o construcţie în consolă, în aşa fel încât de-acolo s-ar putea atinge cu ciubucul fereastra de vizavi. Aici se află cele mai multe palate ocupate de ambasade, unele, precum cea rusă şi franceză, având curţi exterioare spaţioase, altele, ca ambasada spaniolă, cu faţada direct la stradă. Aici se află apoi hotelurile de prim rang (Missiri, L'Europe, Faubert ş.a.), cele mai elegante cafenele şi cofetării. Aici, în fine – şi asta conferă nu o dată străzii principalul ei farmec –, se află magazinele strălucitoare ale negustorilor francezi şi englezi, acele depozite de mărfuri la modă care nu exercită asupra frumuseţilor voalate din Stambul o forţă de atracţie mai mică decât asupra compatrioatelor noastre din Europa. Printre aceste prăvălii elegante şi case impunătoare se văd de asemenea, firește, şi clădiri prăpădite din lemn, prăvălii de mărunţişuri, măcelării şi tutungerii ale căror localuri amintesc de dughenele noastre de la iarmaroace. Şi mai variată este priveliştea celor care trec pe stradă. Sunt reprezentate toate naţiunile, toate stările şi sexele. Aici se plimbă la braţul soţului ei o doamnă din Apus[118], îmbrăcaţi amândoi după moda europeană, alături merge cu pas semeţ un cerşetor dreptcredincios, în pantalon larg, anteriu zdrenţuit şi *papuci* galbeni (pai – picior; *puş* – acoperământ). Dincolo – un călugăr din San Benedetto[119], în rasa neagră a ordinului său, dincoace – un negru într-o tunică încheiată, de culoare închisă, cu fes roşu pe cap şi sabie la şold. „*Muhalibidşi! Muhalibidşi! bidşi!*" Un armean este acela care, cu strigăte stridente, îşi oferă prăjitura. Pe o tavă mare de tinichea, pe care o duce cu destulă iscusinţă prin îmbulzeală, stau bucăţile plate, de

formă pătrată. *Muhalibidşi* se prepară din făină de orez, apă de trandafiri, miere şi esenţă de migdale. E foarte gustoasă, dar, dacă faci parte din societatea înaltă, să nu o încerci aici. Căci până şi intrarea în aceste cafenele elegante e socotită necuviincioasă, numai la Vallori, elveţianul, îţi este îngăduit să bei, dar fără să stai jos, un pahar din faimosul său lichior. Eticheta este severă în Pera, iar de clevetit se cleveteşte aproape tot atât de mult ca într-un orăşel de provincie german. Dar dă-te la o parte, iată, se apropie, înaintând pe stradă, o ciurdă de măgari încărcaţi. Ce lipsită de gust e îmbrăcămintea acelei fete! Este o soră evlavioasă din mănăstirea lazaristelor[120], în fustă de culoare cenuşiu-albastră, pe cap cu un acoperământ mare, alb, cu colţurile laterale depărtate ca nişte aripi. Pitoresc e, în schimb, portul acestei turcoaice şi al fetiţei ei. E îmbrăcată, ca toate femeile dreptcredincioase, în *feregea*, o îmbrăcăminte în falduri, lungă până la gleznă, cu mâneci largi şi lungi, sub care aproape dispar până şi degetele de la picioare, iar pe deasupra, atârnând până la genunchi, gulerul hainei.

117. E vorba despre Războiul Crimeii (1853–1856), când Franţa, alături de Anglia şi Regatul Sardiniei, s-au aflat de partea Imperiului Otoman împotriva Rusiei.

118. Din motive de nepotrivire stilistică în context, am evitat corespondentul rom. arhaizant *frânc* pentru germ. *fränkisch*, respectiv *Franke*, întrebuinţat de autor cu sensul nu de aparţinător la seminţia vest-germană a francilor, ci de creştin apusean, mai cu seamă de gintă latină. L-am echivalat, după caz, fie cu *apusean*, fie cu *străin*.

119. E vorba de mănăstirea San Benedetto din Constantinopol, aparţinând ordinului benedictin, întemeiat de San Benedetto din Norcia (sec. VI).

120. De fapt, e vorba de congregaţia „Filles de la Charité”, întemeiată, alături de ordinul misionar „Prêtres de la Mission”, aceştia din urmă numiţi şi lazarişti, de către preotul catolic Vincent de Paul (1581–1660).

Feregeaua se face din stofă de lână moale, dar şi din mătase albastră, galbenă, violetă, maro, liliachie sau cărămizie, întotdeauna de o singură culoare, adesea cu marginile într-o nuanţă închisă. Capul şi faţa sunt acoperite de *iaşmac*, un văl alcătuit din două bucăţi de muselină; una e trasă oblic peste faţă, aşa încât să acopere gâtul, bărbia, gura şi nasul, şi e fixată de partea din spate a capului; cealaltă acoperă sprâncenele şi întreg capul, se leagă după urechi şi cade pe spate, pe sub *feregea*. Liberi sunt doar ochii şi rădăcina nasului. Picioarele sunt de cele mai multe ori încălţate în ciuboţele galbene, largi, peste care se poartă papuci, de obicei tot galbeni; adesea însă papucii rămân singura încălţăminte şi, deoarece ei acoperă doar vârful piciorului şi cad aproape la fiecare pas, forma picioarelor e pe de-a-ntregul vizibilă pe sub ciorap. S-a scris destul despre ea, iar că turcoaicele ar avea picioare urâte e considerat un fapt cunoscut, şi totuşi nu e aşa. Turistul grăbit uită că el vede pe stradă doar femei din popor, care nici la noi nu se remarcă prin frumuseţea elegantă a extremităţilor; papucul brodat cu aur al câte unei turcoaice de rang înalt nu ar fi prea mare nici pentru o pariziancă. Desigur însă că mersul lor nu este graţios; ţinându-şi în faţă haina, abia ridicându-şi piciorul pentru a nu-şi pierde papucii, aceste frumoase voalate oferă, atunci când merg, o imagine întru câtva asemănătoare cu aceea a unei raţe legănate. Copiii de sex feminin sunt îmbrăcaţi tot aşa; începând cu ce vârstă nu ştiu, dar am văzut fetiţe voalate care abia dacă păreau să aibă zece ani. La văl se ţine cu rigurozitate; se spune că unele turcoaice îşi pun iaşmacul

chiar şi în curtea locuinţei lor atunci când dau de mâncare la găini, iar printre acestea se nimereşte să fie şi un cocoş. Armencele se îmbracă la fel, dar poartă adesea în loc de ciuboţele galbene pantofi negri, iar iaşmacul le lasă nasul liber până la vârf. Dar faceţi loc! Strigând, se apropie hamali în trap, spetindu-se cu drugi lungi de fier, aşezaţi oblu pe spinarea încovoiată. Poverile nu sunt cu mult mai înguste decât strada. Acum se apropie câţiva dervişi, păşind grav, cu bonetele lor de pâslă, ascuţite şi înalte, cu şiragul de mătănii în mână, care arareori lipseşte unui moslim. Privesc fix în faţa lor, boabele le alunecă printre degete într-un joc neatent. Ce expresie de – iute, la o parte! Gâfâind, se grăbesc pe lângă noi nişte purtători de palanchin, în spatele ferestrelor, vizibilă din toate părţile ca un animal rar în cuşca sa, stă o apuseană grasă şi bătrână, în haine de mătase, acoperită cu lanţuri de aur şi giuvaieruri ca vitrina ambulantă a unui bijutier. Gust prea rafinat nu au burghezele creştine din Pera. Acolo, urcă un paşă călare, urmat de slujitori, de asemenea călări. Calul lui e superb, trădând faimoasa prăsilă de Annecy şi Palmyra, cioltar somptuos, harnaşament bogat, la care însă nu se potriveşte scăriţa de alamă. El însuşi poartă o manta de croială militară, asemănătoare cu mantaua militară prusacă, fes şi sabie. Poate vom zări şi vreo nobilă turcoaică; este ora la care ele vin în această parte de oraş. Mai înainte vreme coborau din trăsuri şi intrau în prăvălii, şi nu puţine aventuri galante se înfiripau sau se continuau acolo. Musulmanii n-au recunoscut, fireşte, niciodată aşa ceva, căci în cea de a douăzeci şi patra sură a Coranului Mahomed îi ameninţă cu toate pedepsele iadului pe toţi aceia care ponegresc femeile. A vrut el oare să prefacă lumea în rai pentru aceste biete flori ale creaţiei care nu-şi găsesc locul în raiul său? Din păcate a făcut-o numai

din motive politice. Favorita sa Aieşa îi fusese necredincioasă, şi toată lumea vorbea despre asta. Spre a scăpa de ocară, n-a omorât-o, ci s-a retras o vreme, apoi a reapărut cu acea *sura* ale cărei prime cuvinte sunt „am dat această învăţătură” şi în care Aieşa e declarată imaculată, iar toţi clevetitorii de femei sunt condamnaţi la chinurile iadului. Adepţii Profetului procedează altminteri; Bosforul ştie să povestească multe în această privinţă. Pentru a nu mai lăsa frumoaselor dreptcredincioase nici un prilej de a păcătui, Abdul-Medjid[121] le-a oprit să mai intre în vreo prăvălie creştină. Pe stradă, chiar dacă merg pe jos, nu e nici o primejdie. Astfel, oricât de aprins privesc ochii negri, frumoşi, ai turcoaicei care se apropie, oricât de cochet îşi arată vârfurile degetelor colorate cu henna în cireşiu, ea n-o să se oprească dacă ai să-i vorbeşti şi, cu atât mai puţin, să-şi întoarcă după tine capul de îndată ce va fi trecut. Ea ştie că nu doar acei flăcăi de la colţul străzii, sărăcăcios îmbrăcaţi, încinşi cu sabie, ci toţi musulmanii sunt poliţişti atunci când e vorba de încălcarea unei legi a Coranului. Prin urmare, nu te uita după ea. Iată, aici vine un vânzător de îngheţată; în găleţi de lemn umplute cu zăpadă sunt cuprinse vasele de plumb cu marfa lui. Îi urmează un vânzător de apă (*sudşiş*) care strigă din răsputeri „*suguk su!*” (apă rece) sau „*buz gibi*” (ca gheaţa). Nu lipseşte larma. Şi ce babilonie de limbi! Turcă, neogreacă, italiană, franceză, şi mai ales *lingua franca*, alcătuită din toate acestea la un loc, un grai barbar, foarte familiar păturilor de jos din Orient; între ele, rusă, armeană, slavonă[122], română, spaniolă, uneori chiar germană sau engleză. Cine nu prea are cunoştinţe de limbi străine să nu vină aici, sau, dacă o va face, va avea puţin de profitat de pe urma şederii la Constantinopol.

121. Abdul-Medjid I sultan (1839–1861), persoană cultivată, iubitoare de muzică şi literatură clasică, promotor al unor importante reforme politice, economice şi administrative de nuanţă liberală (Tanzimat), care au deschis calea modernizării Imperiului Otoman.

122. Probabil referire, improprie, la idiomurile sud-slave.

Stăteam astfel la intersecţia dintre Grand-rue de Péra şi Rue du Quartier général, lăsând să mi se perinde prin faţa ochilor toate acele imagini colorate, primele impresii culese din viaţa de pe străzile Constantinopolului. Deodată aud un huruit ca mersul încet al unui echipaj. Mă uit în josul străzii – nu e o iluzie. Bogată şi ciudată e priveliştea acestui vehicul. Mare, greoaie, prevăzută cu ferestre largi şi înalte, vopsită pestriţ, strălucind de aurării, caleaşca nu satisface totuşi prima cerinţă: nu se sprijină pe arcuri. La ea sunt înhămaţi doi cai arabi de rasă; statura lor nobilă îngăduie să se recunoască vestita prăsilă de Annecy şi Palmyra, harnaşamentul sclipeşte de aur şi argint. Negrii, cu sabia încovoiată la cingătoare, galopează în faţa şi în urma echipajului, au fes şi tunică neagră, europeană, asemenea vizitiului şi a celorlalţi slujitori care stau în picioare la spate. Acum caleaşca se opreşte; o parte din sclavi sar jos şi se aşază de-o parte şi de alta a ei, împiedicând privirea să pătrundă înăuntru – un nor negru care întunecă soarele, căci pe pernele de mătase ale caleştii şade o odaliscă. A pus să oprească în faţa unui magazin franţuzesc de modă; vânzătoarea se repede la caleaşcă, ale cărei ferestre sunt lăsate în jos, şi întinde cu zel stofe peste stofe. Din serai! Ce vrajă tainică zace în acest cuvânt. Mii de oameni şi-au riscat viaţa pentru această vrajă, iar mie, în prima zi de şedere în Pera, mi se arată, în plină zi, una din acele hurii din raiul stăpânitorului credincioşilor. Curios este că toţi bărbaţii

trec grăbiţi fără a arunca măcar o singură privire înăuntru. Să fie o privelişte obişnuită? Dar doamnele de-acolo se apropie îmbulzindu-se, aproape că-şi vâră capetele printre sclavii negri, care le îngăduie, indiferenţi. Sau poate frica îi reţine pe bărbaţi? Dar Pera este creştină, ne aflăm pe strada principală, plină de animaţie, suntem în plină zi. Mă apropii şi, deoarece sunt mai înalt decât negrii şi mă aflu ceva mai sus decât ei, pot vedea peste capetele lor. Pe locul din faţă stă o femeie frumoasă; veşminte largi de brocart aurit şi mătase trandafirie îi acoperă trupul, voalul alb îi cuprinde capul şi faţa, până şi mâinile mici care cercetează materialele sunt acoperite de mănuşi pariziene impecabil de moi. Dar voalul este, ca la toate, dintr-un material străveziu, opac doar acolo unde e de mai multe ori împăturit, iar mişcările buzelor despică faldurile în dreptul gurii şi al bărbiei, în aşa fel încât formele se pot recunoaşte desluşit. Şi deschiderea voalului în dreptul ochilor se lărgeşte. Frumoasă e această perlă a seraiului, frumoasă fără cusur, ca un vis întrupat de artist. Îşi ridică ochii, ochi negri, mari, migdalaţi – presimţirea arzătoare a celor o mie şi una de nopţi pâlpâie în această privire. Biată rază frumoasă din Circasia! Toate comorile din lume îţi sunt oferite ca jucărie, parfumurile din Şiraz te învăluie, aurul îţi acoperă membrele, piciorul tău calcă pe aur, doar un singur lucru ţi s-a refuzat, dragostea, iar tu ai fost creată pentru dragoste. La ce-ţi slujeşte frumuseţea? Te ofileşti în serai, visezi poate la presimţirile inimii tale şi te trezeşti spre a te înfrupta din cofeturi şi a bate din palme, a fuma din ciubuc şi a cânta la tamburină, fiecare zi asemenea celeilalte. Tânjeşti după bătaia fierbinte a unei inimi şi ţi se oferă diamante dure, reci. Ce ameninţător mă privesc acei sclavi negri! La rândul lor, soldaţii poliţiei turce de la colţ, în bluzoanele lor grosolane, pe care-i

recunoşti doar după săbii, se neliniştesc, se apropie, dar încet şi nu fără sfială. Ei ştiu, cu siguranţă, din experienţă că există viziri ai necredincioşilor rezidenţi în Pera şi că insulta adusă unui *ghiaur* este uneori scump plătită de credincios. Frumoasa odaliscă alege mai departe din materialele strălucitoare, vorbeşte însufleţit cu vânzătoarea, îşi apropie capul de fereastra deschisă a caleştii. Rotindu-şi ochii, un negru duce mâna la mânerul sabiei – dar din pricina unui sclav nu renunţi la vederea unei asemenea frumuseţi. Acum zâmbeşte modistei; deodată sunt prins de haină şi tras cu forţa pe uşa unei case în faţa căreia mă aflam. „Domnul meu”, îmi spune francezul în prăvălia căruia mă pomenesc în chip neaşteptat, „iertaţi-mă pentru ce-am făcut, dar v-am scăpat viaţa. Sabia acelui flăcău era deja scoasă pe jumătate din teacă – doar câteva secunde, şi aţi fi împărtăşit soarta acelui consul englez care acum o săptămână a fost măcelărit aici.”

SULTANUL

Pera şi Galata alăturată sunt cartierele creştine de la marginea Constantinopolului; aici domneşte tot timpul o viaţă animată.[123] Mai liniştită e Topana, periferia turcă, dintre Galata şi Fundükli, care se întinde spre mare. Apusenii o vizitează rar. Interesantă e aici o turnătorie de tunuri, de la care cartierul şi-a tras şi numele; frumoasă e

moscheea sultanului Mahmud, cu minaretul svelt şi cupola ei aurită, singura care are clopote, dar acestea nu au voie să bată, pentru a nu stârni amărăciunea „bătrânilor turci”[124]. Dar în Constantinopol sunt multe lucruri interesante şi frumoase, iar străini relativ puţini.

123. Pera şi Galata se află pe celălalt mal al Cornului de Aur faţă de Constantinopolul propriu-zis; acesta din urmă este desemnat mai jos, ca şi în alte texte sau hărţi din epocă, cu numele „Stambul/Istanbul”.

124. Denumire care desemnează diversele facţiuni conservatoare din societatea otomană în epoca Tanzimatului şi ulterior. Prin opoziţie, partidul constituţionalist care va realiza revoluţia din 1908 (abolirea absolutismului monarhic) se va numi „Junii Turci”.

Am fost în Topana să-l văd pe sultan ducându-se la moschee. Deoarece merge de fiecare dată la alta, puţini ştiau că de astă dată Abdul-Medjid avea să treacă pe aici; numărul celor care se nimeriseră să fie de faţă era mic. Faptul că îi spun numele în această formă prescurtată e o dovadă tocmai de lipsă de consideraţie, atât occidentală, cât şi jurnalistică; titlul său propriu-zis, cu care îşi începe toate poruncile, sună: „Noi Rege al tuturor regilor, Soare strălucitor, Împărţitor al tuturor coroanelor, Umbră a lui Dumnezeu, Poartă a fericirii, Stăpânitor peste Apus şi peste Răsărit şi peste toate mările; Noi Sultanul, fiu de sultan, Hanul, fiu de han, Sultanul Abdul-Medjid, Hanul, fiul sultanului biruitor Mahmut Han, prin nesfârşitul har al ziditorului lumii şi al fiinţei veşnice şi prin mijlocirea şi marile minuni ale lui Mohamed Mustafa, ale celui mai nobil dintre profeţi, binecuvântarea lui Dumnezeu aşterne-se peste el, Slujitorul si Stăpânul oraşelor Mecca, Medina, Küdüs (Ierusalim), către care îşi întoarce faţa

toată suflarea când se roagă, Padişahul celor trei mari oraşe Istanbul (Constantinopol), Edirne (Adrianopol) şi Brusa, la care se uită cu pizmă toţi prinţii, ca şi al oraşelor Şam[125] şi Mysr[126], precum şi al întregului Arabistan, Magreb, Barka, Cairo, Haleb, Irak ş.a.m.d.” Trec peste înşiruirea plictisitoare a posesiunilor sale, care conferă titlului o lungime solemnă. Mai interesantă ar fi pentru mulţi descrierea înfăţişării lui. Sultan! Nu pluteşte oare o strălucire miraculoasă în jurul acestui cuvânt? Cel puţin asupra femeilor el îşi exercită farmecul, căci nici una nu părăseşte Constantinopolul fără a-l fi văzut pe sultan şi nici una nu aude că cineva a fost acolo fără să-l întrebe cum arată acesta. Bărbaţi există destui, şi nu poţi nicăieri scăpa de privirea lor: dar sultanul e unul singur, învăluit în toată poezia Răsăritului, visul de aur din *O mie şi una de nopţi*.

125. Damasc.

126. Cairo.

Două mari caicuri, unul cu patru şi celălalt cu douăzeci de vâslaşi, şi patru mai mici cu câte paisprezece vâslaşi l-au adus împreună cu suita. Bărcile imperiale sunt bogat împodobite cu sculpturi şi poleite cu aur; în partea din faţă se află o ramură de palmier, în spate un şoim, ambele figuri, bogat aurite. Şi vâslaşii, aşezaţi câte doi, tăind atât de ritmic valurile, oferă în hainele lor strălucitoare o privelişte pitorească. Cortegiul a trecut atât de aproape de mal, încât chipul sultanului s-a putut vedea desluşit. Cum arată acest fericit, la picioarele căruia stau în praf milioane de bărbaţi şi, ceea ce poate e mai ispititor, cete de fete frumoase? Suflă oare peste chipul său presimţirea melancolică a destinului? Intuieşte el profetic prăbuşirea

alor săi? Sau mocneşte în ochiul posomorât blestemul plăcerii, chinul închipuirii care tânjeşte în chiar miezul îndestulării? Nimic din toate astea. El nu e profet, nu e Faust, e turc. Multe se ascund în acest cuvânt. Stambulul se va prăbuşi – căci, dacă pieirea lui e o chestiune de politică pe care abia viitorul o va dezlega, prăbuşirea vechiului Stambul, cu Islamul şi haremurile sale, cu şnururile de mătase şi sclavii săi negri, va urma tot atât de sigur pe cât de sigur este că există căi ferate şi telegrafe, vapoare şi conferinţe europene. Stambulul va dispărea, va veni o vreme în care pe malurile Bosforului vor avea loc curse de *steeplechase*[127], iar în palatele sultanului se va valsa. „Allah e mare!" exclamă turcul liniştit şi, odată cu norii de fum pe care-i suflă din narghilea, îşi alungă orice gând privind viitorul. Aceeaşi linişte e aşternută pe trăsăturile lui Abdul-Medjid. Dar numai aparent, numai pentru privirea grăbită. Observatorul mai ager descoperă în curând că acest aer flegmatic nu e decât urmarea destinderii, a bolii care îi mistuie puterile cu încetul.[128] Mai observasem cândva cu interes aceste trăsături. Azi încă îi văd chipul palid, stins, privind atât de nepăsător în gol. Ţinuta lui e fără vlagă; când dă audienţe în picioare, anevoie îşi poate ascunde un tremur al membrelor. A gustat de timpuriu din toate plăcerile vieţii, şi-a pierdut poate cheful, dar s-a deprins cu ele. Printre obiceiurile sale se numără unele care nu-i sunt prielnice sănătăţii, iar cei din jurul său nu fac nimic ca să-l împiedice. Unii afirmă că va muri înainte de vreme, alţii pretind că pot să-i prezică aproximativ data morţii. Va fi oare mai bine după dispariţia sa? Cineva, care, mulţumită poziţiei sale, avusese prilejul să-l cunoască bine de-a lungul multor ani, mi-a spus: „Sultanul e bun ca un copil, un adevărat înger, are o minte sănătoasă, precum şi o judecată corectă, dar nefericirea lui e că pune

prea mare preţ pe ceilalţi, presupunând întotdeauna că toată lumea are mai multă minte şi o judecată mai corectă decât el". De altfel, puterile intelectuale i-au slăbit şi ele; preocupările sale de căpetenie sunt să se joace cu femei frumoase şi să pună să i se arate giuvaieruri, haine noi, palate noi. Şi totuşi câtă nelinişte înfrigurată în această petrecere a timpului! Zilnic trebuie confecţionate pentru el veşminte noi, încontinuu trebuie trimise de la Paris podoabe noi, Abdul-Medjid le aruncă o privire grăbită, uneori nici nu le poartă, sau le poartă cel mult o singură dată. Pune să i se ridice palate, dar înainte ca acestea să fie gata îşi pierde orice interes pentru ele şi se gândeşte la altceva. Cu doi ani în urmă, Mahmud bey, care după moartea lui Reşid paşa[129] devenise ministru de externe, pusese să i se construiască lângă Scutari[130] un palat somptuos. Corespunzătoare exteriorului era şi decorarea interioară; nelimitată de nici o problemă financiară, fantezia ariştilor apuseni plăsmuise o operă fabuloasă. Abdul-Medjid a văzut palatul şi a poftit să-l aibă. Dar, deoarece e bun ca un copil, nu i l-a luat proprietarului, ci i l-a cumpărat pentru 20 de milioane de piaştri (8 000 000 de taleri), de altfel, un preţ moderat, după cum ne încredinţează toţi cei care l-au văzut pe dinăuntru. După ce s-au demontat amenajările şi ornamentele (doar Împărţitorul tuturor coroanelor nu putea să locuiască în odăile care slujiseră unuia dintre sclavii săi), palatul a fost aranjat şi mai strălucitor decât înainte. Dacă, sub noua sa podoabă, palatul mulţumeşte gustul sultanului nu se ştie; sublimul stăpânitor încă nu a intrat în el, se spune că, sub povara numeroaselor griji ale cârmuirii, ar fi uitat cu desăvârşire de existenţa palatului. Poate că îl reţine şi vreo temere oarecare, căci Abdul-Medjid, asemenea tuturor turcilor, nu e pe deplin liber de superstiţii. De curând a vizitat, pentru prima oară, un palat recent

ridicat; când să treacă pragul, ţipă pe acoperiş o pasăre al cărei strigăt e socotit în Orient o piază rea. Sultanul îşi retrase piciorul, se sui în caicul său şi puse să se închidă palatul. Acelaşi lucru s-a întâmplat cu un vas pe care i-l dăruise viceregele Egiptului. Darul era preţios, vrednic de donator, ca şi de primitor. Treptele scării erau din argint masiv, balustradele ei, din cristal veneţian. Sultanul vizitează vasul şi pierde pe scară un papuc – „semn rău!” murmură dervişii care îl însoţesc, iar el se îndepărtează pe loc şi dăruieşte vasul, care, despuiat de obiectele sale preţioase, deserveşte acum publicul. L-a dăruit soţului fiicei sale preferate, frumoasa Fatmé, fiului lui Reşid paşa care a murit atât de subit cu vreo trei sferturi de an în urmă. Soţul lui Fatmé, Ali Ghalib paşa, a murit, şi el, în urma unei întîmplări nefericite şi stranii: caicul său, altminteri în ciuda iscusinţei vâslaşilor turci, a fost găurit la chilă de un vapor.

127. Engl., „alergare călare cu obstacole”.

128. Sultanul era bolnav de tuberculoză, boală care îl va răpune prematur.

129. Mustafa Reşid paşa (1800–1858), om de stat otoman, ambasador la Paris şi Londra; între 1845 şi 1857, mare vizir în mai multe rânduri. Spirit luminat şi deschis, a fost unul dintre principalii artizani ai reformelor Tanzimatului. Împreună cu lordul Stratford Canning de Redcliffe (ambasador britanic la Constantinopol de repetate ori între 1825 şi 1858), a fost artizanul alianţei dintre Anglia şi Imperiul Otoman, îndreptată în acea perioadă, între altele, şi împotriva politicii expansioniste a Rusiei.

130. Este vorba nu de oraşul albanez Shkodër, care se afla din 1478 sub ocupaţie otomană, ci de o localitate cu nume asemănător, tc. üsküdar.

Cu privire la anume lucruri care s-au petrecut sub cârmuirea lui Abdul-Medjid, unii vor găsi expresia „bun ca un copil” cam îndoielnică, dar pe nedrept. Orientalii nu trebuie judecaţi după legile apusene. Nu striveşte oare copilul fără remuşcări câte un vierme sau cărăbuş? Şi ce reprezintă un sclav faţă de „Umbra lui Dumnezeu?”

L-am văzut deci când a venit la moschee, ca în fiecare vineri în perioada Ramazanului. Deşi încă în floarea vârstei, se observă la prima privire că nu se mai află defel în floarea puterilor sale. Arăta foarte istovit, foarte sastisit, aproape somnoros. Trebuie să fie într-adevăr greu să găseşti distracţii pentru el; cel mai mult îi place teatrul, de altfel pune acum să se construiască unul pentru sine şi pentru haremul său.

Copil fiind, Abdul-Medjid îndreptăţise speranţe frumoase; se arăta plin de talente şi nu fără semnele unei anumite fermităţi, avea un suflet sensibil şi se interesa de multe lucruri. Sufletul său avea o delicateţe aproape feminină şi era capabil de sentimente adânci. Ca să nu se amestece în alte treburi i s-a adus – avea pe atunci cam şaisprezece ani – o tânără circaziană. Ea trebuia să-i ocupe simţurile, dar în scurt timp i-a răpit inima. Un an mai târziu i-a născut un fiu, care, potrivit legii, era sortit morţii, căci moştenitorul tronului nu are voie să aibă urmaşi de sex masculin atâta timp cât cârmuitorul este încă în viaţă. Dar frumoasa circaziană s-a aruncat plângând la picioarele prinţului şi Abdul a jurat să apere cu sabia viaţa băiatului. Aparent i s-a cedat. Însă peste câteva săptămâni a fost convins să ia parte la o mare vânătoare; când s-a întors, n-a mai găsit nici iubita, nici copilul. De atunci s-a produs o revoluţie în el. La început

s-a închis şi s-a lăsat în voia tuturor izbucnirilor de durere, se pare că viaţa însăşi i-a fost în primejdie. Treptat au izbutit să-l scoată din această însingurare, dar imaginea iubitei sale nu l-a mai părăsit. A căutat distracţii, s-a aruncat în vârtejul unei vieţi de plăceri, iar din anumite direcţii i s-au înlesnit înclinaţii care i-au adus distracţie, i-au adus desigur şi uitare, dar acestea îl vor abstrage mai târziu, desigur, de la treburile cârmuirii.

SAMARITEANCA

Odaia era relativ mare, pereţii albi, asemenea tavanului boltit, podeaua acoperită de rogojini indiene. Pe fundalul unei pânze verzi întinse, care îmbrăca cea mai mare parte a unui perete, atârna o minunată colecţie de arme şi ustensile: o scoică uriaşă, cândva cornul de război al unor triburi indiene; sabia încovoiată de Damasc şi floreta lungă de Toledo, săgeţi şi suliţe, pistoale cercheze, bogat împodobite, lulele chinezeşti şi turceşti, un tomahawk, o ghioagă, pumnale indiene şi mătănii preţioase de la Mecca, totul orânduit pitoresc. La peretele de vizavi se afla un divan, o măsuţă joasă şi două fotolii erau aşezate în faţa căminului mare, familiar, care făgăduia să slujească la iarnă cu credinţă; acum, pe consola lui se aflau statui informe de zei şi vase japoneze de flori. În fotolii şedeau doi bărbaţi tineri, în mână cu ţeava de chihlimbar a narghilelor; prin fereastra deschisă

pătrundea în odaie boarea aromată, împrăştiată de lumea vegetală luxuriantă a sudului, care se amesteca cu norii de fum ai *tumbeki*[131]-ului persan şi cu mireasma de trandafiri ce urca din pocalele de cristal. „Sunteţi deja de o săptămână aici, cum vă place la noi, în Pera?” „E greu de spus; am văzut multe lucruri noi şi frumoase, am cunoscut câteva personalităţi interesante; am fost zilnic în societate şi am tăifăsuit în intimitate câteva ceasuri bune în aceste odăi sau la N., şi totuşi...” Gazda mea zâmbea cu bunătate. „Nerecunoscător, nemulţumit! Şi chiar nu vă place?” „Îmi lipseşte ceva, dar nu ştiu ce. Îmi spun zadarnic că un cer mai frumos, peisaje mai pitoreşti, societate mai plăcută anevoie s-ar putea găsi; văd soarele şi oamenii, marea şi florile şi copacii ca printr-un văl cenuşiu. Simt că n-aş putea să respir multă vreme în acest aer.” „Am să vă dezleg enigma; când aţi vorbit ultima dată cu o doamnă?” „Cu excepţia unui sfert de oră, de atunci de când m-am suit pe vaporul care m-a adus la Constantinopol.” „Şi nu bănuiţi ce vă lipseşte? Plângeţi-ne pe noi, care trebuie să rezistăm aici ani de zile.” „Aveţi dreptate; dacă din viaţa noastră dispare compania femeilor este ca şi cum i s-ar lua naturii culoarea şi i-ar rămâne doar forma. Dar de ce această lipsă a societăţii feminine? Pera e doar locuită de creştini.” „Şi totuşi unii caută dincolo, în Stambul, riscând desigur, ceea ce nu pot găsi aici. Motivele sunt felurite. Populaţia din Pera este pestriţă, în ea se amestecă la nimereală oameni aparţinând tuturor naţiilor; aventurieri, fugari, vântură-lume adunaţi aici în număr mare. Primejdia de a cunoaşte persoane echivoce îndeamnă la prudenţă, căci titlurile şi numele pompoase nu sunt o garanţie; orice vagabond şi le adaugă aici. Afară de asta, varietatea limbilor îngreunează relaţiile sociale; oamenii se grupează pe naţii, dar şi după opinii politice. În fine, seara este vremea

sociabilităţii, iar seara nu e bine să traversezi străzile din Pera, cu atât mai puţin să o facă doamnele. Trăsurile nu pot circula pe cele mai multe străzi fiindcă sunt prea abrupte; folosirea frecventă a palanchinelor ar fi prea costisitoare, iar pentru pietoni, aceste uliţe înguste, întunecate, de neumblat sunt nesigure. În ce priveşte însă societatea de prim rang, ea este alcătuită aici doar din cercurile de diplomaţi, în care, cu excepţia marilor baluri oficiale şi a dineurilor, nu există prea multe contacte, mai cu seamă în momentul de faţă. La asta se adaugă faptul că noi, aproape toţi, nu suntem căsătoriţi, iar dintre cei puţini care au soţii şi fete unii şi-au lăsat doamnele în Europa." „Dar cum trăiţi fără societate feminină?" „Fiecare zi e precum cea de azi: ziua muncă, o plimbare călare, o oră siesta; la ora şapte cina, apoi ne aşezăm în vreo odăiţă comodă la taifas, fumăm, sporovăim şi jucăm cărţi. Plăcut este doar vara, căci atunci, când încep zilele fierbinţi, toată lumea pleacă la Terapia[132] sau Büyükdere; acolo plăcerile vieţii de ţară sunt probabil o răsplată pentru multe alte neajunsuri." „Poimâine vreau să încerc să mă duc la Stambul şi să-mi caut prietenii turci." „În acest caz, cruţaţi-vă până atunci piciorul bolnav, căci drumul până acolo e groaznic." „Nu poate fi mai rău decât uliţa care duce încoace. În primele zile ale şederii mele aici, am blestemat nu o dată acest drum chinuitor; aş mai face-o şi acum dacă n-aş datora acestui caldarâm, în legătură cu piciorul meu scrântit, un sfert de oră care mi-a lăsat o amintire dragă." „E vorba de acel sfert de oră pe care l-aţi amintit mai înainte, când v-aţi plâns de lipsa societăţii doamnelor?" „Nu râdeţi, altminteri nu vă mai povestesc nimic! Oricum, am fost într-una din acele fortăreţe în spatele zidurilor şi grilajelor cărora se închide aici viaţa de familie; dar nu o aventură frivolă m-a dus acolo, iar faţă de umbrele dese care conturează, s-ar zice,

din belşug imaginea populaţiei din Pera întâmplarea mea poate să aducă o rază de lumină. Azi-dimineaţă umblasem mult, şi străzile, care în majoritate nu sunt mai late decât cele mai înguste uliţe ale unui orăşel şi abrupte ca nişte cărări de munte, îmi obosiseră foarte mult piciorul încă beteag. Uitându-mă la acest caldarâm îmi vine să cred că s-au răsturnat peste tot numai pietre şi s-a lăsat bătătorirea lor în grija pietonilor şi a călăreţilor. Când am ajuns, în cele din urmă, pe Grand-rue de Péra şi am vrut s-o iau pe drumul care coboară spre dumneavoastră, am şovăit o clipă. Grand-rue de Péra este totuşi netedă, în aşa fel încât poate fi străbătută cu un mijloc de locomoţie, şi atât de lată, încât ar putea primi două vehicule venind din sens contrar, într-un cuvânt, este un Eldorado pentru flaneurii din Pera. Dar uliţa din faţa mea! De sus nu puteam, fireşte, să văd decât o parte din ea, dar o ştiam din experienţă. Faptul că un astfel de drum e singurul care duce la clădirile a trei ambasade, la două biserici foarte căutate şi la poştă ar trece în Apus drept basmul cu cocoşul roşu. Dar toate blestemele la adresa poliţiei turce de circulaţie n-au folosit la nimic; am strâns din dinţi şi am început să cobor, sau mai degrabă să cobor şchiopătând. La început a mers binişor, pentru că mă puteam sprijini de parapetul aşezat pe ambele laturi ale zidurilor, dar după câteva sute de paşi, şi tocmai în locul cel mai abrupt, în spatele ambasadei greceşti, el se opreşte. Piciorul mă durea tot mai tare şi m-am spijinit în baston; în ciuda lamei sabiei dinăuntrul lui, acesta s-a încovoiat ca o trestie. Am ajuns astfel cu greu în acel loc povârnit din faţa bisericii, unde pietrele sunt atât de alunecoase şi de mari, încât bastonul meu nu găsea nici pe ele şi nici între ele vreun punct de sprijin. Aici mă vedeam silit să calc pe piciorul în suferinţă, a cărui stare, din pricina efortului, ajunsese de neîndurat. Înainte de a o

face, m-am odihnit o clipă, sprijinindu-mă în baston. „Pot să vă ajut să coborâţi această uliţă, domnul meu?” M-am uitat uimit în jur şi am văzut chiar lângă mine o doamnă cu două adolescente, toate trei în mare doliu. Pusese întrebarea în italiana cea mai curată, şi limba muzicală a lui Petrarca părea pe buzele ei să câştige în armonie. Prima mea senzaţie involuntară a fost de mare neplăcere; pentru un bărbat e insuportabil să stârnească mila unei femei, şi mai insuportabil când această femeie e tânără şi frumoasă. Dar să auzi că ţi se mai şi oferă un asemenea ajutor! Am făcut câţiva paşi înainte şi am călcat cu piciorul bolnav atât de puternic ca şi cum nu s-ar fi aflat niciodată sub tratament medical. „Vă mulţumesc de mii de ori, *Signora*!” am răspuns, salutând pripit şi atât de rece, încât nici astăzi nu-mi pot ierta tonul acelor cuvinte. „Drumul este anevoios chiar pentru oameni sănătoşi, iar dumneavoastră sunteţi suferind; îngăduiţi-mi cel puţin să vă conduc pe porţiunea cea mai abruptă!” La repetarea acestei oferte m-am oprit fără să vreau şi am privit cu mai multă luare aminte la cea care vorbise. A oferi unui bătrân sau unui cerşetor un astfel de ajutor nu ar fi fost ceva nemaipomenit; unele dintre compatrioatele mele îşi urmează poate în asemenea împrejurări doar glasul inimii şi al iubirii de aproapele. Dar unui bărbat tânăr, în cizme de lac şi mănuşi galbene, unui asemenea ins, o fată bine-crescută, învăţată să-l considere precum mielul pe lup, îi întinde mâna doar la contradans sau la logodnă. M-am uitat cu băgare de seamă la *signora*. Era tânără, avea cel mult douăzeci de ani. Că era italiancă mi-o spunea nu doar limba ei clasică, pură; întregul tip al feţei trimitea fără putinţă de tăgadă la obârşia ei. Era frumoasă, dar nu avea acea frumuseţe care străluceşte orbitor ca lumina soarelui. Obrajii îi erau palizi, ochii negri fără foc, dar cu o strălucire atât de blândă cum numai transfigurarea

durerii o poate da. Am avut nevoie doar de o singură privire ca să-mi dau seama că un sentiment de o puritate îngerească, mai presus de toate pietrele de hotar ale unor moravuri strâmbe, a îndemnat-o să-mi ofere ajutor. Pentru ea nu eram nici tânăr, nici bătrân, nici cerşetor, nici gentleman: eram un om căruia putea să-i aducă alinare, eram *aproapele* ei. „*Signora*”, i-am răspuns, „vă mulţumesc din toată inima, dar în ciuda piciorului meu suferind am parcurs de mai multe ori acest drum.” „Odihniţi-vă cel puţin câteva minute, o să vă fie apoi mai uşor Am ajuns tocmai în faţa casei în care locuim. Intraţi, domnul meu, am să vă aduc un scaun în curte.” Nu mi-am putut călca pe inimă să refuz şi această ofertă. A deschis poarta – casele par în Pera tot atât de bine închise ca şi dincolo, în Stambul – şi ne-am pomenit într-o curte nu mai mare decât o cameră încăpătoare, pe care o împodobeau cu atâta gust florile, încât semăna cu o încântătoare grădiniţă. Un zid înalt o despărţea de uliţă. Câteva trepte de piatră duceau la căsuţa mică, a cărei faţadă către uliţă avea, după cum observasem la intrare, ferestre cu gratii puternice, o măsură de siguranţă pe care o întâlnisem de multe ori aici, în Pera. Ferestrele care dădeau în curte erau, ce-i drept, tot atât de mici, dar fără gratii şi împodobite cu ghivece de flori. Lângă uşa de la intrare era o nişă în care atârna o icoană a Sfintei Fecioare. „Aşteptaţi aici o clipă”, spuse călăuza mea, „treptele sunt în pantă şi aţi face un efort prea mare, am să vă aduc jos un scaun.” A intrat în casă şi m-a lăsat singur cu cele două adolescente care se ţineau sfioase la oarecare distanţă. Curând veni o slujitoare care aduse scaune, apoi un copil curios care mă cercetă fără sfială cu ochi scăpărători, în fine o bătrână matroană, de asemenea în doliu. Cu gravitate binevoitoare, aceasta îmi ură bun venit şi mă întrebă dacă poate să-mi aducă o băutură

răcoritoare. Era o doamnă bătrână, foarte respectabilă, cu trăsături regulate, dar severe; a stat câteva clipe, apoi a plecat, iar cele două fete au urmat-o, doar micuţa a rămas, un copil de şapte-opt ani care promitea să ajungă o adevărată frumuseţe. „Cum te cheamă?” „Giuseppa, dar bunica îmi zice Carina” (o expresie intraductibilă de tandreţe). „Şi cum se numeşte doamna înaltă, îmbrăcată cu totul în negru?” „Este tanti.” „Staţi de mult în Constantinopol?” „Am fost dintotdeauna aici, dar tanti şi unchiul au venit abia acum un an.” „Şi unde este unchiul?” „Este în Cer, la Dumnezeu şi la Sfânta Fecioară, acolo se roagă pentru noi. Şi eu vreau să ajung în Cer”, adăugă mititica. „Cum o cheamă pe mătuşa ta?” „Tanti Regina.” În această clipă ieşi chiar ea din casă; probabil că-mi auzise întrebările indiscrete, de două ori de neiertat, de vreme ce-mi deschisese cu ospitalitate casa ei, fără să ştie despre mine altceva decât că eram suferind. Dar nimic pe chipul ei nu trăda că s-ar fi supărat. Aducea un pahar cu şerbet şi se scuză că mă lăsase singur. „Nepoatele mele şi-au scos mantilele, iar tanti este foarte sfioasă; să nu-i luaţi în nume de rău, trăieşte atât de retrasă, încât nu vine aproape niciodată în contact cu străinii.” „Tanti, domnul este un străin?” Frumoasa fată zâmbi. „L-ai cunoscut mai înainte, Giuseppa?” „Dar nu este neamţ?” întrebă micuţa, privindu-mă zburdalnic şi neîncrezător, şi depărtându-se cu un pas de mine. Regina o mustră pentru întrebare, în vreme ce o roşeaţă uşoară îi coloră trăsăturile fine. Eu am preluat jumătatea cuvenită din mustrare şi am spus, ţinând seama de uzul lingvistic al italienilor care prin nemţi înţeleg austrieci: „Nu, Carina, nu sunt neamţ, sunt prusac.” „Şi în ţara ta e tot atât de urât ca aici?” „Dacă micuţa vorbeşte numai de străzi, ea are desigur dreptate; dar natura e aici destul de frumoasă, *signora*, încât să vă

facă să uitaţi cerul splendid al ţării dumneavoastră.” „Italia!” Am tresărit la tonul cu care a rostit acest cuvânt. Ură şi iubire, dor şi durere vibrau în sunetul metalic al glasului ei. Întreaga-i făptură se schimbase ca sub atingerea unei baghete magice, capul ridicat semeţ, trăsăturile îmbujorate, ochii negri strălucind şi scăpărând; îngerul blând al milei dispăruse şi în faţa mea se afla o italiancă suberb de pătimaşă. Dar a durat doar o clipă. Îşi lăsă capul în piept, îşi făcu semnul crucii şi murmură o rugăciune. După o pauză lungă zise, potolit şi blând: „Poţi oare să-ţi uiţi patria?” Am tăcut. „Eşti un străin”, spuse micuţa, „dar aşa-i că nu eşti un eretic?” „Mulţi compatrioţi de-ai mei sunt catolici”, am răspuns zâmbind, „dar eu sunt un eretic.” Copila, care se lipise de mine încrezătoare, se trase deodată înapoi ca muşcată de un şarpe otrăvitor. „Tanti, tanti”, strigă ea, „el e un eretic!” „Giuseppa”, îi răspunse grav şi sever fata, „ce trebuie să faci pentru eretici?” „Să mă rog pentru ei, să se facă şi ei creştini şi să ajungă în Cer”, zise micuţa intimidată. Apoi se refugie lângă mătuşa ei şi spuse încet: „Deci nici el nu ajunge în Cer la tata şi la unchiul? Bietul de el!” Iar din ochii ei întunecaţi îmi aruncă o privire plină de milă duioasă. Veni apoi în faţa mea, mă privi rugător şi zise: „Fă-te şi tu un creştin evlavios, ca să ajungi în Cer! Acolo e atât de frumos, şi Dumnezeu şi Sfânta Fecioară sunt acolo”. Ochii Reginei păreau să vorbească aceeaşi limbă, dar buzele ei tăceau. Am mai stat poate încă vreun sfert de ceas, dar a trecut ca o clipă. La plecare, am ridicat-o în braţe pe copila frumoasă, am sărutat-o, apoi m-am întors către tânăra mea gazdă. La butonieră avem un boboc de trandafir pe care îl rupsesem din grădina familiei N. L-am scos şi l-am aşezat în faţa imaginii Madonei. „Sfânta Fecioară să vă binecuvinteze, *signora*, şi să vă facă fericită!”

131. Tc., varietate de tutun de narghilea.

132. Orăşel din împrejurimile Constantinopolului, pe malul Bosforului, cu palate şi vile somptuoase, unde grecii bogaţi din Fanar aveau reşedinţe de vară. Aici se afla şi ambasada Franţei, de pildă.

„Era cu siguranţă fiica unui exilat”, zise tânărul după ce am isprăvit de povestit. „Şi o nefericită; există o aureolă a transfigurării pe care numai durerea nemăsurată o poate da, şi această aureolă plutea în jurul capului ei.” „Doar este italiancă! Nu cred că fiica vreunei alte naţiuni ar fi în stare să simtă acea plăcere supremă şi acea durere adâncă ce umplu întreg sufletul. Poeţii spun asta, ce-i drept, despre femeile germane.” „Inima femeii germane este o harfă, ale cărei corzi freamătă la cea mai uşoară adiere. Dar acordurile bucuriei, ca şi ale durerii, se sting, şi corzile rămân neatinse, ceva mai vlăguite poate... Împărăţia în care femeia germană îşi caută menirea şi-şi află domnia este aceea a vieţii domestice, lumea italiencei este poezia şi iubirea.”

Când mi-am luat rămas-bun, era târziu şi se înnoptase. Am urcat uliţa pustie; aici e casa ei! Desigur, seamănă cu toate celelalte: îngustă, înaltă, întunecată, cu ferestre mici acoperite de gratii, dar totuşi am recunoscut-o. Iar aici, vizavi, e biserica. Totul era cufundat în linişte şi întuneric. Nici pe uliţă nu trecea nimeni. Somn uşor, Regina! Să-ţi ajute Cerul aşa cum tu îţi ajuţi aproapele! Visează-ţi tatăl, visează Italia!

Şi pe Grand-rue de Péra era pustiu şi întuneric. S-ar fi zis că în case toţi dorm. Ici-colo se vedea câte un pieton întârziat în faţa căruia un slujitor ducea un felinar din hârtie colorată, muiată în ulei. Viaţa din casă şi din afara ei se opreşte la Pera mai devreme decât în oricare alt loc.

Contribuie poate mult la asta şi faptul că fiecare familie se limitează, în principal, la propriul ei cerc. Căci a umbla pe străzi la lăsarea nopţii e primejdios. „Iertaţi-mă, domnul meu, nu v-am recunoscut!” a strigat ucigaşul celui care zăcea la pământ, atunci când, la lumina unei lămpiţe, a recunoscut trăsăturile muribundului. Această confuzie picantă care ar fi avut loc cu câteva săptămâni în urmă pe Grand-rue de Péra caracterizează, chiar dacă tocmai zvonurile o vor fi împodobit astfel, stările de fapt de aici. Asemenea anecdote pot fi născocite doar la Constantinopol, unde o lovitură de pumnal e mai ieftină decât în Spania sau Italia. Dar cele mai multe crime s-ar părea că sunt de natură politică şi, din pricina numeroşilor italieni care trăiesc în aceste locuri, se spune că mai cu seamă pentru austrieci[133] este periculos să întârzie pe străzile din Pera.

133. Aluzie la adversităţile istorice dintre italieni şi austrieci, acutizate în perioada risorgimentală, când mişcarea carbonarilor, Revoluţia de la 1848, războaiele italo–austriece din anii 1850 şi 1860 au avut un caracter politic şi naţional vehement antihabsburgic.

DOUĂ LOCURI DE REFUGIU

Dacă mergi de-a lungul „străzii mari din Pera” vezi la început, pe partea dreaptă şi pe cea stângă, clădiri

impunătoare, palatele ambasadelor, hoteluri europene (fireşte, numai din lemn), cafenele şi cofetării, între ele barăci sărăcăcioase, iar alături magazine în care se etalează luxul Apusului, tutungeria modestă şi dugheana micului zaraf. Cu cât te depărtezi însă de *passage oriental*, cu atât mai murdară şi mai posomorâtă ţi se înfăţişează priveliştea străzii. Clădirile impunătoare dispar, iar locul lor este luat de tejgheaua măcelarului şi de tarabele negustorilor de fructe şi legume. Ceea ce se strică sub soarele fierbinte al Stambulului e aruncat în stradă; rămâne acolo până ce e mâncat de câini. Cafenelele se înmulţesc, dar au un alt caracter, care nu mai aminteşte de capitalele Apusului. Sute de străini vin şi pleacă, mii trăiesc ani de zile în Pera fără a arunca o privire în aceste spaţii. Şi, totuşi, în ele pulsează o viaţă însufleţită; căci aceste cafenele de la capătul străzii mari din Pera aparţin culiselelor istoriei.

E seară, timpul în care străzile devin pustii, iar acele locuri, şi mai însufleţite. Să le vizităm! S-a lăsat întunericul, cine se arată în afara caselor duce cu sine o lanternă din hârtie colorată, muiată în ulei, dacă vrea să se conformeze unei dispoziţii a poliţiei şi să se îngrijească de siguranţa proprie. Lampa nu apără de lovitura de pumnal a unui duşman sau tâlhar, dar face posibilă parcurgerea în sus şi-n jos a acestor drumuri întunecate şi abrupte. Din timp în timp răsună pasul unei patrule turceşti, dar ea rămâne pe strada mare. Din când în când trece câte un om fără felinar; îşi cunoaşte drumul şi respectarea legilor nu e treaba lui. Am ajuns acum în faţa uneia dintre acele cafenele, acolo unde un drum lateral coteşte din strada mare spre „cimitirul mic”. Afară, nimic nu-i semnalează prezenţa; cine vine aici cunoaşte locul. Intrăm într-un coridor îngust, apoi într-o sală mare, pe dreapta. Masă lângă masă, banchetă lângă banchetă, şi

totul ocupat. Conversaţie tare, zumzăitoare, în toate limbile Europei, fum gros, insuportabil, de tutun. Aici în faţă stau unguri; cine, dacă l-a văzut o dată, nu recunoaşte tipul maghiar? Staturi înalte, robuste, cu barbă de culoare închisă şi trăsături dârze. „*Eljen* Kossuth!”[134] strigă unii, „*Eljen* Klapka!”[135], alţii. Alături răsună toate dialectele Italiei, de la dulcele grai veneţian până jos, la *patois*-ul[136] napolitan corupt. De fapt, nici nu e nevoie să-i auzi vorbind; recunoşti fiii frumoasei ţări după trăsăturile pronunţate, mobile, după barba neagră şi ochii strălucitori. La masa de colo stau nemţi, la cea de-aici polonezi; apoi greci, francezi – fiecare stat din Europa îşi are aici contingentul. Această casă e o ţară a expulzaţilor. O societate pestriţă; fanatici ai libertăţii şi criminali, războinici şi pungaşi stau laolaltă, printre ei spionul şi agentul care pune în mişcare aceste mase ori de câte ori vreunul din puternicii zilei are nevoie de ele. Căci atunci când una din cele două partide care se luptă pe viaţă şi pe moarte în Constantinopol vrea să dezlănţuie revolta spre a-şi intimida adversari, a face să cadă un ministru sau a obţine de la sultan un *hat* (o ordonanţă), ea pregăteşte toate acestea la fel de bine în Galata ca şi dincolo, în Istanbul. Că e vorba de cauza partidei reformiste sau a partidei „bătrânilor turci”, oamenii aceştia de-aici nu lipsesc când se dă semnalul. Unii acţionează conştient, căci primesc bani şi aşteaptă prilejuri de hoţie şi jaf; ceilalţi sunt marionetele pe care o mână iscusită le face să joace. Nu li se dau bani, dar li se dovedeşte că lucrează indirect pentru propriile lor planuri în situaţia în care cade câte un ministru sau când Poarta ia o hotărâre ori alta.

134. Magh., „Trăiască Kossuth!” După înfrângerea revoluţiei maghiare de la 1848, Kossuth s-a refugiat o vreme în Imperiul Otoman.

135. Magh., „Trăiască Klapka!” György Klapka (1820–1892), general maghiar cu merite deosebite în Revoluţia de la 1848.

136. Fr., „dialect”, „jargon”.

Să ne aşezăm pentru câteva clipe la una din aceste mese. Trebuie să păzim tot ce avem asupra noastră, să nu ne expunem lucrurile preţioase, dacă nu vrem ca la întoarcerea acasă să facem cunoştinţă apropiată cu oţelul englezesc de bună calitate. Căci alături de exilatul politic aici şade pezevenghiul căruia ţara sa i-a oferit prea mulţi jandarmi şi prea puţine străzi pustii; falsificatorul de bani care s-a prăbuşit din cauza bancnotelor englezeşti, dar care continuă să fie îndeajuns de priceput pentru *kaymé*-aua[137] turceasă; ucigaşul căruia spaima de spânzurătoare nu-i dă pace acasă. Zarurile se rostogolesc, cărţile zboară, vinul curge fără întrerupere, feţele ard toate cu o patimă posomorâtă.

137. Bancnotă în valoare de 20 de piaştri, vezi mai jos nota autorului la cap. „Târgul de sclavi”.

Ce studii pentru pictor! În faţa noastră, un polonez, cu trăsăturile crestate de cicatrice, brăzdate de intemperii; a luptat cu siguranţă nu doar într-o campanie militară, a văzut cu siguranţă nu doar o dată prăbuşindu-i-se speranţele, dar continuă să spere. Visul despre vulturul alb al monarhiei polone e doar atât de frumos; moşneagul care nu mai are nimic altceva pe pământ decât acest vis visează mai departe.[138] Întreaga lui convingere religioasă, întreaga lui încredere nestrămutată şi le revarsă, în vorbe entuziaste, asupra vecinilor săi. Dar ei îl bagă prea puţin în seamă. Bărbatul de-acolo – după vorbă, un fiu al Italiei de mijloc – îşi sprijină cu mânie îndârjită capul în pumni şi priveşte sălbatic, cu ochi scăpărători, în gol. Sfios, se uită

în sus, spre el, băieţandrul care stă alături; această mână albă, delicată n-a tras cu siguranţă încă sabia, degete mai fine nu are nici o *signorina*. Puful încă nu-i împodobeşte gura frumoasă ale cărei buze trandafirii povestesc, în dogoarea şi freamătul lor, despre dulci iubiri, dar ale cărei colţuri pronunţate spun şi despre suferinţe trăite. Vizavi de această pereche stă un grec care se uită cu ochi viclean când la bărbatul căruia îi plăteşte sticlă după sticlă, când la băieţandrul al cărui piept tresaltă pe sub vesta strâmtă şi ai cărui ochi negri ard sub sprâncenele avântat desenate, dar nu în ură sălbatică precum aceia ai compatriotului său. Acest tânăr fiu al Italiei este de o minunată frumuseţe. Cum va fi ajuns aici printre surghiuniţi şi proscrişi? Să-şi găsească deja locul, sub fruntea orbitor de pură, de copil, sistemele politice? Să fi văzut deja aceşti ochi, cu privirea galeşă de iubire, câmpuri de bătaie şi străzi presărate cu leşuri, precum ochii celorlalţi din Paris şi Neapole, din Varşovia şi Viena? El nu ascultă profeţiile bătrânului polonez, nici povestirile sălbatice ale honvezilor, nici blestemele luptătorilor din iunie[139] – se uită doar la chipul posomorât al tovarăşului său, care nu-l bagă în seamă, şi ochii lui licăresc de o strălucire umedă.

138. Pasajul face aluzie la revoltele eşuate din prima jumătate a sec. XIX – una dintre cele mai sângeros reprimate a fost cea din 1831, soldată cu un puternic val de emigrări – vizând refacerea statului naţional polon, unitar şi independent, desfiinţat practic odată cu împărţirile teritoriale ale ţării între Prusia, Austria şi Rusia, începând cu 1772. Aluzii totodată la prestigiul de odinioară al monarhiei polone.

139. Referinţă la insurecţia din iunie 1848 de la Paris, reprimată de generalul Cavaignac.

Aceste cafenele sunt culisele istoriei universale. Aici sunt sute din cei care au jucat cândva în drame sângeroase, stau aici aprinşi de ură, setoşi de răzbunare, clocind noi planuri, căutând narcoză şi uitare în vinul înflăcărat şi în jocul care încinge. Nici o rază de împăcare, nici o adiere de pace nu se rătăceşte pe chipurile acestor nefericiţi.

Ziua următoare drumul m-a dus din nou prin aceleaşi părţi, dar către altă ţintă. Un preot mă însoţea. În uliţa îngustă am cotit la stânga, apoi la dreapta, şi ne-am oprit în faţa unui zid înalt şi lung. Nu curiozitatea lipsită de rost ne-a adus încoace, încăperile din spatele acestor porţi nu ofereau nimic special privirii. Am intrat înăuntru. Un coridor lung, la capătul său o casă joasă, alături o capelă, într-o parte o grădină plăcută. Ce linişte de jur împrejur! Nici un zgomot de-afară nu pătrunde până aici, doar păsările cântă pe crengile copacilor. Prin ferestre năvăleşte mireasma florilor şi se amestecă cu aceea de tămâie, care trece sub formă de nori nevăzuţi prin toate încăperile. Pe pereţi atârnă tablouri cu chipuri de bărbaţi şi femei, inundate de nimbul transfigurării şi al păcii.

Portăreasa ne conduce în casă, unde ne primeşte superioara acestui loc, o persoană înaltă, cu ţinută nobilă, blândă în vorbă şi mişcare, şi totuşi plină de acea demnitate care impune respect. O cunosc bine. Cândva strălucea în saloanele pariziene, iar prin faţa ochilor ei s-au perindat toate imaginile radioase ale plăcerii pământeşti. A cunoscut fericirea şi durerea pământească şi a fugit de amândouă într-un azil sfânt, în singurul loc de refugiu al tuturor acelora care suferă şi tânjesc după pace. Cândva îşi învăluia umerii în şaluri de caşmir, şi briliantele scânteiau în valurile întunecate ale părului ei; acum poartă o rochie simplă dintr-un material cenuşiu grosolan şi o pălărie albă, cu colţurile foarte depărtate, îi

acoperă capul a cărui splendoare cârlionţată a fost jertfită în faţa altarului. Odinioară purta un nume pe care istoria Franţei îl făcuse nemuritor; acum i se spune venerabila maică şi, în ciuda tinereţii, este maică pentru toate tovarăşele ei.

Am vizitat casa. Chilie după chilie, simplu, plăcut, intim. Peste tot, pe fiecare chip, linişte şi pace şi împăcare. Ne-am dus la capelă. Acolo este agăţată o copie după Madonna di San Sisto[140], încununată de trandafiri. Pereţii sunt împodobiţi cu flori, printre ele, icoane şi strălucirea lumânărilor care aruncă o lumină blândă peste toate. Ca o grădină înmiresmată arată această bisericuţă, de o desăvârşită armonie în stil şi ornamentaţie. Le-am văzut pe doamnele mândre ale creştinătăţii din sud şi din nord, din răsărit şi din apus, dar nicăieri inima mea n-a cunoscut o emoţie mai dulce ca la vederea acestei mici capele de mănăstire. „Aici e pacea!” părea să spună un glas din fiecare stâlp, din fiecare nişă, din fiecare potir de floare. Dacă afară e Stambul sau Paris, Roma sau Viena, aici înăuntru nu-i altceva decât un templu al acelei mari comunităţi, aceeaşi în toate părţile lumii. Câţiva paşi mai încolo îşi ţin adunările fiinţele neliniştite, surghiuniţii, ale căror patimi ard vâlvătaie în incediul care-i mistuie sălbatic. Iar ceva mai departe, dincolo de Cornul de Aur, se leagănă pe mii de divane voluptatea neînfrânată, golind iarăşi şi iarăşi pocalul înspumat, ale cărui ape, asemenea suflării otrăvite a simunului, ucide toate florile sufletului şi aduce pe buzele tânjinde, în locul răcorii, doar văpaia fierbinţelii. O mică distanţă desparte acest loc de Pera şi Stambul, şi totuşi între ele un abis cosmic!

140. E vorba de *Madona sixtină*, a lui Rafael, din 1512, pictură în ulei, destinată ca piesă de altar pentru biserica mănăstirii San Sisto din Piacenza.

Era târziu când ne-am luat rămas-bun şi am plecat spre casă, trecând pe aleea de chiparoşi şi printre stâlpii albi de marmură din *campo*. Luna răsărise în toată splendoarea şi-şi revărsa lumina peste valurile albastre şi peste lumea de palate şi moschei de pe celălalt mal. Ne-am aşezat să ne bucurăm de priveliştea minunată. Turci şi străini se plimbau primprejur sau stăteau ca şi noi pe iarbă sau pe pietrele de marmură. În jurul nostru se auzeau printre chiparoşi şoapte în toate limbile. Oare n-am mai auzit aceste glasuri? Da, ei sunt, italianul posomorât şi grecul care ieri stătea lângă el. Lipseşte băieţandrul. Trec pe lângă noi, adânciţi într-o convorbire înflăcărată. „Ea vă este doar o povară", spune neguţătorul din Moreea, „şi, gândiţi-vă, două sute de ducaţi!" Îşi va da consimţământul? Biată copilă, floare înmiresmată a Italiei, pe care vârtejul patimii te-a smuls din trunchiul ocrotitor, sfârşi-vei oare ca steaua aceea care se prăbuşeşte acum din cer în apele întunecate?

UN PRÂNZ ÎN TOPANA

Topana este singurul cartier mărginaş care are o piaţă deschisă, foarte aproape de apă, cu cafenele şi grădini. Acolo vezi uneori povestitori de basme, în jurul cărora se strânge un cerc de dreptcredincioşi; judecând după trăsăturile lor nemişcate, abia poţi să-ţi dai seama dacă îl bagă în seamă pe povestitor, şi totuşi această distracţie le

place mai mult decât oricărui alt popor din Europa. Uneori apar şi saltimbanci sau se reprezintă spectacole de teatru de umbre, în majoritate cinice şi pe gustul păturilor de jos. Şi mai des se aud orchestrele militarilor turci; ei exersează zilnic în această piaţă, iar interpretarea lor aminteşte de maeştrii vestiţi de la care au învăţat.

Într-o după-amiază fierbinte m-am dus din nou în Topana. După ce am trecut cu succes de străzile proaste, abrupte, care duc de la Pera la Galata şi de-acolo, pe lângă mănăstirea San Benedetto, spre periferia turcă, am făcut şi eu la fel ca aproape toţi turcii care se găseau în piaţă: am intrat în prima cafenea şi m-am aşezat pe un divan cu picioarele încrucişate. La gândul şi la vederea narghilelor nefolosite, înşirate la perete, m-a cuprins un simţământ foarte plăcut că nu sunt musulman. Căci eram în perioada Ramazanului, a acelei luni în care, de la răsăritul şi până la apusul soarelui, nu se mânâncă, nu se bea, nu se fumează, în genere e oprit să te dedai plăcerii simţurilor. În vreme ce, îndatoritor, un băiat turc îmi umezea tabacul persan, închis la culoare, şi îl îndesa în capul lulelei, turna apă şi apă de trandafiri în vas, iar apoi aşeza tăciunele pe tutun, câte un dreptcredincios arunca o privire lacomă spre unealta interzisă, dar *„Allah il Allah*!” (Dumnezeu e mare), şi-şi fixa iarăşi, într-o linişte visătoare, privirea în gol, răsucindu-şi boabele de santal ale şiragului de mătănii de la Mecca.

Există o dulce tihnă în această visare orientală, poate cu atât mai dulce cu cât ai cunoscut în prealabil forfota Apusului, pulsând febril în zbaturile vaporului sau în scânteia electrică, gonind înainte, neobosit tot mai înainte. Lupte de idei, emoţii afective, patimi şi interese războindu-se între ele, toate se retrag, rămân în urmă, mult în urmă, iar în faţa imaginilor ce dispar se ridică, parfumat, doar fumul albăstriu al narghilelei, liniştitor,

ameţitor, adormitor. Este o mare deosebire între această moţăială orientală, care se transfigurează în opium şi haşiş, şi siesta din Italia şi Spania.

Când au bubuit tunurile, anunţând apusul soarelui şi deci sfârşitul Ramazanului, am descoperit cu uimire ce progrese făcusem în arta orientală a tihnei visătoare, poate din pricina predispoziţiei mele speciale. Dar m-am gândit şi că eram invitat de un turc la masă şi trebuia să mă schimb (la Constantinopol se cinează de obicei la şapte sau la opt, în Franţa şi Anglia între şase şi şapte). În timp ce mă îndreptam agale spre casă, am trecut pe lângă un şir de cafenele care alcătuiau un careu în piaţa din Topana şi în faţa cărora nenumărate persoane fumau, beau şi mâncau. În faţa unei astfel de uşi m-am oprit şi am aruncat o privire înăuntru. Între şase şi opt turci stăteau ghemuiţi în jurul unei măsuţe pe care se afla o farfurie şi se pregăteau să ia masa. Zărindu-mă, cel mai bătrân dintre ei, un bărbat venerabil, cu o barbă lungă, cenuşie, m-a invitat prietenos să mă aşez lângă ei şi să împart cu ei masa. Propunerea mi s-a părut destul de picantă şi, socotind încăperea a cărei uşă dădea în piaţă şi era deschisă, drept un birt, am intrat fără nazuri şi m-am aşezat, cu picioarele încrucişate, lângă nepoţii Profetului. În farfurie era un terci constând mai cu seamă din ouă moi; de jur împrejur, pe măsuţă, se afla pâine din aceea care se rupe în fâşii. Toţi aşteptau respectuoşi ca eu să încep a mânca. Mi-am rupt câteva fâşii de pâine şi am mâncat cu terciul. Mai înainte trebuie să spun că în păturile de jos, toată lumea, iar în cele de sus doar ortodocşii, mănâncă cu degetele, întingând fâşiile de carne friptă sau de pâine în bucatele mai lichide. Deşi se crede contrariul, acest mod de a mânca nu e deloc respingător pentru sensibilitatea europeană, de vreme ce fâşia uscată de carne sau pâine se introduce doar o dată,

iar degetele se feresc cu grijă de orice atingere cu bucatele lichide. Deci mâncam şi eu cu mâna, dar nu aveam destul exerciţiu ca să nu duc în gură mai mult pâine şi mai puţin ou. După ce m-am săturat – soţii mei continuau să mănânce –, am pus să mi se mai aducă o ceaşcă de cafea, apoi o narghilea. Cu politeţe respectuoasă mi-au fost amândouă aduse. În fine, m-am sculat şi am scos un ban din buzunar: „Aici nu e birt, aţi fost oaspetele meu”, spuse turcul politicos, dar cu demnitate. Orice insistenţă a rămas zadarnică, deşi evident era sărac. La despărţire m-a invitat să revin în fiecare zi.

„Excelenţă”, am spus, când am ajuns cam târziu la cină, „am mâncat tocmai la unul din compatrioţii dumneavoastră şi sunt încântat de ospitalitatea orientală.” Mi-am povestit aventura şi am fost încredinţat la unison că aşa este pretutindeni obiceiul, şi dacă aveam să mă duc din nou la acel turc aveam să fiu primit la fel.

STAMBUL ŞI BAZARUL

Mă aflu în *campo*-ul mic. În stânga drumului larg, unde în serile de vară se plimbă frumoasele străine şi ghiaurii eleganţi din Pera, se înşiruie case lângă case; ici-colo, uşa deschisă a câte unei cafenele, dar clienţi sunt puţini înăuntru. Ferestrele mici au toate jaluzelele trase, în locuinţe e linişte, iar aici, afară, pustiu. Din când în când

goneşte câte un călăreţ, pe cap cu fesul comod în locul pălăriei franţuzeşti; sau câte o turcoaică, acoperită cu grijă de *feregea*, trece, târâindu-şi paşii în papucii ei galbeni. „Dormiţi la amiază, căci Satana nu doarme la amiază”, spune profetul, iar credincioşii şi necredincioşii îi ascultă porunca sub soarele arzător al Stambulului.

Şi la dreapta mea, acolo unde dumbrava întunecată de chiparoşi coboară în frumuseţea ei pitorească spre apă, nenumăraţi sunt aceia care dorm, dar la trezire nici un slujitor nu le va întinde ceşcuţa de mocca în zarful de argint sau nu le va aşeza tăciunele pe *tumbeki*-ul parfumat al narghilelei; nici o sclavă nu-i va saluta zâmbind şi nu le va fermeca simţurile dansând ispititor în sunet de tamburină şi de *darbuka*. Pretutindeni, printre chiparoşii întunecaţi, lucesc pietrele funerare ale acelora care acum sunt la Allah şi la Profetul său. Pitoreasca dumbravă coboară mult în jos, până la apele albastre ale Cornului de Aur, iar vizavi, dincolo de apă, se înalţă o lume strălucitoare de palate sclipitoare, de cupole şi minarete. În jurul, deasupra şi dedesubtul meu străluceşte şi scânteiază, în frumuseţea primăverii, splendoarea deplină a Orientului; fiecare suflare soarbe poezia Răsăritului, acea poezie care nu rimează „dor” cu „mor” şi nici „iubire” cu „peste fire!”[141] – dar care, în loc de versuri, face din viaţa însăşi o poezie. O poezie care, fireşte, pentru Nordul raţional va rămâne tot atât de neînţeleasă ca şi versurile lui Firdusi şi Hafis. „Dar Hafis se află doar pe masa mea de toaletă...” Ştiu; ce-i drept, puţin prăfuit, dar totuşi acolo; a fost o bună bucată de vreme la modă, fireşte, într-o traducere care l-a croit pe potriva patriei gândirii speculative. Totuşi pentru nordul Occidentului, poezia scrisă a Orientului va rămâne în veci tot atât de searbădă ca şi poezia sa vie. „Coboară-te spre mine, o palmierule, pentru ca, stând întins pe pământ, să-

ţi pot gusta roada, văd că ea creşte în sus.” Este oare asta poezie? Pun întrebarea tuturor jurnalelor erudite, tuturor criticilor înţelepţi ai Apusului. Şi totuşi sunt versuri nepieritoare, după tradiţie, primele care s-au scris în limba arabă, tot atât de populare în acea ţară de basm precum la noi „Credinţă şi cinste de-a pururi să ai pân’ la groapa cea rece”[142] sau „Mormântul i-adânc, tăcută şi groaznică e marginea lui”[143]. Pentru scepticii eruditi – în cazul în care vreo figură cu ochelari şi-ar coborî întâmplător privirile asupra acestor pălăvrăgeli ale unui nevinovat flaneur – invoc autoritatea cărturarului arab Nasif Maluf[144], care mi-a scris la Smirna, în albumul meu, originalul versurilor pe care le-am tradus cuvânt cu cuvânt mai sus.

141. În germ. *Schmerz* (durere) / *Herz* (inimă); *Liebe* (iubire) / *wenn sie bliebe* (de-ar rămâne ea). Nu doar tipul de rimă – masculină, respectiv „înduioşătoare” (*rührender Reim*) –, considerat precar în poezia germană, este incriminat aici, ci şi platitudinea romanţioasă care derivă din relaţia de sens a cuvintelor puse în prezenţă.

142. Germ., „Üb immer Treu und Redlichkeit bis an Dein kühles Grab”, vers din poezia *Der alte Landmann an seinen Sohn* (*Bătrânul plugar către fiul său*), de Ludwig Heinrich Christoph Hölty (1748–1776).

143. Germ., „Das Grab ist tief und stille und schauerlich sein Rand”, vers din poezia *Das Grab ist tief und stille*, de Salis-Seewis (Johann von Gaudenz, 1762–1834).

144. Nasif al-Maluf, 1823–1865, aparţinător de o străveche familie libaneză care a dat numeroşi oameni de litere.

Credeam mai înainte că am habar de Orient fiindcă citisem câteva sute de cărţi despre el. A fost o greşeală. Acum, după ce am stat multă vreme aici, îmi dau seama că pe atunci doar îl intuisem. Splendoarea naturii lui se desfăşoară la vedere, dar viaţa lăuntrică îi este acoperită de voaluri ca frumuseţea femeilor sale, iar turiştii care au scris despre Orient n-au văzut de cele mai multe ori decât vălul. Unii au ridicat dispreţuitor din umeri, alţii au plăsmuit un Orient după felul în care şi-l reprezintă europenii, deoarece nu l-au găsit pe nicăieri. Câte nu s-au scris despre Stambul, aproape fiecare copil cunoaşte oraşul! Să le pretind cititorilor mei să mă însoţească la Bazar, la Bazarul care le-a fost cu siguranţă de-atâtea ori descris? În ce mă priveşte, eu mă preumblu pe-acolo între orele trei şi patru, atunci când, în caretele lor greoaie, strălucind de aur şi culori, locuitoarele haremului fac *corso* prin Bazar, dar adesea şi seara, când o mare de lumini îşi aruncă sclipirile pe mărfurile expuse. Să mergem acum, într-un moment în care nici scânteierea lămpilor, nici strălucirea orbitoare a frumuseţii nu atrage ochiul. Drumul este desigur anevoios, iar a coborî şi a urca vreme de un ceas pe străzi hurducate, în văpaia amiezii, nu e o plăcere deosebită. Dar aici te obişnuieşti cu asta, şi forfota vioaie din jur te face să uiţi arşiţa şi oboseala. Cotesc pe strada principală din Pera, unde viaţa animată continuă fără întrerupere şi la amiază. Aici se plimbă un călugăr în rasă neagră, alături un negustor în haine europene, un derviş, ale cărui degete învârt mecanic şiragul de mătănii, în vreme ce ochii lui privesc absent în gol, un băieţandru grec care strigă să-şi vândă nişte prăjituri de formă rotundă ridicate pe un băţ, o turcoaică săracă, o negresă dichisită, o franţuzoaică îmbrăcată după ultima modă pariziană. Faceţi loc! Un nobil turc, urmat de negri, se apropie, urcând călare uliţa

îngustă. Acum a trecut – dar trebuie să ne dăm iar la o parte, o ciurdă de măgari încărcaţi ocupă întreg spaţiul străzii, iar de-acolo se apropie hamali armeni, încovoiaţi sub poveri grele, tropăind grăbit şi strigând tare ca lumea să se ferească din calea lor. Şi tot aşa fără întrerupere. Acum am isprăvit traversarea cartierului Pera, am ajuns în uliţa lungă, îngustă, care duce abrupt în jos, prin oraşul grecesc Galata, până la turnul şi la podul cu acelaşi nume. Forfota mulţimii creşte, dar imaginile sunt altele. Alături de prăvăliile sărmane stau mămulari cu căutătură vicleană; figuri dârze, sălbatice, murdare, cu bonete roşii înalte, umblă de colo-colo, ducând poveri sau hoinărind fără nici o treabă. Încoace nu se încumetă să vină nici o locuitoare elegantă din Pera, iar seara rareori vreun bărbat. Uliţa aceea oblică, întunecată, lungă, întortocheată, abruptă bea prea adesea sânge, vărsat de cuţite greceşti. Aceşti mămulari şi flăcăi sălbăticiţi sunt urmaşii elenilor, iar străduţa sinistră este rău famata uliţă a maltezilor. Printre fiii lui Leonida se plimbă grav turcul cu ţeava lungă a lulelei sale, dincolo negustorul creştin, aici un negru în surtuc de pânză neagră şi fes, privind semeţ, căci se află în slujba unui prea-puternic. Femeia cu văl de-acolo este o armeancă, putând fi recunoscută după pantofii de lac pe care-i poartă în locul papucilor galbeni şi după vălul străveziu de pe cap. Clerici de mir şi călugări întâlneşti la tot pasul; nu lipsesc mănăstirile aparţinând tuturor naţiilor; la stânga, poţi vedea mănăstirea italienească San Benedetto. Uliţa devine tot mai abruptă, ţine-te de parapetul care coboară pe o parte, de-a lungul caselor. Şi totuşi de-acolo vin călăreţi – dar sunt cai turceşti, obişnuiţi să se caţăre. În faţa noastră e purtat un palanchin, o cutie înaltă de sticlă în care şade o străină din Apus. Uită-te la ea – ba, nu! gata, că altminteri ajungem prea târziu la Bazar. Se vede deja turnul Galata

acolo; îl lăsăm la dreapta, plătim vamă pe pod o jumătate de piastru, la ieşire, plătim din nou – acum am ajuns în Stambul. Ţi-o dovedeşte prima privire pe care o arunci în jur. Rasele călugărilor şi pălăriile franţuzeşti au dispărut, peste tot surtucul de pânză şi fesul turcilor reformaţi[145] sau portul naţional, care vine bine. Aici, un persan în veşmânt lung, albastru, pe cap cu o căciulă înaltă din blană neagră de astrahan; dincolo, un grec în fustanelă albă, cu falduri, cu haină brodată de ale cărei mâneci atârnă ciucuri lungi; mai departe, un georgian în tunica lui scurtă, închisă de o cingătoare metalică, pe cap cu bucata de piele lăcuită de forma unei farfurii. Printre ei se văd licărind *iaşmacurile* albe ale turcoaicelor şi *feregelele* unduitoare, galbene, albastre, roşii, maronii şi trandafirii. Poate că uneori se aprinde câte o privire, poate că uneori iese câte o mână din văluri şi-şi arată unghiile vopsite cu henna – de jur împrejur amenință turbane cu greutate, de jur împrejur se plimbă musulmani tăcuţi cărora nu le scapă nimic. Dervişi, cerşetori şi câini hoinăresc în cete, printre ei vânzătorul de limonadă şi cel care-şi strigă foarte căutata prăjitură din mălai, în formă de inel. Şi totuşi nicăieri oamenii nu se împing şi nu se îmbulzesc ca în oraşele europene. Se dau liniştiţi la o parte, nimeni nu pare să se grăbească. De unde vine asta? Am pus o dată întrebarea unui prieten care trăieşte de ani de zile aici: „Pentru că aici nimeni n-are nimic de făcut!” mi-a răspuns râzând. Dar iată-ne ajunşi la Bazar; să intrăm! Prea strălucit nu arată. Şiruri de dughene sau, de fapt, tejghele continue pe care stau vânzătorii, de ambele părţi, printre mărfurile lor. Ceea ce nu vezi pe masă e atârnat de perete. Aici sunt vase mari de tablă, umplute cu tutunul aromat al ţării, alături grămezi mari din acele vetre mici de lulea făcute din argilă roşie, ţevi lungi de ciubuce, dar mai ales din cele obişnuite, rareori vezi ţevile flexibile din

iasomie. Mai departe găseşti bine-cunoscuţii papuci galbeni, dar şi papuci cu ceva broderie în aur, apoi grămezi de fesuri roşii, covoare ordinare, feţe de masă din pânză, brodate colorat cu monograma sultanului. Aici nu e nimic care să prindă ochiul; să cotim pe altă uliţă. Toate felurile de vase de bucătărie sunt puse la dreapta unul peste altul; la stânga stau negustorii de arme, dar cât de butucănoase sunt aceste pistoale, cât de grosolan lucrate aceste săbii şi iatagane! Nici măcar o singură sabie de Damasc, nici o singură teacă argintată! În spate sunt neguţătorii cu obiecte de garderobă feminină; voaluri albe pentru cap, mici batiste albe, cu versete din Coran, brodate cu mătase colorată sau aur, apoi materiale din lână şi mătase pentru pantaloni şi *feregele*, fesuri roşii, scunde, pentru femei, cu ceva broderie în aur, săculeţe din fire de aur, de atârnat. Evantaie din pene sau lemn de santal, mătănii din santal sau trandafir, basmale colorate, grosolane. Acesta nu poate fi Bazarul, cel mult lăudat. Ori poate uliţa aceea de-acolo să scoată la iveală lumea fabuloasă? Aici sunt unelte de scris din alamă şi lemn, aşa cum poartă turcul la brâu, cuţite de masă cu şi fără teacă, porţelan prost şi faianţă, narghilele cu ornamente de alamă şi vârf de lemn; apoi negustori de cofeturi, grămezi înalte de fructe, alimente de tot felul – să fie acesta bazarul din Constantinopol? Dar toate descrierile... Răbdare! Ele n-au exagerat, dar au făcut imaginea mai plastică. Aici în aceste ganguri se găsesc doar obiecte de uz curent, şi cea mai strălucitoare iluminaţie nu le-ar putea conferi farmec unor astfel de dughene. Însă există unele spaţii boltite, închise, în care găseşti lucruri frumoase şi de preţ. Însă lucrurile cele mai frumoase şi mai de preţ, comori de care tu, în Apus, nu ai habar, nu le găseşti aici, sub aceste bolţi. Ele sunt depozitate în *khan*-uri (depozite de mărfuri), acolo se

duce cumpărătorul, care e suficient de bogat, şi plăteşte preţuri nemaipomenite. Dar poţi şi aici să cheltuieşti mii de ducaţi. Iată, bunăoară, bolta lui Ludovico; hai cu mine înăuntru! La mijloc, pe o masă, stă negustorul, bea cafea şi fumează ţigările făcute de el însuşi. De jur împrejur, fără nici o rânduială, claie peste grămadă, un haos de mărfuri. Vrei chihlimbar? Aici sunt capete de lulele de mărimea unui pumn de copil, tăiate fără cusur, între 80 şi 100 de ducaţi bucata. Dar găseşti de toate mărimile, şi mici de tot, cu 3 sau 4 ducaţi. Acolo sunt coroniţe de trandafiri din chihlimbar, care se poartă ca brăţări, cu boabe de mărimea unei cireşe, cu ornamente de aur la capete. Pentru 40 de ducaţi obţii una splendidă. Ţi se pare enorm de scumpă? Uită-te încoace; acest chihlimbar galben deschis, în care nu e nici măcar o pată de mărimea unei gămălii de ac, se vinde doar aici, fiindcă numai aici e atât de perfect tăiat şi fiindcă numai aici poate fi plătit. Du-te la Plugian (acum Hirschel), la Berlin, pe Unter den Linden[146], în faimosul magazin de chihlimbare, n-ai să găseşti nici o boabă care să n-aibă pată pentru ochiul cunoscătorului. În acele cutii de sticlă scânteiază giuvaieruri de aur, safire şi smaragde şi rubine şi, în strălucirea sa fără pereche, briliantul, regele împărăţiei mineralelor! Cum se înşiră piatră după piatră, alcătuind un întreg scânteietor! Acolo sunt arme, o selecţie de preţ: pumnalul indian, lat, cu mânerul său în formă de furculiţă, tomahawkul şi suliţa indienilor cu vârful otrăvit, şaşca cercheză cu teaca de diverse culori, împodobită cu argint, pistoale turceşti bătute în aur, puşti străvechi, prevăzute cu închizător cu fitil şi închizător cu rotiţă, săbii turceşti de Stambulka, Damasc, Khorassan, sclipind de argint, aur şi nestemate. Vezi acest semn de aur gravat pe sabia din khorassan negru, cel mai bun oţel din lume? A fost sabia unui calif, care poate cândva a fulgerat luminându-le

ienicerilor drumul către izbândă. Acum o va cumpăra un englez bogat şi-o va agăţa ca pe o podoabă în biroul său. Covoarele în culori strălucitoare de-acolo au fost ţesute în Persia, uleiul preţios din flacoanele de-aici a fost preparat din trandafiri de Şiraz. Materiale din brocart de aur, pantofi de catifea strălucind de aur şi pietre preţioase, voaluri brodate cu aur, basmale brodate cu fir de aur – opreşte-te! Iată, s-a şi făcut vremea de *corso*, hai afară, să le vezi pe frumoasele fiice ale Orientului, iubitoare de lux!

145. În contextul Tanzimatului, iniţiat de sultanul Mahmud II (1808–1839, tatăl sultanului Abdul-Medjid I), acesta, după ce a renunţat în 1826 la straiele orientale, a impus funcţionarilor publici un costum de inspiraţie occidentală, precum şi fesul în locul turbanului.

146. Faimosul bulevard central, loc de promenadă, cu patru rânduri de tei, de unde şi numele său „Pe sub tei”, care uneşte Podul Castelului (*Schlossbrücke*) cu Poarta Brandenburg şi pe care se află nenumărate instituţii de cultură, ambasade, monumente importante, Opera, hoteluri, magazine, localuri luxoase. A fost tăiat în sec. al XVII-lea.

HAGIA SOFIA

„Limba dumneavoastră e frumoasă şi dulce; nutresc de mult dorinţa să fac o călătorie în Germania, şi atunci mă

pregătesc să învăţ şi limba. Deocamdată nu ştiu decât trei cuvinte.” „Împărtăşiţi-ni-le şi am să vă spun cum vă este pronunţia.” „Eu te iubesc.” Glasul lui suna atât de dulce, de blând şi de duios, încât fără să vreau am zâmbit. „Memoria dumneavoastră e fidelă; după cum se aude, nişte buze frumoase v-au învăţat aceste cuvinte.” „Dar nu în Germania, ci la Milano.” Ne-a povestit râzând o aventură pe care o trăise la douăzeci de ani, pe când se întorcea acasă din prima călătorie făcută la Paris. De atunci îşi dorise mereu să viziteze patria acestei frumoase; părea să creadă că în Germania toate femeile semănau cu acea Circe din Milano şi că nu se putea să zăboveşti acolo opt zile fără să faci o duzină de cuceriri, sau mai degrabă să te laşi cucerit comod şi fără nici o dificultate. Dacă ar afla compatrioatele mele asta, ce-ar mai râde de reprezentările acestui străin! Cu siguranţă că nici el nu s-ar distra mai puţin dacă ar putea să vadă imaginile pe care mulţi din ţara mea şi le fac despre Stambul. Un turc dreptcredincios nu este oare un om posomorât, cu caftan şi turban, care nu vorbeşte nimic, îşi mângâie barba des şi nu ştie decât că Dumnezeu e mare şi că Mahomed e profetul său? Acum uitaţi-vă la acest om tânăr, gazda noastră, care poartă cizme de lac la fel de fine ca acelea care ieşeau cândva din atelierele pariziene, şi care vorbeşte despre politică şi istorie, despre Rachel[147] şi Alboni[148] într-o franceză la fel de picantă ca cel mai blazat *habitué*[149] al localului *Trois frères provençaux* – după ce anume l-aţi recunoaşte că este turc şi moslim? Fireşte, poartă micul fes roşu şi o tunică croită militar, dar suntem la Constantinopol, unde acest costum este adoptat şi de creştini.

147. Elisa Félix Rachel (1820–1858), celebră tragediană franceză, originară dintr-o familie de evrei alsacieni.

148. Marietta Alboni (1826–1894), cântăreaţă italiană de succes în epocă.

149. Fr., „obişnuit”, „de-al casei”.

Ne-am fumat ciubucele, în ciuda Ramazanului, am băut cafea şi şerbet, am mâncat din acele cofeturi care nicăieri în lume nu sunt atât de gustoase; de atâta vreme de când îl cunoşteam pe tânărul turc, gazda mea, nu era prima oară când aproape uitam că era un dreptcredincios. După ce am vorbit mult despre Franţa şi Italia, după ce adeptul Islamului a povestit câteva istorii care încălcau porunca celei de a douăzeci şi patra *sure* a Coranului în care Mahomed îi osândeşte pe bârfitorii de femei, francezul care se mai afla de faţă în afară de mine, s-a întors deodată către prietenul nostru turc cu rugămintea de a-l lămuri ce este cu *selam*-ul Orientului. „Vreţi să vă încercaţi astfel norocul?” răspunse râzând tânărul bărbat; „*selam*-ul ţine de nenumăratele particularităţi ale Orientului, pe care poeţii din Apus le cunosc mai bine decât noi, locuitorii din Stambul. Mai înainte se puteau desigur folosi florile ca mod de comunicare, astăzi însă se preferă corespondenţa, şi de la Reşid paşa încoace scrisoarea se pune într-un plic şi se sigilează, exact ca la Paris şi Londra.” Avea dreptate. În vreme ce odinioară scrisorile se înfăşurau, ca oricare alt dar, în năframe brodate, ceea ce a dus desigur la legenda despre aruncarea năframei, obiceiul a fost reformat, şi el, de Reşid, care îşi trimitea cărţile de vizită la membrii corpului diplomatic rezidenţi în Stambul cu menţiunea „Monsieur et Madame Rechid Pacha”. Acum a murit; Allah să se milostivească de el! Dar în ce priveşte *selam*-ul, gazda noastră nu avea întru totul dreptate. „Pot să vă lămuresc eu în privinţa asta; fiecare floare sau fiecare

obiect folosit ca *manea* (scrisoare de dragoste)[150] semnifică un vers cu care numele său rimează. E vorba fie de versuri unanim cunoscute, fie de unele care rezultă din rimă. De pildă rima *misk* (mosc) / *fisk* (pată) e la îndemână, de unde versul *bulunmaz sende fisk* (tu eşti fără pată).” „S-ar zice că ştiţi mai mult decât mine în această privinţă”, spuse în glumă, dar nu fără oarecare stânjeneală, gazda mea; „dar ne-aţi rămas dator”, se adresă el oaspetelui său curios, „cu istoria aventurii care vă face să vă găsiţi scăparea la *manea*.” Era ceva în tonul vorbitorului care nu mi-a plăcut, iar privirea lui mai înainte atât de deschisă mi s-a părut acum la pândă. Dacă ar fi fost cu putinţă, i-aş fi făcut un semn tovarăşului meu francez să fie mai prevăzător. Dar el nu s-a uitat la mine, privea doar norii albăstrii de *latakiah*[151] şi povestea cu naivitate cum făcuse cunoştinţă cu o femeie frumoasă. Fireşte, numai de la distanţă. O întâlnise când se dusese la Bazar, apoi din nou în Pera; aflase, în fine, la ce băi merge şi la ce oră, când iese ş.a.m.d. În felul ăsta o vedea aproape zilnic, şi acum şi ea îl cunoştea şi îi aruncase uneori priviri promiţătoare. Spre a comunica mai departe voia să se slujească de *selam*. „Vă doresc să aveţi noroc”, spuse cu o veselie cam silită turcul, „dar vă îndemn să fiţi prevăzător; acesta e un punct în care aici nu se glumeşte. Când urmează să o vedeţi din nou pe frumoasa dumneavoastră?” „Astăzi la trei şi jumătate la Bazar; ce rău îmi pare că acum, sub Abdul-Medjid, femeile n-au voie să intre în nici o prăvălie!”

150. La origine, cântec oriental de dragoste (tc. *mani*).

151. *Latakia*, varietate de tutun oriental care şi-a luat numele de la portul sirian omonim, foarte căutată şi în Europa în epocă.

În curând şi-a luat rămas-bun, şi eu l-am însoţit. „Nu vă duceţi astăzi la Bazar; n-am încredere în prietenul nostru dreptcredincios. Cu un moslim, oricât ar părea de luminat şi de liber cugetător, nu e de glumit nici în chestiuni de harem, şi nici de religie, iar în ciuda educaţiei sale pariziene, . bey continuă să fie un turc.” „Sunteţi prea bănuitor”, îmi răspunse fără grijă însoţitorul meu; „sclava preferată a Profetului nu i-a fost acestuia credincioasă, iar adepţii lui ştiu că nici lor nu le merge mai bine.” „Uitaţi că Mahomed i-ar fi ucis pe Aieşa şi pe iubitul ei, dacă raţiuni politice nu l-ar fi îndemnat s-o declare nevinovată şi să scrie acea *sura* în care spune: «Am dat această învăţătură, pentru ca defăimătorii femeilor să fie osândiţi în viaţa de-aici şi în cea de dincolo».” „*Eh bien*, n-are decât Mahomed să ne închidă raiul său”, glumi celălalt, „mă duc acum să-mi fac rost de un *selam*.”

Îmi propusesem să vizitez moscheea Sofia. Momentul ales pentru această vizită avea un caracter particular, căci era vineri, era Ramazan şi era vremea în care credincioşii îşi făceau în mod special rugăciunile. De asemenea, nu-mi procurasem firman. Cavasul meu s-a uitat la mine foarte îngândurat, dar a contrazice nu stă în natura jandarmului turc. I-am lăsat lui sarcina de a-mi mijloci intrarea, i-am dat punga cu bani spre a dispune după voie de bacşiş, şi în curând un caic graţios ne-a transportat, alunecând pe sub o culme pe care se afla seraiul, într-un loc de unde până la moscheea Hagia Sofia mai aveam doar câteva sute de metri. Apoi mi-am trimis înainte cavasul spre a duce tratativele. De altfel, pentru a nu stârni scandal îmi pusesem un fes; nu voiam să le ofer adepţilor Islamului, atunci când se rugau, priveliştea unui străin care, chiar în mijlocul sanctuarului lor, îşi etalează dispreţul trufaş pentru religia la care ei se închină. Acei englezi despre care povesteşte compatriotul lor White, şi

despre a căror aventură mi se istorisise, chiar dacă puţin diferit în Pera, gândiseră altfel în această problemă. Ca urmare a unei prinsori făcute încă de la Londra îşi propuseseră să golească o sticlă de porter, băutura lor naţională, în Hagia Sofia. Nelegiuirea era cu atât mai mare cu cât porterul este una din băuturile oprite de Coran. De altminteri, fiii Albionului şi-au pus în aplicare planul; în mijlocul unei mulţimi dreptcredincioase, care îi examina pe ghiauri murmurând şi privea înspăimântată la profanarea sanctuarului lor, au destupat sticla şi au golit pahar după pahar. Ar fi fost pierduţi dacă, uzând de o fericită viclenie, nu i-ar fi scăpat conducătorul lor grec. „Sunt nebuni!” a şoptit el moslemilor îndârjiţi, punându-i astfel pe străini sub protecţia Coranului, „sunt nebuni şi doctorii lor le-au prescris să-şi ia doctoria aici în acest sanctuar. Căci băutura e doctorie, gustaţi-o, să vedeţi ce gust rău are!” La asta, turcii, blajini, s-au liniştit.

Între timp s-a întors cavasul meu; dificultăţile fuseseră fericit înlăturate cu acel *passe-partout* de aur, dar din motive de siguranţă trebuia să intru neobservat pe o uşă laterală; pe o intrare expusă privirilor, m-ar fi trădat ca necredincios neîndeplinirea obişnuitelor acte ceremoniale. Altminteri, cu fesul, papucii galbeni şi haina închisă până sus puteam foarte bine să trec drept un moslim.

Vederea exterioară a Hagiei Sofia, situată pe o colină, nu este atât de liberă încât să se ofere privitorului în toată întinderea ei şi nu m-a impresionat nicidecum. Am intrat în prima curte, *atrium*, pe ale cărei resturi de ziduri şi coloane au fost clădite locuinţele joase ale imamilor; de-acolo am ajuns într-o sală închisă, dar rău conservată, din care cinci uşi dau într-alta, mai spaţioasă şi mai înaltă, întinsă pe toată lăţimea bisericii, nartexul, căptuşită cu plăci de marmură colorată pe pereţi şi împodobită cu

mozaicuri pe boltă. Prin nouă uşi se intră apoi în interiorul bisericii.

Acesta e prin urmare templul la a cărui zidire au ajutat îngerii, şi la a cărui sfinţire Iustinian ar fi rostit cuvintele semeţe: „Te-am biruit, Solomoane!” Acesta este templul în ale cărui săli s-au jucat acte atât de zguduitoare ale istoriei universale! Imensitatea sublimă a fost primul simţământ la vederea uriaşului şi splendidului templu.

Ce desfăşurare în spaţiu! Privirea zboară peste nava întinsă şi se ridică apoi, urcând din arc în arc, până la bolta cutezătoare, care nu-şi află perechea pe lume. S-a asemuit adesea bazilica Sfântul Petru cu Hagia Sofia; dar comparaţia ar fi în defavoarea celei dintâi. În vreme ce bazilica Sfântul Petru nu îi pare vizitatorului la început deosebit de mare, şi abia treptat, pe măsură ce înaintează în ea şi o compară cu alte edificii, i se dezvăluie imensa ei întindere, Hagia Sofia se arată de la prima privire, care poate străbate nestânjenită spaţiul, în toată colosala ei măreţie. La Sfântul Petru suprafeţele de sprijin comportă jumătate din spaţiul liber, la Hagia Sofia doar o zecime; acolo efectul întregului este micşorat de detaliul colosal, aici este sporit prin detaliu moderat. Mai ales podoabele somptuos strălucitoare din interior sunt de efect; toţi pereţii sunt placaţi cu diferite feluri preţioase de marmură colorată, iar bolta este îmbrăcată în mozaicuri bogate de sticlă, în culori strălucitoare, şi în foiţe sclipitoare de aur. Splendide sunt cele 107 coloane ale moscheii, din porfir, serpentină, marmură verde de Thessalia – multe, asemănătoare acelora din templul Dianei din Efes, luate probabil din belşugul de coloane al templelor părăsite. Versete din Coran, scrise cu litere de aur uriaşe pe fond negru, atârnă de jur împrejur pe panouri rotunde, putând fi citite cu uşurinţă încă de la intrare. Mii de persoane sunt probabil deja adunate aici,

şi alte grupuri de credincioşi continuă să sosească – dar cum dispare grămada mică de furnici în lumea nemărginită! Am urcat o scară – moscheea Sofia are două etaje – ca să îmbrăţişez nava cu privirea de sus în jos. O privelişte specială, fără pereche în bisericile noastre. Acolo stau nemişcaţi credincioşi cu fruntea la pământ, alături un grup ghemuit, cu picioarele încrucişate; alţii fac mişcările regulamentare de rugăciune (în treacăt fie spus, foarte greu de învăţat, dar un excelent exerciţiu gimnastic pentru sănătate), alţii, iarăşi, în papucii lor mari şi în pantalonii largi, umblă agale, nepăsători şi flegmatici prin sălile sfinte, ca şi cum s-ar plimba, fumându-şi ciubucul, prin piaţa din Topana. Erau şi mulţi băieţi prin mulţimea care în genere nu lăsa deloc impresia de evlavie, ci mai mult de îndeplinire maşinală a datoriei.

Abia peste câteva ore m-am putut despărţi de templul minunat, care oferă în toate detaliile sale atâta frumuseţe şi ciudăţenie, încât la prima vizită trebuie să-ţi limitezi observaţiile. După ce am părăsit moscheea, am luat un caic şi m-am plimbat pe apă o jumătate de oră. După impresia lăsată de Hagia Sofia, doar privelişte a mării părea să ofere o trecere potrivită la viaţa obişnuită.

Apoi am coborât din nou la mal şi m-am dus la Bazar. Sosise vremea în care doamnele turcoaice obişnuiesc să iasă acolo la *corso*, şi tot acolo se afla şi prietenul nostru . bey, care, însoţit de câţiva slujitori, a trecut călare pe lângă mine, dar fără să mă vadă. În curând, mi-am întâlnit şi prietenul francez; ţinea în mână o ramură de chiparos şi o cireaşă, „te ador” şi „acordă-mi o întâlnire!”. Ne-am plimbat în sus şi-n jos, iar în cele din urmă am luat-o pe strada pe care obişnuia să vină doamna lui. Aici ne vedeau mai puţini ochi decât în Bazar. „Iat-o că vine!” îmi şopti prietenul meu. Câţiva călăreţi mergeau în faţă; din faptul că purtau săbii se putea deduce că doamna era una

din cele 350 de locuitoare ale haremului imperial. Mergeam încet de tot. De îndată ce ne-a zărit, ea şi-a ridicat *iaşmacul* în aşa fel încât şi-a descoperit jumătate din faţă. Se vedea desluşit culoarea orbitor de clară şi curată a pielii, curbura moale, graţioasă a tâmplei, linia îndrăzneaţă a sprâncenelor pronunţat trasate, de sub care doi ochi mari, negri vorbeau despre nostalgii visătoare şi dorinţe aprinse. Cu o expresie ce nu putea fi tăgăduită îşi fixă privirea asupra interlocutorului meu; acesta tremura. Cel în ai căror ochi nu a izbucnit niciodată o astfel de văpaie frenetică, plină de încântare, ameţitoare, cum numai ochii răsăriteni pot stârni în inimile aprinse ale Orientului, acela nu cunoaşte asemenea tremur. În Apus, o singură femeie a putut să dea acest fior, şi ea era o fiică a Orientului – Rachel. Peste opt zile mi-am vizitat prietenul. Arăta bolnav şi sumbru. „Nu am mai revăzut-o”; cuvintele sale spuneau totul.

Ce se întîmplase cu ea? Fusese trădată de paznici sau de prietenul nostru turc? *Allah biller!* Dumnezeu ştie!

TÂRGUL DE SCLAVI

Împărtăşisem unui prieten turc dorinţa de a vizita un târg de sclavi. Într-o seară am primit de la el un bilet, în care mă anunţa că avea să vină să mă ia a doua zi.

Târg de sclavi! Cine nu se gândeşte în această ordine de idei la *Coliba unchiului Tom*, la ostatici şi torturi, la

negrii urmăriţi de copoi, la fete folosite de stăpânele lor ca pernă de ace! Un târg de sclavi! O vizită într-un astfel de loc nu ne stârneşte dinainte un tremur în toate fibrele fiinţei?

Prietenul meu a apărut la ora hotărâtă. După ce m-a salutat cu mişcarea obişnuită a mâinii la cap şi la piept, s-a aşezat cu picioarele încrucişate lângă mine pe divan. S-au adus cafeaua şi ciubucele şi, în vreme ce norii aromaţi de fum pluteau ca nişte siluete de vis în jurul nostru, mi-a povestit că, de fapt, el nu intenţionează să cumpere vreo sclavă, dar că negustorul care îl cunoaşte bine o să ne arate tot ce are. Faptul că mă lua cu el era un mare serviciu prietenesc şi, totodată, dovada concepţiilor sale foarte liberale. Vizitarea bazarului care aprovizionează haremurile cu frumuseţi este interzisă neturcilor sub pedeapsa cu moartea, iar cine introduce prin contrabandă un necredincios se expune unei răspunderi grave.

„Mai înainte am să vă arăt târgul mai puţin interesant în care sunt scoşi la vânzare sclavi şi sclave pentru muncă.”

Şi acest loc, bazarul Iessir, poate fi vizitat doar de către dreptcredincioşi; dar cu un bacşiş se poate intra.

După ce, spre a putea trece drept un adept al profetului, am îmbrăcat costumul turcilor reformaţi, fes şi costum negru de croială militară, am pornit la drum şi am ajuns cu bine la destinaţie.

Bazarul Iessir, situat nu departe de Marele Bazar, este un loc întins, destul de neregulat, închis de ziduri. Sclavii şi sclavele se găsesc în nenumărate încăperi mici, construite, în majoritate, lângă zidurile înconjurătoare; negustorii stau în galerii întunecoase, fumând în tăcere. Unuia dintre aceştia i s-a adresat prietenul meu şi a pus să ni se aducă la colonade câţiva negri din încăperile cu gratii. Au ieşit la iveală mărfuri de tot felul: băieţandri,

tineri, bărbaţi, femei bătrâne, toţi negri; şi câţiva albi, dar numai bărbaţi, căci bazarul Iesser oferă doar sclavi pentru muncă. Destinaţia „pentru muncă” nu trebuie luată în sens prea exact; în Orient este obiceiul ca în casele celor bogaţi un slujitor să fie întrebuinţat doar la anumite servicii. Unul ţine luleaua aprinsă, altul trebuie s-aducă ceştile de cafea, un al treilea să poarte ciubucul stăpânului când acesta iese în oraş. În ciuda specializării riguroase a slujbelor, datorită căreia toţi slujitorii lenevesc, eşti foarte bine servit. Înfăţişarea acestor oameni nu este de aceea foarte nenorocită; ei ştiu că viitorul lor stăpân le va da puţin de lucru, că vor primi hrană îndestulătoare şi haine frumoase, deci tot ce le trebuie ca să le meargă bine aici pe pământ; din când în când nu vor lipsi câteva lovituri, dar nimic nu e perfect pe lume şi nimeni nu poate scăpa de *kîsmet*-ul (destinul) său. Preţurile sunt foarte diferite şi se orientează după utilitatea sclavilor, motiv pentru care cei care au fost deja la stăpân sunt mai scumpi decât cei care sunt vânduţi pentru prima oară. De altfel, vânzarea se încheie după probă, adică sclavul trebuie, înainte de achitarea preţului său, să stea o vreme la cumpărător pentru ca acesta să se poată încredinţa că noul slujitor posedă într-adevăr toate însuşirile ce i-au fost atribuite. De îndată ce începe negocierea, înfăţişarea exterioară a sclavilor e cercetată cu grijă, ceea ce face asupra privitorului o impresie respingătoare. Persoana dornică să cumpere examinează toate membrele mărfii, îi deschide gura ca să se încredinţeze de calitatea dinţilor, pune sclavul sau sclava – căci pentru cumpărător obiectul negociat are sex doar în măsura în care acesta determină forţa de muncă – să facă un număr de paşi, să se aplece, să ridice o greutate şi să treacă alte probe; toate acestea amintesc bine de felul în care se procedează la târgurile de cai. În schimb,

sclavii şi sclavele par, atât cât poate judeca privitorul, nepăsători la acest tratament. Sau poate doar teama de pedeapsă îi opreşte să-şi manifeste neplăcerea?

Preţurile sunt foarte diferite; un negru a cărui forţă şi îndemânare e dovedită poate fi cumpărat cu 4 000 sau 5 000 de piaştri[152] sau chiar mai mult; un sclav vândut pentru prima oară este ceva mai ieftin, preţul cel mai mic îl au femeile bătrâne; am văzut una care, după cum ne încredinţa negustorul, era vândută cu 500 de piaştri. Era o etiopiancă de o urâţenie îngrozitoare, slabă ca un schelet. La simpla ei vedere, o europeancă delicată ar fi făcut un atac de nervi. Când ne-am uitat la ea, a scrâşnit prietenos din puţinii dinţi pe care-i mai avea; sărmana, băgase de seamă că despre ea se vorbea şi arăta tot ce avea mai bun spre a ne ademeni s-o cumpărăm. Fie ca să găsească în curând un stăpân bun! Această dorinţă era singurul lucru pe care îl puteam face pentru ea, căci libertatea i-ar fi fost un dar nedorit. La ce i-ar fi folosit? Doar la a se vinde din nou. I-am dăruit provizia mea de tutun şi hârtie de ţigări şi am adăugat ceva mărunţiş, dar nu mi-am putut înăbuşi un uşor fior în clipa în care, rânjind, şi-a dezvelit pe de-a-ntregul şirurile de dinţi din gura îngrozitor de mare şi mi-a atins mănuşa cu degetele negre şi osoase.

152. În Constantinopol apar toate felurile de bani, în comerţul mic ca şi în cel mare. Vrei, de pildă, să cumperi un fes, dai un napoleon de aur şi ţi se dau rest câteva monede de douăzeci de crăiţari, câţiva şilingi şi un icosar turcesc. Calculul obişnuit se face însă în piaştri, o monedă de aramă, oarecum de valoarea unui gulden. Pentru un ducat este de obicei valabil cursul de 68 până la 72 de piaştri, pentru 20 de crăiţari, 5 piaştri, pentru 1 franc, 6 piaştri, pentru 1 şiling, 8 piaştri. Cele mai curente monede turceşti sunt lirele şi jumătăţile de liră (şase şi trei taleri), mai rar sferturile de liră şi lirele duble;

icosarul de argint (ceva mai mult de 1 taler); în afară de piastrul întreg, de jumătate şi de sfert de piastru, există şi paraua, o monedă imaginară în care se fac uneori calculele (de pildă, 20 de parale reprezintă preţul unui pahar de limonadă, al unei ceşti de cafea, al unei portocale, al unei narghilele, cele mai ieftine articole la Constantinopol). În ce priveşte bancnotele, nu există decât de un singur fel, *kayme*, reprezentând 20 de piaştri. Acestea sunt atât de simple, încât pot fi imitate fără dificultate; cu toate că se ştie că există un număr mare de astfel de bancnote false în circulaţie, sunt primite peste tot fără a fi cercetate. Astăzi banii sunt în întregime din metal nobil; mai înainte nu aveau decât jumătate din valoarea lor nominală.

Am mai stat puţin aici şi apoi am plecat la Topana.

„De fapt, frumoasele pe care o să le vedem ne vor fi înfăţişate pe rând”, spuse însoţitorul meu, „dar am să-l rog pe prietenul meu Iussuf, cu care sunt în relaţii destul de bune, să ne îngăduie o privire de ansamblu asupra splendorilor sale. Desigur, mărfurile cele mai preţioase nu ni le va arăta, vederea lor e rezervată vizitatorilor mai cu vază.”

După ce am intrat într-o clădire destul de dosnică, a fost nevoie de multă forţă de convingere până ce unul din negustori, Iussuf, s-a hotărât să ne ducă în sala care, în timpul zilei, slujea frumoaselor sale de salon comun. Când am intrat, am zărit peste o duzină de fete de diferitele vârste şi naţii. Purtau în continuare costumele ţărilor lor, ceea ce oferea o privelişte pe cât de bogată, pe atât de atrăgătoare. „Allah e mare”, spuse Iussuf, mângâindu-şi barba; gândul miilor de piaştri pe care îi reprezentau aceste fete înfloritoare părea să-i facă plăcere. Le-am surprins pe frumoase în cele mai felurite atitudini şi preocupări. Câteva se grupau acolo în jurul unei fete care părea să povestească o întâmplare, altele se ghemuiau aici pe jos şi trăgeau din furtunurile narghilelor fumul

parfumat al *tumbeki*-ului persan; o copilă sveltă de pe malul Gangelui, în veşminte albe de muselină, stătea singură într-un colţ – se gândea oare la patria ei pierdută, la surorile ei florile de lotus şi la freamătul fluviului sfânt ale cărui unde nu avea să le mai vadă vreodată? Sau vrea să viseze netulburată la paşa pe care îl vor încânta farmecele ei gingaşe? Cele mai multe se adunaseră în grupuri şi sporovăiau cu râvnă. Când am intrat, conversaţiile s-au oprit, toate privirile s-au îndreptat curioase către noi. Doi cumpărători! Pe cine vor alege? O maură tânără şi sveltă se ridică încet şi se sprijină de o coloană. Câtă nobleţe firească în fiece mişcare, ce atitudine clasică! Ştrengăriţa negroidă ştie mai bine decât noi; ştie ce splendid îi este trupul, ştie că schimbarea de poziţie face să i se ghicească acestuia toate farmecele. Vecina ei zâmbeşte şi apar două şiruri de mărgăritare; ridică nepăsătoare mâna – păcat că roşul închis îi desfigurează palmele şi vârfurile degetelor şi sparge impresia pe care o fac formele ei gingaşe. Circaziana de-acolo nu se mişcă, aruncă doar o privire din ochii mari, migdalaţi – ştie oare că puterea acestei priviri nu poate fi concurată nici de nobleţea formelor rotunde ale negresei, nici de zâmbetul vecinei ei?

Negustorul s-a apropiat de câteva fete, atrăgând luarea-aminte asupra însuşirii şi frumuseţii lor şi aducându-le laude ca un iubit înflăcărat. Ele zâmbeau, dând de înţeles, cu o cochetărie nu lipsită, la cele mai multe, de acea graţie cu care natura însoţeşte tinereţea şi frumuseţea, că se pricep să farmece simţurile şi inima unui bărbat. Toate păreau voioase, multe erau pline de o plăcere neastâmpărată şi-şi înăbuşeau anevoie exuberanţa ghiduşă. Nu este oare ispititoare soarta care le aşteaptă? Desigur, *iaşmacul* şi *feregeaua* le va ascunde de ochii mulţimii, pereţii haremului le vor închide – dar le

vor împodobi pietrele sclipitoare, le va învălui mireasma uleiului de trandafiri, a mosculuı şi a ambrei, vor dansa şi vor cânta în sunet de tamburină şi ţimbal, evantaie din lemn de santal le vor adia răcoare, mâncăruri scumpe, veşminte pline de strălucire, plăcere fremătătoare, fiecare zi la fel cu celelalte – ce-şi mai pot dori? Şi oare nu are iaşmacul o deschidere prin care să treacă privirea ispititoare a ochilor lor? Şi n-are *haremlic*-ul[153] o poartă care să se deschidă cu ajutorul aurului, vicleşugului şi dispreţului de moarte?

153. Tc., „partea de locuinţă rezervată femeilor”.

Preţurile erau foarte diferite; dacă era doar frumuşică, fata costa nu mai puţin de 10 000 de piaştri (400-500 de taleri), pentru una mai frumoasă se cereau între 20 000 şi 60 000 de piaştri. Nu trebuie uitat în cazul acestor sume că scumpetea unei odalisce trebuie căutată mai puţin în preţul de cumpărare cât în întreţinerea ei. În vreme ce negustorul încerca să ne convingă să cumpărăm şi ne ducea de la un grup la altul, însoţitorul meu îmi şopti: „A cumpărat de curând o frumuseţe rară, dar se pare că nu vrea s-o arate”. Apoi spuse cu glas tare: „Hussein a vândut de curând o fată foarte frumoasă lui . paşa; Hussein susţine că are cele mai splendide femei din Orient”. Ochii negustorului sclipiră şi-şi mângâie barba. „Hussein este fiul unui evreu şi al unei căţele!” strigă el mânios; „scuip pe mormântul lui şi pe mormintele părinţilor lui!” (o înjurătură foarte curentă în Orient); „veniţi cu mine, domnilor, şi-am să vă arăt o femeie pe lângă care frumuseţile lui Hussein nu sunt decât nişte vaci”. L-am urmat; ne-a condus într-o încăpere complet separată, ne-a lăsat singuri şi s-a întors apoi cu o femeie învăluită în *iaşmac* şi *feregea*. S-a aşezat pe un divan vizavi de noi şi şi-a scos încet voalul şi haina. Purta

îmbrăcămintea turcoaicelor bogate; o cămaşă din mătase de culoare deschisă, cu decolteu adânc şi mâneci largi, lungi până la încheietura mâinii, o pânză subţire de voal în jurul pieptului, o tunică albastră, cusută cu aur, în jurul coapselor *kuşak*-ul[154] colorat care susţine *şalvarii*[155] de mătase, picioruşele delicate, acoperite doar pe jumătate de papucii de mătase, cu broderii bogate. Un fes mic, roşu, cu canaf de mătase albastră, era înfăşurat într-o basma de muselină, ale cărei capete încrucişate, brodate cu aur, atârnau peste tunică; pe dedesubt se revărsa bogăţia părului negru, în ale cărui cozi erau împletite şiraguri de mărgăritare.

154. Cingătoare.

155. Pantaloni largi, coloraţi, care se îngustează şi se strâng mai jos de genunchi.

O tăcere adâncă s-a aşternut timp de câteva minute.

„Allah e mare!” spuse fără să vrea însoţitorul meu.

Frumoasa fiică a Orientului părea că nu ne bagă în seamă, privirile i se îndreptau în jos.

„Gura ei este o roză, grumazul un buchet de iasomie”, şopti bătrânul Iussuf.

„Pe cele şapte ceruri ale lui Mahomed şi pe cele patru raiuri pământene”[156], spuse încet însoţitorul meu, fermecat, „nu mai există o femeie ca asta!”

156. Elghule lângă Damasc, Şib din Bavan, Ubule din Basra şi Soghd din Samarkand.

Acum îşi întoarse încet spre noi ochii umbriţi de gene lungi.

Erau îngeri ai luminii sau ai întunericului care sălăşluiau în aceşti ochi arzând întunecat? Îngerii priveau din adâncurile lor – dar nu spuneau nimic.

Gura ei semăna cu un boboc de trandafir, dar unde este raza de soare care să-l deschidă cu un sărut?

Când Dumnezeu a făcut lumea, a purces de la nedesăvârşire la desăvârşire, de la piatră la plantă, de la plantă la animal, de la animal la om, iar ca încoronare a creaţiei a plăsmuit femeia şi apoi s-a odihnit.

S-a acoperit încet cu *iaşmacul* şi *feregeaua*, s-a ridicat şi a ieşit. Iar noi am părăsit în tăcere odaia şi casa.

Faţa însoţitorului meu ardea. „*Maşalallah*[157], pe această femeie n-o poate plăti decât sultanul!”

157.. Tc., „voia lui Allah”.

O fată frumoasă din nord mi-a spus cândva: „Mulţi ascultă ceea ce povestesc pădurea şi păsările, dar încă nimeni n-a încercat să înţeleagă limba uraganului, şi cu siguranţă că el ştie să cânte cântece mai bogate”. Desigur, el ştie să cânte melodii mai frumoase, mai copleşitoare decât copacii şi păsările: melodii despre toate florile care s-au smuls ca să-l urmeze, dar şi melodia despre roza din Răsărit pe care a răpit-o ţării ei şi cântecelor privighetorii ei ca s-o arunce la târgul de sclavi din Stambul.

Care-i va fi soarta? *Bilmem* – nu ştiu.

UN RENDEZ-VOUS

„S-ar zice că vă place la Constantinopol.” „Fiindcă stau aici de patru săptămâni? După opt zile am isprăvit cu oraşul şi cu împrejurimile sale, şi şederea aici mi se pare oribilă. Doar biftecurile de la Hôtel Missiri sunt bunicele. Singurul lucru care poate fi consumat acolo. Şi nici un singur compatriot! Până şi L. Str. a plecat.” „Mă mir cum vă descurcaţi aici cu limba dumneavoastră maternă pe care, în afară de chelnerii hotelului Missiri, nu o vorbeşte nimeni.” „Foarte bine; nu vorbesc deloc. Credeţi că S. H. B. va mai veni încoace?” „Se spune că da. Vreţi să-l aşteptaţi?” „Imposibil. Mă plictisesc aici.” „Şi totuşi rămâneţi?” „Comisionarul meu e de vină. Îl plătesc pe ticălos o grămadă de bani, iar el mă slujeşte greceşte, adică îmi fură nu doar guineele, ci şi timpul.” Ascultam foarte serios această plângere pe seama timpului pierdut, căci ştiam cât de preţios era timpul pentru prietenul meu. Se gândea de mult dacă să-şi folosească lunile de vară pentru o călătorie în Palestina sau la Sevilla. Pentru Palestina pleda împrejurarea că în colecţia lui de mostre de apă din toate fluviile şi mările faimoase lipsea aceea din Iordan şi Marea Moartă. Pentru Sevilla, faptul nu mai puţin important că voia să vadă tabloul care-l reprezenta pe Don Juan Tenorio, pe adevăratul, pe primordialul Don Juan[158], despre care. Malefille[159] susţinea că se află într-o mănăstire de-acolo. În ce priveşte toamna, ştiam că voia să şi-o petreacă pescuind pe coasta norvegiană. „Îmi pare foarte rău, în ce vă priveşte, pentru această pierdere de timp; dar cum poate să vă reţină aici comisionarul dumneavoastră?” „Încă de acum trei săptămâni l-am însărcinat pe individ să mă ducă într-un harem, şi de trei săptămâni aştept degeaba. În rest, tot ce e de văzut aici am văzut în câteva zile.” „Iresponsabil! Şi care e scuza ticălosului?” Prietenul meu ridică din umeri. „Pretexte stupide, amânări de pe o zi pe alta. I-am spus: eu plătesc

prompt, dar vreau să fiu servit la fel de prompt; dacă mâine nu sunt dus într-un harem, poimâine îmi angajez alt comisionar.”

158. Un posibil prototip real al acestuia va fi fost Miguel de Mañara (1626–1679), cavaler spaniol care, convertindu-se, după o viaţă de luxură, a construit la Sevilla în semn de penitenţă aşezământul pentru bătrâni Hospital de la Caridad. Aici se află tabloul care îl reprezintă şi la care face referire Kunisch.

159. Jean-Pierre-Félicien Mallefille (1813–1868), dramaturg şi romancier francez.

Bietul tânăr avea dreptate să se plângă de pierderea timpului său preţios, dar nici comisionarul nu era mai puţină justificat atunci când susţinea că e mai greu să fii introdus într-un harem decât să ajungi în Insulele Prinţilor[160] sau în Terapia. În vremurile noastre aventurile de dragoste sunt legate de piedici, în Occident ca şi în Orient. Strămoşii noştri au dus-o mai bine în această privinţă. Dacă cineva vedea o fată frumoasă, cumpăra o chitară cu o panglică de mătase roz, se aşeza noaptea sub fereastra ei şi, adresându-se în bas sau bariton stelei alese, se jeluia de suferinţele dese şi de chinurile inimii neînţelese. După care se deschidea fereastra şi se arunca jos un trandafir. A doua zi dimineaţă cumpăra o scară gingaşă din frânghii de mătase – eroul unei aventuri romantice nu are voie sub nici un motiv să fie corpolent – şi un pumnal şi mai delicat. După cum se vede, fără cheltuială nu mergea, dar chitara, scara din frânghii şi pumnalul aveau să-i slujească şi în alte împrejurări, în aşa fel încât pe aventură nu revenea mult. Către seară luna se ascundea în spatele norilor, tânărul amorez se strecura sub balconul pe care orice iubită respectabilă trebuie să-l

aibă, arunca scara sus, se căţăra pe ea şi se pomenea fără dificultate lângă Dulcineea lui, a cărei cameră de primire se afla noaptea întotdeauna pe balcon. Dacă întâmplător era neîndemânatic, eroul nostru se căţăra cu atâta zgomot, încât larma lui era auzită de ceilalţi. Atunci era surprins, dar mai înainte apuca să-şi vâre în buzunar scufa de noapte a adoratei sale, după care îi punea pe piept pumnalul mic şi se lăsa prins pentru furt prin efracţie şi ameninţare gravă, spre a trăi apoi o vreme doar cu leguminoase şi a nu fi câştigat nimic. Sfârşitul nu prea era edificator; dacă însă tânărul era cât de cât îndemânatic, nu se ajungea la aşa ceva, iar aventura se încheia cu o ceartă drăgăstoasă despre diferenţa dintre cântecul privighetorii şi cel al ciocârliei. Astăzi vremurile sunt mai rele. Având în vedere paznicii de noapte, iluminarea cu gaz, secţia de poliţie şi lipsa de balcoane, scara din frânghii de mătase a ieşit în asemenea măsură din uz, încât nici în depozite nu se mai găseşte, nemaivorbind de faptul că chitara este dispreţuită şi nu se potriveşte cu lungimea la modă a unghiilor de la degetele mâinilor. Se adaugă chiria scumpă a locuinţelor. Este revoltător, dar este un fapt că multe fete vrednice de a li se adresa stihuri şi de a li se cânta la ţiteră pentru părul lor de aur, buzele de coral şi ochii de safir locuiesc în spatele curţii la al treilea cat! Iubiţii sunt, fireşte, păziţi de o divinitate specială, dar până la catul al treilea nu se caţără nimeni atât de lesne pe zid, fie şi atunci când nu există nici un câine de curte. Chiar atât de grijuliu fetiţele nu sunt încuiate în Apus, dar, oricum, vremurile bune de altădată au trecut şi la ei. Dacă se întâlneşte în taină o dată sau de două ori cu adoratorul ei, a treia oară fata îi spune: „Ah, ştii cât s-ar bucura tati şi mami! Să nu le mărturisim?” Şi căsătoria... legea divorţurilor... de asta nu prea se vorbeşte cu plăcere. Azi tocmai căsătoria e ca

moartea, un lucru pe care nu-l faci decât o dată şi nu-l mai repeţi, unii nu-l fac deloc, în ciuda raiului pe pământ care îl aşteaptă pe cel fericit după nuntă. În Turcia toate astea sunt mai puţin problematice. Un turc poate să-şi facă rost de patru femei prin *nikiah*, un mod respectabil de căsătorie prin care bărbatul încheie cu tatăl miresei, în faţa cadiului, un contract în care, invers decât la noi, mirele îi asigură viitoarei sale soţii o zestre care îi este însă plătită acesteia abia la moartea lui, sau în caz de divorţ. O dată semnat contractul, rudele aduc mireasa, cu multe ceremonii, în casa mirelui, care îi ridică vălul. Mai înainte nu poate s-o vadă fără *makremma*[161] (vălul modestiei, aşa se numea înainte vreme *iaşmacul*, acea piesă vestimentară care acoperă capul şi faţa). Un astfel de *nikiah* este, fireşte, delicat; bărbatul trebuie să se încreadă în ceea ce îi spun mijlocitoarea sau rudele fetei despre frumuseţea acesteia. De aceea mai există şi alt mod de căsătorie, *kapin*, de asemenea încheiat de cadiu, dar pe timp limitat, şi în care legea *mahrem* îi îngăduie explicit bărbatului să-şi vadă viitoarea tovarăşă fără văl şi să se înţeleagă cu ea. Femeii i se stabileşte, şi în acest caz, o sumă de bani care i se varsă la sfârşitul perioadei de căsătorie. Prin *kapin*, care este de altfel numai pentru fetele din păturile de jos, un turc poate se se însoare cu atâtea femei cu câte voieşte. Divorţul, atât în cazul *nikiah*-ului, cât şi al *kapin*-ului, este foarte uşor de obţinut; dacă îl cere bărbatul, atunci el o vesteşte de trei ori pe femeie că o alungă, prin cuvintele: „*Benden utşa talak boşe ol*” (să fii despărţită de mine prin izgonire). Femeia trebuie atunci să-şi părăsească bărbatul, cere zestrea care i-a fost garantată şi-i restituie cadiului contractul ei. Dacă însă femeia cere divorţul, atunci ea nu trebuie decât să renunţe în faţa cadiului la zestre, rostind cuvintele:

„*Nikiahlum khalal, başem asad*” (renunţat la zestre, capul mi-e liber).

160. Arhipelag la estul Mării Marmara. Era încă de pe vremea Imperiului Bizantin loc de petreceri estivale ale proptipendadei, dar şi loc de deportare şi decapitare a prinţilor incomozi.

161. Cuvântul, cu sensul de împletitură de dantelă, a dat în franceză *macramé*, de unde l-am preluat şi noi sub forma *macrameu*.

Pe cât de lesne se face şi se desface o căsătorie în Turcia, pe atât de greu se înnoadă o intrigă amoroasă, ceea ce nu vrea să însemne că aceasta se desfăşoară aici altminteri decât în Apus. Femeia orientală este atât de disponibilă în această direcţie, încât pentru bărbat problema este de a se întâlni cu ea într-un loc ferit de priviri. Zidurile şi paznicii locuinţei sunt singura rezistenţă pe care el o are de biruit. Dar din pricina acestei rezistenţe au eşuat până acum mii de bărbaţi care au vrut să întreprindă primejdioasa aventură, iar o privire asupra condiţiilor de locuit în Stambul e suficientă pentru a înţelege dificultatea. Străinul locuieşte, după cum am amintit, în cartierul creştin Pera, turcii însă, în principal, în Stambul, Constantinopolul propriu-zis, separat printr-un canal[162] de Galata, de Pera şi de zonele mărginaşe din vecinătatea acestora. Câteva puncte din Stambul, Bazarul, moscheea Sofia, Atmeidanul[163] ş.a. sunt regulat vizitate de călători; cu excepţia drumurilor care duc într-acolo, nu se vede nici un străin pe străzile Stambulului. Turcul însuşi nu se plimbă deloc, bate drumurile doar pentru afaceri urgente şi preferă să stea să fumeze ore întregi acasă sau la cafenea. Pe străzi şi uliţe e de aceea destul de pustiu, şi cine trece pe-acolo e cunoscut de toţi

pentru motivul că locuieşte în apropiere sau că treburile îl duc regulat pe-acolo. El este cunoscut miilor de ochi care pândesc curioşi prin jaluzelele lăsate – căci fiecare casă din Stambul şi-a păstrat astfel ferestrele care dau spre exterior –,este cunoscut şi nenumăraţilor câini care zac peste tot în haite ori umblă flămânzi încoace şi-ncolo, fără a-şi părăsi însă zona. De îndată însă ce apare un străin, ei încep să latre; dacă acesta înaintează, urletele devin tot mai puternice, mai insuportabile, câinii se adună în mase, întreg cartierul e în picioare. În spatele fiecărei jaluzele pândesc priviri curioase, care însoţesc cu uimire fiecare pas al străinului, supunându-l unei cercetări mai severe decât aceea la care în Occident este supus vagabondul suspect de către orice funcţionar de poliţie. N-are decât să se îmbrace turceşte, n-are decât să stăpânească turca la fel de bine ca un *efendi*, degeaba – după conformaţia feţei, după sute de amănunte îl vor recunoaşte pe ghiaur, pe străin, şi privirile lor îl vor urmări cu atât mai bănuitoare. Şi chiar dacă n-ar fi recunoscut – la ce i-ar sluji plimbarea? La ferestre sunt trase jaluzele, pe nici o uşă nu poate intra. N-are decât să hoinărească zile întregi, nu va face decât să trezească o înmiită suspiciune, îşi joacă viaţa cu fiece pas, iar turcoaicele îi rămân la fel de inaccesibile ca mai înainte. Noaptea e şi mai abitir, căci atunci urletul furios al câinilor îi trezeşte din somn pe toţi locuitorii; el ajunge, mai rău decât ziua, centrul atenţiei tuturor, şi chiar dacă respinge haitele de câini, mai cutezători şi mai agresivi pe timp de noapte, adunaţi în număr imens, tot mai rămân în jur destule primejdii nevăzute, de care poate scăpa doar printr-un noroc rar întâlnit. Străzile sunt înguste, pustii şi cufundate într-o beznă de smoală; el nu va vedea dacă sabia neagră de Khorassan atârnă deasupra capului său, iar ucigaşul se va

şti la adăpost de eventualitatea de a fi descoperit şi pedepsit.

162. Canalul respectiv este Cornul de Aur, faimosul port natural al Constantinopolului.

163. Hipodromul antic, folosit în epoca otomană pentru procesiunile şi ceremoniile publice.

În vreme ce tânărul deplângea pierderea ireversibilă a timpului său şi faptul că de când îşi părăsise ţara nu mai găsise un rostbif comestibil, am ajuns la Hôtel Missiri. În hol aştepta un ins care purta desluşit semnele unei secături viclene. „Excelenţă”, spuse el cu o privire în care strălucea triumful, „am găsit!” Prietenul meu îl duse cu sine sus, în cameră. Îmi luam încă micul dejun, când fericitul veni să mă caute. „Cred că individul este un nemernic perfid”, zise el; „susţine că mi-ar fi cumpărat cu aurul meu intrarea la una din sclavele preferate ale lui . paşa. Ea ar locui într-o casă la ţară, şi momentul ar fi favorabil, deoarece stăpânul ei ar fi într-adevăr plecat. În această privinţă informaţiile individului sunt corecte. Ceea ce mă face însă bănuitor e planul său de acţiune. Eu ar urma să anunţ la Hôtel că voi face o excursie în Asia Mică, apoi, lăsându-mi aici slujitorii, să plec mâine-dimineaţă la Scutari, de unde el m-ar aduce seara cu un caic. În plus, m-a sfătuit cu insistenţă să-mi pun briliantele, fiindcă asta ar fi pe placul orientalelor, şi să iau cu mine o pungă plină, pentru că slujitoarea aşteaptă un bacşiş bogat.” Am râs. „Dacă individul nu foloseşte acest prilej ca să vă facă să dispăreţi, atunci e vrednic să fie spânzurat pentru nerozie.” „Asta cred şi eu. M-am gândit să vă rog, dacă aţi vrea, să mă însoţiţi. Aţi vedea unde mă duce şi aş avea siguranţa că cel puţin ticălosul, împreună cu ajutoarelor sale, îşi va pierde capul dacă nu

mă întorc.” „Unui gentleman nu i se poate refuza asistenţa la o aventură galantă sau la un duel; dispuneţi de mine.” A fost chemat comisionarul şi, după multe împotriviri, a trebuit să se supună ca să fie invitată o a treia persoană.

Seara următoare ne aflam, bine înarmaţi, la locul de acostare din Scutari. Peste ape se întindea un întuneric de nepătruns; nu s-ar fi putut alege o zi mai potrivită. La unsprezece punct, a oprit un caic şi din el a sărit comisionarul, îmbrăcat în negru ca şi noi. „Putem porni”, zise el; „luntraşii sunt de încredere; deoarece turcii nu pot fi folosiţi în astfel de împrejurări, am luat oameni dintre compatrioţii mei.” O informaţie consolatoare. Ne-am urcat. Vâslele erau înfăşurate în pânză de vele, mica noastră ambarcaţie zbura fără zgomot peste valuri. Grecul ne rugase să nu spunem nici o vorbă de îndată ce aveam să ajungem în preajma malului. După o lungă călătorie, am acostat, în fine; întunericul nu ne îngăduia să ne orientăm; ţinând seama de direcţia pe care o apucaserăm, trebuie că ne aflam undeva dincolo de Topana. Am coborât fără zgomot şi am înaintat strecurându-ne. După câţiva paşi ne-am pomenit în faţa unui zid înalt. Cu mare naturaleţe, grecul imită sunetul unei păsări. La scurtă vreme se deschise o portiţă şi în ea apăru o siluetă feminină în întregime acoperită de văluri. „Urmaţi-o!”, şopti grecul. Îi întinse mâna tânărului şi îl trase înăuntru. Portiţa se închise după ei şi totul rămase cufundat într-o tăcere mormântală. Comisionarul se întoarse la caic şi intră înăuntru; eu mi-am întins burnuzul pe pământ şi m-am lungit în faţa porţii, pândind atent orice zgomot. A trecut o oră – linişte mormântală. Se va întoarce oare? Mi-am scos *khandşar*[164]-ul şi-am scrijelit un semn în poartă. Încă o oră. Nu se mişca nimic. Deodată se deschide o uşă şi prietenul meu apare, cu o legătură la

ochi. Însoţitoarea voalată i-o scoate şi dispare. Ne-am suit în caic şi am pornit în tăcere spre casă, nu înainte de a-mi fi întipărit în minte forma unui copac de pe malul apei.

164. Tc., *hanger* (*hançar*), pumnal bogat ornamentat, cu lama curbată.

A doua zi prietenul meu a plecat. Înainte de asta mi-a arătat caietul său de însemnări; în el stătea scris: „Pe 13 am fost la Fatmé, sclava favorită a lui . paşa. A costat: 18 guinee comisionarului, 2 guinee slujitoarei, pierdut un nasture de briliant de 3 guinee, în total 23 guinee.”

Am închiriat în aceeaşi zi un caic ca să caut casa. Am izbutit cu ajutorul semnelor. Acolo nu locuieşte nici un turc, ci un negustor armean, a cărui fiică, după cum m-a încredinţat luntraşul, poate fi văzută de oricine pentru doi-trei ducaţi.

SPRE SCUTARI

Pasagerii sunt de mult la bord, cărbunii s-au încărcat. Pasarela se ridică – opriţi! încă un pasager! Vecinul meu, deja nemulţumit de aşteptare, murmură ceva printre dinţi; precis nu e o binecuvântare. Nou-venitul pare să se fi urcat deja, căci sună semnalul de plecare. Motorul îşi începe gâfâitul ritmic, apa spumegă în jurul zbaturilor; vaporul spaţios se pune întâi mai încet, apoi din ce în ce mai repede în mişcare.

Soarele e sus, raza lui arde, dar o copertină protectoare a fost întinsă deasupra noastră. Nu se simte nici o adiere. Îmi sprijin capul de bara copertinei şi închid ochii, nu ca să dorm, ci ca să visez; doar în romane şi în reprezentările străinilor basmele, visul şi germanitatea continuă să fie înrudite. În realitate, germanul modern stă, la fel ca englezul şi americanul, pe creasta timpului, şi se străduieşte după puteri să ţină pasul cu modelele practice. Aici însă nu există progres, nimic în acord cu spiritul vremii, în afară de vaporul care ne transportă; aici mai ai voie să visezi netulburat, să spui şi să asculţi poveşti. Cum se înalţă în jurul meu aceste basme colorate, aprinse, la fel cum odinioară, în *O mie şi una de nopţi*, Şeherazada le desfăşura în faţa califului, ce le asculta vrăjit! Aduc cu ele un salut din vremea copilăriei, când le citeam şi învăţam să citesc pe ele. De-atunci a trecut aproape un sfert de veac, şi bărbatul de acum se află pe pământul pe care, copil fiind, a călătorit în vis! În Orient! În ţara fermecată a copilăriei, care se joacă fără grijă cu cele mai bogate daruri ale vieţii şi gustă, fără a-şi bate capul, fericirea pe care piatra filozofală n-o află niciodată.

„*Ah, bonjour, Monsieur!*” Deschid ochii, un tânăr în haine europene stă în faţa mea. Unde am mai văzut acest chip fin, blazat, această siluetă înaltă, elegantă? „Nu mă recunoaşteţi?” adăugă el în aceeaşi limbă; „Cu un an în urmă am fost tovarăşi de călătorie pe Dunăre.” Exact, tânărul francez e acela care călătorea din plictiseală la Stambul, spre a se îndrăgosti acolo de o odaliscă a sultanului, şi care din nebăgare de seamă debutase cu primele sale declaraţii de dragoste în turceşte în faţa unei zgripţuroaice bătrâne. Da, aceste văluri au fost nu o dată pricina unor încurcături de comedie: parizianul care precizează de la cincizeci de paşi vârsta unei franţuzoaice, oricât de mascate, rămâne neajutorat în faţa

veşmintelor şi năframelor unei orientale – până ce privirea îi devine şi aici mai ageră. Ajunsese oare tovarăşul meu de călătorie atât de departe? Mi-am reprimat întrebarea şi i-am făcut loc lângă mine. „Aţi rămas în Orient mai mult decât aţi plănuit!” „Vin din Egipt”, răspunse el, „am văzut piramidele şi puţin din deşert, am luat parte la vânătoarea de aligatori şi am tras de câteva ori asupra leilor. Aceste vânători au fost foarte picante; dar piramidele, fie vorba între noi, dacă s-ar afla nu în Egipt, ci în Franţa, nu le-ar vizita nimeni.” „Da, dar s-ar amenaja restaurante înăuntru.” „De sperat că nu şi cu bucătari egipteni. Cu bucătăria proastă şi cu un pic de murdărie te obişnuieşti în Orient, dar Egiptul depăşeşte în ambele direcţii până şi Turcia. Acum vreau să mai stau câteva zile la Scutari, apoi mă întorc la Paris.” Foşnetul unei haine care ne-a atins în treacăt ne-a întrerupt conversaţia. O turcoaică a trecut pe lângă noi, s-a reîntors şi s-a oprit la intrarea în încăperea destinată femeilor. Încă de la urcare se respectă riguros regula ca mai întâi să se îmbarce toate pasagerele; şi abia apoi, după ce acestea se instalează în sectorul destinat lor, au voie să urce şi bărbaţii. Un perete despărţitor de lemn separă femeile de noi, dar uşa e deschisă şi din locul nostru le putem vedea pe toate. O privelişte bogată şi colorată. Invariabilă la toate, fie ele nobile sau de rând, este croiala de mantou a veşmântului în falduri, dar atât de pitorească, încât nu ţi-ai dori varietate. Culoarea şi materialul sunt diferite, lână sau mătase, azurie, maronie, roşie, verde, galbenă, dar întotdeauna într-o singură nuanţă, în afară de tivul îngust şi închis. Invariabil la toate este şi voalul care acoperă capul şi faţa, cu excepţia ochilor; dacă femeia astfel mascată e nobilă sau de rând, bogată sau cerşetoare, anevoie se poate recunoaşte, dacă nu cumva iese la iveală o mână, semnul infailibil al

aristocraţiei la toate naţiunile, sau dacă se deschide veşmântul, lăsând să se vadă hainele de dedesubt. Din când în când câte una din ele se scoală şi se apropie de uşă; dar exemplul vecinei noastre, care a făcut câţiva paşi pe coverta bărbaţilor, iar acum stă încă dincoace de poarta care duce spre huriile pământeşti, nu pare să trezească dorinţa de a fi imitat. În apropiere se aflau puţini pasageri, cei mai mulţi erau departe, la capătul celălalt al vaporului; am îndrăznit de aceea să adresez câteva cuvinte tinerei turcoaice. Că era tânără se vedea din fiecare mişcare a ei, iar *feregeaua* îi era îndeajuns de larg legată încât să se poată admira sub ochi tenul proaspăt al feţei. Nu vreau să reproduc observaţiile pline de duh pe care le-am schimbat în privinţa arşiţei, a lungimii călătoriei şi a vântului liniştit; adepta Islamului se arăta vorbăreaţă, iar francezul, pe care un an petrecut în Orient îl ajutase să dobândească o oarecare abundenţă în materie de vocabular, a cutezat să întrebe dacă n-ar putea să vadă descoperită gura care sporovăia atât de dulce? Asta era prea de tot; a aruncat o privire temătoare în jur, să vadă dacă nu cumva auzise cineva îndrăzneala necredinciosului, şi s-a retras grabnic în sanctuarul din spatele peretelui de lemn. „Aţi speriat-o”, i-am spus râzând; „rugămintea de a încălca o lege a Profetului şi a sultanului a fost o introducere tare.” A ridicat din umeri. „Dacă nu s-ar fi temut că ne aud acei flăcăi bătrâni de la intrarea în cabine, care par să-şi fumeze atât de nepăsători lulelele, ar fi rămas cu siguranţă. Dar, iată, dincolo e o recompensă bogată; priviţi cum zecile de capete înfăşurate în văluri, în ciuda sporovăielii şi a râsului, sunt încontinuu îndreptate spre noi.” Avea dreptate; doi creştini tineri sunt în ochii orientalelor doi iubiţi, şi deoarece nici o femeie nu este cu totul nepăsătoare în faţa vreunuia din adoratorii ei, orice

mahomedană cochetează de îndată ce este examinată manifest de către necredincioşi şi nu este văzută de către dreptcredincioşi. Ne aşezaserăm foarte aproape de uşă, acolo unde nici un turc nu s-ar fi aşezat, şi o puteam observa pe fiecare locatară. Francezul le examina pe toate. „Ce tablou frumos! Uitaţi-vă acolo în colţ!” M-am uitat într-acolo. O femeie îmbrăcată într-un veşmânt de mătase azurie stătea într-o poziţie graţioasă, pe jumătate lungită; o parte a hainei îi alunecase într-o parte, lăsând să se vadă un pantalon din mătase albă, bogat brodat cu aur, pe care se sprijinea o mână mică neagră, fină şi elegantă, puţin prea plină, dar având liniile moi şi delicate. Vălul de pe faţă îi alunecase atât de jos, încât sub ochi rămăsese descoperită o dungă lată. „E frumoasă, e tânără şi frumoasă, fac prinsoare.” Putea să aibă dreptate; există o anumită graţie a ţinutei pe care o conferă doar conştiinţa tinereţii şi a frumuseţii. Acum şi-a schimbat poziţia. „Ce graţie încântătoare!” exclamă fermecat parizianul, care nu-şi luase ochii de la tânăra negresă. Ea îşi întoarse capul spre slujitoarea cu evantaiul de lângă ea, o clipă i se desfăcu haina de deasupra, lăsând să i se ghicească frumuseţea bogată a făpturii, apoi îşi strânse poalele veşmântului şi ochii ei, în care ardeau sălbăticia deşertului şi văpaia soarelui african, întâlniră privirile tânărului francez.

Locul de la uşă, aproape de noi, fusese între timp ocupat de o a doua turcoaică, care nu părea să ştie de păţania celei dintâi sau nu îi era teamă. Ea a încercat să se facă în fel şi chip observată, dar francezul nu avea ochi decât pentru frumoasa negresă. „Ah, dacă ar putea să intre cineva aici!” Privirea lui căutătoare a căzut pe turcoaică; găsise un mijloc de informare. A înnodat o conversaţie, de care ea nu s-a ferit. „Privirea ochilor tăi e mai fierbinte decât raza soarelui”, îi şopti el. Ea îşi

întoarse repede capul, apoi şi-l îndreptă din nou spre el, ochii negri îi străluceau de plăcere. Începu să sporovăiască mai vioi şi să-şi dea la iveală mâinile, cu care gesticula plină de cochetărie. Avea vârfurile degetelor şi suprafaţa interioară a palmei colorate în cireşiu, o modă a turcoaicelor cochete, pe care europenii o găsesc urâtă. Era de altfel săracă, iar pantalonul din stambă colorată arăta obârşia cea mai de jos. „Vălul pizmaş e un nor prin care luminează strălucirea frumuseţii tale!" O mişcare iute a buzelor trase pentru o clipă vălul alb în jos, până la vârful nasului; o faţă drăguţă, dar obişnuită şi senzuală, ieşi la vedere. Francezul se uită la ea, lăsă cu grijă să cadă la picioarele ei o monedă de aur şi-i şopti: „Am o rugăminte la tine". „Te ascult." „Cine e negresa aceea în haină azurie?" Turcoaica tăcu, mânia îi fulgera din priviri. Însoţitorul meu mai lăsă să cadă un ban de aur. Ea îl ridică şi-i răspunse rece: „E sclava unui *beylerbeyi*"[165]. Răspunsul trebuia doar să sperie; o femeie din haremul unui *beylerbeyi* n-ar călători la Scutari pe un vapor închiriat şi neînsoţită de eunuc. „Îţi dăruiesc o rochie de mătase brodată dacă mă ajuţi. Unde locuieşte?" „Într-o casă de ţară, la un ceas depărtare de Scutari." „Poţi să-i spui că o iubesc?" Şovăia: „Dă-mi o *manea*" (scrisoare simbolică; femeile în Orient nu ştiu nici să scrie, nici să citească). Ne-am uitat în jurul nostru, prea mare alegere n-aveam, dar pentru o *manea* e întotdeauna destul material pretutindeni. Am luat un pai („lasă-mă să fiu sclavul tău") şi l-am legat cu un fir de aţă de mătase („te iubesc mult"). Mesagera s-a reîntors în sanctuarul femeilor, a umblat încolo şi-ncoace şi a ajuns în cele din urmă în preajma negresei graţioase. După un sfert de oră s-a întors şi-adus înapoi drept răspuns firul de mătase. M-am ridicat în

picioare, pentru ca tânăra mahomedană să nu fie deranjată în opera ei mediatoare.

165. Tc., „guvernatorul unei provincii”.

Ne-apropiem de Scutari! Am trecut deja de turnul înalt, care se înalţă ca o insulă din mijlocul apelor; în faţa noastră se recunosc deja lămurit şirurile lungi de case albe cu acoperişurile lor plate şi ferestrele închise tainic. Pe mal mişună oameni, hamali, cerşetori, gură-cască. Acum acostăm. Mai întâi coboară femeile, iar eu îmi reiau locul de dinainte, ca să le pot cerceta. Printre ele, şi unele bătrâne, unele apariţii grase, lipsite de graţie, dar şi altele care poartă nedezminţit pecetea frumuseţii. Acum se apropie negresa, urmată de slujitoarele ei. Mersul îi e greoi, ca al tuturor orientalelor, din pricina papucilor; dar ţinuta e elastică şi plină de nobleţe. Îşi ţine iarăşi la vedere mâna mică, delicată, iar vălul îi este atât de ingenios deplasat, încât o privire ageră recunoaşte toate trăsăturile, gura plină, cărnoasă, şi totuşi armonios arcuită, bărbia delicată, nasul mic, cârn. Mişcările ei arătau o făptură de o frumuseţe seducătoare, cum se întâlneşte adesea la negrese.

Femeile coborâseră de pe vapor. Acum era rândul nostru. „Mă întorc diseară cu dumneavoastră înapoi!” spuse francezul, îndepărtându-se. „Mult noroc!”

Scutari sau Uskudar, cum numesc turcii acest oraş, este aşezat pe un promontoriu care intră adânc în mare. Malurile coboară sub forma unor pereţi abrupţi de stâncă. O îmbulzeală zorită îi primeşte pe călători. La fiecare jumătate de oră acostează aici un vapor din Stambul spre a se reîntoarce de îndată ce se umple iarăşi de pasageri.

În piaţa debarcaderului se înalţă, în spatele unui portic sprijinit pe coloane de marmură, frumoasa moschee a sultanei Mirmah. Cupola aurită susţine, între două

minarete subţiri, o semilună uriaşă de lămpi, care în nopţile vrăjite ale Ramazanului îşi revarsă strălucirea până departe pe mare.

„În ceasul amar, Allah oferă desfătare prin băutura înviorătoare” sclipeşte în litere de aur pe fond verde pe cele patru laturi ale fântânii gracile care străluceşte în piaţă, cu streaşina ei colorată, ieşită mult în afară.

Tot atât de colorată e şi căsuţa santinelelor care sclipeşte alături printre platani şi pini. Uşi albastre, pereţi galbeni, plăcuţe indicatoare roşii şi albe, apoi soldaţii turci cu puştile lor cu cremene, cu fesul roşu, împodobit de ciucurele albastru, prins de un nasture galben de alamă, în tunică albastră şi curele albe de piele – toate culorile sunt reprezentate şi trebuie, pe cât e cu putinţă, să se rabde unele pe altele.

Ajung în oraş trecând peste moloz şi dărâmături, printre trăsuri în culori vii, printre turme de cămile îngrămădite la mal. Încotro mă uit, văd tablouri pitoreşti. Aici stă un nubian, de un negru strălucitor, învăluit în haina albă din păr de cămilă, dincolo se plimbă un persan în caftan de mătase albastră, pe cap cu căciula ţuguiată din blană neagră de oaie astrahan, în cealaltă parte stau pe jos turci, cu capul înfăşurat în turbanul credincioşilor ortodocşi, jucându-se distrat cu mărgelele şiragului de mătănii, care le-alunecă printre degete, şi aţipesc; aici umblă grav şi tăcut, cu mâinile şi picioarele brune, acoperite de burnuzul alb ca zăpada, un beduin, mai departe stau pălăvrăgind doi georgieni în tunică scurtă, cu brâu de metal, pe cap un acoperământ din piele lăcuită de mărimea unei farfurii – pe lângă ei trece un fiu al patriarhilor, face o impresie respectabilă cu barba lui albă ca zăpada, cu caftanul de culoare închisă fluturând în vânt, cu ochii aprinşi care ard ca fulgerele de pe Sinai pe chipul împietrit.

Poezia iudaismului înveţi s-o cunoşti doar în Orient.

Sau nu este poezie ceea ce trezeşte în sufletul tău vederea acelei fiice a lui Abraham? Doar pe jumătate învăluită, zâmbind, ea oferă sărutării calde a soarelui frumuseţea palpitând de viaţă a membrelor ei. „Ea e subţire ca cedrii din Liban, gâtul ei ca un stâlp de fildeş; gura ei e asemenea florii roşii de rodiu iar buzele sunt mai dulci ca mierea.”[166] Poezia *Cântării Cântărilor* respiră în jurul trupului ei dulce.

166. Pasajul este parafrazat după versete din *Cântarea Cântărilor*.

Tot mai pustii, mai nebătute, mai liniştite devin străzile. Un labirint în care te poţi pierde. Pe aici se iese din oraş. Taberele de soldaţi aşezate pe întinderea largă din faţa mea îmi spun unde mă aflu. Păduricea pitorească de platani de-acolo, de lângă golf, este grădina lui Haider paşa, iar pe această întindere se adună în fiecare an credincioşii care se alătură caravanei sfinte în drum spre Mecca.

Mă reîntorc spre interiorul oraşului. Soarele arde fierbinte – e soarele Asiei. Plimbarea lungă pe uliţele abrupte – Scutari este construit, ca şi Constantinopolul, pe dealuri – trezeşte dorinţa de odihnă. Frumos oraşul nu este, doar oamenii îi conferă strălucirea vie. Case joase, din lemn, pe amândouă laturile străzii, la parter, prăvălie de prăvălie, în majoritate negustori de fructe sudice, printre care cafenele, cofetării, vânzători de carne, brutari şi birtaşi. Toate încăperile boltite erau deschise spre stradă, iar mărfurile, dichisite cu flori şi rânduite frumos, arătau mai ispititor decât la noi acasă. Mi se făcuse foame, şi m-am decis să mănânc ca un musulman. Iată acolo un restaurant! Fireşte, nu după cum ne reprezentăm noi. Arată ca o tejghea de măcelar; pe

mesele întinse în stradă ale prăvăliei se află şiruri de farfurii aburinde, în spatele lor, bucătarul, cam murdar. Intru înăuntru: covorul seamănă cu bucătarul, dar azi vreau să-l uit pe european, tot aşa cum am schimbat pălăria supărătoare cu fesul comod. Aleg o farfurie cu pilaf, mă aşez jos cu picioare încrucişate şi încep să mănânc. Pilaful e pregătit simplu: orez fiert în apă cu ceva carne de oaie şi ceva ceapă. Al doilea fel a fost o mâncare cu carne: găluşte mici, tot din carne de oaie, într-un sos cu foarte multă ceapă. Eram singurul muşteriu şi mâncam în public, precum odinioară regii francezi. Orice trecător se putea uita la mine, dar orice oriental are prea bune maniere ca să o facă. După ce am terminat masa, m-am dus într-o cofetărie; desertul trebuie să ţi-l iei acolo. O cofetărie seamănă cu o dugheană de iarmaroc, al cărei perete din spate dă în încăperile în care se prepară dulciurile. În faţă, pe masa dughenei, se află o ofertă bogată de cofeturi, dulceţuri din fructe şi petale de flori, băuturi răcoritoare ş.a. În toate aceste lucruri, orientalul nu-şi găseşte perechea în Europa. Modurile sale de preparare sunt secrete. Cel mai mult îi place să aleagă flori şi fructe, pe care mai apoi arta lui le preface în cofeturi aromate; găseşti astfel adesea petale de trandafir care şi-au păstrat culoarea şi mireasma şi care au devenit totuşi o substanţă dulce şi gustoasă. Pe masă se aflau păhărele mici, pline cu un sirop de zahăr solidificat, de culoare trandafirie. Cu un astfel de păhărel s-a dus negustorul în camera alăturată şi s-a întors cu un pahar mare în care era dizolvat în apă conţinutul primului. Pe arşiţă, şerbetul este cea mai răcoritoare băutură; are gust de suc de portocale, zahăr, apă de trandafiri, dar se poate prepara şi în alte feluri. Am mai mâncat şi dulceaţă de fistic, în care fructele îşi păstraseră frăgezimea şi moliciunea, şi m-am minunat de suma mică de bani care

mi s-a cerut. Nici masa de prânz nu costase mai mult de câţiva piaştri (groşi). Restul zilei l-am petrecut, într-o atmosferă cu adevărat orientală, visând la soare, cu o ceaşcă de cafea şi o pipă alături. Am aşteptat întoarcerea francezului, dar n-a venit. L-am aşteptat până la ultima cursă a vaporului – zadarnic. A trebuit să mă întorc singur la Stambul.

ÎN PALATUL SULTANULUI

Trecuseră câteva săptămâni de la acea primă excursie la Scutari, fără ca să mai fi auzit ceva despre tânărul francez.

Într-o dimineaţă – stăteam lungit pe divan, citind, visând şi fumând – şi-a făcut deodată apariţia în camera mea. Era şi mai prost dispus, şi mai plictisit ca de obicei, ocăra Orientul şi-mi declară că nu mai rezistă la Constantinopol.

Mi-am dat seama că ultima lui aventură nu fusese o aventură.

După ce a vorbit despre sute de lucruri neînsemnate, a pus mâna pe cartea pe care încă o mai aveam în faţă. Erau *Cântecele celui trezit*[167].

167. *Lieder eines Erwachenden* (1842) de Moritz von Strachwitz (1822–1847), poet german cunoscut mai ales ca autor de balade. Schumann, Brahms, Carl Loewen au compus lieduri pe versurile sale.

„De ce nemţii nu-şi tipăresc cel puţin versurile în alfabet latin?” întrebă el supărat; „destulă trudă e să le înveţi limba, darmite literele! Am auzit deseori vorbindu-se despre cântecele astea, dar n-am putut să citesc nici unul.”

„Oricum nu le-aţi pricepe, căci sunteţi francez!”

„Ah, înţeleg, acest... da, oare cine-ar putea pronunţa un nume aşa dificil! N-a murit el de boala voastră germană, n-a murit de inimă rea? Parcă am auzit aşa ceva. Dar de fapt, venisem la dumneavoastră cu o întrebare şi cu o rugăminte.”

„*Eh bien*, daţi-i drumul!”

„Întrebarea: mai există în momentul de faţă în Germania femei...”

„Am ghicit: care să fie Laura sau Beatrice a vreunuia din poeţii noştri?”

„Nu tocmai, Petrarca şi Dante au făcut versuri foarte drăguţe, dar iubirea nu le-a pricinuit nopţi fără somn. Eu mă întreb dacă în momentul de faţă există în Germania femei care să fie iubite de unul din poeţii dumneavoastră în manieră germană, cu moarte, inimă zdrobită, nebunie?”

„Cred că sunt mai multe”, am răspuns zâmbind.

„Cunoaşteţi vreuna?”

M-am gândit o clipă. „Chiar două.”

„Interesant!”

„Una a fost idealul unui poet pe care dragostea ce i-a purtat-o l-a distrus; cealaltă a fost adorată de doi poeţi, dintre care primul a murit în floarea vârstei, iar celălalt zace, după cât se spune, de boala pe care o numiţi germană.”

„Mai picant decât dacă s-ar fi căsătorit. Şi ce s-a întâmplat cu ele, cu femeile?”

„S-au logodit cu alţii”, am răspuns râzând, „e un vechi obicei în Germania. Poeţii au fost doar aceia care au primit în schimb un loc în cer, tocmai pentru că au ajuns prea târziu la împărţirea pământului.”

„Acum rugămintea mea: puteţi să-mi daţi cumva adresele acelor idealuri ale poeţilor germani, care vă sunt cunoscute, şi poate mijlocul de a fi primit de ele?”

A trebuit să râd fără să vreau. După odalisca sultanului nu-i mai rămăsese decât madona unui poet german.

„Gata, aţi isprăvit deja în ţara dumneavoastră?”

„La noi aşa ceva nu se cunoaşte; se fac versuri în cinstea unei doamne sau a alteia, dar se spune, odată cu poetul nostru: «*Aimer est le grand point, qu’importe la maîtresse?*»[168] La dumneavoastră e altfel, dragostea e concepută ca destin, n-o mai stăpâneşti, te stăpâneşte ea pe tine. Mărturisesc că asta mă pasionează, aceste emoţii tragice «*c’est mon faible*.»[169]„

168. Fr., „Iubirea este ţelul, iubita ce contează?” (Alfred de Musset, *La coupe et les lèvres – Cupa şi buzele*)

169. Fr., „e slăbiciunea mea”.

„*C’est votre faible*, ştiu.”

A înţeles sensul dublu şi a zâmbit. „N-aveţi decât să glumiţi cât vreţi, dar îndepliniţi-mi dorinţa. Dorinţa de a vedea pe una din acele femei al căror cap este încununat de cântecele unei inimi zdrobite de poet nu-mi mai dă pace. Peste opt zile plec în Germania.”

Îşi răsuci o nouă ţigară, după care spuse: „Aproape că uitasem să vă întreb dacă nu vreţi să vizitaţi unul din palatele sultanului? Prin intermediul lui X, pe care îl cunoaşteţi şi dumneavoastră, grădinarul curţii padişahului s-a arătat dispus să ne arate palatul de vară

din Cîragan, în timpul absenţei sultanului. Mâine vin să vă iau.”

Am acceptat, mulţumindu-i.

Constantinopolul nu duce lipsă de palate. Oricum, nu princiare, căci fiii de sultan care nu ajungeau la cârmuire erau în timpurile vechi nu o dată ucişi sau, în cel mai bun caz, închişi până la sfârşitul vieţii în harem. Şi azi mai sunt ţinuţi într-un fel de închisoare şi păziţi cu mare suspiciune. Faptul că un ambasador străin a intrat în legătură cu unul din fraţii lui Abdul-Medjid, întâmplare reală sau fictivă, a prilejuit neînţelegeri diplomatice care au prejudiciat considerabil influenţa unei puteri europene asupra Porţii.

Acestă lipsă de castele princiare este din belşug compensată de palatele mai-marilor, ale turcoaicelor, ale sultaninelor, dar mai cu seamă de nenumăratele palate pe care le posedă sultanul.

Mai cunoscute apuseanului sunt chioşcurile amintite în toate povestirile din Orient. Ele sunt mai accesibile privirii străinului, dar tocmai de aceea nu joacă nici un rol în viaţa turcilor. Chioşcurile sunt pavilioane mici, asemenea căsuţelor noastre de grădină, cu acoperişuri în culori vii şi formă particulară. Altminteri, ele nu oferă nimic original sau vrednic de a fi văzut: către exterior, ferestre mari cu jaluzele, înăuntru un divan de-a lungul pereţilor şi un covor care acoperă podeaua. Aceste chioşcuri, multe la număr, sunt întotdeauna ridicate în acele puncte din oraş sau din împrejurimi care oferă o perspectivă frumoasă sau care se află în apropierea locurilor unde se desfăşoară de obicei serbări publice. Singura lor menire este aceea de a înlesni comod posesorilor lor vederea unui lucru sau a altuia.

În ce priveşte palatele, deşi construite adesea din lemn, ele arată falnic şi strălucitor, dar interiorul lor îl

dezamăgeşte îndeobşte foarte mult pe vizitatorul european.

Această dezamăgire este caracteristică pentru relaţia dintre Orient şi Occident. O să revin mai încolo asupra acestui subiect.

Reşedinţa de iarnă obişnuită a sultanului, seraiul, e aşezată între port şi Marea Marmara, în vârful extrem al Constantinopolului. Înconjurat de jur împrejur de un zid înalt şi mare cât un orăşel, seraiul cuprinde palate, grădini, chioşcuri, cazărmi, arsenale, moschei. Prin *Baba humayun*, Înalta Poartă, poate oricine intra, celelalte unsprezece, în schimb, nu se deschid nici unui străin. Prin poarta principală mai sus pomenită se intră într-o curte mare, a cărei singură podoabă este o fântână înconjurată de platani umbroşi. Monetăria, arsenalul (în care se păstrează armele purtate de sultan, ca şi cheile de aur de la porţile Constantinopolului), grajdurile şi locuinţele slujitorimii sultanului se află în această curte lungă de câteva sute de metri. Intrarea spre a doua curte este împodobită de o piuă uriaşă care, se zice, era folosită pe vremuri la uciderea, prin strivire, a *ulemas*-ilor (interpreţii legilor) eretici. Din curtea a doua se intră mai întâi într-o galerie acoperită, decorată cu arme. Cândva aici se executau condamnările la moarte ale funcţionarilor de stat; capetele lor, rostogolite pe caldarâm, erau călcate în picioare de caii călăreţilor care intrau. Astăzi s-a renunţat la acest obicei, în primul rând pentru că actualul sultan, asemenea predecesorului său, nu este deloc crud şi însetat de sânge; apoi pentru că se consideră că scandalul, publicitatea în jurul unor astfel de evenimente, nu mai este nici în Orient oportună.

Ambasadorii nu trec mai departe de cea de-a doua incintă, unde, în afară de numeroase clădiri ale curţii, se află şi sala divanului. Poarta care li se ridică în faţa

ochilor rămâne pentru ei închisă. Ea se numeşte Poarta Fericirii, căci duce în curtea interioară, către încăperile în care locuieşte sultanul, către moscheile, băile, vistieriile, haremul lui. Aici sunt adunate toate lucrurile menite să-l încânte pe stăpânitorul Răsăritului, pe Regele Regilor, pe urmaşul Profetului, pe cel care este Umbra lui Dumnezeu. Şi foarte aproape de acele palate strălucitoare, în care puterea lumească a încercat să facă o copie pământească după ceea ce îl aşteaptă dincolo pe credincios, după ceea ce a văzut Mahomed când l-a purtat îngerul prin cele şapte ceruri – foarte aproape de sălile strălucitoare, de cămările umplute cu aur şi de chioşcurile intime pe ale căror divane opulente cele mai frumoase fiice ale Răsăritului aşteaptă privirea binevoitoare a stăpânitorului, se ridică colivia prinţilor, locuinţa-temniţă a acelor prinţi care n-au ajuns la cârmuire. Pe vremuri erau ucişi.

Câte priviri arzătoare nu se vor fi îndreptat către această Poartă a Fericirii![170]

170. Pasajele de mai sus descriu palatul Topkapî, reşedinţa principală a sultanilor otomani între 1465 şi 1856.

Turcul se uită nepăsător la zidurile, întinse până departe, ale seraiului care ascunde atâtea taine. „Allah e mare!” murmură el şi pufăie din ciubucul său rotocoale de fum, care se risipesc în aer. Fie viaţa lui cât de plină de spini, cât de plină de griji – *Maşallah!* cum vrea Dumnezeu! –, el se supune în tăcere *kîsmet*-ului său. După moarte, Dumnezeu şi Profetul îl vor judeca în ziua Judecăţii de Apoi, în ziua în care bate ceasul. „Ce este ceasul care bate? Şi cine ne dă de ştire despre ceasul care bate? Este ziua Judecăţii, în care oamenii sunt risipiţi de vânt ca lăcustele, iar munţii sunt asemenea bumbacului sfâşiat. Şi cel al cărui taler va coborî, aceluia îi va fi bine

în viaţa veşnică, iar cel al cărui taler se va ridica, acela se va cufunda în furia flăcărilor. Ştii tu ce este furia flăcărilor? Este văpaia arzătoare a iadului.” Când citeşti cea de-a 101 sura din Coran, din care versurile de mai sus au fost traduse cuvânt cu cuvânt[171], atunci regreţi că Profetul, care putea să descrie printr-o poezie atât de grandioasă cum „zăcea noapte peste noapte în noapte”, nu ne-a lăsat şi o descriere a celui de-al şaptelea cer, unde va fi stăpânit „zi peste zi în zi”.

171. Versiunea în româneşte a acestei sure, în traducerea „Ligii Islamice şi Culturale din România”, Editura Islam, ed. a V-a, 2006, p. 701, sună diferit: „Ziua aceea care loveşte! Ce este Ziua aceea care loveşte? Şi de unde să ştii tu ce este Ziua aceea care loveşte? În ziua aceea, oamenii vor fi ca fluturii risipiţi. Iar munţii vor fi ca lâna scărmănată. Cât despre cel ale cărui balanţe vor fi grele, El va avea parte de o viaţă plăcută. Iar cât despre cel ale cărui balanţe vor fi uşoare, Locul lui de veci va fi un abis. Şi de unde să ştii tu ce este el? El este un Foc fierbinte!”

Sau a lăsat această descriere moştenire tradiţiei orale?

A existat o sectă – e cunoscută tuturor iubitorilor de operă[172] – caracterizată de dispreţul faţă de moarte cu care aducea la îndeplinire toate poruncile stăpânitorului său. „Iubirea de moarte” ar fi o expresie potrivită; ei văzuseră cerul şi tânjeau după el. La scurtă vreme după naştere, copiii erau duşi într-un loc neospitalier, unde erau crescuţi în izolare severă, fără habar de plăcerile vieţii. Deveniţi adulţi, li se dădea o băutură adormitoare şi erau transportaţi într-o grădină special amenajată în acest scop. Acolo se trezeau, înconjuraţi de toate farmecele naturii; acolo învăţau să cunoască pentru prima oară, şi la vârsta la care un dor nelămurit accelerează bătăile inimii, mireasma trandafirilor şi cântecul privighetorilor. Şi în vreme ce priveau în jur cu simţurile îmbătate, se iveau

femei dulce ispititoare, primele pe care le vedeau, cele mai frumoase, alese dintre mii; ele îi turnau tânărului vin în pocale de aur, îi şopteau la ureche vorbe drăgăstoase, buzele sale ardeau sub prima sărutare a unor buze de fată. Iar când în inima lui se aprindea dragostea, sărutat fiind de raza frumuseţii ca bobocul trandafirului de lumina soarelui, atunci aleasa lui îi turna vin în pocalul sclipitor – şi el adormea. Se trezea în sălbăticie, printre tovarăşii săi, iar din visul de aur nu mai rămânea decât un dor fierbinte. Şi el povestea bătrânilor ce i se întîmplase. „Allah te-a miluit să vezi ceea ce a văzut demult marele Profet. Eşti unul dintre aleşi, al tău este raiul din a cărei splendoare ai gustat”, aşa îi vorbeau bătrânii, iar tânărul striga cu obrajii în flăcări: „Trimiteţi-mă la luptă şi la moarte pentru învăţătura Profetului, căci vreau să mă întorc în raiul meu!” Astfel şi-a format Islamul cea mai temerară sectă a militanţilor săi.

172. Referinţă probabilă la Mozart, *Răpirea din Serai.*

Nouă însă, care după moarte nu vom fi primiţi de hurii strălucitoare, să ne fie iertat dacă privim cu mai mult interes decât moslimul locul în care înfloresc şi se ofilesc *peri*-ele.[173]

173. Tc., „zânele”.

Punct la ora convenită am fost la X, unde era locul de întâlnire. Şi o austriacă folosise prilejul rar oferit de a vizita interiorul unui palat al sultanului. Se afla abia de câteva zile aici şi condiţiile în care avusese loc călătoria ei în Orient mi-au inspirat interes.[174] Suferise de o boală gravă şi făcuse legământul – era o catolică ferventă – ca de îndată ce se va însănătoşi să facă o călătorie la Ierusalim. Când îşi revenise într-atât încât să pornească la

drum, începuse perioada celor mai teribile furtuni. Din toate părţile s-au ridicat glasuri care au implorat-o să mai aştepte câteva săptămâni, spre a nu-şi pune inutil sănătatea şi viaţa în pericol. Era temătoare ca toate femeile, nu călătorise niciodată la vreme neprielnică pe mare, nu auzise niciodată fără să tremure de vreo furtună pe ape. Dar nici rugăminţile alor ei, nici frica de moarte n-au putut-o împiedica să-şi ţină cuvântul dat. În prima zi în care medicul i-a spus că-şi poate părăsi camera a plecat la Trieste, de unde s-a îmbarcat pe primul vapor spre Alexandria – vaporul a mers mai mult pe sub valuri decât pe deasupra lor –, iar de aici, pe uscat, până la Ierusalim. Au însoţit-o doar preotul castelului şi camerista ei. Cine ştie ce înseamnă o asemenea călătorie pe un astfel de timp poate aprecia de câtă tărie de caracter e nevoie pentru a o înfăptui. Şi cea care hotărâse şi realizase această întreprindere nu era o persoană bărbătoasă, arătând ca o amazoană; delicată, aproape firavă, dar înflăcărată de acel foc al fervoarei întâlnit mai adesea în cărţi decât în viaţa adevărată, temerara femeie, care sfidase spaima grandioasă de moarte insuflată de mare avea în înfăţişarea ei mai multă feminitate decât poate să aibă vreuna din acele doamne care, întinse pe sofaua lor moale, îşi doresc emoţii, dar nu sunt în stare să simtă şi să sufere decât emoţii de masă cu bibelouri.

174. În cazul în care ar fi să-i cadă sub ochi contesei D. portretul pe care i l-am inclus în această colecţie de portrete, o rog să-l privească ca pe expresia interesului şi a respectului pe care mi le impun întotdeauna o personalitate neobişnuită.

Un caic încăpător ne-a îmbarcat atunci când societatea a fost completă. Am alunecat pe apele netede ca oglinda – acum iată-l în faţa noastră, sclipitoarea reşedinţă de vară, cu minaretele şi cupolele, cu chioşcurile şi grădinile sale!

Viu strălucesc semilunile de aur, dulce şi ispititor miroase iasomia. Chiparoşi întunecaţi, coloane strălucitoare de marmură, zăbrele de aur. Am suit în tăcere treptele albe care urcă de pe fundul albastru al mării, am păşit în tăcere pe sub portic. Din marmură este podeaua mozaicată, din marmură sunt coloanele corintice care se înalţă de jur împrejur. Porţi împodobite cu coloane se deschid în faţa noastră; străbatem săli şi încăperi strălucitoare a căror vedere este greu accesibilă chiar şi atunci când stăpânitorul credincioşilor lipseşte. Călăuza noastră, care nu fără primejdie pentru sine ne-a îngăduit intrarea în acest sanctuar, nu ne-a arătat decât câteva încăperi. Peste tot marmură albă sclipitoare, aur strălucitor, cristale scânteietoare. Piciorul păşeşte imperceptibil peste covoarele moi care acoperă podeaua. Toate încăperile erau aproape la fel amenajate: divane late la perete, măsuţe joase, totul acoperit de materiale preţioase. Am ajuns într-o sală nu prea mare, ai cărei pereţi străluceau din pricina oglinzilor de cristal, printre care şerpuiau, pe fond de marmură albă, bogate arabescuri de aur. Divanele, mesele şi podeaua erau acoperite de materiale albe brodate cu aur, iar cupola din sticlă colorată revărsa peste toată sala o lumină trandafirie, ca şi cum de pretutindeni, din pereţi şi tavan, s-ar fi deschis boboci de trandafir. Călăuza noastră arătă spre o draperie: „Această uşă duce în sala în care sultanul obişnuieşte seara să strângă în jurul său doamnele din harem”. Dar nu ne-a dus acolo, ci a deschis o poartă cu coloane spre un portic care dădea în grădină. Nu mă puteam hotărî să mă despart atât de repede de aceste încăperi prin care păreau să plutească, pe valuri înmiresmate de iasomie, poveştile Şeherazadei. Nu s-a băgat de seamă că rămăsesem în urmă. Eram singur, singur în camera padişahului, şi, foarte aproape de mine,

draperia brodată cu aur părea să fluture ca pusă în mişcare de o viaţă misterioasă. De jur împrejur, strălucire trandafirie şi mireasmă de iasomie, de jur împrejur sclipiri de cristal din care fac semne siluete înfăşurate în văluri. Cine a ridicat draperia de aur? A fost mâna mea, sau a fost o *peri* pe care nu o văd, dar a cărei apropiere o simt? Un pas, şi mă pomenesc în sala în care Umbra lui Dumnezeu se bucură de strălucirea pământului. Dar sala e simplă. Covoare în culori bogate, ţesute în îndepărtata Persie, acoperă podeaua, de jur împrejur divane joase, pline şi moi, iar pe pereţi draperii misterioase care foşnesc doar atunci când urmaşul Profetului vrea să vadă dacă stelele pământului luminează mai intens decât stelele cerului îndepărtat.[175]

175. Paragraful descrie palatul Dolmabahçe, reşedinţa principală a sultanilor în perioadele 1856–1887 şi 1909–1922; a fost construit de Abdul-Medjid I pe Bosfor, la nord de Cornul de Aur, în stil european eclectic, cu decoraţiuni somptuoase.

Mă aşez pe divan şi-mi sprijin capul de pernele moi.

Ce linişte şi ce zăduf! Însoţitorii mei sunt deja departe, se plimbă prin dumbrăvi de terebint şi iasomie, prin păduri de chiparoşi, pe lângă fântâni susurătoare şi chioşcuri de aur.

Ce fierbinte e aerul care mi se alipeşte în tăcere de frunte şi obraji! Vrea oare să-mi spună când a mai sorbit atâta mireasmă ameţitoare, atâta văpaie ameţitoare?

Uitat e felul în care am venit aici, uitată e clipa în care voi pleca, precum şi locul unde mă voi duce. O linişte dulce mă leagănă într-un şi mai dulce vis.

Ascultă! E iluzie, sau foşneşte cu adevărat ceva acolo în spatele acelei draperii? Se apropie paşi pe covorul moale, nu-i aud, dar îi simt. O clipă de tensiune mută – draperia foşneşte într-o parte, nu e iluzie, o hurie se iveşte.

Nu e o apariţie din raiul Profetului, ci doar o „fiică a colbului”.

Dar miraculos de frumoase sunt aceste copile ale colbului!

Ochii ei strălucesc ca şi cum o rază de soare s-ar fi pierdut în ei şi n-ar mai putea părăsi temniţa frumoasă. Pe lângă acest foc negru, cât de palidă e strălucirea smaragdelor şi a safirelor care se leagănă în urechile delicate, care prind degetele subţiri, care înconjoară cu un cerc de aur glezna dezvelită. În jurul coapselor rotunde, elastice, se mulează un şal de purpură moale, mătase moale, colorată, curge în valuri, ascunzând şi trădând membrele a căror frumuseţe întunecată a înflorit sub soarele Arabiei.

Ea înaintează fără să mă vadă, se-aşază pe covor cu o nepăsare graţioasă şi-şi sprijină capul de mâna mică, brună.

Atunci foşneşte o a doua draperie. Ca ţintuit de o vrajă, rămân pe loc, în colţul întunecat al sălii. S-aducă oare moartea vederea tainelor padişahului – dar cine să se gândească la moarte când priveşte frumuseţea în ochi?

Frumoasă este şi ea, cea care, în costumul ei pitoresc, intră acum în pas vioi şi elastic. Papuci galbeni în picioruşe, pantalon larg din mătase colorată, iar pe deasupra, de la gât până peste genunchi – o cămaşă diafană din muselină albă, brodată policrom, strânsă cu un şal în felurite culori, ale cărui capete strălucitoare de aur cad în faţă. Prin ţesătura fină se vede licărul vestei pe care o umflă preaplinul vieţii. Un şir de mici monede de aur se împletesc în părul bogat care, de sub scufiţa delicată, se revarsă în bucle peste haina scurtă, ale cărei mâneci despicate îngăduie să se admire, pe sub muselină, braţele rotunde, de la încheietura mâinii până la subsuoară.

Dar ea, cine este ea, cea care se apropie acum şovăitor?

Maiestuos unduieşte într-o coadă lungă veşmântul de deasupra, deschis în faţă, ţinut doar în jurul coapselor de un nasture. Dedesubt străluceşte jacheta scurtă, brodată cu aur, care nu se încheie peste vălul delicat ce i se odihneşte pe piept ca un nor vaporos. Un turban colorat i se leagănă visător pe cap, părul negru, strâns în cozile împletite cu mărgăritare, se lasă pe ceafă. Pulpele şi picioarele sunt goale, papucii mici din catifea brodată cu aur, sclipind de pietre colorate, îi acoperă doar degetele de la picioare. Înaintează, apoi rămâne pe loc şi-şi încrucişează mâinile pe piept. Ochiul îi înoată în foc, pieptul îi freamătă, buzele i se întredeschid ca într-un vis fericit.

Şi din nou foşneşte o draperie şi o femeie falnică intră în cerc. Înaltă şi dreaptă e silueta sveltă, mersul hotărât, ochiul strălucind de conştiinţa biruinţei frumuseţii. Înaltă şi liberă se bolteşte fruntea fiicei Circaziei, ea îşi poartă capul ca şi cum n-ar putea să uite că deasupra lui pluteşte coroana cârmuirii. Un caftan acoperit cu fireturi de aur, încheiat cu agrafe sclipitoare, pe dedesubt pantalonul strălucind de fireturi, veşmântul colorat de dedesubt, cămaşa scânteietoare de mătase în dungi.

Cu toată evlavia în zori şi în noapte
Citeşte splendoarea din Alcoran![176]

176. Arab., „Coran”.

Priveşte aici, această tânără femeie este o filă din acel Coran care a inspirat fervoarea extaziată a lui Hafis! Şaluri colorate îi învăluie capul, în jurul obrajilor îi adie vălul brodat, un caftan întreţesut cu modele florale acoperă până la genunchi pantalonul larg de atlas. Trandafirul de Şiraz îi înmiresmează părul, dar trandafirul

din Şiraz nu străluceşte mai splendid decât această strălucitoare siluetă de fată. În ochi îi licăreşte un paradis al plăcerilor de dragoste, uitare fericită de lume respiră buzele ei.[177]

177. Întreg pasajul cu referiri la Şiraz, la trandafir, la părul înmiresmat, la Coran cuprinde aluzii la universul poetic al lui Hafis (1320–1389), despre care se spune că ştia pe dinafară cartea sfântă a musulmanilor şi ale cărui teme predilecte, dragostea şi vinul, au fost interpretate ca expresie a extazului sufit.

Şi altele vin plutind, făptură după făptură. Cu picioarele artificial deformate înaintează în pas mărunt fiica Imperiului de Mijloc. Părul ei ridicat într-o coafură înaltă, măiestrită, delicat împletită cu fir de aur, e netezit peste cap. Cu degete albe ca zăpada ţine un evantai din frunze de palmier, sub fruntea înaltă, ochii ei bridaţi ard de preaplinul dorinţei. Cu flori şi păsări colorate îi este brodat veşmântul în falduri, mânecile lui largi cad până la subsuoară atunci când îşi ridică braţul gingaş. Se uită uimită, într-o parte, la prietena ei vioaie ce saltă pe lângă ea, sunând din clopoţei. Agrafe de aur cu clopoţei de aur îi împodobesc gleznele şi încheieturile mâinilor, dar gazela sveltă, graţioasă care, în plină tinereţe înfloritoare, dansează cu farmec dulce pe covorul sălii nu se sinchiseşte de cătuşele melodioase.

Toate popoarele Răsăritului sunt reprezentate în această împărăţie a frumuseţilor.

Cum fulgeră de jur împrejur giuvaierurile colorate şi privirile în flăcări! Ce mireasmă împrăştie zulufii unduitori şi vălurile fluturânde!

Tu însă cine eşti, tu, care te sprijini acolo de un pilastru, cufundată în visare, cu privirea alunecând nepăsătoare peste grupurile pestriţe?

Nici mătasea foşnitoare, nici catifeaua colorată nu-ţi împodobeşte membrele. Nici un *kuşak*[178] preţios de caşmir nu-ţi cuprinde coapsele, nici un giuvaier colorat nu se leagănă pe grumazul tău gingaş.

178. Tc., „eşarfă”, „centură”.

Oare câte veri ai văzut deja strălucind în splendoare? Încă nici una; doar treisprezece primăveri au trecut pe lângă tine. Pe primele douăsprezece le-ai salutat în jocuri voioase şi dansuri, căci ţi-au adus numai flori pline de prospeţime. În cea de a treisprezecea ai devenit gravă şi tăcută, căci ea ţi-a adus dulci presimţiri al căror înţeles nu te-ai priceput să-l dezlegi.

Stai acolo liniştită şi tăcută, o dulce taină pentru tine însăţi şi pentru celelalte. Veşminte de muselină, albe ca zăpada, ţi se unduiesc virginal în jurul mădularelor gingaşe, ca şi cum o tufă de iasomie şi-ar fi scuturat peste tine, de sus până jos, norii de flori, în vreme ce tu ai fi roşit, visând în umbra ei. Dar două raze de soare s-au strecurat printre crengi şi, atingându-ţi gleznele delicate, s-au înfăşurat strâns dezmierdător în jurul încheieturilor gingaşe, unde scapără asemenea unor brăţări de aur.

Ochiul îţi străluceşte umed, copilă pământeană, precum apa fluviului sfânt când cerul cu stelele sale se odihneşte noaptea pe ea. Dar buzele tale ard şi tânjesc ca floarea de lotus din Gange atunci când astrul selenar îşi coboară razele în caliciul ei.

De când gura-ţi dulce s-a arcuit atât de plin? De atunci de când adierea serii a atins-o cu o petală parfumată de trandafir, primul vis despre primul sărut virginal.

Petala de trandafir a zburat şi-a căzut în valuri, dar visul dulce a rămas şi s-a scufundat în inima ta.

Cum unduieşte şi freamătă totul de forme luminoase! Pretutindeni frumuseţe îmbelşugată, splendoare strălucită!

Deodată imaginile pălesc – oare se lasă, învăluindu-le, un nor peste ele?

Iar din nor se iveşte o femeie tânără, subţire.

Eşti şi tu o fiică a Orientului?

Desigur, străluceşti şi tu ca steaua lui Hafis, desigur eşti şi tu la fel de dulce ispititoare precum copila castă de pe malurile Gangelui în veşmintele ei de muselină albă – dar o fiică a Răsăritului nu eşti.

Să râdă atât de drăgălaş, să privească atât de cald, să lase să se ridice pe buze din străfundul cel mai adânc al sufletului şi al inimii sunete şi cuvinte, iată ce nu poate face decât o nemţoaică.

Dar atâta galeşă măreţie, atâta blândă văpaie nu poate revărsa decât ochiul unei spanioloaice, frumoasa roză din Alhambra!

Câtă nobleţe mândră în neclintire ca şi în mişcare!

În jurul buzelor tale tresare, cu fină graţie, copilul preferat al spiritului. Se împacă acest acord al saloanelor pariziene cu fiinţa ta proaspătă şi duios germană?

Făptura-ti străluceşte superb ca tăiată din marmură de Carrara. Mai există altundeva, în afară de albele fiice ale Albionului, o statură de un asemenea farmec al frumuseţii?

Fiecare ţară a trebuit să-şi dea splendorile ca să te împodobească pe tine. Fiecare vârstă ţi-a împrumutat farmecele pentru ca ele să se îmbine în tine: petală îmbobocită, eflorescenţă strălucitoare, roadă plină din pomul raiului!

Ochiul tău priveşte ager şi adânc ca şi cum ar fi văzut multe. Fruntea ţi se bolteşte înaltă şi clară, un dom al gândirii, în care lampa sfântă arde zi şi noapte. Zâmbetul

ştrengăresc al copilului zace în gropiţa obrajilor tăi şi-ţi joacă poznaş în colţurile gurii; dar buzele tale, arcuite mândru ca şi cum nici un cuvânt nedemn n-ar putea trece de ele, vorbesc încă de pe acum, cuprinse de o dulce văpaie, despre farmecul sărutării pe care dragostea o dă şi dragostea o primeşte.

Zâmbeşti, îmi vorbeşti – abia percep cuvintele, dar sunetul argintiu al glasului tău trece ca o muzică de orgă prin inima mea, sfinţind, limpezind, transfigurând, şi alungând tot ceea ce nu eşti tu, în aşa fel încât inima mea să fie vrednică să te iubească, să te adore, *madonna mia*!

Dar unde mă aflu? Fost-a vis? Unde a dispărut oare?

Faţa mi se odihneşte pe pernele divanului, scăldată de mireasma ameţitoare a Orientului, care se ridică din ele. Boare dulce de roză de Şiraz şi iasomie, de ambră şi santal!

Dar pe cap mi s-a lăsat o roză de Alhambra, adusă pe fereastră de adierea vântului.

Unde au dispărut făpturile aeriene? Şi unde eşti tu, *madonna mia*, a cărei imagine l-a ferit pe cântăreţul tău de toate ispitele plăcerii pământeşti?

Ajung oare până la tine versurile mele, cântecele, rugăciunile pe care le înalţ în faţa altarului frumuseţii tale? Să dau vântului filele mele, ca el să zboare în căutarea ta?

Unde eşti? Cum să te numesc?

Inima mea îţi spune *Désirée*!

Que vous êtes belle! Une image
Est dans le sein de chaque fleur:
Le ciel même est dans votre cĹ“ur,
Et vos yeux parlent son langage.

Dans votre bouche demi-close

Se cache le dieu de l’amour;
Il sourit dans son beau séjour,
Ce sein énivrant d’une rose!

Vous, dont la bouche est la maîtresse
De tous les cĹ“urs: riez, parlez,
Pour remplir les âmes charmées
De soleil, de bonheur, d’ivresse![179]

179. Fr., „Cât eşti de frumoasă! O icoană / E-n sânul fiecărei flori: / Chiar ceru-n inimă îţi zace / Iar ochii îţi vorbesc limbajul său. // În gura ta întredeschisă / Se-ascunde al iubirii zeu; / Surâde în lăcaşul său frumos / Sânul de roză îmbătător. // Tu a cărei gură e stăpână / Peste inimile tuturor: râzi, vorbeşti / Spre a umple sufletele fermecate / De soare, fericire şi-mbătare”.

Şi filă după filă se umple de cântece, iar ceata albă a solilor mei zboară fâlfâind şi se leagănă în vânt printre cactuşi şi caprifolii, printre oleandri şi chiparoşi. Cine la va arăta drumul până la tine? Nu erau cântecele mai aproape de tine atunci când mai dormeau încă în pieptul meu?

Printre pinii grădinii se întrezăresc siluetele însoţitorilor mei. Rămâi cu bine, madonă a viselor mele, rămâi cu bine, Désirée!

„Aţi tras un pui de somn în sanctuarul padişahului?”

„Dormiţi la amiază, căci Satana nu doarme la amiază, glăsuieşte Profetul”, am răspuns zâmbind.

„Dar v-aţi lipsit astfel de mari plăceri; soarele Orientului nu luminează o grădină mai frumoasă ca asta.”

O NOAPTE DE RAMAZAN

Am fost la moscheea lui Soliman Magnificul[180]. Este o imitaţie după Hagia Sofia, chiar dacă nu lipsită de originalitate. De asemenea, ea nu prezintă urme de biserică creştină, în vreme ce la Hagia Sofia o privire ageră poate descoperi câte o imagine pictată a Sfintei Fecioare.

180. Tc. Süleyman (1494–1566), unul din cei mai străluciţi stăpânitori din istoria Imperiului Otoman, atât ca militar, cât şi ca promotor al literelor şi artelor. Domnia lui reprezintă apogeul expansiunii teritoriale otomane.

Süleymaniye, cea mai mare moschee din Constantinopol, este ridicată pe un plan pătrat şi acoperită de cinci cupole, una înaltă în mijloc, patru mai mici în colţuri. Altele şi mai mici, urcând în terase spre cea din mijloc, umplu toate spaţiile intermediare.

Printr-un portal, ale cărui bolţi sunt susţinute de coloane de porfir, se ajunge în curtea exterioară, pardosită cu marmură, iar de-aici în interiorul moscheii.

Dar, înainte de a intra, să aruncăm o privire în lături. Acolo, sub piatra funerară monumentală, tăiată din marmură colorată, doarme acel bărbat puternic, a cărui cârmuire a reprezentat punctul culminant al puterii turceşti. Cum s-a prăbuşit împărăţia după dispariţia lui!

Dar în jurul pietrei mici de-acolo nu adie ceva ca o dojană mută a milioane de buze nevăzute?

Cine doarme sub ea?

Linişte, nu-i tulburaţi somnul! Istoria i-a condamnat mormântul şi amintirea. Nu puneţi şi bucata voastră de lemn pe marele rug.

Pe când trăia era soarele care revărsa raza de fericire în inima marelui calif. Istoriografii au numit-o însă Roxelana, după patria ei, Rusia.[181]

181. Mausoleul Roxelanei, din curtea moscheii Süleymaniye, se află alături de cel al lui Soliman; este o clădire cu exterior sobru, dar cu pereţii interiori bogat decoraţi.

Să intrăm în interiorul moscheii.

Ce lipsită de podoabă şi culoare e!

Aceste frumoase coloane delicate nu par să se potrivească cu pereţii albi, goi. Cum au ajuns oare aici? Marele Soliman le-a răpit din Calcedonia, din biserica Sfintei Eufemia, pentru ca ele să viseze aici, într-un mediu lipsit de frumuseţe, la splendoarea reşedinţei lor de odinioară.

Am părăsit Süleymanye şi m-am oprit pentru o clipă în faţa unui şir de dughene din lemn, aşezate vizavi de intrarea principală a moscheii. Numeroşi străini trec desigur fără să le bage în seamă, neştiind cât de multă poezie orientală se visează aici. Aceste dughene din lemn sunt *teriakhane*[182], locuri de întâlnire ale *teriaki*-lor, mâncătorii de opium. Dacă nu ar fi fost în timpul Ramazanului şi înainte de apusul soarelui, galeria de lemn care se întinde în faţa dughenelor ar fi fost plină de adepţii Profetului, care cer să guste, visând, din fericirea raiului făgăduit.

182. Tc. *tiryaki* (tiriac) < gr. *theriaké* (substanţă pe bază de opium, folosită în Evul Mediu în special ca antidot la otrăvuri) + tc. *hane* (casă).

I-am văzut adesea pe acei oameni, pe care lumea obişnuieşte să-i numească nenorociţii *par excellence*. Slăbiţi, adormiţi şi inerţi, cu o expresie de nepăsare şi stupiditate pe faţă, intră clătinându-se, se-aşază pe jos, îşi

înghit cu apă pastilele şi privesc nemişcaţi în gol. După câtva timp, trăsăturile li se însufleţesc ca şi cum peste ele ar aluneca o rază de soare, ochii le strălucesc şi capătă o expresie aparte, ca aceea a oamenilor beţi.

Efectele beţiei cu opium au fost descrise adesea. Ele se manifestă printr-o epuizare blândă şi prin visarea moleşitoare de plăceri pământeşti. Doar consumul repetat şi îndelungat de opium e dăunător sănătăţii. Primejdios este însă pentru că dă foarte uşor obişnuinţă. Doza care se ia trebuie să fie tot mai puternică, iar efectul sporeşte din ce în ce moleşeala, erupţiile pielii şi alte boli, aduce infirmitatea şi moartea timpurie.

Cu mult mai ispititor, şi nu mai puţin primejdios în cazuri de utilizare imprudentă, este haşişul, acel drog miraculos pe care doar în Orient poţi să-l cunoşti. El este extras din planta căreia învăţaţii îi spun „cannabis sativa”, iar oamenii de rând o ştiu sub un nume foarte comun.[183] Prepararea este variată, de obicei se extrage prin fierbere din seva anumitor părţi ale plantei.[184] Apoi se obişnuieşte să se amestece cu alte substanţe. Haşişul, aşa cum este consumat curent, are aspectul bulgărilor de pământ, la fel de friabil, fără gust şi miros. E foarte greu să se găsească măsura exactă a cantităţii de luat, căci ea depinde de constituţia şi temperamentul consumatorului. Dacă se ia prea puţin, se instalează doar o stare de rău, ameţeală, amorţeală, dureri de cap; o doză prea mare produce crize de demenţă furioasă. Mâncătorii de haşiş obişnuiesc de aceea să-şi procure această plăcere aproape numai în companie, pentru ca la nevoie să se ajute unii pe ceilalţi. Odată găsită măsura corectă, ceea ce după câteva încercări se nimereşte uşor, urmează mai întâi un disconfort trecător, iar apoi o stare specială, greu de descris, căci nu e cu nimic comparabilă. Te simţi mai puternic, mai sănătos, mai binedispus. E ca şi cum s-ar fi

aprins în lăuntrul tău un soare care, cu razele sale aurii, ar lumina totul, fiecare gând, fiecare simţământ. Într-o stare euforică, devii conştient de fiecare mişcare a vieţii spirituale şi fizice, întreaga existenţă este ridicată la o potenţă mai înaltă.

183. Cânepă.

184. Deoarece prepararea e foarte simplă, mă abţin să o descriu aici. De altfel, haşişul cu efect total poate fi preparat doar în ţări orientale; planta pare să aibă acolo într-o măsură mai mare decât la noi o sumă de calităţi. De asemenea, haşişul nu rezistă la transport. Am luat cu mine în Germania o anumită cantitate, dar tăria i s-a diminuat, deşi o păstrasem într-un vas închis ermetic.

Efectul se instalează cu viteze diferite, de obicei nu mai devreme de zece minute şi nu mai târziu de două ore de la consumarea dozei. Şi durata efectului variază. În cazul utilizării rare a drogului singura urmare este moleşeala de a doua zi. Consumat frecvent, haşişul e mai dăunător decât opiumul, totuşi oamenii îşi fac despre asta reprezentări exagerate. Am cunoscut pe cineva care timp de un an a luat săptămânal una sau două doze de haşiş, fără a lăsa să se vadă în afară efecte dăunătoare şi fără a se îmbolnăvi după renunţarea la drog.[185]

185. Medicul francez Moreau s-a ocupat mult de cercetarea haşişului şi a consecinţelor sale, a şi scris despre asta. Faptul că şi-a permis să exagereze mult în legătură cu efectele drogului asupra facultăţilor fizice şi intelectuale a fost probabil intenţionat.

Hane pentru mâncători de haşiş nu există la Constantinopol.

Trecând de locurile de întâlnire ale *teriaki*-lor şi îndreptându-mă către moscheea Şah Zade (Fiul Şahului, deci, în germană, ar fi „Moscheea prinţului X”), am auzit sunete cunoscute. În faţa mea se aflau două doamne şi doi domni care tocmai părăsiseră moscheea Şah Zade şi înaintau pe sub arcele marelui viaduct[186]. Una din acele persoane era domnul de S. – dar ceilalţi? Apropiindu-mă ca să-i depăşesc, ne-am recunoscut reciproc. Desigur, fusesem împreună doar douăzeci şi patru de ore pe vaporul care ne dusese de la Turnu Severin la Rusciuc; dar imaginea acelei seri mi se întipărise adânc în suflet. Plin de bucurie am salutat-o pe frumoasa grecoaică şi pe soţul ei; cine este însă această tânără doamnă ale cărei trăsături îmi par atât de cunoscute? E posibil? Frosinca?

186. Este vorba, de fapt, despre apeductul lui Valens (364–378).

Ea era! Încântătoarea copilă grecoaică – o mai văd încă lângă mine, sprijinindu-se de bordul vaporului, cu burnuzul alb fluturând, cu buclele negre în vânt, mai aud şi acum cântecul melodios, încărcat de presimţiri „*Poson glikis*”! – fermecătoarea copilă grecoaică devenise între timp o femeie fermecătoare.

Şi totuşi de-atunci nu trecuse decât un an.

În acest an Frosinca învăţase puţină franceză, iar tânăra ei mamă luase parte la lecţii. Faptul că tatăl stăpânea această limbă le uşurase învăţarea ei.

„Şi de-atunci m-am ocupat de frumoasa dumneavoastră limbă maternă, deşi nu bănuiam că o s-o mai putem vorbi vreodată împreună.”

I-am amintit în glumă cât de nemiloasă fusese cu mine ori de câte ori îi rămâneam dator cu un răspuns, cum apoi mă rugase drăgălaş să înţeleg că limba ei era doar atât de uşoară.

„Suntem aici deja de opt zile”, spuse tatăl; „curând după sosirea noastră l-am întâlnit pe domnul de S. la ambasada .ezăă, care şi-a amintit de noi şi am aflat astfel că sunteţi acum şi dumneavoastră aici.”

Francezul nu-mi spusese nimic de această întâlnire. În societatea femeilor frumoase orice alt bărbat e de prisos, iar ce e de prisos strică.

Deoarece era în perioada Ramazanului, ne-am înţeles să facem o plimbare după masa de prânz.

La At-Bazar (piaţa de cai) ne-am despărţit. Familia de greci, împreună cu domnul de S., a luat-o la dreapta, ca să viziteze Atmeidanul, acea piaţă faimoasă prin povestitorii săi de basme şi în care, pe vremuri, se afla marea cazarmă a ienicerilor. Aici li se distribuia acestor trupe carnea. În acest loc ienicerii se aşezau la rând, cu căldările lor, iar sultanul îi urmărea cu încordare dacă îşi primesc în linişte porţiile. Altminteri, însemna că erau nemulţumiţi şi izbucnea o revoltă, dacă nu cumva putea să fie înăbuşită încă din faşă în sângele conducătorilor ei.

Din marea cazarmă a acestori pretori ai califilor n-au mai rămas decât câteva ruine.

Obosit de lunga plimbare, mi-am luat rămas-bun pentru câteva ceasuri şi am cotit spre dreapta, pe lângă moscheea lui Mahomed Cuceritorul, pe podul care duce peste Cornul de Aur, către Galata şi Pera.

Apoi mi-am făcut siesta până la prânz.

Pe o masă se mai aflau deschise cărţi greceşti, poezii noi. Îmi transcrisesem pe o foaie de hârtie şi două cântecele populare, precum şi câteva distihuri. Dacă încerc să dau mostre în germană din această poezie o fac cu rugămintea de a considera textele originale incomparabil mai frumoase. Mie nu-mi plac deloc traducerile.

CUM POATE S-APARĂ IUBIREA

M-oi duce la un fiu al Arabiei, în depărtare
Alături să-i stau şi să-ntreb iubirea cum apare.
În ochi apare, apoi spre gură se lasă,
Din gură-n inimă, o afli de-a pururi rămasă.

IUBIREA DESCOPERITĂ

„Când sărutări noi doi ne-am dat
Doar noapte era; cin' ne-a aflat?"
„Şi noaptea, şi luna ne-au ascultat
Şi stelele, şi zorile trandafirii.
Iar steaua ce marea a luminat
Cu raza ei ne-a trădat.
Marea vâslei i-a mărturisit
Vâsla luntraşului i-a dezvăluit,
Apoi luntraşul cu glas mare
A cântat-o la uşa dragei sale."

La Constantinopol se aude mult vorbindu-se neogreceşte; mie întâlnirea cu familia Frosincăi îmi dăduse deja prilejul să-mi reîmprospătez această limbă atât de răspândită în Orient. Ca student mă ocupasem o vreme de ea.

Aveam acum o ocazie favorabilă să-mi perfecţionez cunoştinţele în această direcţie, căci foştii mei tovarăşi de călătorie voiau să petreacă mai multe luni la Constantinopol.

În amurg, m-am îndreptat spre *campo piccolo*, unde ne înţeleseserăm să ne întâlnim. Strada largă care se întinde între cimitirul pitoresc şi şirul de case era plină. Pe ambele părţi erau mese şi scaune ocupate de o mulţime guralivă, pe care cafenelele din apropiere o aprovizionau

cu băutura brună a Levantului, cu şerbet, cu limonadă şi cu narghileaua pufăitoare. Printre mese se înghesuiau vânzătorii de *pogaşa*[187], *halva*[188], *muhallebi*[189] sau *rahatlokum*[190], care-şi ofereau marfa. Turcii au o mare predilecţie pentru tot ce e *şekerlame* (dulciuri), iar unul din aforismele lor spune aşa: „Credincioşii sunt dulci, necredincioşii, amari”. De obicei însă ghiaurului nu-i vine greu să se deprindă cu consumul de dulciuri, preparate excelent la Constantinopol.

187 . Pateuri grase, umplute cu ceapă, carne sau brânză.

188. Prăjituri sub formă de pâini mari, preparate din făină de orez, miere, nuci şi ulei de mac, de altfel foarte tari, putând fi chiar uşor primejdioase pentru dinţi.

189 .O prăjitură plată din făină de orez, apă de trandafiri şi migdale dulci.

190. Un dulce, preparat din făină de porumb, zahăr, apă de trandafiri, miere şi zeamă de struguri. Este consumat şi dizolvat în apă şi e foarte căutat. De altminteri, cofetarii turci sunt superiori alor noştri, la fel şi ţesătorii, vopsitorii, tăietorii de chihlimbar, precum odinioară armurierii.

Printre cei care stau jos, curge, pe mijlocul liber al străzii, şuvoiul persoanelor ieşite la plimbare. Aici m-am întâlnit cu familia de greci, cu domnul de S. şi cu un prieten englez, N., care făcuse deja cunoştinţă cu frumoasele grecoaice încă din prima zi a sosirii lor la Constantinopol.

Lovitura de tun, anunţând sfârşitul perioadei de post, a şi bubuit.

Cotim pe Grand-rue de Péra, coborâm în prelungirea străzii spre Galata, apoi la stânga, pe lângă mănăstirea San Benedetto, spre Topana.

Piaţa mare e plină de dreptcredincioşi. Stau în faţa tuturor cafenelelor, a tuturor caselor, mâncând, bând, fumând. Au practicat multă vreme abstinenţa, iar acum trebuie să recupereze. Slujitori cu mâncăruri, cu pahare, ceşti şi lulele aleargă zoriţi de colo-colo. Cărbuni încinşi sunt transportaţi peste tot, aşezaţi colo pe capul mic al unui ciubuc, aici pe o narghilea, oferiţi dincolo unui străin spre a-şi aprinde ţigareta delicată de hârtie. În mijlocul atâtor fumători, Frosinca declară râzând că vrea să le urmeze pilda.

Aproape toate orientalele fumează, iar apusencele le vor imita în curând. Doamnele fumătoare nu reprezintă o raritate nici în sudul Europei, mai ales în Spania şi Portugalia.

I-am oferit frumoasei fete săculeţul nostru de tutun. Frosinca şi-a distribuit diplomatic dovezile de favoare, luând de la unul hârtia de orez, de la celălalt parfumatul *latakiah*. După ce şi-a înfăşurat ţigareta între degete şi a răsucit-o cu o mişcare graţioasă a buzelor, i-a îngăduit celui de al treilea să-i ţină cărbunele încins spre a şi-o aprinde.

În timpul Ramazanului, cea mai frumoasă privelişte Constantinopolul o oferă dinspre apă. Ne-am suit de aceea într-un caic şi am pornit spre Stambul de-a lungul portului şi al Cornului de Aur.

Cerul strălucea de stele, pământul scânteia de lumini.

Minunată noapte fermecată, cine te-ar putea descrie?

Pale de aer ne adie frunţile, dar ele nu răcoresc, ci îmbată. Suflarea serii aduce, peste suprafaţa sclipitoare a apei, nori de miresme dinspre ţărmul apropiat. Ce

întunecat e cerul, ce aurii sunt stelele! Sunt doar paradisuri îndepărtate, strălucitoare.

Acolo se repede în jos o rază de foc – la ce ne-am gândit, văzând-o cum cade?

„Eu m-am gândit…” şopteşte francezul şi-şi îndoaie genunchiul, spre a ridica o batistă care alunecase din mâna Frosincăi. Timp de o secundă zăboveşte în această poziţie, timp de o secundă privirea-i aprinsă o întâlneşte pe a ei; această secundă reprezintă încheierea frazei lui.

Roşind, frumoasa fată se întoarce spre englez.

„La ce v-aţi gândit?”

„La un vers din *Manfred* al lui Byron.”

„Drept pedeapsă pentru că gândurile vi s-au îndepărtat de noi, sunteţi condamnat să ne recitaţi versul.”

„*‘Tis not so difficult to die*.”[191]

191. Engl., „Nu e atât de greu să mori”.

„Dacă mori însă ca această stea, după o existenţă luminoasă”, spuse visător şi grav tânăra grecoaică.

El privi rece în faţă şi se înveli mai bine în pled.

Trăsăturile îi erau nobile precum chipul unei statui de marmură, dar totodată reci şi nemişcate ca marmura.

Stătea lângă cea mai frumoasă fată a Eladei, dar abia dacă-i arunca o privire.

Frosinca i se adresă din nou francezului. „Văpaia vieţii luminează dinspre ţărm, cântaţi-ne un cântec care să trimită înapoi, peste valuri, răspunsul nostru la această explozie de bucurie.”

Frosinca se sprijini pe spate şi lăsă undele să-i alunece jucăuş peste degetele albe ca zăpada.

Pe ambele maluri freamătă şi străluceşte o mare de lumini. Seraiul pe lângă care trecem, Hagia Sofia, moscheele lui Ahmet, a Irenei, a lui Soliman Magnificul scânteiază de podoaba flăcărilor. Semiluni uriaşe formate

din lămpi strălucesc pe cupole şi minarete, versete uriaşe din Coran ard în litere de aur, luminând până departe în noapte. Toate străzile şi pieţele şi casele strălucesc ca lumina zilei, pretutindeni muzică îmbătătoare, plăcere exultantă.

Iar acolo, în spatele acelor mii de obloane închise care nu îngăduie nici unui necredincios să privească prin ele...

Şi acolo în acele chioşcuri, ale căror acoperişuri, împodobite doar cu flăcările semilunei, depăşesc zidurile grădinii...

Allah kerim![192] Dumnezeu e mare şi lumea sa are o frumuseţe de vrajă.

192. Tc., „Allah e generos!”

Aerul e atât de moale, atât de cald, atât de îmbălsămat! Adie dinspre ţărm, a sărutat atâtea buze trandafirii, s-a jucat cu atâtea bucle desfăcute, a băut atâtea sunete dezmierdătoare de iubire. În suflarea lui tremură şi arde dorul după cea mai dulce taină a creaţiei, dorul de frumuseţe.

„Enfant, si j’étais roi, je donnerais l’empire.”[193]

193. Fr., „Copile, de-aş fi rege, imperiul eu l-aş da”.

Niciodată cântecul tânărului francez n-a sunat mai frumos ca acum, pe undele scânteietoare ale Bosforului, sub cerul adânc, strălucitor auriu al Orientului, în noaptea pătrunsă de plăcere, sfinţită de plăcere a Ramazanului.

Niciodată mai frumos ca acum, căci el privea la stelele întunecate din ochii Frosincăi.

„Pour un regard de toi!”[194]

194. Fr., „Pentru o privire a ta!”

O rază aprinsă ţâşneşte, dar nu din cerul îndepărtat, şi se prăbuşeşte în apa rece. Arde venind din sorii întunecaţi, care povestesc despre raiuri pământeşti, şi arde aici jos, într-o inimă fierbinte, fremătătoare de om.

S-a auzit un sunet clar ca şi cum s-ar fi spart ceva.

La marginea caicului fusese un ornament pe care se sprijinise mâna englezului. „Trebuie să fi fost foarte putred”, a spus el zâmbind. Dar când şi-a ascuns mâna sub pled, am văzut picurând un strop întunecat.

Am rugat-o pe mama Frosincăi să ne cânte un cântec grecesc.

„O să vă cânte fata mea”, răspunse ea zâmbind.

Domnul de S. se alătură şi el rugăminţilor mele. Doar englezul tăcea, privind liniştit şi rece la undele pătrunse de strălucirea stelelor, care ne legănau caicul.

Era un adevărat fiu al Albionului, drept şi semeţ ca stâncile ţărmului britanic, şi la fel de neclintit, în pofida furtunilor şi a brizanţilor.

Tot atât de rece, de semeţ privise şi atunci când aflase vestea că fratele său, unicul său frate, pe care îl iubea mai mult ca pe oricare alt om de pe pământ, îşi găsise în India o moarte chinuitoare şi lipsită de glorie. Câteva luni mai târziu, am descoperit pe faţa sa frumoasă, marmoreeană, o linie fină pe care până atunci nu o mai văzusem.

Frosinca a şovăit o clipă, apoi s-a întors spre apă şi, sprijinindu-se de bordul caicului, a început să cânte.

La început foarte slab, foarte încet, abia auzit. Dar treptat sunetele se amplificară; argintii, pure, se rostogoleau peste apă, urcau ca trilul puternic al ciocârliei, ca plânsul privighetorii, jubilând, chiuind, fremătând de durere fericită.

M-a copleşit ca un vis. M-am revăzut pe coverta pustie, în noaptea tăcută, întunecată. Valurile îmi azvârleau mărgăritare de spumă în faţă. Iar lângă mine flutura un

burnuz alb, fluturau bucle negre. Lângă mine, aplecată peste bordul vaporului, frumoasa fată greoaică cânta melodia pe care cu puţin timp în urmă, stăpânită de presimţiri, cu pieptul fremătând, o învăţase de pe buzele mamei ei.

Dintr-o copilă încântătoare devenise o fecioară încântătoare. Ca şi altădată privirea îi tremura plină de dor şi presimţiri; dar din adâncurile ei ţâşnea acum o rază înflăcărată care pe-atunci nu sălăşluise în aceşti ochi.

„Poson glikis!”

Cum se legănau sunetele, cum se balansau în dulce plăcere!

Tânărul francez alunecase pe jumătate jos, aşa încât stătea aproape pe covor, la picioarele cântăreţei. Eşarfa ei atârnândă îi atingea părul, buzele lui îi atingeau faldurile hainei.

Continua să stea cu faţa întoarsă spre valuri.

„Sas agapo!”[195]

195. Te iubesc.

Şi-a întors capul spre caic – iar ochiul ei era luminat şi învăpăiat de ochiul tânărului care îi stătea la picioare.

O strălucire de vrajă se ridică de jur împrejur, de la cupolele şi minaretele templului lui Allah, de la crenelurile palatelor, de la acoperişurile chioşcurilor. Strălucire de vrajă radiază ochiul omenesc atunci când prin el vorbeşte o inimă în care iubirea a scris cu litere de foc cântarea cântărilor ei.

„Sas agapo!”

Allah il Allah! Dumnezeu e mare şi lumea lui e frumoasă!

APELE DULCI

Bairamul încheie Ramazanul, Paştele turcilor, cu prilejul căruia oamenii se felicită, îşi fac daruri şi se despăgubesc de lunga abstinenţă. Abstinenţa din zilele care au trecut; nopţile de Ramazan sunt perioada în care Şeherazada renaşte şi înaintează cu întregul ei alai întrupat peste pământul moslimilor care, învăluit în mireasmă şi strălucire arzătoare, o salută pe regina Răsăritului.

Nopţile de Ramazan îmbată şi vor să fie trăite în beţie. Cine le ridică puţin vălul spre a fi văzute de cei treji greşeşte şi faţă de unii, şi faţă de alţii.

Altfel stau lucrurile cu sărbătoarea de Bairam, care suportă foarte bine să fie descrisă.

Centrul acesteia este parada de Bairam. Între Serai[196] şi moscheea lui Ahmet, trupele turceşti se aşază în şir, în măsura în care o îngăduie străzile foarte înguste în anumite locuri. Pieţele sunt pline de curioşi. Un sunet de trompetă şi o bătaie de tobă anunţă din „Înalta Poartă” a Seraiului începutul procesiunii. Mai întâi apare un ceauş cu un baston ferecat în argint, cu lanţuri de argint. El face cunoscută porunca: nimeni să nu cuteze a-l privi pe sultan. Urmează alţi ceauşi şi cavaşi înarmaţi. Apoi sunt aduşi caii padişahului, al căror harnaşament străluceşte de aur şi nestemate. O impresie de bogăţie face şi alaiul ofiţerilor, ale căror haine, pantaloni şi tunici albastre sunt brodate cu risipă de aur. Lor le urmează, de asemenea după rang, în linie ascendentă, înalţi funcţionari civili, în caftanele albe ca zăpada ale muftiilor, la urmă, marele vizir. Apoi se aduc din nou câţiva cai ai sultanului, patru din cei mai preţioşi pe care acesta îi posedă. Pietrele

nestemate care împodobesc un singur cal într-o asemenea zi sunt evaluate de la unul până la două milioane de piaştri (între patruzeci şi optzeci de mii de taleri). În fine, sclavi ducând cădelniţe cu tămâie, urmaţi de gărzile de corp, purtând arme arhaice, anunţă apropierea sultanului. Prin mărimea şi mulţimea diamantelor sale, calul sultanului pune în umbră iepele care l-au precedat. Padişahul însuşi poartă o tunică neagră, închisă până-n gât; fiecare nasture e un mare briliant a cărui valoare ar fi suficientă pentru a transforma un cerşetor într-un rentier. Presărată cu diamante este şi mantaua de culoare închisă a sultanului; o pană înaltă de două picioare, alcătuită din aceleaşi pietre, prinsă de o agrafă mare cât palma, i se leagănă pe fes. Garda de corp, militari de linie şi funcţionari călare încheie alaiul solemn, cu care padişahul se duce la moscheea Ahmet. Tot la fel se şi întoarce. La prânz parada se încheie, dar sărbătoarea continuă trei zile.

196. Palatul Topkapî.

Cui îi place să privească briliante nu are un prilej mai bun decât acest cortegiu. Doar Orientul poate oferi privelişte unor astfel de comori.

Printre privitori l-am remarcat pe domnul de S. Potrivit obiceiului său, el se interesa prea puţin de parada strălucitoare, în schimb căuta cu atât mai zelos să prindă privirea aruncată de ochii negri a vreunei frumuseţi dreptcredincioase, care din harabaua[197] ei, staţionată în piaţa din faţa moscheii, urmărea cortegiul.

197. Trăsură fără arcuri.

În ultima vreme fuseserăm adesea împreună şi ne cunoscuseserăm mai bine. De astă dată trecuseră însă

câteva săptămâni fără să-l văd. Acum îmi aduce invitaţia prietenilor mei din Elada de a-i însoţi într-o călătorie la Apele Dulci.

În apropierea castelului imperial Kiahatkhane, străbătută de râul Kiahatsu[198], se află o vale renumită, vizitată de numeroşi străini şi moslimi. Pictorii şi poeţii îşi găsesc în Valea Apelor Dulci o neistovită sursă de inspiraţie.

198. Kiahathane Su, unul din cele două râuri care se varsă în extremitatea dinspre uscat a Cornului de Aur.

„Am să vă părăsc fermecătoarei noastre zeiţe din Elada."

„De ce?"

„Din cauză de idolatrie. Gândiţi-vă la parada de Bairam şi la zâna în *feregeaua* albastră."

A început să râdă. „Să vă răspund prin cuvintele poetului meu preferat?

L'amour est tout, – l'amour, et la vie au soleil
Aimer est le grand point, qu'importe la maîtresse?
Qu'importe le flacon pourvu qu'on ait l'ivresse?[199]

199. Fr., „Iubirea este totul, iubirea şi huzurul / Iubirea este ţelul, iubita ce contează? / Ce mai contează sticla atunci când ai beţia?" (Alfred de Musset, *La coupe et les lèvres*).

Fireşte, iubeşti etern, dar obiectul se schimbă; femeia e o enigmă frumoasă, a cărei dezlegare îl preocupă pe orice bărbat – până ce o găseşte, şi uneori pentru nu prea multă vreme."

„Şi căsătoria?"

„Căsătoria! Vreţi să vă vedeţi concepţiile romantice, medieval-trubadureşti întrupate în căsătorie? Căsătorie!

După cum spune lordul Byron, cel mult experimentat, ea se naşte din iubire ca oţetul din vin; este o băutură liniştitoare, dar fadă şi nu prea plăcută la gust, care cu timpul se acreşte. Dacă Laura ar fi devenit soţia lui Petrarca, acesta nu şi-ar fi petrecut viaţa scriind sonete, iar Dante, după cum ne istoriseşte în *Vita nuova*, a schimbat toată viaţa doar câteva cuvinte indiferente cu Beatrice."

„Desigur, poeţii, a căror profesie este de a ridica scara lui Iacob, ce uneşte cerul cu pământul, lasă pana din mână atunci când eroii lor se căsătoresc. Şi totuşi latura cea mai importantă a misiunii lor ar fi aceea de a transfigura căsătoria în conştiinţa contemporanilor lor. Cine să creadă în existenţa paradisului, către care tinde nostalgia iubirii, dacă poeţii se îndoiesc de ea? Şi paragrafele din crezul inimii se aseamănă cu boabele de mărgean dintr-un şirag de mătănii: dacă una singură se desprinde, toate îi urmează."

„Şi oare, răzleţite, boabele de mărgean sunt mai puţin frumoase? Este iubirea mai puţin fermecătoare pentru că se schimbă ca lumina soarelui, ca florile care înfloresc şi ca primăvara?"

„Sunteţi un adevărat fiul al vremii noastre, în care te căsătoreşti cu o femeie, trăieşti cu alta şi te iubeşti doar pe tine."

„Al vremii noastre! Aparţineţi oare adepţilor unei epoci de aur trecute, care cred că tot ce ne supără astăzi pe-atunci nu exista? În Evul Mediu, la care se face atât de des referire, femeile au stabilit prin sentinţă judecătorească faptul că iubirea nu poate exista în căsătorie. Hotărârea memorabilă din acea vreme, în care se înfiinţaseră tribunale pentru verdicte în chestiuni de iubire, sună astfel textual în acel *code d'amour* care ne-a păstrat-o: „Poate să existe adevărata iubire între soţi? Noi

răspundem şi explicăm că iubirea nu-şi poate extinde drepturile asupra soţilor. Dacă iubiţii se împacă de la sine, nesiliţi şi fără vreo altă necesitate, soţii, în schimb, sunt obligaţi să-şi suporte reciproc voinţa şi să nu-şi refuze nimic. Acest verdict, pe care l-am dat cu cea mai mare discreţie şi după sfatul unui mare număr de femei, să fie pentru voi un adevăr permanent şi de nestrămutat. S-a hotărât astfel în anul de graţie 1174 [*sic*], în cea de a treia lună a calendelor lui mai. Contesa de Champagne”[200].

200. Citat probabil din *De arte honeste amandi*, cel mai important tratat medieval despre iubirea curteană, datorat scriitorului de limbă latină Andreas Capellanus. Se presupune a fi fost scris între 1184 şi 1186. Ed. rom. *Despre iubire*, Polirom, Iaşi, 2012, ediţie bilingvă, trad. de Eugenia Cristea, studiu şi note de Anca Crivăţ.

„Această hotărâre ar trebui s-o înveţe pe dinafară fiecare discipol al lui Don Juan.”

„Don Juan!” răspunse francezul cu o expresie de durere şi amărăciune care contrasta viu cu tonul său de până atunci; „cine l-a înţeles pe Don Juan? Se aruncă anatema asupra lui şi se crede că astfel problema e rezolvată. Dar nimeni nu vrea să se gândească că Don Juan a suferit mai mult decât milioane de alţi oameni şi că el este o altă faţă a lui Faust, un fiu al lui Ahasverus, asemenea acestuia. Dar Don Juan a murit de mult. El nu a fost mai nefericit decât noi, căci credea. Oare să nu fi găsit printre toate femeile pe care le-a întâlnit nici măcar una singură care să se asemene idealului său? Fireşte, toate se asemănau idealului său, în fiecare trăia o rază din divinitatea pe care o căuta, după care tânjea cu toată puterea unei inimi doritoare de dragoste, în a cărei existenţă pe pământ credea. Toate se asemănau idealului, nici una nu era

totuna cu el, şi Don Juan pleca mai departe. După ceea ce tânjea el, fierbinte şi adânc, tânjim şi noi. În ceea ce el credea noi nu mai credem.”

În timp ce vorbea, expresia feţei i se schimbase complet. Glasul îi tremura imperceptibil.

„Iubiţi, şi veţi crede şi în iubită.”

„Să cred! Daţi-mi cei optsprezece ani înapoi, şi am să cred!” strigă cu o patimă pe care nu o observasem mai înainte la el; „În ce să cred? Oare în adevărul cântecului popular german pe care mi l-aţi tradus de curând? Oare nu ştim de mult, încă de la optsprezece ani, şi după niţică experienţă în materie de inimi de femei, că iubirea femeii nu este o floare minunată care se deschide prin raza divină, ci o temă de concurs matematic, pentru a cărei rezolvare fericită e necesară multă raţiune rece şi multă rutină, şi nimic altceva? Cât de rar se întâmplă ca acela care iubeşte cu adevărat să câştige o inimă; numărul iubiţilor nefericiţi este atât de mare, încât e trivial să vorbeşti despre asta. Spre a fi iubit trebuie să fii liniştit şi raţional, neinfluenţat de sentimente, operând cu legi bazate pe experienţă, şi atunci succesul rareori va întârzia. Există vreun vânător de fuste lipsit de inimă care să nu fi obţinut astfel nenumărate triumfuri?”

I-am aruncat o privire al cărei înţeles l-a priceput.

„Vă înşelaţi. Nu a fost vanitate, plăcere sălbatică ceea ce m-a împins din floare în floare. Fiecare îi semăna, nici una nu era ea, şi plecam mai departe.”

„Şi acum?”

„Şi acum?” A tăcut o vreme, apoi a spus fără glas: „Iubesc”.

„Grecoaica?”

„Grecoaica.”

„Dar ce mai vreţi? Doar Frosinca vă iubeşte!”

„Vă înşelaţi. O vreme am crezut şi eu, dar m-am convins repede de eroarea mea. Era fermecătoare cu mine, dar farmecul trebuia să acţioneze asupra englezului dumneavoastră. Despre mine ştia că o iubesc; îi arătasem cu fiecare privire, nu o mai atrăgea. Englezul părea nepăsător faţă de ea, iar asta o atrăgea, asta îi dădea lui un incalculabil avantaj faţă de mine. Imaginaţia nu-i va da pace până ce nu va vedea că acest bărbat, care acum stă lângă ea rece şi semeţ ca o statuie de marmură, se comportă ca un sclav umil, ca un iubit pătimaş. Dacă el va consimţi la această metamorfoză, ea se va plictisi repede. Dar va dura mult. Văd scenele întregii drame desfăşurându-se în faţa mea şi sunt silit să rămân un spectator pasiv. Dacă n-aş iubi-o pe grecoaică, aş contesta locul ocupat de masca englezului în imaginaţia Frosincăi cu o mască tot atât de puternică, spre pildă aceea a lui Don Juan, a heruvimului căzut, cu oarecare *odeur* de Lucifer; pentru un bărbat care a sfărâmat o sută de inimi, inima celei de-a o sută una bate înainte de a-l fi văzut. E atât de dulce să ridici un înger căzut, – şi e atât de dulce să vezi la picioarele tale un bărbat pe care zadarnic o sută altele au încercat să-l înlănţuie. Daţi unui bărbat toate avantajele sexului său, şi cea mai puţin fermecătoare dintre fete îl va dispreţui totuşi de îndată ce va fi încredinţată că nici o altă femeie nu-l va fi iubit.”

„Sunteţi amar şi nedrept.”

„Amar, dar nu nedrept. Iubesc, iubesc atât de nebuneşte, încât aş vrea să-mi râd de mine însumi din pricina acestei boli. Dar agerimea privirii mele spirituale nu a slăbit din această pricină. Ştiu prin ce mişcări de şah aş putea câştiga inima Frosincăi, dar cine vrea să joace şah nu trebuie să stea sub stăpânirea tiranică a propriei sale inimi, nu trebuie să iubească!”

A tăcut, privind în gol.

Avem o ştiinţă capabilă să descifreze pergamente vechi – oare arta de a înţelege scrierea misterelor vieţii noastre să fie mai puţin vrednică de a fi cercetată?

Un incident a împiedicat atunci partida plănuită. A avut loc abia câteva săptămâni mai târziu.

Dis-de-dimineaţă, pentru a nu suferi de căldura soarelui, ne-am întâlnit la părinţii Frosincăi. Dar domnul de S. n-a venit. Nu mai fusese văzut la ei de două zile.

Cele două doamne au mers cu trăsura, noi am mers călare pe lângă trăsură. Englezul se afla tot timpul în partea în care şedea mama Frosincăi, şi am observat că frumoasa fată arunca din când în când priviri nerăbdătoare spre el.

Excursia noastră înainta încet; drumul care duce la Valea Apelor Dulci este hurducăit şi dificil.

La început, peisajul n-a fost prea atrăgător şi variat; dar cu cât ne apropiam de ţinta călătoriei noastre, cu atât mai încântătoare devenea priveliştea.

În sfârşit, am ajuns. Impresia făcută de vale era surprinzătoare.

Închisă din toate părţile, împodobită cu pădurici de platani uriaşi, cu dumbrăvi de chiparoşi întunecaţi, traversată de Kiahatsu, ale cărui unde limpezi şerpuiesc ca o bandă argintie în jurul păşunilor de un verde luxuriant, înmiresmată de iasomie şi portocali, boltită de cerul albastru închis şi totuşi atât de auriu al Constantinopolului, ea oferea o imagine care l-ar fi captivat pe orice pictor.

Dar peisaje pitoreşti pot fi zărite pretutindeni în jurul Constantinopolului.

Iată, acolo, sub copacii umbroşi se înalţă reşedinţa de vară a marelui stăpân, în a cărui curte exterioară coloanele de apă ale fântânilor ţâşnesc în văzduh spre a-şi risipi apoi cu generozitate pe suprafaţa verde podoaba

briliantelelor strălucind în soare. Aici în faţă, luminează, bogat aurit, un chioşc de marmură albă, între ale cărui coloane ferestre uriaşe de cristal reflectă strălucirea dimineţii însutit intensificată. La acel capăt de-acolo, pe jumătate năpădit de verdeaţă, ruinele de la Kara Agatşi amintesc de vremea în care acest palat mai era încă una din reşedinţele favorite ale sultanului, ale acelui sultan a cărui sabie încovoiată, atunci când zbura din teacă, dădea legi naţiunilor[201]. Acum zidurile sunt crăpate şi năruite, fântânile arteziene secate; buruienile invadează podeaua acoperită cândva de covoarele moi, bogat colorate, din Persia. Prin spaţiile pustii se aud şoaptele cântecului lui Uhland despre blestemul cântăreţului[202].

201. Soliman Magnificul, supranumit „Kanuni” („Legiuitorul”).

202. E vorba de balada lui Ludwig Uhland *Des Sängers Fluch* (*Blestemul cântăreţului*), în care un tiran ucide fără motiv un tânăr muzicant şi în care blestemul proferat de însoţitorul celui ucis se împlineşte: castelul şi locurile din jur se prăbuşesc în ruină şi uitare. A fost scrisă în 1814.

Valea Apelor Dulci este împodobită de palate tronând în ruină; dar Stambulul e bogat în palate de tot felul.

Frumuseţea specială prin care această vale îl uimeşte mai întîi pe orice străin, apoi îl atrage şi-l captivează se datorează oamenilor.

Varietate mai bogată, grupuri mai diverse, o viaţă mai vie cu greu ai putea găsi în altă parte. Valea Apelor Dulci este pentru Constantinopol şi pentru locuitorii săi ceea ce Piaţa San Marco e seara pentru Veneţia.

Acolo, pe un covor mare, întins pe iarbă, stau ghemuite turcoaice, cu faţa acoperită de *iaşmac*, învăluite în *feregele* largi. În faţa lor, pe covor, sunt aşezaţi în şir lung

papucii galbeni pe care şi i-au scos. Beau neîntrerupt cafea, se îndulcesc cu *rahatlocum* şi *şekerleme*[203], sporovăiesc şi râd. Uneori cade pe spate câte-o *feregea*, dezvăluind o statură opulent strălucitoare; distrată, frumoasa fiică a Orientului nici nu bagă de seamă.

203. Tc., „bomboană”.

Acea greoaie *araba*, care staţionează în piaţă, nu a fost părăsită de locatarele ei. Îmbrăcate în văluri albe, în mătăsuri unduitoare, ele tronează pe locurile lor înalte care le îngăduie să-şi trimită până departe privirile arzătoare – şi să fie văzute până departe. Un tânăr apusean se apropie de ele şi le priveşte cu obrăznicie în ochii întunecaţi. Cea mai apropiată îi varsă în faţă conţinutul fierbinte al ceştii de cafea pe care o ţine în mână, iar el se retrage în hohotele de râs ale turcoaicelor zglobii. Dacă nu ar fi fost atât de supravegheată, adepta Profetului l-ar fi lăsat bucuroasă pe ghiaur să-i vadă gura, de pe care, ca să poată sorbi băutura Levantului, a trebuit pentru o clipă să tragă vălul alb ca zăpada; să-i vadă gura frumoasă, poate chiar mai mult.

Iar acolo, unde sunt deschise *kavakhane*-ele, dughene de scânduri, cu pereţi de sticlă şi acoperiş de şindrilă, cu laviţe de-a lungul pereţilor, atât înăuntru, cât şi afară, cu ligheanul mare plin de cărbuni pentru aprinderea pipei şi fiertul cafelei – acolo stau ghemuiţi, riguros despărţiţi de femei, turci bărboşi, ţinând în mână ţeava lungă de Ortaköy, din lemn de iasomie, împletită artistic cu paie de orez, sau muştiucul de chihlimbar de la furtunul narghilelei de lângă ei, strălucind de stele aurii şi semilune. Tutunul îl poartă la ei, într-un săculeţ din muselină de Lahore brodat cu aur, din mătase sau catifea colorată. Conţinutul micului cap de pipă e repede fumat,

şi strigătul scurt „*ateş!*” (foc la pipă) se aude neîntrerupt, singurul sunet care le întrerupe tăcerea visătoare.

Celălalt grup de asemenea tace. Stau liniştiţi, îşi învârtesc *tesbih*[204]-ul, ale cărui nouăzeci şi nouă de mărgele din chihlimbar, sidef, lemn de trandafir, aloe sau santal sunt împărţite în trei secţiuni de trei mărgăritare alungite. Dar ei nu se roagă, spunând *teşehhüt*-ul (mărturisire de credinţă) a cărui recitare, împreună cu respectarea a cinci ore zilnice de rugăciune, pelerinajul la Mecca şi milostenia constituie cele cinci taine ale religiei lor. Ci ascultă cuvintele unui povestitor de basme, în ai cărui ochi scânteiază imaginile pe care gura lui le descrie. Dar nici o trăsătură a feţei lor nu lasă să se bănuiască încordarea naivă cu care urmăresc povestirea.

204. Tc., „mătănii”, „rozariu”.

Aparent la fel de nepăsători stau şi turcii de-acolo, ghemuiţi în jurul scamatorului indian care, fără nici o pregătire şi fără scule, înghite cărbuni aprinşi sau lasă să-i alunece dintr-o mână într-alta bile de fier înroşite în foc. Acum ia un *cimitar*[205], îşi bagă vârful lui în gură şi-l face încet să dispară. „*Allah kerim!*”, murmură un moslim bătrân, dar trăsăturile spectatorilor rămân nemişcate.

205. Sabie mai lată jos, terminată cu un vârf ascuţit.

În apropierea platanilor întunecaţi sunt întinse corturi, în care se vând patiserii, cofeturi şi şerbet. Băieţi de greci, frumoşi, obraznici, umblă de colo-colo prin faţa corturilor şi se plimbă uneori printre grupurile de moslimi.

„*Muhalibidşi!*” „*Buţ dşibi!*” răsună strigătul ascuţit al negustorului de cofeturi şi îngheţată. Între toate astea, scârţâitul viorii scripcarului care însoţeşte o piesă de

teatru jucată de comedianţi evrei. Podiumul este iarba verde, culisele, iasomia şi tufa de trandafiri, sufitele sunt dăruite de cerul strălucitor, de un albastru închis. Dar iasomia şi trandafirul se retrag feciorelnic pentru ca buzele impure ale măscăricilor să nu le atingă cu suflarea lor.

Allah kerim! Soarele său luminează atât peste lucrurile nobile, cât şi peste cele de rând.

Alături se odihneşte o societate din Pera, uşor de recunoscut după costumul apusean. În ceaun fierbe pilaful. Răstimpul până la masă e scurtat de un tânăr care, stând în mijlocul cercului, cântă în acompaniament de chitară o melodie populară din îndepărtata lui ţară. „Cea care-mi place e Änchen din Tharau!” Şi privirea lui duioasă atinge în treacăt un chip trandafiriu şi o pereche de ochi care se uită la el cu sfială.

Sunt germani! Cu ce farmec minunat mă mişcă sunetele, care mi-au lipsit atâta vreme, ale acestei limbi bogate şi adânci!

Grup lângă grup, tablou lângă tablou.

Aici, aceşti bărbaţi cu trăsături expresive, energic desenate, aici, aceste fete şi femei cu tenul uşor măsliniu – ce vie e mişcarea lor, ce pitorească scena, ce repede curge torentul lor de vorbe! Dar torentul e muzică, limba lor e limba lui Ariosto. Iată, acum se ridică una din ele, înaintează până la mijlocul covorului întins pe jos, îşi prinde castanietele de degetele mari, delicate, ale mâinilor. Apoi ridică graţios braţul stâng până la înălţimea capului, buzele îi surâd strengăreşte, lemnul de abanos răsună într-un joc neastâmpărat, fata înaintează, plutind, câţiva paşi, rămâne pe loc, dansează ispititor, mişcându-se înapoi. Încă o dată înaintează, plutind, câţiva paşi, se opreşte, ascultă cu căpşorul aplecat – îşi ascultă oare bătăile trezite ale inimii? Castanietele sună într-un

tempo tot mai rapid, pieptul îi freamătă, capul se ridică, ochiul aruncă flăcări – apoi se retrage, dansează alergând în cerc, cu capul pe jumătate întors, ca şi cum i-ar fi imposibil să nu privească în urmă. Acum nu mai poate înainta, acum se opreşte, trupul frumos se arcuieşte pe spate ca şi cum s-ar teme, mâinile întinse, pe jumătate apărându-se. Membrele îi tremură, în mâna ei castanieta tremură şi freamătă. O sperie vreun duşman nevăzut? Pieptul îi tresaltă de emoţie. Apoi braţele i se lasă încet în jos, trupul i se îndreaptă, privirea îşi pierde expresia de spaimă. Castanietele sună încet, abia se aud, apoi mai puternic, tot mai puternic. Obrazul i se rumeneşte, buzele încep să zâmbească, un zâmbet de exaltare sacră. Se apleacă în faţă, ochiul îi aruncă flăcări, membrele îi tremură, mai repede, tot mai repede devine tempoul muzicii – îşi ridică braţele, faţa îi străluceşte, buzele ei şoptesc vorbe de neauzit, se lasă în genunchi cuprinsă de o vlăguire fericită.

„Brava, bravissima!” Un bărbat tânăr se avântă, o ridică, o duce înapoi la locul ei şi i se aşază la picioare, pe iarbă. Ochiul lui priveşte aprins în sus, spre ea, fierbinte ca soarele la Neapole, buzele lui îi apasă vârfurile degetelor albe care tremură sub sărut.

Mai departe!

Un turc cu un turban uriaş şi cu o barbă majestuoasă fluturând în vânt trece pe lângă noi. Îşi fereşte cu grijă privirea spre a nu atinge feţele doamnelor noastre care, fiind fără văl, sunt pentru adeptul islamului o grozăvie. Oriunde îl poartă paşii, dă peste tot numai de necredincioşi. De ce îi rabdă Allah în ţara adepţilor săi? Va afla când Mahomed îl va scoate din mormânt, trăgându-l de moţul pe care din acest motiv foarfecele trebuie să i-l cruţe la tuns. Până atunci – *Maşallah*! Facă-se voia lui Dumnezeu!

Cine sunt aceşti oameni care la sunetul cimpoiului sar ca nebunii? Nu-i recunoşti pe bulgari în cojoacele lor?

Dar sunetele care îmi ajung acum la ureche? Se adună oare toate amintirile aici, în această vale? Aceste sonorităţi, atât de catifelat jeluitoare, atât de dulce tânjitoare, apoi din nou puternice şi chiuitoare, vuitoare şi furtunoase, ei sunt, bărbaţii oacheşi a căror vioară insuflă vise atât de dulci, o plăcere atât de îmbătătoare, un imbold atât de sălbatic de luptă! Ei sunt, ţiganii! Iar acolo, acea copilă plină de o graţie sălbatică, în splendoarea îmbobocită a formelor, soră a Aniţei!

Mai departe, mai departe!

Frosinca se opreşte însă şi rămâne pe gânduri. „Mi se pare că parcă am mai auzit în visele mele astfel de sonorităţi. Traduceţi-mi melodiile astea, ca să le pot cânta.”

Şi-a îndreptat asupra mea ochii mari, întunecaţi.

Un burnuz arab, bogat în falduri, alb ca zăpada, îi cuprindea întreg trupul şi îi acoperea capul, peste care trăsese gluga mantalei în aşa fel încât îi rămăseseră descoperite doar faţa şi câteva şuviţe din părul ei bogat. Dacă i s-ar fi propus această toaletă unei parizience, ar fi socotit-o foarte îndrăzneaţă; dacă însă ar fi văzut formele impecabil de pure ale chipului Frosincăi, tenul de o claritate străvezie, a cărui nuanţă închisă părea să câştige în frumuseţe singulară prin montura orbitoare, în fine, impresia generală fermecătoare a imaginii, atunci ar fi socotit această toaletă inspirată de geniul feminin.

„La ce vă gândiţi?” mă întrebă Frosinca, într-o atitudine picturală, sprijinindu-se de o coloană de marmură surpată şi privindu-mă cu zâmbetul ei fermecător.

Fermecător, dar farmecul trebuia să acţioneze asupra englezului de lângă mine. Eu eram succesorul absentului domn de S.

„Mă gândesc plin de durere că poate vreţi să vă reîntoarceţi pe piedestalul pe care l-aţi părăsit ca să umblaţi o vreme printre noi”, am răspuns, arătând piedestalul de marmură.

„O statuie de marmură!” exclama ea, „dar eu urăsc statuile.”

„Ar trebui să le iubiţi.”

„De ce?”

„Sub privirea dumneavoastră marmura s-ar însufleţi atunci şi n-ar mai exista statui.”

Frosinca a roşit şi s-a întors să plece.

Prietenul meu mai rămase o clipă pe loc. Când se crezu neobservat, se aplecă repede şi ridică de jos o tulpină de iasomie. Mâna Frosincăi se jucase cu ea înainte de a o lăsa să cadă. „Nu ştiţi nici dumneavoastră nimic de S.?” l-am întrebat când am rămas pentru o clipă singuri.

„E un nebun”, răspunse el rece, „şi m-a jignit. Motivul nu-l ştiu nici azi. Când s-a petrecut incidentul, dumneavoastră eraţi în Asia Mică, altminteri v-aş fi chemat să mă asistaţi.”

„O partidă de plimbare cu barca! Cine dintre dumneavoastră vâsleşte mai bine?” a strigat tânăra grecoaică, apropiindu-se de noi.

Fluviul era plin de bărci, aparţinând tuturor naţiilor. Caicuri mici de numai două persoane se aflau la mal, în imediata noastră apropiere. Tatăl Frosincăi găsise un cunoscut cu care se adâncise într-o conversaţie vie. I-am ajutat soţiei lui să se urce într-una din bărci, englezul s-a suit alături de Frosinca într-alta.

„O cursă de întrecere!” exclamă Frosinca, însufleţită de o plăcere poznaşă.

Caicurile zburau ca săgeata peste apa argintie a Kiahatsu-lui.

Ce-i asta? Un strigăt slab, caicul în care vâsleşte prietenul meu se răstoarnă. Mama Frosincăi păleşte – dar, iată, deja Frosinca iese la suprafaţă, cu braţe puternice, englezul o ridică pe frumoasa fată, acum are pământ sub picioare, o duce încet la mal şi o aşază jos.

Nimeni nu observase incidentul. Caicul se răsturnase la un cot al fluviului, unde malul era acoperit de tufişuri dese.

Tânărul englez era membru al clubului de yaht din Londra. Nici un barcagiu nu vâslea mai bine ca el.

M-am gândit la acel grande spaniol care a invitat cândva la un bal perechea regală şi şi-a dat foc palatului spre a o putea salva pe regină din flăcări.

Frosinca devenise tăcută şi visătoare. Expresia feţei ei mi-a amintit de acel ceas în care asculta, stăpânită de presimţiri, cântecul mamei sale.

Prietenul meu vorbea puţin. Dar timbrul glasului său avea un sunet nou, care nu mi-a scăpat. Această coardă a sufletului său o auzeam acum pentru prima oară răsunând.

Începea o nouă filă în destinul unei vieţi. Cum avea să se încheie? *Inşallah!* Domnul să fie milostiv cu el!

Veneau trăsuri după trăsuri, grup după grup umplea Valea Apelor Dulci.

„Muhalibidşi! bidşi! bidşi!” *„Ateş!”* *„Buţ dşibi!”* *„Soguk su!”* Între timp se aud sunete de cimpoi şi vioară, de ţambal şi *darbuka*[206], un zgomot asurzitor.

206. Tc., „tumbec”, „tabla”.

Prin învălmăşeala de trăsuri, cai şi oameni abia poţi să-ţi faci loc.

În fine, am ajuns la trăsură şi la caii noştri.

Am vrut în aceeaşi seară să-l caut pe de S., dar s-a ivit ceva care m-a împiedecat.

M-am dus ziua următoare. Era întins pe pat, foarte palid, dar aparent foarte calm.

„Aşa se întîmplă”, spuse el cu un sarcasm glacial, „atunci când îţi trădezi principiile. *Le ridicule ne tue plus*[207] – altminteri acum n-aş mai trăi. Am avut un fiasco jalnic cu debutul meu involuntar în dragoste à la Werther[208]. Iar fericitul meu adversar pleacă astăzi la Atena – fireşte, nu singur.”

207. Fr., „ridicolul nu mai ucide”.

208. Aluzie la iubirea romantică, încheiată tragic, a personajului lui Goethe din romanul *Suferinţele tânărului Werther* (1774).

„De unde ştiţi?”

„Tocmai am auzit. Dar îl plâng. E prima lui experienţă, şi pe prima o simţi vreme îndelungată. Probabil că s-a gândit la ea când ne-am aflat unul în faţa celuilalt, căci a ţintit foarte prost. Dacă aş fi fost în locul lui aş fi procedat mai bine.”

CLEOPATRA STAMBULULUI

Femeile din Orient sunt sustrase privirilor prin ziduri misterioase, prin văluri de nepătruns, dar în nici o ţară

din lume puterea femeilor şi influenţa lor asupra destinului popoarelor şi asupra oamenilor nu este mai mare ca în Răsărit. Aşa a fost în vremuri vechi, aşa este şi acum. Căderea şiiţilor, această primă mare sciziune în rîndul adepţilor lui Mahomed, de unde se trage? Aişa (numită şi Aieşa), sclava preferată a Profetului, a jurat să se răzbune pe Ali, pentru că acesta se îndoia că în noaptea în care ea se pierduse îi rămăsese credincioasă vestitorului lui Dumnezeu. De când datează decăderea împărăţiei turceşti? De când s-a urcat pe tronul califilor Selim, urmaşul lui Soliman, după ce mai înainte urmaşul de drept la cârmuire, Mustafa, fusese sugrumat sub ochii tatălui său şi ca urmare a urzelilor sclavei preferate a acestuia, Churrem – numită Roxelana de istoriografii apuseni. Pretutindeni şi până mai recent, în timpul campaniei din Crimeea, iar mai apoi până în zilele noastre, influenţa femeilor traversează istoria turcilor ca un fir roşu, roşu, căci muiat în sânge. Se ascunde ceva neliniştitor în această putere a misterioaselor locuitoare ale haremului; se vede efectul, dar niciodată cauza.

Dacă te plimbi pe străzile Stambulului, poţi să întâlneşti un echipaj pe care oricine îl cunoaşte de la depărtare; de obicei îl împodobeşte o porumbiţă de argint, simbol al nevinovăţiei; iar, când se apropie, câte un trecător întoarce capul, murmurând un blestem în barbă, altuia i se aprind obrajii şi priveşte lung în urma trăsurii până ce aceasta dispare.

În Orient trăia odată un om bogat. Avea palate splendide de marmură, nenumăraţi sclavi ascultau de voinţa lui. Într-o zi, cel mai credincios slujitor al său i se înfăţişă şi-i spuse: „Stăpâne, m-ai ales dintre toţi şi m-ai pus paznic peste turmele tale; nu te mânia pe robul tău dacă îndrăzneşte să rostească o rugăminte prea cutezătoare”. Stăpânul zâmbi şi zise: „Ce ceri?” „Rogu-te

cu fruntea la pământ să-ţi dai fiica preferată după feciorul meu şi astfel să mă preamăreşti cu raza milostivirii tale înaintea tuturor robilor tăi.” Pe bună dreptate o numise pe cea pe care o dorea fiica preferată a stăpânului, căci, deşi acesta avea multe femei, frumoase ca huriile raiului, şi nenumărate fiice, pe nici una n-o iubea ca pe aceasta. Când fruntea îi era înnegurată de griji, un zâmbet al favoritei sale îi alunga norii precum soarele care răsare alungă ceaţa. Când ochiul său azvârlea fulgere de mânie, o lacrimă a femeii iubite îl făcea blând şi dulce ca un copil. „I-a dat o băutură fermecată”, şopteau oamenii. Dar cine se uita în ochii ei negri, cine îi zărea printre cutele vălului buzele pline trebuia să admită că privirea şi sărutarea ei vrăjeau mai puternic decât orice talisman. Ce lume imensă zăcea în aceşti ochi! Se opreau pe de-a-ntregul şi plini de căldură ca lumina soarelui asupra privitorului, de parcă ar fi vrut să-i sărute acestuia, spre a-i deschide, toţi bobocii sufletului, pentru ca în clipa următoare soarele să se stingă şi flăcări sălbatice să se ridice din beznă, căutând şi găsind victime pentru moartea prin foc a patimii. Era frumoasă ca roza din Şiraz, căreia privighetoarea îi cântă cele mai dulci cântece ale sale, şi era frumoasă ca *belladonna*[209]; dar stăpânul nu vedea în ea decât roza din Şiraz. De aceea cugetă îndelung înainte de a-i spune sclavului său: „Să fie femeia fiului tău!” Se pregăti o sărbătoare strălucită, sclavi bogat încărcaţi şi cămile o urmară pe frumoasa fiică a Orientului în casa soţului său. Ospăţul dură multe zile şi toţi aduseră laudă mărinimiei stăpânului şi aruncară priviri pizmaşe asupra norocului slugii credincioase. După câteva luni însă se şopteau zvonuri neliniştitoare. Aceste zvonuri ajunseră treptat şi la urechile stăpânului. Odată, când fiica lui şi soţul acesteia se îmbolnăviră de o boală urâtă, chemă paznicii palatului şi puse să fie cercetaţi.

Paznicii tremurau, moartea lor era sigură dacă aveau s-o învinuiască pe frumoasa femeie, al cărei zâmbet era mai biruitor decât toate mărturiile sclavilor. „Stăpâne”, spuseră ei tremurând, „fiica ta e curată ca lumina soarelui, dar fiul slujitorului tău, căruia i-ai dat-o, i-a fost necredincios.” Peste câteva zile muri deodată bărbatul care ceruse mâna frumoasei femei pentru fiul său. Nici unui medic nu i se îngădui să-i vadă leşul. O uluire neliniştitoare îi cuprinse pe toţi. Primul dintre slujitori, cel mai înţelept, cel mai puternic, cel spre care priviseră toţi cu nădejde, murise! Avea să-i urmeze fiul său? O atmosferă înăbuşitoare de furtună se simţea pretutindeni în ţară. Fiul nu murise. Oare soţia lui se rugase pentru el, sau mânia se potolise printr-o jertfă atât de mare?

209. It., „doamna frumoasă”, numele ştiinţific al mătrăgunei (*Atropa Belladonna*). Aluzie la ambiguitatea plantei atât în farmacologie, cât şi în imaginarul folcloric: deopotrivă plantă de leac şi plantă otrăvitoare, buruiană magică cu efecte erotice şi făptură primejdioasă cu puteri supranaturale.

Trecură de-atunci câteva luni. Într-o bună zi, era vară, fiul se afla într-un caic pe Bosfor; un vapor turcesc scufundă caicul, vâslaşii, altminteri vestiţi prin mânuirea iscusită a vâslelor, săriră în apă şi se salvară. Dar stăpânul lor şi omul lui de încredere îşi pierdură viaţa.

Unde şi când s-a petrecut această istorie? Nu ştiu, – undeva prin Orient, în vremuri de demult.

Povestirea e caracteristică pentru multe concepţii proprii Răsăritului, mai întâi în ce priveşte căsătoria. Tatăl e pedepsit ca fiind principalul vinovat, căci nu fiului, ci lui, pentru fiu, i se dă fata de către părintele acesteia. Este o afacere pe care părinţii o încheie între ei şi în care copiii nu au nimic de zis, nefiind nici măcar întrebaţi. Şi la ce bun? Oricum, ei nici nu se văd înainte. Cine vrea să

judece acest obicei oriental să nu uite că acolo domneşte poligamia, motiv pentru care menirea femeii este alta decât la noi. Haremul este o grădină de flori omeneşti; bogatul se îngrijeşte de o alegere bogată şi frumoasă, săracul trebuie să se mulţumească cu mai puţin. În această grădină el se refugiază când, întors de la treburile sale, caută odihnă, şi se desfată cu mireasma şi splendoarea florilor sale, până ce sufletul ajunge să-i fie saturat de plăcere. El se poate îmbăta de mireasma unei roze, poate să-şi rişte viaţa pentru ea atunci când frumuseţea-i rară îi stârneşte închipuirea şi simţurile, – dar ea rămâne doar o floare, o fiinţă subordonată, în ciuda drăgălăşeniei sale, niciodată egală în rang cu el. Când moare, ce se întâmplă cu floarea? Coranul tace în această privinţă. Printre cele 77 639 de cuvinte care îl compun, nici una nu priveşte viitorul femeilor. Toţi autorii (Mahomed nu a fost singurul) ai acestei profund gândite cărţi de legi sunt aici de acord. La noi se conferă femeii un rang egal cu al bărbatului, iar poligamia e interzisă; căsătoria are un caracter important, îmbrăţişând întreaga viaţa. Se încheie ea altfel decât la turci? Fireşte, fără taţi, deoarece tinerii noştri de astăzi se pricep suficient de bine la bani şi la afaceri ca să nu mai aibă nevoie de nici un sprijin. Nu vreau prin aceasta să laud una sau alta dintre instituţiile Răsăritului, dar „nu avem dreptul să spunem un civilizat: pfui!”

Dacă e să facem însă comparaţii, ar fi mai întâi de recomandat apusenilor toleranţa mahomedanilor.[210] Îmi amintesc de însutite dovezi în acest sens, pe care în parte le-am trăit eu însumi, în parte alţii. Un exemplu îşi poate găsi locul aici.

210. Cazuri izolate în care fanatismul este artificial stârnit, precum în vremea din urmă, nu probează nimic.

Într-o vineri, care, după cum se ştie, este pentru mahomedani ceea ce pentru evrei este sâmbăta, iar pentru creştini duminica, m-am dus destul de devreme la Topana spre a-l vedea pe sultan, căci, întrebând la Poartă, aflasem că avea să vină la moscheea de-acolo. În faţa cafenelelor deschise stăteau numeroşi dreptcredincioşi, când pălăvrăgind, când răsucind în tăcere mătăniile; piaţa, un loc predilect de întâlnire, era destul de plină, dar eu eram singurul purtând însemnele străinilor, jobenul; vedeam de jur împrejur, pînă unde puteam să pătrund cu privirea, numai turbane şi fesuri. A trebuit să aştept îndelung, soarele ardea şi în curând mi s-a făcut sete. Cu tot respectul datorat moravurilor vecinilor mei dreptcredincioşi, n-am simţit nicidecum pornirea de a mă chinui şi eu în cinstea Coranului, aşa încât l-am rugat pe proprietarul cafenelei în faţa uşii căreia mă aflam, să-mi aducă un pahar cu limonadă. Fără a clipi, mi-a pregătit şi mi-a adus ce cerusem. M-am aflat întâmplător în mijlocul unui grup de dervişi mevleviţi[211], ştiuţi ca fiind foarte zeloşi; dar nici o mişcare, nici o privire, nici un cuvânt nu a trădat faptul că i-ar fi scandalizat ceea ce făcusem. Mai târziu am pus să mi se aducă o cafea şi narghileaua, dar nici băutul cafelei şi nici fumatul nu l-au împiedecat pe un turc bătrân care şedea lângă mine să participe prietenos la o conversaţie pe care am legat-o cu el, atât cât mi-au îngăduit cunoştinţele mele de turcă. Acestui exemplu de toleranţă mahomedană cu greu i s-ar putea găsi o paralelă în toate ţările creştine. Şi acel bătrân care a vorbit cu mine purta pe deasupra turbanul caracteristic „bătrânilor turci”. Acoperirea anume a capului nu este lipsită de însemnătate. Mai înainte, orice turc drept-credincios purta acea bonetă rotundă bine-cunoscută, umplută cu bumbac şi înfăşurată în pânză, în pânză din fire de urticacee sau în tafta; felul înfăşurării, aşezării şi

legării turbanului deosebeşte între ele diferitele pături sociale din Turcia, de la cele mai de sus până la cele mai de jos, chiar şi în cazul sculpturilor în lemn sau piatră de pe coloanele sau pietrele funerare. Astfel sultanul purta la turban ornamente preţioase din briliante, precum şi trei egrete, marele vizir două, comandanţii mai mici doar una, emirii turbane verzi. Deoarece numai mahomedanii au voie să pună acest acoperământ pe cap, fostul sultan, Mahmut, a poruncit ca toţi supuşii săi să poarte de-acum încolo doar fesul. Intenţia lui a fost să topească sentimentul de varietate a credinţei în acela de unitate naţională, dar rezistenţa energică a clerului (*ulema*) a sfărâmat voinţa sultanului, iar turbanul e în continuare purtat de nenumăraţi oameni.

211. Aceştia erau cunoscuţi şi sub numele de „dervişi rotitori", din pricina unui dans ritual cu efecte extatice pe care îl practicau spre a accede la stări suprasensibile. Ordinul a fost întemeiat în 1325 de Jalal al-Din Rumi, unul cei mai cunoscuţi mistici persani şi islamici, şi numit după numele onorific al acestuia, MawlÄnÄ (arab. „maestrul nostru"). Au avut o influenţă considerabilă în Imperiul Otoman.

În ciuda îndelungatei mele aşteptări nu aveam să-l văd de astă dată pe stăpânitorul credincioşilor. Va fi înţeles greşit slujitorul sau se va fi schimbat hotărârea iniţială, pe scurt, sultanul s-a dus la altă moschee. Pe punctul de a mă întoarce la Pera, m-am întâlnit pe neaşteptate cu un tânăr turc cu care mă împrietenisem de mai multă vreme. Se ducea la Poartă, l-am însoţit şi datorez acestei întâmplări prima întâlnire cu o personalitate în multe privinţe mai interesantă decât Abdul-Medjid. Însoţitorul meu suferise de curând o mare pierdere, el fusese un favorit al lui Reşid paşa, al acelui bărbat care a fost multă vreme sufletul politicii turceşti. Jurnaliştii parizieni l-au

numit pe acesta „Domnul Thiers[212] cu fes” atunci cînd, în 1834, a apărut ca ambasador al Porţii în saloanele metropolei lumii. Avea pe atunci 32 de ani; educaţia lui intelectuală, manierele fine, talentele diplomatice au făcut să fie repede simpatizat la Paris, unde asemenea însuşiri sunt preţuite, iar el însuşi a manifestat până la moarte o preferinţă marcată pentru Franţa. Iar dacă totuşi ulterior a fost principalul susţinător al politicii engleze în Orient, acest lucru trebuie pus numai pe seama influenţei personale şi a excepţionalelor însuşiri diplomatice ale lordului Stratford[213], a cărui primă întâlnire cu Reşid, acreditat concomitent şi ca ambasador pe lângă guvernul lui St. James, datează din acea epocă. După ce Reşid paşa a stat un an la Paris şi un an la Londra, a fost rechemat. Pertev paşa, protectorul şi prietenul său, de care îl apropiase de timpuriu iubirea comună pentru poezie, i-a scris (traduc textual): „Sunt ministru şi fiul meu Reşid e ministru al afacerilor străine. Îl rog să se grăbească să părăsească ţara necredincioşilor şi să mă caute. Fie ca trandafirii şi iasomia prieteniei noastre să înflorească de-a pururi”. Când s-a întors, Reşid l-a găsit mort. Fusese răsturnat de o intrigă din serai. Înaintea sugrumării, recitase cu o seninătate antică versuri făcute de el însuşi. Era poet, ca Reşid, ca Fuad paşa[214], ca majoritatea oamenilor de stat însemnaţi din Orient. Reşid însă a rămas ministru şi a câştigat o importanţă din ce în ce mai mare, până când, împreună cu lordul Stratford, a devenit pilonul întregii politici a Porţii. În continuare istoria sa avea să devină istoria însăşi a Turciei. Acum murise brusc. Ştiam ce pierduse o dată cu el însoţitorul meu şi ştiam că în mod sigur se gândea mult la cel dispărut. Dar nu i-a rostit numele. Orientalul vorbeşte rar despre lucruri importante; niciodată despre religie faţă de necredincioşi, niciodată despre turcoaicele peste care

religia a aruncat vălul. Stând de vorbă cu însufleţire, am ajuns la Galata şi de-acolo, peste podul nesfârşit de lung, la Stambul. Pe când voiam să-mi iau rămas bun de la însoţitorul meu, spre a mă reîntoarce, am văzut apropiindu-se un echipaj în care, judecând după servitorimea bogată şi după ornamentaţia lui, trebuia să se ascundă o sultană. Pe acoperiş strălucea, lucrat din argint, un porumbel mare, cu aripile întinse. „Cine vine încoace?”

212. Louis Adolphe Thiers (1797–1877), om de stat şi istoric. Apropierea dintre el şi Reşid paşa, la care se referă Kunisch, se sprijină probabil pe abilitatea diplomatică a amândorura şi pe rolul important jucat de fiecare dintre ei în politica externă a ţărilor lor.

213. Stratford Canning de Redcliffe (1786–1880), diplomat şi politician britanic (v. *supra*, n. 1, p. 209).

214. Mehmed Fuad paşa (1814–1869), om de stat otoman, ministru de externe în mai multe rânduri, mare vizir (1861–1866).

Însoţitorul meu nu răspunse şi se îndepărtă grabnic.

Dacă te plimbi prin Stambul, ajungi poate în apropierea unui palat, în dreptul căruia unii trec cu o figură întunecată, în vreme ce alţii privesc nostalgic zidurile misterioase. Porţile sunt închise. Se şopteşte că nu sunt aşa mereu, că seara se deschid şi că multe urme de paşi duc spre intrare. Dar dimineaţa urmele sunt şterse, iar porţile rămân închise. N-are oare acest palat enigmatic nici o ieşire? Ba are una, spre Bosfor. Acest Bosfor este o apă neliniştitoare. Pe spinarea sa netedă se leagănă atât de graţios caicul, iar în lumina soarelui peşti strălucitori se joacă în jurul vâslelor; dar din adâncurile sale pescarul

trage uneori poveri care rup aproape plasa şi pe care el, de cum le zăreşte, le lasă să cadă din nou pe fundul misterios.

Femeia frumoasă din caleaşca pe care o împodobeşte porumbelul locuieşte în acest palat.

Se spune că Cleopatra l-a condus într-o noapte prin toate raiurile pământeşti pe un pescar care ardea în iubire smintită pentru fiinţa ei inaccesibilă; frumoasa regină, la care se rugase ca la statuia de marmură a unei zeiţe, a devenit femeie pentru el, dar dimineaţa a încremenit din nou în marmură, iar capul lui s-a rostogolit în praf. Există oare vreo soartă mai frumoasă decât aceea de a goli dintr-o singură sorbire pocalul plin de văpaie al fericirii dorite şi apoi de a muri? A fi gustat fericirea supremă şi a trăi – vai de nefericitul care cunoaşte aceste chinuri!

Atunci când o zăresc pe cea mai aleasă perlă a Stambulului, unii întorc capul şi murmură un blestem în barbă; dar ei sunt bătrâni şi sângele le curge încet prin vine, ca undele unui fluviu care urmează să se verse curând în mare. Ceilalţi ard, cuprinşi de o fierbinţeală îmbătătoare, şi farmecul iubirii îi cotropeşte, dogorâtor şi ucigaş ca suflarea mistuitoare a simunului; căci ei sunt tineri.

Vrei s-o vezi? Vino cu mine, este vremea când obişnuieşte să iasă.

Coboară cu mine uliţele abrupte care duc de la Pera prin Galata către Cornul de Aur. Aici e turnul Galatei, vrei să urci ca să te delectezi cu priveliştea încântătoare? Dai din cap, preferi s-o vezi? Atunci urmează-mă peste podul uriaş, o imagine fidelă a oraşului, care duce şerpuit spre Stambul. Ce îmbulzeală, vapor lângă vapor, caic lângă caic! Şi ce furnicar pestriţ de costume! Aici un armean cu sucurile lui de fructe, dincolo un turc cu patiseriile lui,

printre ei, visând nemişcat, un emir, un urmaş al Profetului, cu turbanul său verde. Iar alături, un grup de femei care se îmbarcă pe un vapor ce pleacă spre Scutari. Pasagerii bărbaţi stau la o parte, aşteptând respectuoşi. *Feregelele* colorate flutură, *iaşmacurile* albe strălucesc – de ce mă îmboldeşti mai departe? Vrei s-o vezi? Vino după mine. Se-aude acolo un tropot de cal, negri înarmaţi gonesc încoace, urmează o caleaşcă, vezi strălucind porumbelul de argint în lumina soarelui? Ea este! S-o întâmpinăm în locul în care trăsura greoaie nu poate să urce decât încet drumul abrupt. Acum – vezi unduirile luminoase ale feregelei ei? Şi acum iat-o!

Ce trufaş şi nepăsător se sprijină de perne, ca şi cum lumea ar zăcea biruită la picioarele ei!

Capul îi e învăluit în *iaşmacul* alb, tras mult în jos, până pe sub ochi, dar împăturit atât de subţire în jurul gurii şi al bărbiei încât recunoşti prin el formele şi culorile. Legea cere o acoperire mai severă. Legea! Cât de dispreţuitor ar zâmbi acest chip trufaş auzind un astfel de cuvânt!

Ochii ei aruncă flăcări fierbinţi, aprinsă de nelinişte, privirea îi aleargă încoace şi-ncolo. Aşa arde cu vâlvătaie în întunecimea noapţii stâlpul de foc din craterul imens care înghite victimă după victimă fără să se poată sătura vreodată.

Dorinţă sălbatică, neîndestulată în privire, gura fermecătoare parcă strâmbată a dispreţ, aşa zăboveşte aici, iscodind în juru-i şi zâmbind.

Văzut-ai vreodată forme mai nobile? Ce catifelată şi dulce e bărbia delicat rotunjită, ce frumuseţe clasică are gura trandafirie! Frumuseţe clasică e un cuvânt searbăd, dacă ne gândim la sculpturile reci de marmură a celor vechi, iar apoi privim aceste buze dulci, pline, arzând întunecat! Acum înţelegi cum e cu putinţă să-ţi dai viaţa pentru o sărutare oferită de aceste buze?

Acum îşi întoarce privirea spre noi.

Poeţii Răsăritului relatează povestea îngerilor Harut şi Marut. Ei erau favoriţii lui Allah, dar o femeie, Anahid, mai frumoasă decât huriile din rai, i-a împins la cădere. Spre a o avea, ei i-au pus la picioare toată puterea şi înţelepciunea lor, dar ea, rece ca diamantul luminos, s-a înălţat la cer, mulţumită cuvintelor talismanice învăţate de la îngeri, şi a fost strămutată pe Luceafărul de dimineaţă, unde conduce hora aştrilor, cântând din lira ale cărei corzi sunt raze de soare. Harut şi Marut însă, cu lanţuri la picioare, atârnă spânzuraţi până la Judecata de Apoi în fântâna din Babilon, unde îi învaţă pe oameni vrăjitoria.

Aşa spun vechii poeţi.

Dar cine priveşte în ochii Fatméi ştie că îngerii căzuţi au fost iertaţi de Allah şi că au părăsit fântâna din Babilon spre a se cuibări în sufletul ei, care e mai frumoasă decât Anahid, şi a rosti prin ochii ei vraja talismanică ce îi ridică pe oameni de la pământ în cele şapte ceruri ale lui Mahomed.

Văzut-ai vreodată să se cunune noaptea neagră cu splendoarea flăcărilor? Priveşte în ochii Fatméi. Atât de adâncă nu este nici fântână fermecata, fără fund, din Babilon, atât de arzător nici iadul, atât de frumos nici raiul.

Tremuri sub privirea ei fugară? Aşa tremură toţi cei atinşi de ochiul ei. Este viaţă şi moarte laolaltă, într-un singur dulce fior; în vâlvătaie de flăcări se mistuie ceea ce a fost până acum eul tău, iar din cenuşă se înalţă, frumos ca un vis, Phoenixul noii tale fiinţe.

Urmezi caleaşca – oare nu te înspăimântă moartea? Prea târziu, ai văzut-o şi strigi cuprins de o beţie înflăcărată: „A fi fericit şi apoi – a muri”[215].

215. Descrierea lui Kunisch porneşte, cel mai probabil, de la figura lui Fatmé sultan (1840–1884), fiica favorită a lui Abdul-Medjid I (v. şi *supra*, p. 210).

PE MARE

Mare întunecată, cât te iubesc!

Frumoasă eşti când soarele se înalţă din baia valurilor tale, când peste undele tale suflă aurul lui roşietic!

Frumoasă eşti când cerul cu splendoarea stelelor sale, ca şi tine de nemărginit, se reflectă în oglinda-ţi umedă!

Dar tu n-ai nevoie de soare, de lună şi de stele ca să te împodobească.

De câte ori, sprijinit de bord, nu ţi-am privit adâncurile! Pe sub undele tale am văzut castelele de mărgean ale nixelor scânteind de mărgăritare, neatinse nicicând de mână omenească. Iar nixele se ridicau la suprafaţă, cu părul umed împodobit de cununi de trestie şi de scoici colorate. Cântau un cântec atât de dulce fermecător, atât de puternic ademenitor – cântecul despre odihna veşnică în braţele lor moi şi răcoroase.

Tot ceea ce tulbură limpezimea inimii omeneşti, grija legată de un lucru sau altul, dorinţa de a avea un fleac ori altul, tihna deşartă, goana înfrigurată – cum pier toate departe, foarte departe, când pământul dispare din faţa privirii, când ochiul nostru nu vede altceva decât valurile întunecate, când urechea noastră nu percepe decât

vuietul misterios al mării, sfânta cântare întreită spre lauda nevăzutului.

Iubesc marea şi iubesc oamenii care au crescut sub orizontul ei, mai cu seamă pe fiii şi fiicele nobile ale Albionului, adevăraţii copii ai mării. Ei nu orbesc pe nimeni cu sclipiri colorate, cu strălucire amăgitoare, vremelnică. Rece ca stâncile ţărmului ei le este suprafaţa, dar pe dedesubtul suprafeţei de piatră pulsează o viaţă caldă, bogată, de două ori atrăgătoare, de două ori familiară în severa-i izolare. Cel căruia îi deschid porţile lor de piatră, acela nu se va despărţi uşor de ei, iar dacă va trebui să se despartă, lesne nu îi va uita. Iar cine se sprijină pe ei se sprijină de stâncă.

Frumoase sunt fiicele Albionului. Fără prihană este splendoarea armonioasă a făpturii lor, fiece mişcare le e plină de măsură calmă, uniformă, ca aceea a fluxului valurilor. Albe ca spuma mării sunt femeile Angliei, albe şi curate şi reci ca zăpada – dar sub zăpadă, de ea apărate, de ea încălzite, înfloresc cele mai gingaşe flori.

Anglia îşi are însă „originalii” ei, corcituri bizare pe care pana poeţilor ei i-a făcut nemuritori. Albionul îşi are parodiile caracterului locuitorilor săi, parodii vii, binecunoscute. O operă de artă mediocră nu se lasă parodiată, una splendidă, cel mai bine; acestui fapt îşi datorează celebritatea excentricii Angliei.

Am cunoscut şi eu pe unul dintre aceştia.

„Sir, numele meu este .”, mi-a spus, apropiindu-se de mine cu bună-cuviinţa unui gentleman englez, „nu cred că greşesc presupunând că suntem compatrioţi.”

O povaţă de luat în seamă pentru toţi cei care se îmbarcă pentru o călătorie mai lungă este aceea de a nu rosti nici un cuvânt înainte de a se orienta cu privire la tovarăşii de călătorie. Această povaţă am urmat-o şi eu când m-am suit pe vaporul care urma să mă ducă de la

Constantinopol la Smirna, o călătorie pe care o plănuisem de luni de zile şi care s-a înfăptuit abia când vremea devenise, s-ar fi zis, prea caldă pentru o vizită în Asia Mică. Am pus să mi se aducă bagajul în cabină, iar eu am rămas pe covertă, uitându-mă spre Stambul până ce acesta a dispărut din raza privirii mele. Voi fi zăbovit îndelung aşa, înainte de a băga de seamă că în afară de mine se mai afla cineva sus, şi anume un dublu al meu. Costumul nostru era acelaşi: ochelari albaştri, pălărie cu boruri late, înfăşurată într-o eşarfă albă – turistul experimentat nu călătoreşte altfel în Orient, tocmai spre a se feri de boli de cap şi de ochi. Acela avea de asemenea statura mea, nu vorbea, nu se mişca, privea în faţa lui şi fuma o ţigară. Când a sunat clopotul pentru micul dejun, i-am cunoscut şi pe ceilalţi tovarăşi de drum. Am auzit conversaţii însufleţite încă de pe când coboram scările; acolo jos, oamenii se cunoscuseră deja foarte bine. Italiana era puternic reprezentată, ca pretutindeni în Orient; se mai auzeau turca şi germana. Bârfe din Pera şi Stambul, flecăreli politice de cafenea, observaţii despre vreme şi călătorie se schimbau într-o succesiune plină de spirit. Doi polonezi, vizavi de mine, oameni cu o ţinută distinsă, nu participau la conversaţia generală; schimbau în limba lor maternă opinii privitoare la o lucrare recent apărută despre Balzac. Toţi ceilalţi, cu excepţia unui ofiţer turc şi a căpitanului italian al navei, erau compatrioţi de-ai mei. În Orient nu e cazul să fii mândru de astfel de întâlniri. Pesemne noi, germanii, suntem superiori altora prin faptul că ne pricepem să ne însuşim uşor şi repede ceea ce ne este străin; oamenii cărora le lipseşte înţelegerea mai adâncă a acestui fenomen ne-au făcut aici un reproş, ne-au cerut chiar să renunţăm la multilateralitatea receptivă a spiritului german în favoarea unilateralităţii cumva încremenite, definitiv

închise a altor popoare. În vremuri de luptă aşa ceva poate fi util, căci din acea unilateralitate izvorăşte ura, noi germanii avem însă prea mult spirit filozofic, prea mare înţelegere şi pentru ceea ce ne este străin ca să putem urî de-a binelea alte naţiuni. Acei compatrioţi însă care locuiesc în străinătate şi pe care îi întâlnim în călătorii nu aparţin de obicei celor mai cultivaţi oameni ai naţiunii noastre, iar ceea ce ei şi-au însuşit nu sunt de cele mai multe ori decât greşelile noului lor mediu, care, adunate cu propriile lor greşeli, dau o sumă frumuşică. Căci mai întâi alegi ce ţi se potriveşte; cine descoperă sâmburele nobil în toate trebuie să fie şi el cu deosebire nobil. În Orient, clima însăşi are o înrâurire defavorabilă, produce o lenevire a spiritului şi a trupului. Conversaţia noii mele societăţi nu mă atrăgea defel, de aceea m-am ferit să spun vreun cuvânt, căci orice călător se află în siguranţă atâta vreme cât ceilalţi nu ştiu în ce limbă să se facă de el înţeleşi. Dar nu eram singurul mut printre atâţia vorbăreţi; şi dublul meu de pe covertă, care stătea la celălalt capăt al mesei, făcea doar un semn chelnerului ori de câte ori dorea o ceaşcă de ceai sau o farfurie aşezată mai departe de el. După masă mi-am luat o carte şi m-am întors înapoi pe covertă, în curând l-am văzut şi pe celălalt acolo, citind. Aşa a trecut ziua şi s-a apropiat clipa prânzului. Spre a-mi aduce tutunul trebuia să cobor în cabină; întorcându-mă la locul meu, l-am văzut, în trecere, pe străin aruncând o privire piezişă spre cartea pe care o citeam. Erau operele lui Shelley într-o ediţie londoneză. Asta a părut să-i slăbească ultimele îndoieli şi, postându-se cât era de lung în faţa mea, s-a prezentat. Numele şi pronunţia mea i-au arătat repede că se înşelase, dar a continuat conversaţia în engleză, căci, deşi dintr-o familie bună, nu ştia nici un cuvânt în altă limbă. M-a uimit cum se descurcase astfel. „Foarte bine”, a

răspuns; „călătoresc deja de patru săptămâni, în drum spre Constantinopol am trecut prin Franţa, Germania, Ungaria şi am obţinut pretutindeni tot ce-am dorit.” „Într-un timp atât de scurt, o călătorie atât de lungă?” „Şi am văzut totul; acum mă duc la Smirna, poimâine, la patru după amiază, plec la Alexandria, unde trebuie s-ajung duminică dimineaţă, în jur de şase; acolo am să stau până luni, după care plec la Cairo – aici din păcate ghidul meu mă lasă baltă”, mi-a arătat cartea, fireşte, în engleză, în care citise mai înainte, „altminteri e foarte bun, deşi unele lucruri a trebuit să le corectez şi să le adaug. Oricum, până pe 16 voi fi din nou la Alexandria, spre a putea pleca la Trieste.” Mi-a detaliat cu necruţătoare precizie ziua şi ora sosirii şi plecării sale spre fiecare loc şi de la fiecare loc până la Londra. La Paris voia să zăbovească până la următorul tren. „Cunoaşteţi deja oraşul?” „Foarte exact, am stat acolo trei zile, venind încoace.” „E un răstimp scurt.” „Dar am văzut tot.” Drept dovadă mi-a arătat însemnările agendei sale de călătorie. Cercetase toate pieţele, monumentele, muzeele, fusese la şase teatre, la cele mai renumite cafenele şi restaurante – „nu valorează nimic”, m-a asigurat el, „nici un om din Paris nu e în stare să pregătească un adevărat rosbif” –, nu se lăsase, din principiu, prezentat împăratului[216] şi împărătesei, în schimb fusese la două recepţii date de familii legitimiste din Faubourg St. Germain. Fără să vreau mi-a trecut prin minte o anecdotă care mi se povestise de curând la Constantinopol. La Londra se vorbise odată în societate despre monumentul lui Blücher de la Krieblowitz[217]. Doi fraţi, care încă nu îl văzuseră, de cum ajung acasă pun să li se facă bagajul, se îmbarcă dimineaţa următoare la Hamburg, iar către miezul nopţii ajung, în fine, la Krieblowitz, îl trezesc pe invalid[218], cercetează la lumina unei lanterne toate laturile

monumentului şi apoi se întorc aşa cum veniseră. Zece zile mai târziu spuneau şi ei la Londra: „Am văzut şi noi monumentul lui Blücher de la Krieblowitz.” „Înainte de plecarea din Londra mi-am calculat planul întregii călătorii”, a continuat tovarăşul meu de drum, „şi până acum el n-a suferit nici o modificare. Doar de nu ne-ar juca vremea vreo festă pe mare!” Am încercat să-l abat de la data sosirilor şi plecărilor sale, îndreptând conversaţia spre unele familii engleze; mi-a detaliat imediat genealogia, gradul de rudenie şi încuscrire a lor, în aşa fel încât am salutat ca pe un eliberator clopotul care anunţa masa. Tocmai voiam să cobor, când s-au auzit larmă şi ţipete de durere de pe coverta clasei a doua; am grăbit paşii într-acolo şi, în mijlocul unor spectatori adunaţi grămadă, am văzut o femeie încă tânără şi frumoasă, în genunchi, încercând să acopere cu trupul ei o fetiţă între şapte şi opt ani, pe care un bărbat bărbos, plin de furie, o lovea cu o cravaşă grea. Toţi se uitau fără să intervină, unul singur a sărit şi l-a tras înapoi pe sălbatic; acesta s-a întors împotriva lui, a scos fulgerător cuţitul – dar acum au sărit asupra lui marinarii, i-au luat arma din mână şi-au dus femeia şi fetiţa într-un loc sigur. Toate aceste s-au petrecut înainte ca eu să ajung lângă acest grup. „Să maltratezi o femeie fără apărare! Ce brutalitate!” a strigat indignat tânărul care sărise atât de cavalereşte în apărarea femeii. Era francez. Între timp s-a apropiat încet şi gentlemanul meu. „Cei doi ar trebui lăsaţi să se lupte fără cuţit”, a observat el, „amândoi pari flăcăi voinici şi sprinteni, aş vrea să ştiu care dintre ei ar ieşi învingător.”

216. Împărat era Charles Louis Napoleon Bonaparte (1808–1873), căsătorit în l853 cu Eugénie de Montijo.

217. Gebhard Leberecht Blücher (1742–1819), mareşal prusian cu merite deosebite în războaiele napoleoniene. Din cauza vitezei mişcărilor sale tactice a fost supranumit mareşalul *Vorwärts* (Înainte). A murit în Silezia, la Krieblowitz, oraş al cărui nume s-a schimbat ulterior în Blüchersruh.

218. Probabil este vorba despre paznicul, invalid de război, de la mausoleul mareşalului.

Incidentul a constituit un obiect de conversaţie la masă. Am auzit că furiosul era un patriot italian, fugar, cu nevastă şi copil; îşi botezase fetiţa cu numele ţării sale, dar o maltrata pe sărmana Italia zilnic, ceas de ceas, pentru cele mai neînsemnate lucruri. „Mi-e milă de biata femeie”, a spus căpitanul; „o cunosc dinainte de a se căsători, a crescut într-o familie bună şi nu este cu nimic mai puţin obişnuită decât cu lipsurile la care este supusă acum; şi totuşi nu face decât să-şi consoleze bărbatul care a aruncat-o în această nenorocire.” „Datoria oricărei femei este de a împărtăşi grijile bărbatului”, observă mieros vecina mea, o femeie grasă cu multe mătăsuri foşnitoare şi multe lanţuri de aur, şi întinse mâna după ficatul de pasăre pe care soţul ei i-l oferea spunând: „Mie nu-mi e milă de o asemenea adunătură; de ce nu lucrează în loc să umble de colo-colo prin lume?” El era, după cum am aflat mai târziu de la căpitan, un croitor bogat din Constantinopol, iniţial vagabond german care îşi adunase în oraşul sultanului sutele de mii, mai cu seamă prin afaceri norocoase de proxenetism.

După ce am mâncat, m-am grăbit să mă duc din nou sus. Englezul m-a oprit, oferindu-mi din tutunul lui: „E din Londra, mi-am luat o provizie pentru întreaga călătorie, ca să nu fiu silit să fumez altceva”. Am refuzat, mulţumindu-i. „Tot ce am pe mine şi la mine este făcut la Londra.” „Şi banii?” „Desigur.” Şi-a deschis portofelul,

conţinea numai bancnote englezeşti. „Aceste hârtii sunt primite în toate părţile lumii”, a adăugat cu un zâmbet plin de mândrie.

Spre a nu fi stingherit m-am dus pe coverta clasei a doua. Acolo sărea voioasă, jucându-se cu mingea, micuţa Italia; loviturile păreau uitate, durerile alinate. Mai departe stătea singură la bordul vasului femeia exilatului. Singură şi nemişcată, privirea aţintită spre apus. Acolo se afla Italia. Acolo era casa părinţilor ei, acolo pajiştea pe care se jucase copil fiind, acolo grădina în care visase ca fecioară. Era întuneric pe apă şi stelele urcau încet. Valurile fremătau monoton în jurul vaporului. Italianca stătea în continuare la provă; veşmintele ei uşoare fluturau în vânt, mărgăritare de spumă îi săreau în faţă, dar ea nu se clintea şi privea spre apus. Acum la tine acasă se aprind luminile, părinţii tăi bătrâni, fraţii tăi tineri stau în jurul mesei, dar locul tău rămâne gol, biată femeie! Cum se vor fi gândind plini de grijă şi durere la tine, cum se vor fi căinând că nu te poate ajunge privirea plină de dor a iubirii! Ah, iar dacă te-ar vedea! Dacă ar vedea cum acest trup gingaş, a cărui frumuseţe îmbobocită ei au păzit-o atât de temător, cum acest suflet gingaş, pe care l-au ajutat cu cea mai mare grijă să se dezvolte, sângerează sub maltratările unui bărbat brutal! Acum fetiţa, obosită de joacă, se apropie de ea. Era un copil minunat de frumos şi mama îl sărută, privindu-şi puişorul cu atâta duioşie şi mândrie şi nădejde, cum o va fi privit cândva şi pe ea propria-i mamă! M-am apropiat de grup şi-am început o conversaţie. Venind vorba de un ţinut frumos, micuţa spuse: „Italia e şi mai frumoasă. Mamă, când ne întoarcem înapoi în Italia? Tata nu vrea să-mi spună şi mă bate dacă-l întreb”. Tânăra femeie roşi, amintindu-şi de scena care avusese loc. „Soţul meu e foarte bun, sunt perioade în care e blând şi drăguţ ca un

copil; dar nenumăratele persecuţii la care a fost supus, exilarea din ţara sa şi eşecul străduinţelor sale nobile pentru umanitate l-au umplut de amărăciune şi l-au făcut iritabil, şi apoi face uneori lucruri pe care le regretă imediat, căci de felul lui e foarte, foarte bun.” Mi-am amintit de versurile unui poet arab care o pune pe o frumoasă femeie de beduin să răspundă astfel la întrebarea dacă urâţenia bărbatului ei nu o supără: „În ochii lui Dumnezeu e frumos, căci sufletul său e nobil, *iar eu îl privesc cu ochii lui Dumnezeu!*” Splendide cuvinte din care vorbeşte întreaga dumnezeire a femeii, cea mai frumoasă floare a raiului, dată bărbatului izgonit din Eden spre a-şi aminti de patria sa. Iar el ce-a făcut cu ea? M-am gândit la toate acele păpuşele pipernicite şi dezdumnezeite din saloanele noastre, m-am gândit la toate acele femei degenerate din colibele noastre, căzute în senzualitate brutală, şi n-am mai putut să o plâng pe femeia exilatului.

Seara frumoasă a ispitit şi pe alţi pasageri ai clasei a doua să iasă pe covertă. Un negru, cumsecade ca toţi negrii, i-a oferit Italiei o portocală; „n-am voie să iau nimic de la străini, tata nu-mi dă voie”, a spus micuţa, dar s-a lăsat luată în braţe, fără să se sperie de faţa lui neagră. În cele din urmă m-a găsit şi englezul. S-a aşezat lângă mine, cu inevitabilul ghid în mână. Când l-a lăsat pentru o clipă jos, micuţa Italia a pus mâna pe el, atrasă de legătura roşie, aurită. I l-a luat imediat înapoi, l-a şters cu foarte mare grijă cu batista şi l-a băgat în buzunar. N-am să uit niciodată privirea strălucind de lacrimi pe care i-a aruncat-o micuţa; mama nu observase incidentul jignitor. Dar englezul era curat, foarte curat; la el totul trebuia să fie strălucitor şi curat ca o monedă proaspăt bătută. Doar spusese despre cei doi polonezi că spre a fi gentlemeni desăvârşiţi le mai lipseşte curăţenia, şi asta

poate pentru că dinţii lor albi nu străluceau atât de orbitor ca ai săi, pe care celebrul urmaş al lui Cartwright de la Londra îi avea sub paza sa.

„Asta-i femeia sălbaticului”, a spus el, punându-şi lornionul şi examinând-o pe italiancă precum naturalistul un animal rar. „Frumoasă, dar prea slabă; dacă timp de o lună i s-ar da de două ori pe zi rosbif, ar putea ieşi ceva din ea. Dar umerii sunt prea înguşti, cam cu un ţol bun.” Îmi amintesc cum o dată, la un bal, după ce a fixat-o îndelung pe dansatoarea mea, o frumuseţe de şaisprezece ani, un turc s-a apropiat de mine şi mi-a spus: „Valorează cel puţin 2 000 de ducaţi”. „Cine?” „Dansatoarea dumneavoastră.” Pe-atunci observaţia mă indignase, acum îmi părea delicată faţă de evaluarea făcută de acest bărbat.

L-am îndepărtat de-acolo ca s-o eliberez pe femeia exilatului de privirile sale. Mi-a povestit cum la Londra a fost asigurat că personalul de la „Café Belvédère” din Smirna se pricepe să pregătească un biftec, dar că el deocamdată nu crede. Despre „Erzherzog Karl” din Viena se spune acelaşi lucru, şi totuşi biftecul de-acolo nu face mai multe parale decât cel de la „Missiri” din Pera.

Când s-a lăsat seara m-am întors înapoi pe covertă. Nu merita să dormi, în câteva ceasuri aveam să fim la Smirna. Firmamentul era presărat de stele; atât de mari şi de strălucitoare nu-mi apăruseră niciodată. Ca un vis strălucitor se întindea cerul peste lumea adormită, iar pacea lui domnea de jur împrejur pe mare. Şi freamătul valurilor mi-a cântat-o în suflet până ce bătaia inimii mi s-a liniştit, ca ridicarea şi coborârea pieptului alb înspumat al valurilor. Şi simţămintele s-au prefăcut în sunete, iar sunetele în cuvinte, în versuri germane, de multă vreme primele pe care le compuneam în limba ţării mele.

De-atunci de când Domnul din al său rai
Afar’ a dat perechea dintâi, fără strai,
Îşi cântă dorul tristele-i melodii
Şi preamăreşte norocul din vecii.

Căci doar din lacrimi de durere strânse,
Ce dorul de rai necontenit le plânse,
Pe lume poezia s-a ivit,
Un palid reflex a ceea ce-a pierit.

Răsună mereu cântarea veche de dor,
O cântă aprig unul, altul ca-n vis, uşor,
Cu toţii în rai au zăbovit,
Cu toţii din el au fost izgoniţi.

Deliciile raiului toate
Şi sorii de foc ai lumilor date
Lumină stinsă-s, viaţă ce dispare,
De nu le-atinge a iubirii suflare.

Şi tot ce-n rai a strălucit,
Supremul bine de inimă dorit,
Ce doar în vis a fremătat,
Iubirea îl poate dărui necurmat.

Şi chiar mai mult – voi ce-aţi iubit,
Voi ştiţi cu toţii de ce v-aţi lipsit,
De-aceea voi mâna s-o puneţi pe corzi,
Vibrează-n ele trecute vremi de rapsozi.

Şi cu fiece sunet ce intonaţi
Mereu aceeaşi melodie cântaţi,
O cântă aprig unul, altul ca-n vis, uşor,
Aşa răsună-ntruna cântecul vechi de dor.

Şi freamătă-n iubire a cântării cântare,
Iar jalea suspină: ah, de-ar rămâne-n zare!
Aşa tot cântă unii mereu, neîncetat,
Iar ceilalţi ascultă, chiuie şi plâng necurmat.

Sprijinit de bord, stăteam singur şi priveam în jos; din adâncurile întunecate se înălţa visul liniştii veşnice, iar eu ascultam cântecul de leagăn pe care îl cântau valurile, fremătând uniform.

Vântul serii îmi aduse atunci la ureche sunete dulci – acolo, sub cerul înstelat, femeia exilatului îngenunchea alături de copilul ei, pe care îl învăţa să se roage: „Tatăl nostru care eşti în ceruri sfinţeşte pe tatăl meu de pe pământ, sfinţeşte ţara mea şi pe toţi cei pe care-i iubesc; sfinţeşte şi pe cei care ne fac rău şi ne urmăresc şi dă-le lor, tuturor, pacea Ta!”

Cuprins

BUCUREŞTI ŞI STAMBUL
O întâlnire neaşteptată
Notă asupra ediţiei
Bucureşti şi Stambul. Schiţe din Ungaria, România şi Turcia
De ce călătorim?
Graniţa ungară
Trei calităţi ale Ungariei
Crângul din Pesta
Viaţă maghiară
Cântecele naţionale ale maghiarilor
Orşova
Frosinca
Pe pământ valah
Bucureşti

Şosea şi salon
O şedinţă de divan
O Vizită la o mănăstire valahă
Ţigani valahi
Şatre ţigăneşti
Aniţa
Bureaux d’esprit
O înmormântare
Basme valahe
Nunţi valahe
Dâmboviţă, apă dulce
Furtună
Pera şi Odalisca
Sultanul
Samariteanca
Două locuri de refugiu
Un prânz în Topana
Stambul şi Bazarul
Hagia Sofia
Târgul de sclavi
Un rendez-vous
Spre Scutari
În palatul sultanului
O noapte de Ramazan
Apele dulci
Cleopatra Stambulului
Pe mare